

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიისა და
ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ალექსანდრე დუშვილი

საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა
საქართველოში 1921-1941 წწ.

(სამრეწველო საწარმოთა მასალების მიხედვით)

თ ბ ი ლ ი ს ი
2 0 0 0

ნაშრომში შესწავლილია საბჭოთა ტოტალიტარული სისტემის დამკვიდრების პერიოდში საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის თავისებურებანი საქართველოს სამრეწველო სანარმოებში. ნაჩვენებია მეგობრობის, თანამშრომლობისა და ურთიერმხარდაჭერის უნიკალური ტრადიცია. გარკვეულია ეთნიკური დაპირისპირება და უთანხმოების გენეზისი და შედეგები. აღნიშნულია 1937 წლის მასობრივი რეპრესიების ზეგავლენა საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პროცესზე.

წიგნი განკუთვნილია ეროვნული ურთიერთობით დაინტერესებული სპეციალისტებისა და მკითხველებისათვის.

რედაქტორი პროფ. მ. ნათმელაძე
რეცენზენტები: პროფ. ვ. გურული, პროფ. ა. სონღულაშვილი,
ი. მ. დ. ე. კუპატაძე

ნაშრომი გამოსაცემად მომზადდა ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის გამომცემლობაში „მემატინე“.

გამომცემლობის მთავარი რედაქტორი – თ. ჭყონია

კომპიუტერული უზრუნველყოფა – თ. კიკვაძე,
მ. ბუტიკაშვილი, ნ. ხუციშვილი

შესავალი

ეროვნული საკითხი გლობალური და მარადიულია. კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ის მუდამ თავისებურად ვლინდებოდა და ძლიერ თავსატეხს უჩენდა ნებისმიერ სახელმწიფოს. სანამ არსებობენ ერები, არსებობს საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა, ეროვნული საკითხი, ერთაშორისი ურთიერთობის პრობლემა მუდამ შეახსენებს თავის თავს საზოგადოებას, რადგან ზოგჯერ მისი გართულების გამომწვევი მიზეზი საუკუნეთა სიღრმეშია საძებარი, ზოგჯერ მას პოლიტიკური კონიუნქტურის საჭიროება ამძაფრებს, ზოგჯერ კი მტრული სახელმწიფოს სპეცსამსახურების შორს გამიზნული საქმიანობა.

XX საუკუნის დასასრულს მსოფლიოს მთელ რიგ ქვეყნებში ეროვნული საკითხი, საეროვნებათაშორისო ურთიერთობა მნიშვნელოვან პრობლემად გადაიქცა. ეთნოკონფლიქტებმა სერიოზული საფრთხე შეუქმნეს მსოფლიოს უშიშროებას, საჭირო გახდა ერთობლივი ძალისხმევა მათი აღკვეთა - შეჩერებისათვის, თუმცა ისიც აშკარაა, რომ ჯერჯერობით საერთაშორისო ორგანიზაციების ძალისხმევა ამ მიმართულებით ეფექტურობით არ გამოირჩევა.

საბჭოთა იმპერიის დანგრევის შემდეგ კომუნისტური პროპაგანდის მიერ ქებული “ხალხთა ძმობისა და მეგობრობის” სანიმუშო რესპუბლიკები გადაულახავი ეთნიკური დაპირისპირების ობიექტად გადაიქცნენ, სხვადასხვა სპეცსამსახურების მიერ ჩინებულად ორგანიზებულმა პროვოკაციებმა ტრადიკული შედეგები გამოიღეს, გაჩნდნენ დანგრეული ქალაქები, ლტოლვილი ადამიანები, სერიოზული საფრთხე შეექმნა ახლად წარმოქმნილი სუვერენული სახელმწიფოების მომავალ განვითარებას.

ეროვნული საკითხის ფსიქოლოგიური გააზრება, “ჩემისა” და “შენის”, “ჩვენისა” და “თქვენის” თითქოს გადაულახავი დაპირისპირება, “საკუთარის”, “ნაცნობის”, “მშობლიურის” “სხვისის”, “უცხოს”, “შეუცნობადის” სოციალურ-პოლიტიკუ-

რი და ეთნოფსიქოლოგიური დაპირისპირება თითქოს გადაულახავ წინააღმდეგობას ქმნის, მაგრამ მის გვერდით მუდამ არსებობდა და არა ნაკლებ ძლიერი იყო ტენდენცია უნივერსალიზმის, ერთიანობის, რაც ინტერნაციონალურ მსოფლმხედველობებში, უნივერსალურ რელიგიურ დოგმატიკაშიც ვლინდებოდა.

კაცობრიობის ისტორია ეროვნულისა და ინტერნაციონალურის დაპირისპირების, ბრძოლის, თანაარსებობის ისტორიაა. კაცობრიობის უნივერსალური თეორიები (ქრისტიანობა, მაჰმადიანობა, ბუდიზმი, მარქსიზმი, დღევანდელი რიგი რელიგიურ-სექტანტური მიმდინარეობა) ცდილობდნენ და ცდილობენ მოხსნან დაპირისპირება ცივილიზაციებს, ერებს, სახელმწიფოებს შორის. ამ გზაზე წარმატებებთან ერთად არის მარცხიც.

საქართველო მუდამ მრავალეროვანი ქვეყანა იყო - ეს მისი ისტორიული თავისებურებაა. ამასთან, უმნიშვნელოვანეს გეოპოლიტიკურ სივრცეში მყოფ ქვეყანას სჭირდებოდა დიდი ძალისხმევა თავის გადასარჩენად მეზობელ, ზოგჯერ ზედმეტად აგრესიულ ერებთან ურთიერთობის ისტორიულ პროცესში. ცხოვრებამ ქართველ ერს საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის იშვიათი გამოცდილება შესძინა - ტოლერანტობა, შემწყნარებლობა, რაც თანამედროვე დემოკრატიის უმაღლესი მიღწევაა, ქართველებისათვის დამახასიათებელი იყო უძველესი დროიდან. საბჭოთა იმპერიის არსებობის პერიოდშიც საქართველო ითვლებოდა “ხალხთა ლენინური მეგობრობის” საჩვენებელ რესპუბლიკად. ქართველი ხალხის მიერ თავისი ისტორიული განვითარების მანძილზე დაგროვილ საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ამ უნიკალურ გამოცდილებას საერთაშორისო მნიშვნელობა აქვს.

საბჭოთა იმპერიის დაშლის, შინაური თუ გარეშე მტრის მიერ ჩინებულად ორგანიზებულმა დაძაბულობამ საქართველოში მთელი სიმწვავეთ გაამძაფრა ეთნიკური დაპირისპირებები, კონფლიქტები, რაც სისხლიან შეტაკებებშიც გადაიზარდა: სამოქალაქო ომი, დანგრეული ქალაქები და სოფლები, საშინელი გენოციდი აფხაზეთსა და შიდა ქართლში, ეთნოწმენდა, დევნი-

ლები საკუთარ ქვეყანაში და ა. შ. აშკარაა, რომ ეთნიკური დაპირისპირებები, თუ დროულად არ იქნა შეჩერებული და მოწესრიგებული, სერიოზულ სიძნელეებს შეუქმნის დამოუკიდებლობის გზაზე დამდგარ ქვეყანას.

ეთნოკონფლიქტების მიზეზად, რა თქმა უნდა, მართო უცხო ქვეყნის სპეცსამსახურების აქტივობა არ შეიძლება ჩაითვალოს. ზოგჯერ დაპირისპირება ეთნოსებს შორის უფრო ღრმაა და მას სოციალური, პოლიტიკური, რელიგიური, ფსიქოლოგიური საფუძვლებიც ამოძრავებენ. ამაზე მიუთითებს მსგავსი მოვლენების არსებობა ეკონომიკურად და სოციალურად დაწინაურებულ, დემოკრატიული განვითარების ქვეყნებში (ჩრ. ირლანდიის პრობლემა დიდ ბრიტანეთში, ბრეტონისა და კორსიკის სეპარატისტების აქტიურობა საფრანგეთში, ბასკების გადაუჭრელი დილემა ესპანეთში, კვებეკის საკითხი კანადაში და ა. შ.).

ბოლო წლებში საქართველოში გაძლიერებულმა ეთნიკურმა დაპირისპირებებმა გამოაცოცხლა ქართველ საზოგადოებათმცოდნეთა დაინტერესება ეროვნული პრობლემებით. შეიქმნა მეტად მრავალფეროვანი ლიტერატურა, რომლებშიც შესწავლილია ქართულ-აფხაზური ურთიერთობების ისტორიული და სოციალურ-პოლიტიკური ასპექტები, ქართულ-ოსური ურთიერთობების ნაკლებად ცნობილი პრობლემები, გაირკვა პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში საკონფლიქტო სიტუაციების ჩასახვის, პროვოცირების სოციალურ-ეკონომიკური და სოციალურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები და სხვა.

ამ მიმართულებით კვლევა აუცილებელია, რადგან ქართველი ერის საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის მდიდარი ტრადიცია, მართლაც, უნიკალურია და საინტერესო. ეს ტრადიცია გამთბარია კაცთმოყვარეობით, შემწყნარებლობით, ჯანსაღი ინტერნაციონალიზმით, ამიტომ გაუგებარია ბოლო ხანს საქართველოშიც ფეხმოკიდებული ულტრა-ნაციონალისტური მიმართულების ორგანიზაციების საქმიანობა, რომლებიც ინდივიდუალიზმის გაფეტიშებას, ქართველი ერის რაღაც “მსოფლიო ისტორიულ მისიას” ქადაგებენ.

ქართველი ერისადმი მტრულად განწყობილმა ძალებმა ყველა ღონე იხმარეს, რათა ჩირქი მოეცხოთ ქართველი ხალხისათვის, დაებრალებინათ მისთვის ნაციონალიზმი და შოვინიზმი, სხვა ერებთან დამოკიდებულებაში დაეკნინებინათ ქართველი ერის ისტორიული ტოლერატუნობის მდიდარი ტრადიცია.

ამიტომაც საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ქართული გამოცდილების მეცნიერული კვლევა დროის მოთხოვნაა, მან უნდა გაფანტოს სიცრუის ბურუსი, რაც ასე ოსტატურად არის შექმნილი და ბრალს სდებს ქართველ ერს.

მიგვაჩნია, რომ ეროვნული საკითხის, საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის გლობალურ საკითხებთან ერთად უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება მისი სოციალური ასპექტების კვლევას - ეს სფერო თითქმის შეუსწავლელია. მუშათა კლასის, გლეხობის, ინტელიგენციის ისტორია საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის თვალსაზრისით შესწავლილი არ არის, ამასთან, ეს სოციალური კატეგორიები საქართველოში მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ, მათი წარმომადგენლები დასაქმებულნი იყვნენ შრომით კოლექტივებში, რომლებიც ბევრ შემთხვევაში ეროვნული თვალსაზრისით დიფიზიურნი იყვნენ, ამიტომაც საყურადღებოა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ის მდიდარი გამოცდილება, რაც ამ შრომით ორგანიზაციებში იყო თავმოყრილი.

საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის თვალსაზრისით საყურადღებო პროცესებს ჰქონდა ადგილი საქართველოს მრეწველობაში, სამრეწველო შრომით კოლექტივებში. წარმოების ნორმალური ფუნქციონირება გულისხმობს მასში დასაქმებული ადამიანების მჭიდრო თანამშრომლობას, მრავალმხრივ ურთიერთობას. მრეწველობაში კი ჩაბმული იყო საქართველოს მუშათა კლასის ძირითადი ნაწილი. ის მუდამ მრავალეროვნობით გამოირჩეოდა. ამიტომაც, სამრეწველო საწარმოებში მუშათა კლასის ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საკითხები განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს შემდეგი მიზეზების გამო:

1. მუშათა კლასი საბჭოთა საზოგადოების წამყვან სოციალურ ძალად ითვლებოდა. ის კომუნისტური რეჟიმის

ძირითადი სოციალური დასაყრდენი იყო, განსაკუთრებით 20-30-იან წლებში. საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის კომუნისტური პრინციპების დამკვიდრება საზოგადოებაში სწორედ მუშათა კლასში და მუშათა კლასის დახმარებით დაიწყო. ამიტომ, მეცნიერული თვალსაზრისით უადრესად საინტერესოა, თუ როგორც მიმდინარეობდა ეს ტოტალური პროცესი, როგორ აისახა მუშათა საეროვნებათაშორისო ურთიერთობაზე ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური, სოციალური, ეკონომიკური-მორალურ-ფსიქოლოგიური პროცესები, რა იყო საგულისხმო, მნიშვნელოვანი და რა - მანკიერი, დასაგმობი;

2. საინტერესოა სამრეწველო ორგანიზაციების ეროვნული შემადგენლობა, მისი დინამიკა, კოლექტივში არსებული ენობრივი სიტუაციისა და ენობრივი პოლიტიკის გარკვევა, რათა ღირსეულად წარმოჩნდეს მკვიდრი ეროვნების მშრომელების არა მარტო ადგილი და როლი მრეწველობის განვითარებაში, არამედ გაირკვეს მათი მშრობლიური ენის ფუნქციონალური დატვირთვა, სახელმწიფო ენის სტატუსი მისი ფუნქციონირების მნიშვნელოვან არეალში - მრეწველობაში;

3. საინტერესოა წარმოჩნდეს დაპირისპირება, საეროვნებათაშორისი დაძაბულობა, ეთნიკური კონფლიქტის არსი, განისაზღვროს მისი გენეზისი. მსგავსი მოვლენები მუდამ იჩქმალებოდა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიერ, თუმცა არსებული მასალები მიუთითებენ ეთნიკური დაპირისპირების ცალკეული ფაქტების შესახებ მრეწველობაში. მათი მიზეზების დადგენა, კონფლიქტური პროცესის ეტაპების გარკვევა, შედეგების მეცნიერული ანალიზი დაგვეხმარება მომავალში თავიდან ავიცილოთ მისი წარმოშობის შემთხვევები;

4. კომუნისტური იდეოლოგია ეროვნული თვითშეგნების შესუსტებას, მომავალში მთლიანად გაქრობას ითვალისწინებდა და იდეოლოგიურადაც ასაბუთებდა. ეს იდეოლოგიური ზეწოლა მუშათა კლასის მიმართ განსაკუთრებული ინტენსივობით ზორციელდებოდა. რა ფორმები, რა საშუალებები გამოიყენებოდა ამ მიზნით, რა ეფექტიანობით გამოირჩეოდნენ ისინი და რა შედეგები მოიტანეს - აი, საკითხები, რომლებიც პასუხს ითხოვენ;

5. საწარმოო კოლექტივი საბჭოთა საზოგადოების მნიშვნელოვანი სოციალურ-პოლიტიკური, სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურულ-საგანმანათლებლო უჯრედი იყო. ის აერთიანებდა მრავალ ფუნქციას. ყველა ფუნქცია ითვალისწინებდა მშრომელის ინტერნაციონალურ აღზრდას. ინტერნაციონალური აღზრდა ყველა მრავალეროვანი ქვეყნის გადასაწყვეტი ამოცანაა (მაგალითად, ამერიკის შეერთებულ შტატებში ის პროპაგანდის მნიშვნელოვანი საფუძველია, თუმცა ეს პროცესი ყველა ქვეყანაში გაჯერებულია საკუთარი იდეოლოგიური და ისტორიული ტრადიციებით). საქართველოშიც მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდის მდიდარი გამოცდილება არსებობდა, ამ პროცესის ობიექტური შესწავლა შესაძლებლობას მოგვცემს შევიმუშაოთ მეცნიერულად დასაბუთებული რეკომენდაციები ამ სფეროში, რაც დაეხმარება საქართველოს სახელმწიფოს მომავალში დაადგინოს სახელმძღვანელო პრინციპები საქართველოს მრავალეროვანი მოსახლეობის მშვიდობიანი და ჰარმონიული თანაცხოვრების პერსპექტივების შესაქმნელად.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემა სოციალური ასპექტით (მუშათა კლასი, გლეხობა, ინტელიგენცია, სტუდენტობა და ა. შ.) შესწავლილი არ არის, თუმცა ქართველ ისტორიკოსთა შრომებში ვხვდებით ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის ცალკეულ ასპექტს თუ საკითხს.

აღსანიშნავია პროფ. მ. ნათმელაძის ტრილოგია: “საქართველოს მუშათა კლასის ისტორია”¹. ავტორს შესწავლილი აქვს საქართველოს მუშათა კლასის ეროვნული შემადგენლობა ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე, განსაზღვრულია მისი დინამიკა, შევსების ეროვნული წყაროები, წარმოჩენილია ხელოვნური მიგრაციის მანკიერი ზეგავლენა 20-იანი წლების ინდუსტრიალიზაციის პერიოდში, რაც ზედმეტად აჭრელებდა საქართველოს, ისედაც მრავალეროვანი მუშათა კლასის რიგებს.

საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობით დაინტერესებული იყო აკად. ა.გუნია². თუმცა ამ პრობლემის გარკვევისათვის აქვეყნებს. მხო-

ლოდ საქართველოს 23 სამრეწველო საწარმოს ეროვნული შემადგენლობის მაჩვენებელს 1930 წლისათვის. საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემა ნახევარ გვერდზეა “შესწავლილი”.

მუშათა კლასის საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი კომუნისტური ფორმა - სოციალისტური შეჯიბრება და მისი როლი საბჭოთა კავშირის სამრეწველო კოლექტივებს შორის ურთიერთობაში შესწავლილი აქვს პროფ. ს.ჩხარტიშვილს თავის მონოგრაფიაში³. კომუნისტური იდეოლოგიის კლიშეების გათვალისწინებით ავტორი ზედმეტად სკრუპულოზურად იხილავს საბჭოთა კავშირის მონათესავე საწარმოებთან საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების შემოქმედებითი ურთიერთობის ყველა ასპექტს.

საყურადღებოა პროფ. რ. გრძელიძის ნაშრომი “საეროვნებათაშორისო კავშირ-ურთიერთობა განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში”⁴. საისტორიო-სოციოლოგიური გამოკვლევა კომუნისტური ისტორიოგრაფიისათვის დამახასიათებელი კანონებით არის შესრულებული, სრულიად გასაგები მიზეზებით აღიარებული და გაზიარებულია კომუნისტური დოგმატიკის ყველა პრინციპი კლასობრივისა და ეროვნულის, სოციალურისა და ფსიქოლოგიურის თანასწორობის შესახებ საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის პროცესში. ავტორი დიდ ყურადღებას უთმობს საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის განვითარების მატერიალურ საფუძვლებს - შრომითი ურთიერთობის ინტენსივობას, ინტეგრაციული პროცესების თეორიული ასპექტების გაშუქებას.

ნაშრომის მთავარი დამსახურება ის არის, რომ ავტორი უკომპრომისოდ აკრიტიკებს იმ ფსევდო-მეცნიერ-უნიტარისტების პოზიციას, რომლებიც სკკპ ცკ პოლიტბიუროს საამებლად უკვე 70-იან წლებში ვარაუდობდნენ საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ზოგიერთი ასპექტის აჩქარებულ განვითარებას (ერის ეკონომიკური ერთიანობის - როგორც ერის არსებობის აუცილებელი ნიშნის შესუსტებას და გაქრობას, “ორენოვნე-

ბით” ზედმეტად გატაცებას, ერების შერწყმის პროცესის დაწყების აუცილებლობას და ა. შ.).

საქართველოს მრავალეროვანი მუშათა კლასის ადგილისა და როლის გარკვევას ისახავს მიზნად მ.ჯიჯეიშვილის მონოგრაფია⁵. ავტორის ამ და სხვა ნაშრომებში განსაზღვრულია მუშათა კლასის ადგილი კომუნისტურ საზოგადოებაში, მისი დამოკიდებულება მმართველ პარტიასა და საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისადმი, მისი შემოქმედებითი ინიციატივა, კონკრეტული შრომითი შედეგები და მიღწევები, ზაზგასმულია საქართველოს მუშათა კლასის საუკეთესო წარმომადგენლების: ქართველების, რუსების, სომხების, უკრაინელების თავდადებული შრომა ქვეყნის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის შექმნის საქმეში.

ი.მენაბდიშვილის ნაშრომი “მშრომელთა ინტერნაციონალური განვითარება საბჭოთა ხელისუფლების წლებში” კონკრეტულ-სოციოლოგიური გამოკვლევის შედეგების ანალიზს ისახავს მიზნად. ავტორმა საქართველოს რამდენიმე მრავალეროვანი საწარმოს მშრომელთა სოციოლოგიური გამოკითხვის შედეგების შესწავლის საფუძველზე აჩვენა საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ზოგიერთი ასპექტი: მრავალეროვან შრომით კოლექტივში ადამიანთა პიროვნული დაახლოება, პიროვნული კავშირების განვითარება, ამ კავშირურთიერთობის ხასიათი და ა. შ. მაგრამ, რადგან ნაშრომში მხოლოდ სოციოლოგიური გამოკითხვის შედეგებია მოცემული, არ ჩანს საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გენეზისური მოვლენების კვლევის ცდა, ყურადღების მიღმაა დარჩენილი აღნიშნულ კოლექტივებში საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ტრადიცია, მისი განვითარების ეტაპები, ამ სფეროში დადებითი და უარყოფითი მოვლენები⁶.

ნ.შარაშიძის ნაშრომში “წარმოების მართვაში მუშათა კლასის მონაწილეობის ფორმები სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდში (1921-1932 წწ.)”⁷ დეტალურადაა შესწავლილი საქართველოს მუშათა კლასის გამოცდილება ამ მიმართულებით. მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი ამ ფორმების დამკვიდრების

პროცესს იზილავს, მას საერთოდ მხედველობის არედან გამოორჩა მისი საეროვნებათაშორისო ასპექტები, ის ისტორიული რეალიები, რითიც ეს ფორმები გაძლიერებულ ინტერესს აღძრავენ.

შრომითი თანამშრომლობის ინტერნაციონალისტური ასპექტების წარმოჩენა და კვლევა საბჭოთა ისტორიოგრაფიის პრიორიტეტული მიმართულება იყო და მას პროპაგანდისტული დატვირთვაც ჰქონდა. აქ საკმარისი იყო მრავალრიცხოვანი ფაქტების თავმოყრა და პარტიის ცენტრალური ორგანოების დადგენილებით მათი გაჯერება. ასეთი ნაშრომების ღირებულება მხოლოდ ემპირიული მასალის ფიქსაციაა⁸.

ქართველ ისტორიკოსთა ნაშრომების ერთი ჯგუფი მშრომელთა, მათ შორის მუშათა კლასის ინტერნაციონალურ აღმზრდელობითი მუშაობის ორგანიზაციას, თეორიასა და პრაქტიკას შეისწავლის⁹. რა თქმა უნდა, ისინი მთლიანად მარქსიზმ-ლენინიზმის იდეურ მემკვიდრეობას ეფუძნებიან და კომუნისტური ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდას ისახავენ მიზნად. მაგრამ, მიგვაჩნია, რომ დღესაც საქართველოს მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა დროის მოთხოვნაა და ყოველივე კარგი, დადებითი, რაც ამ მიმართულებით შექმნა ქართველმა ხალხმა საუკუნეების მანძილზე, მათ შორის ბოლო ათწლეულშიც კი, უნდა გამოვიყენოთ ახალი საქართველოს მშენებლობის პროცესში.

1976 წელს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ივ.ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტში შეიქმნა ფაბრიკა-ქარხნების, კოლმეურნეობებისა და საბჭოთა მეურნეობების ისტორიის განყოფილება, რომლის მიზანი იყო შრომით კოლექტივებში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური, საეროვნებათაშორისო და კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის შესწავლა-გაანალიზება, ახალი წყაროთმცოდნეობითი ბაზის გამოვლენა. დაიწერა მრავალი ნაშრომი, მათ შორის ბევრი გამოქვეყნდა. ამ პუბლიკაციებში გარკვეული ყურადღება დაეთმო საეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ცალკეულ საკითხებს: კოლექტივის

ეროვნულ შემადგენლობას და მის დინამიკას¹⁰, ინტერნაციონალურ დახმარებას საწარმოს მშენებლობის და ექსპლოატაციის პირველ წლებში¹¹, საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემას¹².

ამ განყოფილებაში სამრეწველო შრომით ორგანიზაციებში მიმდინარე საინტერესო პროცესების კომპლექსური შესწავლის გარკვეული გამოცდილება დაგროვდა. ჩვენი ნაშრომიც სწორედ ამ განყოფილებაში მომზადდა.

წინამდებარე სადისერტაციო ნაშრომის მიზანია კომპლექსურად შეისწავლოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის კომუნიკტური პრინციპების დანერგვის, განმტკიცებისა და განვითარების ხანგრძლივი ევოლუციური პროცესი, წარმოაჩინოს მისი ძლიერი და სუსტი მხარეები, გამოყოს განვითარებაში მნიშვნელოვანი ეტაპები, გაარკვიოს მისი კავშირი საზოგადოების განვითარების გლობალურ კანონებთან და კანონზომიერებებთან, უზრუნველყოს მნიშვნელოვანი ისტორიული ფაქტების კანსტატაცია და მეცნიერული გააზრება, ახალი წყაროთმცოდნეობითი ბაზის სამეცნიერო ბრუნვაში შემოტანით გაამდიდროს საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გლობალური პროცესების შემსწავლელი წყაროთმცოდნეობითი საფუძველი, გაანალიზოს საქართველოს მრეწველობაში მიმდინარე საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის რთული და მრავალმხრივი პროცესის ყველა ძირითადი და დაქვემდებარებული ასპექტი, წარმოაჩინოს ევოლუციური პროცესის ძირითადი ეტაპები, აღნუსხოს მათი წარმოშობის ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები, აჩვენოს რიგითი ადამიანის ადგილი და როლი საეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გლობალურ პროცესში, დააფიქსიროს მისი გუნება-განწყობილება, დამოკიდებულება სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან.

წინამდებარე ნაშრომი ხანგრძლივი შრომის შედეგია. ავტორი მადლიერებით მიიღებს ყველა არგუმენტირებულ შენიშვნას.

თავი I

სამრეწველო საწარმოებში დასაქმებულთა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა კომუნისტური გადატრიალების შემდეგ

1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა რუსეთის მიერ ოკუპირებულ და ანექსირებულ საქართველოში კომუნისტური დიქტატურა დამყარდა. ასეთ ვითარებაში ახალი, კომუნისტური რეჟიმის მთავარ ამოცანას ისეთი სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელება წარმოადგენდა, რაც სწრაფად მოხსნიდა სოციალურ, ეკონომიკურ და, რაც მთავარია, ეროვნულ კონფლიქტს ახალ რეჟიმსა და საქართველოს მოსახლეობის ძირითად მასას შორის. ასეთ პოლიტიკას ქართველი კომუნისტებისათვის იმჟამად თითქმის არ არსებული ავტორიტეტი უნდა მოეტანა, განსაკუთრებით ქართველ მოსახლეობაში, შეესუსტებინა მათ შეგნებაში ქართული დემოკრატიული სახელმწიფოს ლიკვიდაციით გამოწვეული აღშფოთება და შეექმნა ობიექტური და სუბიექტური პირობები კომუნისტური პარტიის მიზანდასახულებათა სწრაფი რეალიზაციისათვის. ასეთი სოციალურ-პოლიტიკური შედეგების მიღწევა კი მარტო კომუნისტური პროპაგანდით, მასობრივი რეპრესიებით, რა თქმა უნდა, არ შეიძლებოდა. საჭირო იყო შორს გამიზნული სოციალური და ეკონომიკური პროგრამები, მშრომელთა საერთო მატერიალური და კულტურული ცხოვრების პირობების სწრაფი გაუმჯობესება, კომუნისტური გადატრიალების ბაზაზე მიღებული ეფექტური სოციალური შედეგები. თუ რესპუბლიკის მოსახლეობის ძირითადი მწარმოებელი ნაწილი არ დაინახავდა რეალურ განსხვავებას დემოკრატიულ და სოციალისტურ საქართველოს მშრომელთა რეალური ცხოვრების პირობებში, მაშინ ისინი უფრო მტკივნეულად გადაიტანდნენ ეროვნული სახელმწიფოს დაკარგვით გამოწვეულ სევდას.

კომუნისტური რეჟიმის ძირითადი სოციალური დასაყრდენი კომუნისტურად განწყობილი პროლეტარიატი და

უღარიბესი გლეხობა იყო. პირველი მსოფლიო ომის შედეგად გაჩანაგებული ეკონომიკის პირობებში კომუნისტური განწყობილებები ადვილად ვრცელდებოდნენ არა მარტო მუშათა შორის, არამედ მას იზიარებდა ინტელიგენციის გარკვეული ფენაც. რადიკალური გადატრიალების შედეგები საზოგადოების ერთ ნაწილს იმედს აღუძრავდა, რომ მოხდებოდა მათი სოციალური და ეკონომიკური პირობების სწრაფი გაუმჯობესება.

კომუნისტების მოკავშირე ყოველთვის იყო სიღატაკე, გაჭირვება, სოციალური უძლურება. დემოკრატიული საქართველოს არსებობის ბოლო პერიოდში მასების ეკონომიკურმა სიდუხჭირემ განსაკუთრებულ მაშტაბებს მიაღწია. ტრადიციული ეკონომიკური კავშირების გარეშე, მსოფლიოს მიერ მიტოვებული საქართველოს რესპუბლიკა უმძიმეს ეკონომიკურ კრიზისში იმყოფებოდა, რამაც მნიშვნელოვნად შეამზადა თებერვლის კატასტროფაც.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში კარგად არის შესწავლილი საქართველოს მრეწველობის მდგომარეობა შემდგომ პირველ წლებში, ნაჩვენებია საბჭოთა ხელისუფლების პირველი ღონისძიებებიც მრეწველობის ნაციონალიზაციის და ეკონომიკის სოციალისტურად გარდაქმნის საქმეში, ხაზგასმულია წარმატებებიც და ნაკლოვანებებიც, რასაც ქვეყნის ეკონომიკა განიცდიდა 20-30-იან წლებში¹. მაგრამ ამ ლიტერატურაში თითქმის არაფერია ნათქვამი იმაზე, თუ როგორი იყო სოციალურ-ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ვითარება უშუალოდ შრომით კოლექტივებში გასაბჭოების შემდგომ ხანებში, როგორ შეხვდა უშუალოდ რიგითი მუშა ახალ კომუნისტურ რეჟიმს, როგორი იყო შრომითი პროცესი, ურთიერთობა მუშებსა და ინჟინერ-ტექნიკურ ინტელიგენციას შორის, როგორ ინერგებოდა საბჭოთა სინამდვილისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური და სოციალური ელემენტები ფაბრიკა-ქარხნებში, რა წინააღმდეგობას აწყდებოდა, რა უწყობდა ხელს და რა უშლიდა კომუნისტური მსოფლმხედველობის კულტივირებას უშუალოდ სამრეწველო შრომით კოლექტივებში.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ შეიქმნა “სმუსი” - სახალხო მეურნეობის უმაღლესი საბჭო, რომელსაც უნდა ემართა ქვეყნის ეკონომიკა. სახალხო მეურნეობაში მდგომარეობა უაღრესად მძიმე იყო: ფაბრიკა-ქარხნების მნიშვნელოვანი ნაწილი გაჩერებული, საგრძნობლად შემცირდა პროდუქციის წარმოება, გატანა, მოშლილი იყო საფინანსო მიმოქცევა, ჰიპერინფლაციის პირობებში მუშათა მდგომარეობა აუტანელი იყო. 1921 წელს სპეციალური კომისიების მიერ გამოკვლეულ 392 წამყვან სამრეწველო კოლექტივში დაფიქსირდა მდგომარეობა: 1920 წელს მთელი წლის მანძილზე მუშაობდა 234 (59,7%), ნაწილობრივ მუშაობდა 102 (26,0%), სულ არ მუშაობდა 56 (14,3%)².

გამოკვლევას დაექვემდებარა საქართველოს სამრეწველო საწარმოების უმნიშვნელო ნაწილი. იმჟამად მარტო თბილისში 1171 საწარმო იყო, ხოლო მთელ რესპუბლიკაში გაცილებით მეტი. ამიტომ ზუსტი ეკონომიკური და სოციალური სურათის წარმოდგენა ჭირს. საქართველოს სახალხო მეურნეობაში იმჟამად ჭარბობდა კუსტარული და ნახევარკუსტალური საწარმოები, რომლებშიც საშუალოდ 2-10 კაცი მუშაობდა.

სპეციალურად შესწავლილ საწარმოთა შორის იყო ადელხანოვის სააქციო საზოგადოების სამრეწველო კოლექტივებიც. ეს სააქციო საზოგადოება პირველ მსოფლიო ომამდე საქართველოს ეკონომიკაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. ის აერთიანებდა ტყავის ქარხანას, თექის ფაბრიკას, ფეხსაცმლის ფაბრიკას და სხვა პატარა სახელოსნოებს. გაერთიანებას ჰქონდა 470 ცხენისძალიანი ელექტროსადგური, კარგად შენახული და მოვლილი მექანიკური და სადურგლო სახელოსნოები, სარემონტო სამსახური, სასაქონლო საწყობები, ამბულატორია. შემოწმების დროს დადგინდა, რომ საწარმოები თავისი ტექნიკური მოწყობილობებით, შრომისნაყოფიერების დონით, წარმოებული პროდუქციის ხარისხით და ასორტიმენტით გამორჩეული იყო არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ ჩრდილოეთ კავკასიაში და “განეკუთვნება მსხვილი საწარმოების ტიპს, რომელიც არის რუსეთის ცენტრალურ სამრეწველო რაიონებში”.

სააქციო საზოგადოება მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში აღმოჩნდა უკვე 1920 წელს, როცა იძულებული გახდა გაეჩერებინა ფეხსაცმლის ფაბრიკა. საგრძნობლად შემცირდა შრომისნაყოფიერებაც: თუ 1917 წელს შრომისნაყოფიერების მაჩვენებელს ჩავთვლით 100%, 1920 წელს ის უდრიდა 55-65%, ხოლო გასაბჭოების შემდეგ ის დავიდა 40-45%³.

მაგრამ ეს იყო რესპუბლიკის საუკეთესო სამრეწველო ორგანიზაცია. იყვნენ უფრო მძიმე ეკონომიკურ ვითარებაში მყოფი საწარმოებიც. სმუსის სპეციალურმა კომისიამ, არენდით მათი გადაცემის მიზნით, შეისწავლა ვატცელის ყინულისა და ლუდის ქარხნები. საწარმოში აღგილი ჰქონდა ქურდობას, იყო ანტისანიტარია, უწესრიგობა. ლუდის ქარხანის საამქროებში კასრები უთავბოლოდ იყო მიყრილ-მოყრილი, ბოთლის გამრეცხ განყოფილებაში ჯართი ეყარა, ეზო ცხენების საჯინბოდ გადაექციათ⁴.

ზოგიერთ საწარმოში მთლიანად მოშლილი იყო საფინანსო დისციპლინა. რესპუბლიკის ერთ-ერთი წამყვანი საწარმოს “არსენალის” ფინანსური სისტემა მთლიანად მოშლილი იყო. როგორც ირკვევა, აქ 1918-1922 წლამდე ბუღალტერია არც კი არსებობდა. არ ჰქონდათ საბუღალტრო წიგნები. არ იყო არავითარი ორგანიზაცია, არავითარი წესრიგი. დაბალი ხელფასის გამო კვალიფიცირებული ბუღალტრები ადგილზე დიდხანს არ ჩერდებოდნენ⁵.

1921 წლის 17 აგვისტოს შემოწმდა თბილისის გრეხილი ავეჯის ფაბრიკა, რომელიც ექსპლოატაციაში შევიდა 1909 წელს. იგი ყოველდღე რამდენიმე ათეულ სკამსა და 4 ცალ მაგიდას აწარმოებდა. საწარმოში დასაქმებული იყო 46 კაცი. მათ შორის 16 წლამდე - 3, 16-18 წლამდე - 12, 18 წელზე მეტის - 13. მუშათა შორის 14 კვალიფიციური იყო, 32 არაკვალიფიციური: 1913 წელთან შედარებით შრომისნაყოფიერება შეადგენდა 90%. მუშაობდნენ 8 საათს ერთ ცვლაში. ფაბრიკაში იდგა ერთი ორთქლის ქვაბი, ნავთის ერთცილინდრიანი ძრავა. საწარმოში სხვადასხვა დასახელების რვა დაზგა იდგა. იგი ძირითადად ადგილობრივ ბაზარს აკმაყოფილებდა⁶.

გამოიკვლიეს კერძო მფლობელთა კუთვნილი საწარმოებიც. ბევრი მათგანი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. მაგალითად, სომხეთის მოქალაქის არუთინ კასტანდოვის ავეჯის სახელოსნოში აწარმოებდნენ სკამებს, კარადებს, ტაბურეტებს. საწარმო ექსპლუატაციაში შევიდა 1911 წელს. ყველა სამუშაო მექანიკური წესით სრულდებოდა. შესწავლის დროს საწარმო არ ფუნქციონირებდა ენერგიის არქონის გამო⁷.

ბათუმის სამრეწველო პოტენციალის შესწავლის დროს გაირკვა, რომ ქალაქში 21 ნავთის ჩამოსასხმელი სადგური იყო, რომლებსაც უამრავი რეზერვუარები ჰქონდათ. ეს სადგურები ეკუთვნოდნენ ძმებ ნობელებს, მანთაშოვს, რუსეთ-კავკასიის საზოგადოებას, ბრიტანეთ-ბაქოს საზოგადოებას და სხვა ორგანიზაციებს. ამათ გარდა, ქალაქში იყო კაპლანის მექანიკური ქარხანა, თუთიის ქანხანა, ძმები არვანტიდების თუნუქის ყუთების ქარხანა და სხვა საწარმოები.

თუნუქის ყუთების საწარმო ჩინებულად იყო აღჭურვილი. იგი ორცვლიანი მუშაობით დღეში 30 ათას ბიდონს ამზადებდა. 1920 წელს ქარხანამ შეწყვიტა საქმიანობა. ქარხანას ჰქონდა ორი ორთქლის მანქანა, ნავთის რეზერვუარი და 35 ცხენისძალის სიმძლავრის ნავთის ძრავა⁸.

მცხეთის მაუდის სახელოსნოში ეკონომიკური უწესრიგობა 1923 წელსაც იგრძნობოდა. საწარმოში 14 კაცი იყო დასაქმებული. მათ შორის: 7 ფეიქარი, 6 მხვეველი, მქსელავი და გამგე. საწარმოს ქრონიკულად არ ჰქონდა ნართი. სახელოსნო არ ფუნქციონირებდა და მისი მშრომელები მცირე სახსრებს იღებდნენ რესპუბლიკის ბიუჯეტიდან. მუშები არ ზრუნავდნენ მანქანა-დანადგარებზე, რომელთაგან ბევრი მოუწესრიგებელი იყო. არ იცავდნენ შრომის დისციპლინას, სამრეწველო ჰიგიენას⁹.

ძალიან მძიმე მდგომარეობა იყო მექმნილი ისეთ საწარმოებში, რომლებიც მოშორებული იყვნენ სატრანსპორტო კომუნიკაციებს. ასეთ საწარმოებში ჭირდა სტაბილური შრომითი კოლექტივების შექმნა, არ ჰქონდათ შრომისა და დასვენების ელემენტარული პირობები, ზოგჯერ არ ჰქონდათ უაღრესად

საჭირო საყოფაცხოვრებო ნივთებიც კი. ასეთ საწარმოებში მუშა-მოსამსახურეების შენარჩუნება დამატებით დანახარჯებთან იყო დაკავშირებული. როცა შეისწავლეს შრომის პირობები ჩათახის საბადოზე, შირაქის ნავთობის ჭაბურღილზე, აღმოჩნდა, რომ ამ საწარმოებს არ ჰყავდათ მუშათა წამყვანი კადრები. ძირითადად იყენებდნენ სეზონურ მუშებს ახლომდებარე სოფლებიდან. სასმელი წყალი შორიდან მოჰქონდათ¹⁰.

განსაკუთრებით მძიმე იყო ტყიბულის ქვანახშირის მადაროს მშრომელთა მდგომარეობა. აქ მუშათა ცუდი შრომითი და საყოფაცხოვრებო პირობები მუშათა დენადობას იწვევდა. 1770 კაციდან 1921 წლის აპრილში წარმოებას შემორჩა მხოლოდ 500 კაცი. როცა მუშა-მოსამსახურეებს დაუწყეს შრომის ანაზღაურება ნატურით, მუშათა რაოდენობამ იმატა. ერთი მუშა იღებდა 3 გირვანქა პურს, დამატებით 1 გირვანქას – ზეგანაკვეთური შრომისათვის, საპონს, მანუფაქტურას, ჩექმებს¹¹.

ნატურალურმა ანაზღაურებამ ტყიბულის შახტებში მიიზიდა მუშახელი. უკვე 1921 წლის ივნისის თვეში წარმოებაში დასაქმებული ჩანს 1230 კაცი. მათ შორის 250 ოჯახის პარტონი იყო და ძლიერ უჭირდა ოჯახის გამოკვება¹².

კომუნისტური ხელისუფლება გასაბჭოების პირველ ხანებში ვერ ახერხებდა სათანადო წესრიგი დაემყარებინა ნაციონალიზებულ საწარმოებში. ეკონომიკის მართვის ზედმეტად ცენტრალიზირებული აპარატი ძალიან მოუქნელად მუშაობდა. არც ახალი შრომითი ჩვევები იყო ჩამოყალიბებული, არც სათანადო კადრები ჰყავდათ. ამიტომაც ზოგიერთ შრომით კოლექტივში კვლავ კატორღული შრომითი პირობები იყო შენარჩუნებული. არის ფაქტები, რომ თბილისის აგურის № 4 ქარხანაში საწარმოს პერსონალი მუშაობდა მზის ამოსვლიდან ჩასვლამდე, კვირა და უქმე დღეებშიც. მშრომელთა 90 პროცენტი მაღარიით იყო ავად. მუშათა საცხოვრებელ ბინებში საშინელი ანტისანიტარია მეფობდა, საქონელსა და ადამიანებს ერთ ჭერქვეშ ეძინათ. ხშირი იყო სიკვდილიანობის შემთხვევაც¹³.

ძალიან მძიმე იყო შრომის და ცხოვრების პირობები ავჭალის შუშის ქარხანაში. 1922 წელს საწარმო ინახულა

საქართველოს ქიმიკოსთა კავშირის კომისიამ, რომელმაც ოფიციალურ დოკუმენტში ქარხნის მუშათა საცხოვრებელ პირობებს “კომმარული” უწოდა¹⁴. როგორც გამოირკვა, ქარხნის მუშები ცხოვრობდნენ გომურებში, ყოფილ საჯინიბოებში, სარდაფებში: 4-6 კაცი ერთ ოთახში. მუშებს ელემენტარული საცხოვრებელი პირობები არ ჰქონდათ - არ ედგათ მაგიდა და სკამები, იკვებებოდნენ მხოლოდ პური¹⁵.

მიუხედავად საერთო მძიმე ვითარებისა, არის ფაქტები, რაც მიუთითებს, რომ კომუნისტური-კოლექტივისტური განწყობილებები უკვე ისახებოდა და გარკვეულ როლს ასრულებდა კოლექტივის ცხოვრებაში. ასეთ ფაქტებს კომუნისტური პრესა დიდ პროპაგანდას უწევდა. საინტერესო ფაქტი მოხდა კ.კაუცკის სახელობის ერბოს ქარხანაში. საწარმო ნედლეულის უქონლობის გამო დიდი ხანი გაჩერებული იყო. საწარმო ბიუჯეტიდან მცირე თანხას იღებდა ხელფასების დასარიგებლად. მუშებმა უარი განაცხადეს ხელფასის მიღებაზე იმ ანგარიშით, რომ ამ თანხით საწარმო ნედლეულს შეიძენდა და საწარმო ამოქმედდებოდა. გაზეთ “კომუნისტის” კორესპოდენტის თქმით, მუშები მუშაობდნენ ბეჯითად, ქარხნის ქონებას დიდი მზრუნველობით უვლიდნენ, ისინი აღნიშნავდნენ, “ყველაფერს მოვითმენთ, დავიკლებთ და ქარხანას აწი არ ჩავაგდებთო”¹⁶.

ახალი, კომუნისტური რეჟიმი ცდილობდა მუშათა შრომითი და საცხოვრებელი პირობების მოწესრიგებას. მუშები კომუნისტური დიქტატურის ძირითადი დასაყრდენი იყვნენ და ამიტომაც მათი სოციალური ინტერესების დაცვა პროლეტარიატის დიქტატურის სახელმწიფოს მთავარ ამოცანად იყო მიჩნეული. ამიტომაც ნაციონალიზებულ საწარმოებში ცდილობდნენ დაეცვათ 8 საათიანი სამუშაო დღე, ხელფასის გაცემის ვადები, განეხორციელებინათ აუცილებელი სოციალური დაზღვევა, დროულად გაეცათ სპექტანსაცემელი, გაეშალათ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა.

როცა საქართველოს ნაციონალიზებულ სამრეწველო ორგანოებში შეიქმნა ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციები, მათ ერთ-ერთ მოვალეობად გადაიქცა ზედამხედველობა

სწორედ მუშათა განწყობილებაზე, ზემდგომი პარტიული ორგანიზაციების ინფორმირება მუშათა ქცევის, პოლიტიკური თუ ეკონომიკური მოთხოვნილებების შესახებ. 1922 წელს საქართველოს სამრეწველო საწარმოების პარტიულ ორგანიზაციებს დაეგზავნა სპეციალური პარტიული ცირკულარი, რომელიც პარტიული უჯრედის ხელმძღვანელისაგან მოითხოვდა პერიოდულ ინფორმაციებს მუშათა განწყობილების შესახებ. ცირკულარის კითხვარი მოითხოვდა ინფორმაციას მუშათა უკმაყოფილობის მიზეზებზე. ზემდგომ პარტიულ ორგანიზაციებს აინტერესებდათ მშრომელთა დამოკიდებულება კომუნისტური პარტიისა და წითელი არმიისადმი, კონტრრევოლუციური აგიტაციის ხარისხი საწარმოში, პროკლამაციები, ანტისაბჭოთა პარტიების მოღვაწეობა, მოსალოდნელი ზომ არ იყო გაფიცვები და ა. შ.¹⁷.

ამ ინფორმაციას საქართველოს პარტიული ხელმძღვანელობა არაპირდაპირი გზითაც იღებდა - საქართველოს საგანგებო კომისია სისტემატურად აწვდიდა ცნობებს საქართველოს კპ ცენტრალურ კომიტეტს ფაბრიკა-ქარხნებში არსებული მდგომარეობის შესახებ. ამ დოკუმენტების ანალიზი აშკარად მიუთითებს, რომ მუშათა ყველაზე დიდ უკმაყოფილებას იწვევდა მატერიალური ცხოვრების პირობების გაუარესება. “ნების” ვითარებაში სოციალური განსხვავება მკვეთრი შესამჩნევი გახდა, რაც ძლიერ აღიზიანებდა კომუნისტურად განწყობილ მუშების ნაწილს. აი, რას სწერდა საქართველოს კპ ცენტრალური კომიტეტის მდივანს საგანგებო კომისიის ხელმძღვანელი 1922 წელს: “...მუშათა განწყობაზე განსაკუთრებით მძიმედ მოქმედებს მკვეთრად თვალში საცემი შედეგები ახალი ეკონომიკური პოლიტიკისა და ბურჟუაზიის ზღაპრული სიმდიდრე. როგორც აღინიშნა, მუშათა ნაწილი ზანგრძლივად არ იღებს ხელფასს და ულუფას, მაშინ, როცა ადგილობრივი ბურჟუაზია კაფე-რესტორნებში ფლანგავს უზარმაზარ თანხებს”¹⁸.

საგანგებო კომისიის მიერ უმაღლეს ინსტანციებში გაგზავნილი ინფორმაციები საკმაოდ შემამოფოთებელია. აშკარაა,

რომ მუშები უკმაყოფილონი იყვნენ. ეკონომიკა თითქმის კრახის პირას იყო მისული. საგანგებო კომისიის ცნობით 1923 წელს საქართველოს მრეწველობა 1913 წლის დონის 27 პროცენტს შეადგენდა. მშრომელთა მატერიალური მდგომარეობის გაუარესებას, ნეპის სოციალური შედეგების გაძლიერებას – კლასობრივი ანტაგონიზმის გამწვავებას, ბუნებრივია, მოჰყვა კონფლიქტები, უკმაყოფილობა. რესპუბლიკაში ვრცელდებოდა სხვადასხვა ჭორი, იყო მითქმა-მოთქმა. მაგალითად, 1923 წელს თბილისში ხმა დაირხა ვ.ი.ლენინის გარდაცვალების შესახებ. ადმინისტრაციული ორგანოების თანამშრომლები უკმაყოფილებას გამოთქვამდნენ სიძვირის გამო¹⁹. ადელხანოვის ყოფილ ფაბრიკაში მუშებს შორის დაფიქსირდა საუბარი, რომ ისინი ადელხანოვის ღროს უკეთ იყვნენ უზრუნველყოფილნი მატერიალურად²⁰.

მუშათა განწყობილებების შედარებითი სტაბილიზაცია მოხდა 1923 წელს და ის დაკავშირებული იყო ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური და ეკონომიკური ცხოვრების ნორმალიზაციასთან. საგანგებო კომისიის ეს დასკვნა ეფუძნებოდა იმას, რომ მუშათა წრეებში დადასტურდა მზარდი თანადგომა საბჭოთა ხელისუფლების მიმართ, რაც გამოვლინდა საქართველოს გასაბჭოების დღის საზეიმო აღნიშვნასა და საზეიმო განწყობილებაში²¹.

მაგრამ ეს განწყობილებები ძლიერ ცვალებადი იყო. კეთილგანწყობა მალე შეცვალა უკმაყოფილებამ. ის განსაკუთრებით თვალში საცემი გახდა 1925 წელს. საგანგებო კომისიის ცნობით აპრილ-ივნისის პერიოდში უკმაყოფილება აღინიშნა 22 საწარმოში. აქ დასაქმებული იყო 5699 კაცი. ივნის-სექტემბერში უკმაყოფილება უკვე აღინიშნა 26 საწარმოში (დასაქმებული იყო 7300 კაცი)²². უკმაყოფილების ნიადაგზე მუშათა მოქმედება შემაშფოთებელ ფორმებს იღებდა: ისინი ტოვებდნენ სამუშაოს, ხოლო ზოგიერთი მათგანი - შიმშილით შეწუხებული - საერთოდ არ იწყებდა მუშაობას.

როგორც ირკვევა, გაფიცვები იმჟამად შემთხვევითი მოვლენა არ იყო. მას იყენებდნენ მრეწველობის სხვადასხვა

დარგის მუშაკები საკუთარი სოციალური ინტერესებისათვის ბრძოლის პროცესში.

1922 წლის სექტემბერ-ოქტომბერში დიდი გაფიცვა მოხდა საჭილაოს ტყის საჭრელ ქარხანაში (ცხენის წყლის აუზი). როგორც ჩანს, იქ საკმაოდ მძლავრი წარმოება ყოფილა. ის ეკუთვნოდა იტალიურ ფირმა “სბროვაკას” სრულიად გასაგები მიზეზების გამო, იტალიელი მეპატრონე უპერსპექტივოდ თვლიდა წარმოების შემდგომ გაგრძელებას და აღარ აბანდებდა თანხებს წარმოებაში. ამის გამო ხელფასის გაცემა გვიანდებოდა. როცა მუშებს სამი თვე დაუგვიანეს ხელფასი, დაიწყო გაფიცვა, რაც გაგრძელდა 1-1,2 თვე²³. მართალია, სახელმწიფოს ჩარევის, ხელფასის სარგოების მოწესრიგების და ახალი შრომითი ხელშეკრულების დადების შემდეგ გაფიცვა შეწყდა, მაგრამ, როგორც ირკვევა, იტალიელს საწარმო აღარ აინტერესებდა და დადგა საკითხი საწარმოს ნაციონალიზაციის შესახებ, რაც საქართველოს სახკომსაბჭომ უარყო.

ზოგიერთი გაფიცვა ორგანიზებული იყო პროფკავშირული ორგანიზაციის მიერ, ან მასთან შეთანხმებით. ასეთი იყო, მაგალითად, წითელი არმიის სამკერვალო სახელოსნოს მშრომელთა გაფიცვა, რაც მოიწონა საქართველოს მკერავთა დარგობრივი პროფკავშირის საბჭომ. სახელოსნოს მშრომელები მოითხოვდნენ უფლებრივად გათანაბრებოდნენ ნაციონალიზებული სახელმწიფო საწარმოების მშრომელებს. დარგობრივმა პროფსაბჭომ მხარი დაუჭირა ამ წამოწყებას და დაადგინა მისი გაგრძელება, სანამ არ დაიდებოდა ახალი კოლექტიური ხელშეკრულება და მუშები არ დაკმაყოფილდებოდნენ ახალი საკავშირო განაკვეთებით. საყურადღებოა დადგენილების დასკვნითი ნაწილი “თუ სამხედროები ამაზე არ დათანხმდებიან, მაშინ კავშირი სახელოსნოს გადასაცემს სამეურნეო ორგანოებს”²⁴. აშკარაა, რომ დემოკრატიის რაღაც ელემენტები ჯერ კიდევ არსებობდა.

მკერავთა აღნიშნული გაფიცვა წარმატებით დაგვირგვინდა. წითელი არმიის საინტენდანტო სამსახური დათანხმდა ახალ კოლექტიურ ხელშეკრულებას. ამასთან, მუშებმა მიაღ-

წიეს იმას, რომ ხელფასი მიეცათ არა ქართული ბონებით, არამედ ომამდელი სასაქონლო მანეთით²⁵.

დოკუმენტურად დასტურდება, რომ საქართველოს პროფკავშირული ორგანიზაციების ხელმძღვანელები გაფიცვებს იმ წლებშიც და შედარებით მოგვიანებითაც კი ზოგჯერ იყენებდნენ კერძო მეწარმეთა წინააღმდეგ ბრძოლაში. ამ მხრივ საყურადღებო ფაქტი მოხდა თბილისში 1927 წელს. ვინმე მეწარმე მაზლუმანიანს სახლში სამკერვალო სახელოსნო ჰქონდა მოწყობილი. ის აპირებდა საქმის ლიკვიდაციას და საზღვარგარეთ წასვლას, მუშებს კი ხელფასს არ აძლევდა. საქართველოს მკერავთა კავშირმა განიხილა ეს ფაქტი და დაადგინა: “არ მიეცეს მაზლუმანიანს საზღვარგარეთ წასვლის უფლება, გამოცხადდეს გაფიცვა და ამის შესახებ გამოქვეყნდეს”²⁶. როგორც ირკვევა, გაფიცვამ თავისი მიზანი შეასრულა და მეწარმე დათანხმდა მკერავთა კავშირის მოთხოვნებს.

გასაბჭოების პირველ ხანებში, განსაკუთრებით “ნეპის” ვითარებაში, კერძო წარმოება არ იკრძალებოდა. ამიტომაც საქართველოში ბევრი საწარმო იყო კერძო მფლობელობაში. მართალია, ისინი ძირითადად ნახევრადკუთხარული საწარმოები იყვნენ, მაგრამ ისინი მაინც “ფაბრიკა-ქარხნებად” იწოდებოდნენ. მაგალითად, ასეთი ქარხანა იყო მექანიკური და ლითონის ჩამომსხმელი საწარმო პლესანოვის პროსპექტზე, სადაც სულ სამი კაცი მუშაობდა. არუთინიანების საპნის ქარხანაში მხოლოდ 2 კაცი იყო დასაქმებული. თბილისში მოქმედებდა ოგანეზოვის ლიმონათის ქანხანა, მილიანცის და ხაზარიანცის ფეხსაცმლის სამკერვალო, ჯანაშვილის ჯაგრისების სახელოსნო, ვერგელიანცის საფეიქრო საწარმო და სხვა.

კერძო საწარმოები არსებობდნენ პერიფერიებშიც. 1926 წელს თელავში ლიმონათის ორი ზატისოვისა და ბეგიჯანოვის კერძო საწარმო არსებობდა. ისინი წლიურად 200-300 ვედრო ლიმონათს ამზადებდნენ. საწარმოში დასაქმებული იყო ორისამი კაცი²⁷. მსგავსი საწარმოები სხვაგანაც მრავლად იყო.

ასეთ მცირერიცხოვან საწარმოებში შრომითი კანონმდებლობის ყველა მუხლის დაცვა ძნელდებოდა, მით უფრო,

რომ ქვეყანაში მიმდინარე ინფლაციური პროცესები ერთნაირად ამწეავენდა როგორც მუშის, ისე მეწარმის ეკონომიკურ მდგომარეობას. რთულ და გაურკვეველ სოციალურ-პოლიტიკურ ვითარებაში მეწარმე ცდილობდა რაც შეიძლება მეტი მოგება დაეგროვებინა, რომ შეექმნა ზედმეტი კაპიტალი წარმოების გასაფართოებლად, პირადი მოთხოვნილების დასაკმაყოფილებლად. რესპუბლიკის ბევრ საწარმოში ადგილი ჰქონდა კაპიტალის პირველადი დაგროვებისათვის დამახასიათებელ მოვლენებს: იყო ზედმეტი ექსპლოატაცია, მუშათა უფლებების შეზღუდვა, სამუშაო დღის ხანგრძლივობის დარღვევა და ა. შ. ეს კი მუშათა უკმაყოფილებას იწვევდა. პროლეტარიატის დიქტატურის პირობებში, როცა ყოველი კონფლიქტი და შრომითი დავა მუშის სასარგებლოდ წყდებოდა, მუშა შედარებით თამამად იყო და ხშირად არ ეპუებოდა კერძო მეწარმეს. იმეამად მიმდინარე სოციალური კონფლიქტები კარგად ავლენენ იმ წლებში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური ვითარების ხასიათს. მაგალითად, შრომითი კონფლიქტი მოხდა ვინმე პეტროსიანის ფურნეში. მუშა ავაქ მურადოვმა იჩივლა შრომის ინსპექციაში. ამ ფაქტით აღშფოთებულმა საცხოობის მეორე მუშამ ავაქოვი სცემა და ბინიდან გააგდო - “მეპატრონეს რატომ უჩივლო”²⁸. ეს აქცია განხორციელდა თუ მეპატრონის წაქეზებით არა, მისი კეთილგანწყობის მოპოვების სურვილით მაინც. ამკარაა, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში იმ წლებშიც კერძო ინტერესები რიგითი მუშის შეგნებაში უფრო მაღლა იდგა, ვიდრე კლასობრივი გრძნობა.

საქართველოს ზოგიერთ კერძო საწარმოში ადგილი ჰქონდა მუშათა ბარბაროსული ექსპლოატაციის ფაქტს. ვინმე ორჯონიკიძის საპნის ქარხანაში მუშები ისეთ სასტიკ ექსპლოატაციას განიცდიდნენ, რომ ამის შემსწრე მუშკორი საჯაროდ მოითხოვდა მეწარმის წინააღმდეგ სასტიკ რეპრესიას²⁹.

ასეთი შემთხვევებიც იყო: ვინმე კუსიანის ფურნეში მუშამ გამოიყენა კუთვნილი შვებულება, მაგრამ უკან დაბრუნებული მეპატრონემ აღარ მიიღო³⁰. ზედმეტი ღირებულების მიღების დაუკებელი სურვილი ზოგიერთ მეწარმეს ექსპლოა-

ტაციის ბარბაროსული ფორმების გამოყენებისაკენ უბიძგებდა. მძიმე ყოფითი პირობები, სურსათ-სანოვაგეზე ფასების განუწყვეტელი ზრდა მუშებს ისეთ გამოუვალ მდგომარეობაში აყენებდა, რომ ისინი ხშირად ურიგდებოდნენ კიდეც ასეთ ექსპლოატაციას. საქართველოს შრომის ინსპექციამ დააფიქსირა გომბორის რაიონში ნახშირის დამამზადებელ საწარმოში მუშათა აუტანელი ექსპლოატაციის ფაქტი. მეპატრონე მუშას ერთ ტომარა ნახშირში 10 ათას მანეთს აძლევდა, ხოლო თვითონ ჰყიდდა 100 ათას მანეთად. ამასთან ანგარიშს უსწორებდა ნატურით - 10 ათას მანეთში აძლევდა 2-3 გირვანქა სიმინდის ფქვილს. ეს თანხა არ იყო საკმარისი ამ ოდენობის ფქვილის შესაძენად, ამიტომ მუშას ვალი ედებოდა და დროთა განმავლობაში მეპატრონისაგან ფინანსურ დამოკიდებულებაში ექცეოდა³¹.

ექსპლოატაციის ფარული ფორმა კერძო საწარმოებში გვიანობამდე შემორჩა. 1927 წელს საქართველოს მკერავთა კავშირმა მუშების ექსპლოატაციის ფაქტი აღმოაჩინა არტელში “ნემსი”. აქ ფარაჯების შეკერვაში არტელი იღებდა 2,50 კაპიკს, ხოლო მუშას აძლევდა 60 კაპიკს³². აფხაზეთის ხე-ტყის არტელის მშრომელები უკმაყოფილონი იყვნენ იმით, რომ მეპატრონემ მათ არ გადაუხადა ნ თვის ხელფასი³³.

სოციალური უსამართლობის გამოვლენის ფაქტები სხვაც ბევრი იყო საქართველოში. როგორც იმჟამინდელი ოფიციალზი გაზეთი “კომუნისტი” აღიარებდა საქართველოს მრეწველობაში ყველაზე თვალშისაცემი დარღვევები იყო: სამუშაო დროის გადიდება, მოზარდის შრომის ზედმეტი ექსპლოატაცია, მუშისადმი უდიერი მოპყრობა, ცხოვრების ანტისანიტარული პირობები, დაზღვევის თანხის გადაუხდელობა, მუშა-მოსამსახურეთა სამსახურში მიღება შრომის ბირჟის ჩარევის გარეშე, ხელფასის გაცემის ვადების უხეში დარღვევები და ა. შ.³⁴

თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ იყვნენ ისეთი კერძო მეწარმენი, რომლებიც შეძლებისამებრ ცდილობდნენ საწარმოში ნორმალური პირობების შექმნას. ასეთი მეწარმეები თავისი ჰუმანური დამოკიდებულებით თავიდან იცილებდნენ სოციალურ კონფლიქტებს და მუშათა შორის კეთილგანწყობილებით სარ-

გებლობდნენ. ასეთი ფაქტებიც შეუმჩნეველი არ რჩებოდა იმჟამინდელ პუბლიცისტიკას. მაგალითად, ვინმე გასპარიანის ხე-ტყის ქარხანაში მეწარმესა და მუშებს შორის საქმიანი ურთიერთობა არსებობდა. ჯამაგირს მუშები დროულად იღებდნენ. საწარმოში 10 კაცი მუშაობდა. მეწარმე ანგარიშს უწევდა მუშების სურვილს. ასეთივე სოციალური ჰარმონია სუფევდა ტერ-ასატუროვის ქარხანაში, სადაც 8 კაცი მუშაობდა³⁵.

ყველა დროსა და ყველა პირობებში მუშათა მთავარი მიზანი - შრომის ნორმალური ანაზღაურებაა. ხელფასი იმ წლებში სტაბილური არ იყო, მის გაცემას ხშირად აგვიანებდნენ. მუშათა ხელფასი ძალიან მერყეობდა დარგებისა და კვალიფიკაციის მიხედვით: 100 ათასი მანეთიდან 4 მილიონ მანეთამდე. თბილისის ტრამვაის სახელოსნოს მუშები 1923 წელს იღებდნენ 4 მილიონ მანეთს თვეში³⁶, აგურის ქარხნის მუშა იღებდა 100 ათას მანეთს³⁷, ძმები სეილანოვების თამბაქოს ფაბრიკაში მუშა იღებდა 500-576 ათას მანეთს³⁸.

სწრაფი ინფლაცია აუფასურებდა ხელფასის რეალურ ღირებულებას. პირველი მოთხოვნილებების საგნებზე იმ წლებში ფასები კატასტროფულად იზრდებოდა და მძიმე ტვირთად აწევებოდა მუშის საოჯახო ბიუჯეტს. 1924 წელს პურის სახელმწიფო ფასი 47500 მანეთი იყო, ბაზარში პური ღირდა 65 მილიონი მანეთი. საქონლის ზორცი - 150 მილიონი მანეთი, ღორის ზორცი - 120 მილიონი მანეთი, შაქარი - 200 მილიონი მანეთი, მაკარონი - 70 მილიონი მანეთი, კარტოფილი - 7,5 მილიონი მანეთი და ა. შ.³⁹

ჰიპერინფლაციის პირობებში ხელფასის ქრონიკული დაგვიანების ვითარებაში მუშა იძულებული ხდებოდა სესხი აეღო და შემდეგ მასზე პროცენტები ეხადა. არასტაბილური ხელფასი მუშებს გულს უცრუებდა შემოქმედებით შრომაზე. მასობრივად იყო გავრცელებული შრომის დისციპლინის უხეში დარღვევები, სამუშაოზე დაგვიანება, ან დროზე ადრე წასვლა. ხშირი იყო ლოთობა გარკვეული კატეგორიის მუშებს შორის, ადგილი ჰქონდა კინკლაობას და ცემა-ტყეპასაც კი.

ხელფასის გარკვეულ ნაწილს მუშა დუქანში ხარჯავდა. მუშის კულტურული მოთხოვნილება იმჟამად ძალიან მინიმალური იყო. მედუქნე, პოტენციური კლიენტი რომ არ დაეკარგა, მუშებს ხშირად ნისიად უმასპინძლებოდა, ხოლო შემდეგ ხელფასიდან უკავებდა. ეს იწვევდა ოჯახური ბიუჯეტის შემცირებას, კონფლიქტებს ოჯახში. მუშათა დასახლებაში ხშირი იყო ოჯახური აყალ-მაყალი, მეზობლური კინკლაობა, ცემა-ტყეპა და აურზაური.

დებოშისა და აყალ-მაყალის ბუდე იყო ავჭალის მუშის ქარხნის დასახლება. აქ ხშირი იყო ლოთობა, წვრილმანი კინკლაობა მუშებს შორის. ლოთობდნენ პარტიის წევრებიც კი და, როგორც ირკვევა, ისინი შიშის ზარს სცემდნენ დასახლების მცხოვრებლებს, რადგან შეიარაღებულნი იყვნენ და ხშირად ისვრიდნენ კიდეც. დასახლებაში არავითარი კულტურული ღონისძიება არ ტარდებოდა. მათი კულტურის სახლი იყო დუქანი, ხოლო კულტურის მოღვაწე - მედუქნე⁴⁰.

კონფლიქტები უკულტურობის ნიადაგზე ხშირი იყო უშუალოდ საწარმოშიც. ზოგიერთი მუშა სამსახურში მთვრალი ცხადდებოდა, არ იცავდა თანამშრომლობის ელემენტარულ წესებს. ზოგ საწარმოში გავრცელებული იყო ნერვების გამაღიზიანებელი დაცინვა-დამცირება მუშათა შორის, რასაც განუწყვეტელ კონფლიქტებამდე მიყავდა საქმე⁴¹.

სამრეწველო საწარმოებში მდგომარეობას ისიც ართულებდა, რომ დრო გადიოდა და ძველ პრობლემებს ახალი ემატებოდა. კერძო მეწარმეებზე ნაკლებად არ იქცეოდნენ ზოგიერთი ახალი გამგეები და ღირექტორები. ისინი სახელმწიფო საწარმოს თავის კერძო საწარმოდ თვლიდნენ, უხეშად ეპყრობოდნენ თანამშრომლებს, იყენებდნენ ფარული ექსპლოატაციის ფორმებს, ლოთობდნენ. ასეთი ვითარება კოლექტივის აღშფოთებას იწვევდა და ვერ ქმნიდა ჯანსაღ შემოქმედებით ატმოსფეროს. მაგალითად, სოხუმის სახელმწიფო თამბაქოს ფაბრიკის 130 კაციანი კოლექტივი აღშფოთებული იყო ფაბრიკის ღირექტორის უხნეო ხასიათით. ის ხშირად ლოთობდა, ტერორიზებული

ჰყავდა თანამშრომლები, ზოგიერთ მათგანს უკანონოდ აპატიმრებდა კიდეც⁴².

როგორც დოკუმენტები მიუთითებენ, უკვე იმჟამად საკმაოდ გავრცელებული ყოფილა სოციალიზმის მოურჩენელი სენი - პროტექციონიზმი, ძმა-ბიჭობა, მამებლობა, რაც მშრომელთა სამართლიან აღშფოთებას იწვევდა. პროტექციონიზმი ძალიან გავრცელებული ყოფილა სოხუმის საკონსერვო ქარხანაში, რაც შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ სახელმწიფოს სპეციალურ ორგანოებს⁴³.

უკვე შესამჩნევი იყო დანაშაულებრივი თაღლითობის შემთხვევებიც. უპირიციპო, გამდიდრების მოყვარული ადამიანები უკვე იმ დროს ყველაფერს კადრულობდნენ პირადი გამორჩენის მიზნით. არის ფაქტები, რომლებიც ადასტურებენ, რომ სამთამადნო მრეწველობის ძირულას ქარხანაში წარმოების გამგე ჩერვონეცებით მიღებულ ფულს ქართულ ბონებზე ახურდავებდა და მუშებს ხელფასს ბონებით ურიგებდა, თანაც ბონების ძველი კურსით. მიღებულ განსხვავებას კი ითვისებდა. როგორც გაირკვა ამ საწარმოში აღმინისტრაციული აპარატი გამოირჩეოდა მშრომელებისადმი უსულგულო დამოკიდებულებით⁴⁴.

უკვე იმ წლებში რესპუბლიკის ფაბრიკა-ქარხნებში ქურდობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. თბილისის № 3 ავტოსარემონტო სახელოსნოში სახელმწიფო ქონების ქურდობის ფაქტი შეისწავლა საგანგებო კომისიამ, რის შემდეგ ქურდობისათვის გათავისუფლდა 83 კაცი. მაგრამ უფრო საყურადღებოა კომისიის შემდეგი დასკვნა: “არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ არც საწარმოდან დათხოვნა, არც დაპატიმრება, არც უფრო მკაცრი დამსჯელი საშუალება ვერ შეაჩერებენ სახალხო დოვლათის განიაგების შემდგომ გაფართოებას... საჭიროა გათვალისწინებულ იქნეს, რომ იპარავენ არა რეციდივისტები, არამედ ჩვეულებრივი მუშები, რომელებიც ამ გზას ადგანან ზემოთაღწერილი პირობების გამო. მუშათა რიგების წმენდა არავითარ შედეგს არ მოგვცემს”⁴⁵. ეს საგულისხმო აღიარება იყო.

ამ ნეგატიურ მოვლენებს კარგად ამჩნევდნენ ზემდგომი პარტიული ხელმძღვანელები. სოციალისტური ეკონომიკის ფორმირების პროცესში ისინი იდეოლოგიური დოგმების საფუძველზე ახდენდნენ ეკონომიკური ცხოვრების გარდაქმნას. ნიშანდობლივია, რომ უკვე ამ ეტაპზე განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა უშუალოდ შრომით კოლექტივს - ფაბრიკა-ქარხანას, საწარმოში მიმდინარე ეკონომიკურ და სოციალურ პროცესებს. რკპ (ბ) XII პარტიულმა ყრილობამ თავის რეზოლუციაში ხაზგასმით მიუთითა, რომ “საწარმოს წარმატებისაკენ, ან პირიქით, წარუმატებლობის ფესვი მდებარეობს ძირითად სამრეწველო ერთეულში, ე. ი. ფაბრიკასა და ქარხანაში. საქმის წესიერად დაყენება ყოველ ცალკეულ საწარმოში, ამასთან არა მარტო ტექნიკურ-საწარმოო, არამედ კომერციულ მხრივაც, გადამწყვეტი მნიშვნელობის საკითხს წარმოადგენს”⁴⁶.

საწარმოში ნეგატიური მოვლენების, შრომის დისციპლინის უხეში დარღვევის, უმიზეზო გაცდენების, შრომითი დეზერტირობის წინააღმდეგ იღებდნენ სასტიკ კანონებს. ამაზე მიუთითებს სპეციალური პარტიული რეზოლუცია “შრომითი დეზერტირობის შესახებ”.

რეზოლუციაში ხაზგასმულია, რომ საბჭოთა ხელისუფლება თავის საარსებო ამოცანას ხედავს “გეგმაზომიერ, სისტემატურ, დაჟინებითსა და სასტიკ ბრძოლაში დეზერტირობის წინააღმდეგ, კერძოდ, დეზერტირთა საჯარიმო სიების გამოქვეყნებას, დეზერტირებისაგან მუშათა საჯარიმო გუნდების შექმნას და ბოლოს, საკონცენტრაციო ბანაკებში მათი მოთავსების გზით”⁴⁷.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა მეთოდურად ახორციელებდა პარტიის უმაღლესი ინსტანციების გადაწყვეტილებებს მარქსისტული დოგმატიკიდან გამომდინარე. იმ წლებში ეკონომიკური ცხოვრების საკითხებს უპირველესი მნიშვნელობა ენიჭებოდათ. მართალია, კურსი აღებული იყო გეგმიური სოციალისტური მეურნეობრიობის დამკვიდრებაზე, მაგრამ “ნეპის” პოლიტიკა კომუნისტური ხელისუფლებისაგან მოითხოვდა უფრო ლოიალურ დამოკიდე-

ბულებას კერძო სექტორისა და საბაზრო ურთიერთობის მიმართ.

1924 წლის მაისში საქართველოს კომპარტიის III ყრილობამ დიდი ყურადღება მიაქცია საქართველოს მრეწველობის აღორძინებისა და მისი შემდგომი განვითარების საკითხებს. შემუშავდა კონკრეტული პროგრამაც. ის ითვალისწინებდა საქართველოში მსხვილი მრეწველობის უპირატეს განვითარებას, საქართველოს ბუნებრივი რესურსების სიმდიდრეების გამოყენებას. პრიორიტეტულად გამოცხადდა სამთამადნო მრეწველობა, ხე-ტყის დამუშავება, ადგილობრივი სპეციფიკის გათვალისწინებით ყურადღება მიექცა გემო-კვების და მსუბუქი მრეწველობის განვითარებას.

განხორციელებული მკაცრი ღონისძიებების შედეგად საწარმოებში გაუმჯობესდა შრომის დისციპლინა, მოწესრიგდა საწარმოო პროცესი, ამაღლდა შრომისნაყოფიერება. აკად. ი.კაჭარავას დასკვნით საქართველოში შრომის ნაყოფიერება განუხრელად იზრდებოდა 1923-1924 წლების განმავლობაში, თუმცა ის მაინც ჩამორჩებოდა მუშათა რეალური ხელფასის ზრდის მაჩვენებელს. მთელ რიგ დარგებში შრომის ნაყოფიერების ზრდის ტემპი უფრო მაღალი იყო, ვიდრე რეალური ხელფასის ზრდის ტემპი⁴⁸.

1924 წლის რეფორმამ და 1925 წლის დეკემბერში პარტიის XIV ყრილობის მიერ ინდუსტრიალიზაციის პროგრამის მიღებამ კიდევ უფრო კეთილნაყოფიერი ზეგავლენა მოახდინა მრეწველობის განვითარებაზე. 1925-1926 წლებში საქართველოში სამრეწველო პროდუქციის წარმოება თვალსაჩინოდ - 2-3-ჯერ გაიზარდა 1924-1925 წლებთან შედარებით. 1924-1925 წლებში საერთო პროდუქცია 11101800 ჩერ. მანეთს, სასაქონლო - 9173600 მანეთს, 1925-1926 წლებში საერთო პროდუქციის ღირებულებამ მიაღწია 21374170 ჩერნოვეცს, სასაქონლო პროდუქციამ - 17788400 ჩერვ. მანეთს⁴⁹.

საქართველოს ეკონომიკური წარმატებები 1925-1926 წლებში გარკვეულწილად განაპირობა 1924 წლის ანტიკომუნისტური აჯანყების კრახმა. მისმა ტრაგიკულმა დასასრულ-

მა დიდი ხნით შეაჩერა საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის განვითარება, უკიდურესად დაასუსტა საქართველოს ეროვნული ძალები, დაადასტურა კომუნისტური დიქტატურის ძლიერება და გული გაუტეხა ეროვნული თავისუფლებისათვის მეტბრძოლთ. ამჟამად, რომ აჯანყების დამარცხების შემდეგ საქართველოში კიდევ უფრო სწრაფად და ეფექტურად გავრცელდა კომუნისტური იდეოლოგია, რამაც უზრუნველყო შრომით კოლექტივებში ისეთი მორალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატის ჩამოყალიბება, რაც განაპირობებდა უფრო ეფექტიან შრომას.

1924 წლის აჯანყებამ კომუნისტურ ხელისუფლებას დაანახა, რომ საჭირო იყო რეჟიმის სოციალური ბაზის განმტკიცება. ამიტომაც ფაბრიკა-ქარხნების მშენებლობამ აჯანყების შემდგომ ხანაში მასობრივი ხასიათი მიიღო. რესპუბლიკის სხვადასხვა რეგიონში სწრაფი ტემპით შენდებოდა ფაბრიკები, თბილისში საფუძველი ჩაეყარა რამდენიმე მნიშვნელოვან საწარმოს.

მაგრამ ეკონომიკის განვითარებას სერიოზულად აფერხებდა გაუთავებელი პარტიული დისკუსიები ეკონომიკურ და პოლიტიკურ საკითხებზე, რაც ვ.ი.ლენინის გარდაცვალების შემდეგ დაიწყო და ფაქტობრივად ძალაუფლებისათვის ბრძოლაში გადაიზარდა.

მემარცხენე-ტროცკისტული, მემარჯვენე-ბუხარინული და ცენტრისტულ-სტალინისტური პოზიციების მკვეთრი დაპირისპირების ვითარებაში ჩამოყალიბების სტადიაში მყოფი სოციალისტური ურთიერთობანი ნაკლები ეფექტურობით გამოირჩეოდნენ. მიუხედავად დიდი სურვილისა, 20-იანი წლების დასასრულს ვერ იქნა მიაღწეული რადიკალური გარდაქმნა ეკონომიკის მართვის საქმეში. კვლავ დაბალი იყო საწარმოთა მექანიზაციის დონე, თითქმის არ არსებობდა შრომის მეცნიერული ორგანიზაცია. ფაბრიკა-ქარხნების ეკონომიკური ცხოვრების აქტილევსის ქუსლს წარმოადგენდა შრომითი დისციპლინა. აი, როგორი იყო საწარმოო ციკლი თბილისის აგურკრამიტის ქარხანაში 1927 წელს. საწარმოში თითქმის არ იყო

მექანიზაცია. თიხას ფეხით ზელდნენ. 8 საათის განმავლობაში მუშა ტალახში იდგა. აგურის დამტვირთავ მუშას პროდუქცია გადაჰქონდა 30-40 საუენის მანძილზე ხელის ურიკით. მუშები ხშირად მუშაობდნენ ზეგანაკვეთურ საათებში, რომ ხელფასი მეტი გამოსულიყო. დღეში ხელფასი იყო 5-6 მანეთი, ზოგჯერ 10 მანეთიც. მუშათა ნახევარი დაავადებული იყო. მათ ღამე თითქმის არ ეძინათ⁵⁰.

მეტად მძიმე ვითარებაში უხდებოდათ ცხოვრება და შრომა მაულის ქარხნის, ხის ავეჯის ქარხნის მუშებს. მათ არა ჰქონდათ სამედიცინო პუნქტი, არავინ უწევდათ სამედიცინო დახმარებას, ცხოვრობდნენ შეუფერებელ ბარაკებში, ოთახებში იყო ტალახი⁵¹.

მარელისის ავეჯის ქარხნის მუშები საშინელ გაჭირვებაში ცხოვრობდნენ. უზარმაზარ საწარმოს მუშებისათვის საჭირო საცხოვრებელი ბინები არა ჰქონდა. თითო ოთახში 15-20 მუშა ცხოვრობდა. წვიმის დროს ოთახებში წყალი ჩამოდიოდა. მუშები იძულებული ხდებოდნენ სოფლიდან ევლოთ საწარმოში ყოველდღე⁵².

ცუდი საყოფაცხოვრებო პირობები შემოქმედებითი შრომისაკენ არ უბიძგებდა რიგით მუშებს. ამიტომაც განსაკუთრებული წარმატებები ეკონომიკის დარგში სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ცხოვრებაში მაინცდამაინც არ შეიმჩნეოდა. ნიშანდობლივია, რომ საქართველოს მრეწველობის ფლაგმანი - თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებშიც კი, რომელიც განსაკუთრებული მეურვეობის ქვეშ იყო მუდამ, 20-იანი წლების დასასრულს ჯერ კიდევ არსებობდა შრომის დისციპლინის უხეში დარღვევების ფაქტები, უპასუხისმგებლობა, არაკომპეტენტურობა. აქ საზარატო საამქროში საამქროს უფროსის მიერ განხორციელებულმა “მოდერნიზაციამ” ეკონომიკური წარმატებების ნაცვლად დიდი ფინანსური გადახარჯვა გამოიწვია⁵³. იყო შემთხვევები, როცა კოლექტიური შრომის პროცესი ირღვეოდა იმის გამო, რომ კოლექტივის ერთ-ერთი წევრი სამუშაოდ არ ცხადდებოდა და ამის გამო მთელი კოლექტივი ცდებოდა⁵⁴.

არ იყო შემთხვევითი ფაქტები, როცა საწარმოთა ადმინისტრაცია ეწეოდა კანონსაწინააღმდეგო ქმედებას, ატყუებდა, უხეშად ეპყრობოდა მუშებს, ავლენდა ბატონ-კაცურ ჩვევებს, მათ ღირსებას ულახავდა. გახმაურდა ფაქტი, რომ თბილისის მავთულებისა და ლურსმნის ქარხანაში საწყობის გამგე სისტემატურად აკლებდა მუშებს 2 მანეთსა და 50 კაპიკს. ეს იცოდა ქარხნის ღირექტორმა და არავითარ ზომებს არ იღებდა. ამ ნიადაგზე მუშებსა და საწყობის გამგეს შორის მოხდა კონფლიქტი⁵⁵.

ჭიათურის მარგანეცის მრეწველობის საწარმოო-დაწესებულებებში გავრცელებული იყო ადმინისტრაციის მიერ რიგითი თანამშრომლების გამოყენების ფაქტები პირადი საქმეებისათვის, რაც ღირსებას ულახავდა მუშებს⁵⁶.

ადმინისტრაციის უპასუხისმგებლობისა და უხერხემლობის გამო ხშირად ვერ ხერხდებოდა ნორმალური შრომის პირობების შექმნა ახალ საწარმოებშიც კი. 1928 წელს ქუთაისის მაუდის ფაბრიკა შეამოწმა მოსკოვის კომისიამ. აი, ნაწყვეტი კომისიის დასკვნიდან: “ეზო წყლით არის სავსე - წყალსადენის ქსელი დანაგვიანებულია. ერთ ადგილზე წყალსადენმა დატბორა სათავსო, სადაც იყო ხელოვნური მატყლის ტომრები. მატყლის ნაწილი დალპა. ფაბრიკის საამქროებში ნაგავია, ჭუჭყი, უწესრიგობა. ტუალეტები ჩაბინძურებულია. გაცდენები საკმაოდ ბევრია”⁵⁷.

მძიმე საცხოვრებელი და შრომითი პირობები უკიდურესობამდე ძაბავდა მორალურ-ფსიქოლოგიურ ვითარებას შრომით კოლექტივებში. ასეთი მდგომარეობა არაერთგვაროვნად განაწყობდა მუშებს, ისინი მოითხოვდნენ არსებული ეკონომიკური პირობების სწრაფად გაუმჯობესებას.

როგორც ვხედავთ, რთულ ეკონომიკურ, სოციალურ და საყოფაცხოვრებო პირობებში ხდებოდა ეროვნებათაშორისო ურთიერთობის ახალი პროცესის რეალიზაცია. შექმნილი ვითარება ყველა მუშებისათვის ერთნაირი იყო, მაგრამ დაძაბული ეკონომიკური და სოციალური ვითარება ძაბავდა საერთო სიტუაციას და ზეგავლენას ახდენდა ეროვნებათაშორისო

ურთიერთობაზეც - მის სხვადასხვაგვარ გამოვლენაზე. საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების მრავალეროვნობა კი მთავარი თავისებურება იყო მუდამ.

თავი II

სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობა და დინამიკა XX ს. 20-30-იან წლებში

საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნები თავიდანვე გამოირჩეოდნენ მრავალეროვანი შემადგენლობით. ამას აპირობებდა საქართველოს, განსაკუთრებით კი მისი დედაქალაქის – თბილისის ზედმეტად მრავალეროვანი შემადგენლობა, არა ქართველი ეროვნების მეწარმეთა მოძალეა საქართველოს ეკონომიკაში, რუსეთის კოლონიალური რეჟიმის შორს გამიზნული ანტიქართული ეკონომიკური, სოციალური და ეროვნული პოლიტიკა, ქართული სამრეწველო კაპიტალის სისუსტე და გაუბედაობა. ამ და სხვა მიზეზების გამო იქმნებოდა მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივები. XIX ს. მიწურულში საქართველოს მუშათა კლასის ეროვნული შემადგენლობა ასეთი იყო: ქართველი (45-55%), სომეხი (30-35%), რუსი (10-15%), სხვა დანარჩენი ეროვნება (5-10%)¹.

კაპიტალისტური საბაზრო ურთიერთობის პირობებში პროლეტარიატის რიგებში არსებული შიდაკლასობრივი კონკურენცია წარმოშობდა გარკვეულ ანტაგონიზმს სხვადასხვა ეროვნების მუშათა შორის². ამ შუღლის გაღვივებას ცდილობდნენ როგორც რუსეთის კოლონიალური ხელისუფლება, ისე ადგილობრივ მეწარმეთა გარკვეული წრეც, რათა საფუძველშივე აღმოეფხვრათ მუშათა კლასობრივი შეკავშირების შესაძლებლობა. მიუხედავად ამისა, ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანიზაციებმა შეძლეს მუშათა ინტერნაციონალური შეკავშირების საქმეში თვალსაჩინო წარმატების მიღწევა და მათი დიდი ნაწილის გაერთიანება პროლეტარული სოლიდარობის კლასობრივი პრინციპების საფუძველზე.

რუსეთის იმპერიის დაშლის და საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის არსებობის პირობებში საქართველოში პრიორიტეტული იდეოლოგია პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი იყო და ქართველი მენშევიკების ერთგულებამ საერთა-

შორისო პროლეტარული სოლიდარობის იდეებისადმი მნიშვნელოვნად გააძნელა დამოუკიდებელ საქართველოში ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერებისა და დამკვიდრების საქმე.

საქართველოს ძალმომრეობითი გასაბჭოების შემდეგ გაბატონებული იდეოლოგია გახდა კომუნისტური ინტერნაციონალიზმის ლენინურ-სტალინური პრინციპები, რომლებიც უკიდურესობამდე აკნინებდნენ ეროვნულ იდეებს და ქადაგებდნენ პროლეტარიატის ეროვნებათაშორისი შეკავშირების აუცილებლობას. კომუნისტური სახელმწიფოს ფუძემდებლებმა პროლეტარულ ინტერნაციონალიზმს დააკისრეს საბჭოთა მრავალეროვანი სახელმწიფოს მონოლითური შეკავშირების ფუნქცია და ეს იდეოლოგია ახალი ტოტალიტარული სახელმწიფოს არსებობის ქვაკუთხედი გახდა.

საბჭოთა სისტემის ძირითადი საფუძველი იყო სამრეწველო შრომითი კოლექტივი - მან მოიპოვა ეკონომიკური, სოციალური, პოლიტიკური და კულტურული მნიშვნელობა. მას დაეკისრა მუშათა კლასის ინტერნაციონალური შეკავშირების ფუნქცია.

საქართველოში, სადაც სამრეწველო შრომითი კოლექტივების საგრძნობი ნაწილი მრავალეროვანი იყო, ამ ამოცანას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭა - მას საქართველოს მრავალეროვანი მუშათა კლასი უნდა შეეკავშირებინა კომუნისტური პარტიის ეკონომიკური და სოციალური ამოცანების გადაწყვეტისათვის ბრძოლაში.

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის რთული სპექტრის გარკვევისათვის დიდმნიშვნელოვანია საკითხი - როგორი იყო საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობა გასაბჭოების პირველ ხანებში?

საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობის შესახებ ინფორმაციით ქართული ისტორიოგრაფია მდიდარი არ არის. პროფ. მ. ნათელაძე იზიარებს ლ. ზინგერის ცნობებს ქართველი ეროვნების მუშების წილობრივი ოდენობის შესახებ მუშათა საერთო რაოდენობაში: 1927 წელს ქართველი მუშების რაოდენობა სახალხო მეურნეო-

ბის სხვადასხვა დარგში მერყეობდა 40,3 პროცენტიდან 55,5 პროცენტამდე³. საქართველოს დაჩქარებულმა ინდუსტრია-ლურმა განვითარებამ ეს მაჩვენებელი მრეწველობის რიგ დარგებში ქართველების სასარგებლოდ შეცვალა უკვე 1931 წელს: ქართველთა ხვედრითი წილი სახალხო მეურნეობის სხვადასხვა დარგში მერყეობდა 71,9 პროცენტსა და 85,9 პროცენტს შორის. ეროვნული კადრების მაღალი ხვედრითი წილი დამახასიათებელი იყო მოპოვებითი მრეწველობის, მშენებლობის და ტრანსპორტისათვის⁴.

სამწუხაროდ, ამ ცნობაში არ ჩანს მუშათა სხვა ეროვნული რაზმების წილობრივი შემადგენლობა. ამასთან, ეს განმაზოგადებელი მონაცემები არ იძლევიან საშუალებას წარმოდგენა ვიქონიოთ, თუ როგორი იყო ეროვნული შემადგენლობა კონკრეტულ შრომით კოლექტივში. ეს კი აუცილებელია, რადგან თითოეული შრომითი კოლექტივი გამოირჩევა მკვეთრი ინდივიდუალური თავისებურებებით და მისი ეროვნული შემადგენლობა ამ თავისებურების ერთ-ერთი განმსაზღვრელი მახასიათებელია.

საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობის შესახებ უფრო სრულყოფილ ცნობებს იძლევა აკად. ა.გუნია. ის გვაცნობს საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში განლაგებული 23 მნიშვნელოვანი საწარმოს მუშათა ეროვნული შემადგენლობის ზუსტ მონაცემებს⁵. სამწუხაროდ, ამ წყაროს ორი ნაკლი აქვს: არა ჩანს შრომითი კოლექტივის მთელი შემადგენლობის ეროვნული სტრუქტურა - მონაცემები ეხება მხოლოდ მუშებს. ამასთან, აღნიშნული ცნობა თარიღდება 1930 წლით.

შესწავლილი მრავალმხრივი მასალების შეჯერების საფუძველზე ჩვენ მივედით იმ დასკვნამდე, რომ საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნულ შემადგენლობაზე ზეგავლენას ახდენს შემდეგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები:

შრომითი კოლექტივის მდებარეობა - ქალაქის ან დასახლებული პუნქტის ისტორიულად ჩამოყალიბებული ეთნო-დემო-

გრაფიული ვითარება. ბუნებრივია, რომ ერთეუროვან დემოგრაფიულ გარემოში მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი ვერ შეიქმნებოდა (მაგალითად, ტყიბულში, ჭიათურაში, ქუთაისში და ა. შ.). იმ ქალაქებში, რომლებშიც ისტორიულად ჩამოყალიბდა მოსახლეობის მრავალეროვანი შემადგენლობა, შრომითი კოლექტივებიც განსაკუთრებით მრავალეროვანი იყვნენ (მაგალითად, თბილისში, ბათუმში, გორში და ა. შ.).

განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიენიჭოს მუშათა ეროვნული რაზმების ტრადიციულ სამეურნეო ყოფას. შრომითი საქმიანობის ისტორიული ტრადიცია ხშირად განმსაზღვრელი იყო კონკრეტული ადამიანის მიერ პროფესიის არჩევის დროს. ქართველები მეურნეობის ტრადიციულ დარგში - მეღვინეობაში იყვნენ დასაქმებულნი, სომეხი ეროვნების მუშები ძირითადად ფეხსაცმლის წარმოების დარგის საწარმოებში საქმიანობდნენ, რუსი ეროვნების მუშები - რკინიგზის ტრანსპორტზე და მანქანათმშენებლობის საწარმოებში. შრომის ეროვნულ-სპეციფიკური დანაწილება და მისი ზეგავლენა მუშათა კლასის შრომით საქმიანობაზე გასაბჭოების შემდგომ პირველ ხანებში განსაკუთრებით თვალში საცემია.

გარკვეულ მნიშვნელობას იძენდა შრომითი კოლექტივის ყოფილი მეპატრონის ეროვნული კუთვნილებაც. თბილისის სამრეწველო საწარმოთა დიდი უმრავლესობა სომხური კაპიტალის საკუთრება იყო. ეს მეწარმეებში საწარმოთა დაკოპლექტების დროს, გარკვეულწილად, ითვალისწინებდნენ თანამემამულეთა ინტერესებსაც, ამიტომაც მათ საწარმოებში სომხები ჭარბობდნენ. მეღვინეობის დარგში ქართველი მეწარმეების უპირატესობა აშკარა იყო, საწარმოშიც ქართველები უმრავლესობას წარმოადგენდნენ. რევოლუციამდე დაარსებულ სახაზინო საწარმოებში კი უპირატესად რუსი ეროვნების მუშები იყვნენ დასაქმებულნი და აქ რუსული ენობრივი სიტუაცია იყო გამეფებული. ეს გარემოება გასაბჭოების პირველ ხანებში კვლავ საგრძნობი იყო და მოქმედებდა კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობაზე.

ყველაზე ადრინდელი ცნობა, რომელსაც მივაკვლიეთ და ასახავს შრომითი კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობას, თარიღდება 1921 წლის ივნისით. თბილისის ადელხანოვის სააქციო საზოგადოების ქარხნებში მშრომელთა ეროვნული შემადგენლობა ასეთი იყო: ქართველი 186 (27,8%), რუსი - 52 (7,7%), მუსულმანი - 6 (0,8%), სომეხი - 415 (62%), სხვა დანარჩენი ეროვნება - 10 (1,5%)⁶.

რადიკალურად განსხვავებული სურათია ღვინის ტრესტის № 1 ქარხანაში. 1921 წელს აქ მუშაობდა 22 კაცი: ქართველი - 12 (54,5%), სომეხი - 2, სხვა დანარჩენი ეროვნება - 8⁷.

მრავალეროვანი იყო საქართველოს უდიდესი სამრეწველო შრომითი კოლექტივი - თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოები: 1922 წლის მარტში აქ დასაქმებული იყო 1100 კაცი: ქართველი - 635 (57,7%), რუსი - 294 (26,7%), სომეხი - 109 (9,9%), მუსულმანი - 7 (0,6%), სხვა დანარჩენი ეროვნების წარმომადგენელი - 69 (5,6%)⁸.

მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ რესპუბლიკის სხვა სამრეწველო რეგიონებში განლაგებული შრომითი კოლექტივებიც, თუკი ისინი პოლიეთნიკურ გარემოში მდებარეობდნენ. მაგალითად, ჩათახის ქარხანაში 1924 წელს დასაქმებული იყო 21 ქართველი, 34 სომეხი, 13 რუსი, 5 უკრაინელი, 2 აზერბაიჯანელი, 1 გერმანელი⁹. ასევე, ბათუმის მომთუთიებელ ქარხანაში 1925 წელს დასაქმებული 42 კაციდან ქართველი იყო 3, სომეხი - 20, რუსი - 18, ბერძენი - 1.

განსაკუთრებული მრავალეროვნებით გამოირჩეოდნენ თბილისის სამრეწველო შრომითი კოლექტივები. ამას აპირობებდა თბილისის ტრადიციული მრავალეროვანი შემადგენლობა. ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემების მიხედვით იმჟამად თბილისის თითქმის ყველა მნიშვნელოვან საწარმოში (თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების გარდა) კოლექტივის ეროვნულ სტრუქტურაში ქართველთა ხვედრითი წილი საკმაოდ დაბალია (იხ. ცხრილი № 1)¹⁰.

მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ საქართველოს მეორე მნიშვნელოვანი ინდუსტრიული ცენტრის -

ბათუმის სამრეწველო შრომითი კოლექტივებიც. ნავთობის სინდიკატის ბათუმის განყოფილების დაქვემდებარებაში მყოფ საწარმოებში სულ დასაქმებული იყო 395 კაცი. მუშებს შორის ქართველი იყო - 90, რუსი - 190, სხვა დანარჩენი ეროვნების წარმომადგენელი - 65¹¹.

ცხრილი № 1

თბილისის რიგი სამრეწველო შრომითი კოლექტივის
ეროვნული შემადგენლობა 20-იან წლებში

ეროვნება	ქართველი		სომეხი		რუსი		სხვა დანარჩენი		სულ
ფაბრიკა-ქარხანა	სულ	%	სულ	%	სულ	%	სულ	%	
26 კომ. სახ. ქარხანა 1924 წ.	79	22.1	89	25	149	41.8	39	10.9	356
ტყავის № 1 ქარხანა 1924 წ.	107	20	377	70	43	8	11	2	539
ასანთის ფაბრიკა	9	18.3	21	42.8	13	26.5	6	12.2	49
მუყაოს ფაბრიკა 1929 წ.	22	22.9	22	22.9	13	13.5			96
კალინინის სახ. ქარხანა 1928 წ.	11	25	15	34	14	31.8	3	6.8	44

არა მარტო ცალკეულ საწარმოებში, არამედ მრეწველობის მთელი დარგებიც კი მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეობდნენ. 1928 წელს საქართველოს მკერათთა კავშირი აერთიანებდა 1493 წევრს. მათ შორის ქართველი იყო 552, სომეხი - 631, რუსი - 145, სხვა დანარჩენი ეროვნების წარმომადგენელი - 165¹². თუ გავითვალისწინებთ, რომ ამ კავშირის წევრთა უმრავლესობა - 1237 კაცი ცხოვრობდა და მუშაობდა თბილისში, გასაგები გახდება, რომ თბილისის მრავალეროვანი შემადგენლობა აპირობებდა ამ კავშირის წევრთა ასეთ მრავალეროვნობას.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ქალაქებისა და დასახლებული პუნქტების მოსახლეობის მრავალეროვანი შემადგენლობის თავისებურება, ძირითადად, განსაზღვრავდა შრომითი კოლექტივების ეროვნულ სტრუქტურას. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს უპირატესად მკვიდრი ეროვნებით დასახლებულ სამრეწველო რეგიონებში განლაგებულ საწარმოთა მაგალითებზე. აქ ძირითადად ქართველები იყვნენ დასაქმებულნი. ამ საწარმოებში არაქართველების წარმომადგენლობა ერთეულებით განისაზღვრებოდა. მაგალითად, ჭიათურის რაიონის სამთამადნო პროფილის საწარმოთა ეროვნული შემადგენლობა (იხ. ცხრილი № 2)¹³. მართალია, ეს ცნობები ეხება პროფკავშირული ორგანიზაციის წევრებს, მაგრამ იმჟამად პროფკავშირული ორგანიზაციები შრომითი კოლექტივების უდიდეს ნაწილს აერთიანებდნენ და ეს მონაცემები გარკვეულ წარმოდგენას გვიქმნიან კოლექტივის ეროვნული სტრუქტურის შესახებ.

ცხრილი № 2

ჭიათურის სამრეწველო რაიონის სამთამადნო შრომითი კოლექტივების პროფკავშირული ორგანიზაციის ეროვნული შემადგენლობა 20-იან წლებში

ეროვნება	ს უ ლ	ქართ- ველი	რუსი	ბერძენი	პოლო- ნელი	თათარი	სხვა დაწარ- მნი
საწარმო							
მეჩხერას მალარო	164	159	2	1	1	1	
ანონიური ორგანიზაცია	203	164	2	1			10
პერეკის მალარო	899	874	7	5	2		13
ჯარბელის ღელეს ორგანიზაცია	265	263	1	1			
ჭიქურას მალარო	115	111	1				3

ცხრილი აშკარად მიუთითებს ქართველთა დიდ უპირატესობაზე შრომითი კოლექტივების ეროვნულ სტრუქტურაში. აღსანიშნავია, რომ ჭიათურის სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ზემოთ დასახელებულ ეროვნებთან ერთად მუშაობდნენ სომხები, ოსები, ბერძნები, ფრანგები და ჩინელებიც კი. სამთამადნო პროფილის საწარმოებში ქართველთა უპირატესობა აშკარა იყო. ამას ადასტურებს რესპუბლიკის სხვადასხვა რეგიონში განლაგებული სამთამადნო პროფილის საწარმოთა პროფკავშირული ორგანიზაციის ეროვნული შემადგენლობაც (იხ. ცხრილი № 3).

ცხრილი № 3
სამთამადნო სამრეწველო შრომითი კოლექტივების
პროფკავშირული ორგანიზაციის ეროვნული შემადგენლობა
1927 წ.

ეროვნება საწარმო	ს უ ლ	ქართ- ველი	რუსი	სომეხი	პოლო- ნელი	ბერ- ძენი	სხვა დანარ- ჩენი
ტყიბულის მალაროთა პროფ. ორგანიზაცია	1026	998	23	1	2	1	1
ქუთაისის სამთო მრეწ. პროფ. ორგა- ნიზაცია	97	92	4				1
შრომას ქარხანა	112	109	3				

როგორც ცხრილებიდან ჩანს, სამთამადნო მრეწველობის თითქმის ყველა მნიშვნელოვან თუ ნაკლებმნიშვნელოვან საწარმოო ორგანიზაციაში ქართველთა წილობრივი უპირატესობა აშკარაა, ამიტომ ჩვენ საეჭვოდ გვეჩვენება ქართულ ისტორიოგრაფიაში გაზიარებული შეხედულება იმის შესახებ,

რომ 1927 წელს საქართველოს სამთამადნო მრეწველობაში ჩაბმულთა შორის ქართველების წილი იყო 54,2 პროცენტი¹⁴. ჩვენის აზრით ეს მაჩვენებელი უფრო მაღალი უნდა ყოფილიყო, თუმცა ზუსტ მონაცემს ჩვენც ვერ მივაკვლიეთ.

მაღალი იყო ქართველთა წარმომადგენლობა პოლიგრაფიულ მრეწველობაში, სადაც ეს მონაცემი უდრიდა 55,5 პროცენტს. თუმცა იყო მთელი დარგები, სადაც ეს მონაცემი საგრძნობლად დაბალი იყო: ლითონდამამუშავებელ მრეწველობაში - 40,3%, ხის დამამუშავებელ მრეწველობაში - 40,3%, ტყავის წარმოებაში - 46,3%¹⁵. ჩვენი მონაცემებით ამ დარგებში ქართველთა ხვედრითი წილი უფრო დაბალი უნდა ყოფილიყო: 1928 წელს მეტალურგიის ტრესტის 942 მუშას შორის ქართველი იყო მხოლოდ 271 (28,7%), თამბაქოს მრეწველობის 1345 მუშას შორის ქართველი იყო 378 (28,1%), ტყავტრესტის საწარმოებში დასაქმებულ 374 კაციდან ქართველი იყო 89 (23,7%)¹⁶.

ქართველთა შედარებით დაბალი წარმომადგენლობა მრეწველობის რიგ დარგებში აიხსნება იმით, რომ ამ დარგის საწარმოთა დიდი უმრავლესობა განლაგებული იყო თბილისში (თამბაქოს, ტყავის საწარმოები), სადაც არაქართველთა ხვედრითი წილი მოსახლეობის შემადგენლობაში 20-იან წლებში კვლავ მაღალი იყო. ამასთან, “ნეპის” ეკონომიკური პოლიტიკის არსებობის პირობებში ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული მასობრივი მიგრაცია სოფლიდან ქალაქში და ქართველი მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი კვლავ სოფლად ცხოვრობდა. არ იყო ფართოდ გაშლილი ინდუსტრიალიზაციის პროცესიც, რამაც 30-იან წლებში თავისუფალი მუშა-ხელი მოითხოვა და დიდი ბიძგი მისცა სოფლიდან ქალაქში მიგრაციას. ამ პროცესების დაჩქარებამ 30-იან წლებში სტიმული მისცა მრეწველობაში ქართველთა ხვედრითი წილის მნიშვნელოვან ზრდას. ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული შეხედულებით უკვე 1931 წელს სამთამადნო მრეწველობაში დასაქმებულთა შორის ქართველები შეადგენდნენ 85,9 პროცენტს, ქვანახშირის მრეწველობაში - 83,1 პროცენტს, საშენ მასალათა მრეწველობაში

71,9 პროცენტს, რკინიგზასა და მშენებლობაზე - 77 პროცენტს¹⁷.

ნებისმიერ შრომით კოლექტივში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის განვითარებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კოლექტივის ეროვნული დინამიკის განვითარების თავისებურებას. კოლექტივის არა მარტო მექანიკური ზრდა, არამედ მისი თვისებრივი გაუმჯობესება იმ წლებში მნიშვნელოვანი ზრუნვის საგანი იყო. გარკვეულ ინტერესს იწვევს, თუ როგორ მოქმედებდა კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობაზე მისი რაოდენობრივი ზრდა, თვისებრივი ცვლილებები, მუშათა მოძრაობა, საბჭოთა შრომითი კოლექტივისათვის დამახასიათებელი მუშათა ხშირი დენადობა.

20-იანი წლების შუახანებში რესპუბლიკის შრომითი კოლექტივები არასტაბილური ეკონომიკური ორგანიზაციები იყვნენ: მასალებისა და ნედლეულის ხშირი ნაკლებობა, დაბალი ხელფასი, მუშაკის დაბალი კვალიფიკაცია ბევრ დამატებით სიძნელეს წარმოშობდა. ეს ართულებდა სტაბილური ეკონომიკური კოლექტივის შექმნას. ზოგიერთ შრომით კოლექტივში კურიოზული სიტუაცია იქმნებოდა: ჩათახის ქარხანაში 1925 წელს მარტის თვეში მუშაობდა 83 კაცი, აპრილში - 91, ივნისის თვეში - 45, ოქტომბერში 59¹⁸. ასეთი მდგომარეობა სხვა საწარმოებისათვისაც იყო დამახასიათებელი. ასეთ დროს მიდიოდნენ ერთნი და საწარმოში მოდიოდნენ უკვე სხვები, სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები. სამწუხაროდ, არ არსებობს სტატისტიკა, რომელიც აღრიცხავდა საწარმოდან წასულთა ეროვნულ შემადგენლობას, არც საწარმოში მიღებულთა ეროვნული შემადგენლობა იყო ფიქსირებული. ამიტომ იმის გარკვევა, თუ რა იყო სხვადასხვა ერის წარმომადგენლის საწარმოდან წასვლის მიზეზი, ხომ არ ილაზებოდა მათი ეროვნული უფლებები სამსახურში მიღების დროს, ხომ, არ სარგებლობდნენ პრივილეგიებით რომელიმე ერის წარმომადგენლები. ფრაგმენტული ცნობები ჩვენ მაინც მოვიპოვეთ და მის საფუძველზე გარკვეული წარმოდგენა

შეგვექმნა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში მუშათა მოძრაობის ეროვნულ თავისებურებებზე.

საქართველოს მუშათა კლასის შევსების წყაროები, მისი რაოდენობა და თვისებრივი ზრდის საკითხები ქართულ ისტორიოგრაფიაში სათანადოდ არის შესწავლილი¹⁹. ჩვენ ამჯერად გვინტერესებს მუშათა მოძრაობა, რაოდენობრივი ზრდა რა გავლენას ახდენდა კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობაზე, როგორი იყო მუშათა შევსების ეროვნული წყაროები. სამწუხაროდ, როგორც აღვნიშნეთ, ამის შესახებ ამომწურავი ცნობები არ არსებობს. ჩვენთვის ცნობილია ახალბედა მუშების საერთო რაოდენობა, მაგრამ არ ვიცით მათი ეროვნული შემადგენლობა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მრავალეროვან სამრეწველო რეგიონებში ახალბედა მუშების მნიშვნელოვანი ნაწილი არამკვიდრი ეროვნების წარმომადგენელი იქნებოდა. ეს ლოგიკურია, თუ კი გავითვალისწინებთ საქართველოს იმუამინდელ დემოგრაფიულ ვითარებას. ამას ადასტურებს ზოგიერთი ფრაგმენტული ცნობაც, რასაც ჩვენ წავაწყდით ზოგიერთი დარგობრივი პროფკავშირის დოკუმენტებში. თუმცა ერთი კი აშკარაა, ქართველთა ხვედრითი წილი ახალბედა მუშათა შემადგენლობაში ყოველწლიურად იზრდებოდა. მაგალითად, თუ 1924 წელს საქართველოს ფეიქართა კავშირის ახალდამტკიცებულ წევრებს შორის (სულ 30 კაცი) ქართველი იყო მხოლოდ ერთი²⁰, უკვე 1925 წელს საფეიქრო მრეწველობაში დასაქმებულ მუშა-ახალგაზრდებში ქართველი იყო 101, მუშა ახალგაზრდობის საერთო რაოდენობა კი უდრიდა 174.

ახალბედა მუშების ეროვნულ შემადგენლობაზე კვლავ ძირითად გავლენას ახდენს საწარმოო რეგიონის ეროვნული თავისებურება: ქუთაისის სამკერვალო ფაბრიკაში 1931 წელს მიიღეს 229 ახალბედა, მათ შორის ქართველი 208²¹. თბილისის № 2 სამკერვალო საწარმოში იმავე წელს მიიღეს 135 ქართველი, 218 სომეხი, 36 რუსი, 21 თურქი და 27 სხვა ეროვნების წარმომადგენელი²². № 6 სამკერვალო ფაბრიკაში ახალმიღებულ თანამშრომელთა შორის ქართველი იყო 9, სომეხი - 12, რუსი - 2, თურქი - 2²³.

სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის მექანიზმის გაგებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს კოლექტივის ეთნიკური შემადგენლობის დინამიკას. ეს მაჩვენებელი, ერთის მხრივ წარმოაჩენს შრომითი კოლექტივის ძირითადი ეროვნების განვითარების პერსპექტივას, მეორეს მხრივ - გვეხმარება გავარკვიოთ წარმოებაში არამკვიდრი ეროვნების წარმომადგენლობის რეალური მდგომარეობა. სამწუხაროდ, ინფორმაცია, რომელიც დაგვეხმარებოდა გვემსჯელა შრომით კოლექტივში ეროვნული დინამიკის განვითარების საკითხებზე 20-30-იან წლებში არ მოიპოვება. ასეთი მონაცემები იმჟამად სისტემატურად არ აღირიცხებოდა. დინამიკური პროცესების გარკვევისათვის კი საჭიროა ფიქსირების სისტემატურობა და პერიოდულობა. ამ მოთხოვნილებას 20-30-იან წლებში ჩვენს მიერ მიკვლეული არცერთი მონაცემი არ აკმაყოფილებს. მიუხედავად ამისა, შემორჩენილი ცნობები გარკვეულ წარმოდგენას მაინც ქმნიან შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობის დინამიკის შესახებ.

შრომითი კოლექტივების ეროვნული ჯგუფების განვითარების დინამიკაზე დაკვირვების საშუალებას იძლევა სამი მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი: რკინიგზის მთავარი სახელოსნოები, 26 კომისრის სახელობის ქარხანა და ზაპესი. რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში 1925 წლიდან 1930 წლამდე ქართველთა რაოდენობა თითქმის გაორმაგდა - 635-დან ქართველთა რაოდენობა ავიდა 1351 კაცამდე, თუმცა კოლექტივის სტრუქტურაში ქართველთა ხვედრითი წილი 55,3 პროცენტიდან დავიდა 52,7 პროცენტამდე. შესაბამის პერიოდში შემცირდა საწარმოში რუსების ხვედრითი წილი - 25,2 პროცენტიდან 19,7 პროცენტამდე, სომხების 9 პროცენტიდან 7,6 პროცენტამდე. აღნიშნული მდგომარეობა შეიძლება დაუკავშირდეს იმ გარემოებას, რომ ამ პერიოდში საწარმოს პერსონალი თითქმის გაორმაგდა 1100 კაციდან გაიზარდა 2561 კაცამდე, რამაც საწარმოში დასაქმებული ეროვნული ჯგუფების რაოდენობის საგრძნობი ზრდა გამოიწვია.

საყურადღებო ვითარებაა 26 კომისიის სახელობის ქარხანაში. აქ ერთი წლის განმავლობაში პროცენტულად საგრძნობლად შემცირდა ზოგიერთი ერის წარმომადგენლობა: ქართველების 22,1 პროცენტიდან 16 პროცენტამდე, რუსების 41,8 პროცენტიდან 36 პროცენტამდე. სამაგიეროდ უმნიშვნელოდ გაიზარდა სომეხი ეროვნების წარმომადგენლობა - 25 პროცენტიდან 27,7 პროცენტამდე. ეს მდგომარეობა შეიძლება აიხსნას იმით, რომ 20-იანი წლების დასასრულს არასტაბილური შრომითი კოლექტივების არსებობის პირობებში ხშირი იყო მუშათა დენადობა მუშათა ყველა ეროვნულ ჯგუფში, რაც მოქმედებდა სწორედ ეროვნული წარმომადგენლობის ზვედრით წილზე.

ზაჰესის შრომითი კოლექტივის ეროვნული შემადგენლობის დინამიკაზე 20-30-იანი წლების მიჯნაზე წარმოდგენას გვაძლევს ცხრილი № 4²⁴.

ცხრილი № 4

ზაჰესის კოლექტივის ეროვნული შემადგენლობა.

ეროვნება \ წელი	ქართველი	რუსი	სომეხი	სხვა დანარჩენი	ს უ ლ
1928	80	20	12	7	119
1930	87	16	6	5	114
1934	110	9	9	4	132

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ამ კოლექტივში აშკარად შეიმჩნევა ქართული ეთნიკური ჯგუფის გაძლიერება. ეს ტენდენცია, საერთოდ დამახასიათებელი იყო 20-30-იანი წლებისათვის და აიხსნებოდა იმ ხანებში მუშათა ეროვნული კადრების მომზადების საკითხებისადმი ყურადღების გაძლიერებით და დაკავშირებული იყო საქართველოს ხელმძღვანელობის იმ სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის რეალიზაციასთან, რაც გულისხმობდა მკვიდრი ეროვნების მშრომელთა სოციალურ-

ეკონომიკურ აქტივიზაციას. გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა ზეინდუსტრიალიზაციის კურსს, რამაც გააძლიერა სოფლიდან ქალაქში მშრომელთა მიგრაცია. უნდა ისიც აღინიშნოს, რომ ზაქესის კოლექტივში ზემოთ აღნიშნულ ეროვნებების წარმომადგენლებს გარდა მუშაობდა პოლონელი, გერმანელი, ესტონელი. ყველაფერი ეს მოითხოვდა კოლექტივისაგან ეროვნებათაშორისის ურთიერთობის მაღალ კულტურას.

ქართული ეთნიკური ელემენტის გაძლიერების ტენდენცია მთავარი და განმსაზღვრელი იყო. ამას აშკარად მიუთითებს ქვემოთმოტანილი ცხრილი. თუმცა მისი ნაკლი ის არის, რომ ის ეხება მხოლოდ საწარმოში დასაქმებული მუშების ეროვნულ შემადგენლობას და არ შეიცავს ცნობებს საწარმოში დასაქმებული სხვა სოციალური კატეგორიების შესახებ (იხ. ცხრილი № 5)²⁵.

ცხრილი № 5

საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში განლაგებული შრომითი კოლექტივების მუშათა ეროვნული ჯგუფების დინამიკა 1929-1930 წწ.

საწარმოს დასახელება	წელი	დასაქმებულ თა სულ	მუშა	ქართული	სომ-ები	თურ-ქი	ა/კ ეროვ.	რუს.	სხვა დანარ- ჩენი
"არსენალი"	1929	253	212	86	52	1	1	58	14
	1930	284	239	97	65	1	1	59	16
კალინინის სახელობის ქარხანა	1929	130	107	23	39	1	6	38	1
	1930	126	101	22	37	1	6	35	
სპილენძსაბ-კეცი ქარხანა	1929	52	44	13	15	-	3	10	3
	1930	53	45	14	15	-	3	10	3
სუხიშვილის სახ. მექანიკური ქარხანა	1929	34	31	10	11	-	-	10	-
	1930	251	217	55	50	-	-	99	11
ოზურგეთის აბრეშუმის ქაფ.	1929	929	873	863	3	-	-	8	-
	1930	869	814	803	3	-	2	8	-

საძახ. ფაბრიკა									
ფოთის მარგანეცის ტრესტი	1929 1930	115 385	74 350	70 346	1 1	- 1	2 1	1 2	- -
მარელიის გრეზილი ავეჯის ფაბრიკა	1929 1930	289 372	252 333	240 317	5 7	- -	- -	7 9	- -
სამტრედიის აბრეშუმსახ.- საძახავი ფაბრიკა	1929 1930	497 469	457 425	440 408	2 2	- -	15 15	- -	- -
ბათუმის მანქანტრესტის სახელოსნო	1929 1930	67 88	68 75	15 26	3 3	- -	- -	29 33	- 13
ბორჯომის შუმის ქარხანა	1929 1930	421 400	403 378	296 270	48 48	- -	6 6	46 49	7 5
ქუთაისის მუდის ფაბრიკა	1929 1930	271 295	246 270	227 256	2 1	1 1	2 -	13 12	1 -
ახალციხის ხე- ტყის ქარხანა	1929 1930	40 45	30 35	13 18	23 23	2 3	- -	1 1	1 -

ზემოთ მოტანილი ცხრილი ასახავს საქართველოს მრეწველობის შედარებით არასტაბილურ პერიოდს - 1929-1930 წლებს. ამ წლებში მოხდა გეგმიან ცენტრალიზებულ ეკონომიკაზე გადასვლა, სოფლის მეურნეობის ძალმომრეობითი კოლექტივიზაცია, რამაც გამოიწვია დიდი სოციალური წინააღმდეგობანი. სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ამ პერიოდში მოხდა რიგი თვისებრივი ცვლილება: განხორციელდა შრომითი კოლექტივების შემადგენლობის ცვლილება, ზოგიერთი კოლექტივის რაოდენობა საგრძნობლად შემცირდა. ეს კარგად ჩანს ზემოთ მოტანილ ცხრილშიც. საგრძნობლად შემცირდა დასაქმებულთა რაოდენობა ოზურგეთის, სამტრედიის აბრეშუმსახევე-საძახავ ფაბრიკებში, ზოგიერთი კოლექტივი კი სწრაფად გაიზარდა (სუხიშვილის სახ. ქარხანა). შეიმჩნევა ერთი საერთო ტენდენცია - ქართული ეთნიკური ჯგუფის საგრძნობი ზრდა (ქარხანა "არსენალი", სუხიშვილის სახ. ქარხანა). მართალია, თბილისის ზოგ საწარმოში ქართველთა ეთნიკური ჯგუფი ვერ ჭარბობს სომეხი და რუსი ეროვნული ჯგუფების ერთობლიობას, მაგრამ ქართველთა რაოდენობრივი

ზრდის ტენდენცია თბილისის სამრეწველო საწარმოებშიც აშკარაა, რაც კიდევ უფრო გაიზარდა 30-იანი წლების სამრეწველო აღმავლობის პირობებში.

ქართული ეთნიკური ჯგუფის ზრდის ტენდენცია რომ განმსაზღვრელი იყო 20-იანი წლების დასასრულს, ეს კარგად ჩანს საერთო სტატისტიკურ მონაცემებშიც. 1928 წლისათვის ქართველი მუშების საერთო რაოდენობა 37 პროცენტიდან გაიზარდა 57 პროცენტამდე. სხვა ერების წარმომადგენლობა კი შემცირდა 34 პროცენტიდან 22 პროცენტამდე, რუსების 19 პროცენტიდან 14 პროცენტამდე, აზერბაიჯანლების 0,6 პროცენტიდან 0,13 პროცენტამდე, სხვა დანარჩენი ეროვნების წარმომადგენლობა 28 პროცენტიდან 20 პროცენტამდე²⁶. ეს დადებითი ტენდენცია იყო, რაც შეესაბამებოდა ეროვნულ ინტერესებს.

30-იანი წლების სამრეწველო აღმავლობის პერიოდში კიდევ უფრო დამკვიდრდა ეს ტენდენცია. სწრაფი ტემპით აშენდა მნიშვნელოვანი სამრეწველო შრომითი კოლექტივები: თბილისის ავტოშემკეთებელი, “ცენტროლიტი”, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანა, თბილისის ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკა და მრავალი სხვა. გაძლიერდა სოფლიდან მშრომელთა ნებაყოფლობითი და ძალმომრეობითი მიგრაციაც. სამრეწველო ბუმს გარკვეული ნაკლიც ჰქონდა: ამავე წლებში გაძლიერდა მოკავშირე რესპუბლიკებიდან კვალიფიციური კადრების ორგანიზებული შეგროვება, რამაც ზოგ სამრეწველო საწარმოში დაარღვია ეროვნული თანაფარდობა. სამწუხაროდ, უცნობია 30-იანი წლების მეორე ნახევარში სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობა. ჯერჯერობით ცნობილია მხოლოდ, რომ თბილისის ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 1936 წელს დასაქმებული იყო ქართველი - 757 (22,6%), სომეხი - 1160 (34,6%), რუსი - 1200 (35,8%), აზერბაიჯანელი - 17 (0,7%), სხვა დანარჩენი ეროვნების წარმომადგენელი 212 (6,3%)²⁷.

აშკარაა, რომ 20-30-იანი წლების განმავლობაში საქართველოს სამრეწველო რეგიონების ეთნო-დემოგრაფიული ვითარ-

რება განსაზღვრავდა შრომითი კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობას. მასზე ზეგავლენას ახდენდა კონკრეტული ერის ტრადიციული სამეურნეო ყოფა, საწარმოს ისტორიული ტრადიცია. ისიც თვალნათლივ ჩანს, რომ 20-იანი წლების დასასრულსა და 30-იანი წლებიდან განსაკუთრებით შეიმჩნევა ქართველი ეროვნების მშრომელების ზვედრითი წილის პროგრესული ზრდის დადებითი ტენდენცია.

შრომითი კოლექტივის მრავალეროვანი შემადგენლობა კი გულისხმობს ისეთი ენობრივი სიტუაციის ფორმირებას, რაც უზრუნველყოფს მრავალეროვანი კოლექტივის ნორმალურ ფუნქციონირებას.

თავი III

ენობრივი სიტუაცია შრომით კოლექტივში

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობა სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ერთმანეთზე გადაჯაჭვული პრობლემებისაგან და ასპექტებისაგან შედგება. აქედან გამორჩეულია ენობრივი პრობლემა. ამ საკითხის შესწავლის საფუძველზე შეიძლება ვიმსჯელოთ ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ფაქტობრივ მდგომარეობაზე კონკრეტულ ქვეყანასა და კონკრეტულ პერიოდში.

ენობრივი პრობლემა განსაკუთრებით საინტერესოა მრავალეროვან შრომით კოლექტივში, რადგან აქ თავმოყრილია სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენელთა მნიშვნელოვანი ჯგუფები. საქართველოს სინამდვილეში, 20-30-იან წლებში განსაკუთრებით მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივები თავმოყრილი იყო თბილისსა და ბათუმში, მოგვიანებით ტყვარჩელში და სოხუმშიც. საქართველოს ერთეოვან სამრეწველო რეგიონებში (ტყიბული, ჭიათურა) ენობრივი პრობლემა არ იდგა: აქ შრომითი კოლექტივი თითქმის ერთენოვანი იყო და ენობრივი სიტუაცია - ქართული.

მრავალეროვან სამრეწველო შრომით კოლექტივში ენობრივი სიტუაციის შესწავლის მიზნით ჩვენ გამოვიყენეთ მეცნიერული კვლევის შემდეგი მეთოდი - 18 მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივი შევარჩიეთ გარკვეული პრინციპით: აქ არიან საწარმოები, რომლებიც რევოლუციამდე ფუნქციონირებდნენ (თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოები, ადელხანოვის ტყავის და ფეხსაცმლის საწარმოები, სეილანოვის თამბაქოს ფაბრიკა, იარაღოვის ქარხანა და ა. შ.) და ის საწარმოები, რომლებიც საბჭოთა ხელისუფლების წლებში შევიდნენ ექსპლოატაციაში (ქანხანა "ცენტროლიტი", ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკა, მაუდის ფაბრიკა და ა. შ.).

შერჩეულ საწარმოთა შორის არიან როგორც საქართველოსათვის ტრადიციული სამრეწველო დარგების: მეღვინეო-

ბის, მეაბრეშუმეობის, მეხამლეობის საწარმოები (ღვინის № 1 და № 2 ქარხნები, აბრეშუმის ფაბრიკა, ფეხსაცმლის ფაბრიკები), ისე საქართველოსათვის სრულიად ახალი საწარმოო მიმართულების საწარმოები (ჩარხსაშენებელი ქარხანა, ავტოშემკეთებელი ქარხანა და ა. შ. (ასეთი მიდგომა, ჩვენის აზრით, შესაძლებლობას იძლევა გათვალისწინებულ იქნეს როგორც ტრადიცია, ისე ნოვაცია).

ენობრივი პრობლემა შრომით კოლექტივში საინტერესოა იმდენად, რამდენადაც მრეწველობა ენის ფუნქციონირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სფეროა. საწარმოში ენის ნორმალური ფუნქციონირება მიუთითებს მისი სახელმწიფო სტატუსის რეალურ ბუნებაზე. ამასთან, უზრუნველყოფს სახელმწიფო ენის ფუნქციონირების საზღვრების გაფართოებას. ამით, ერთის მხრივ, ხელს უწყობს თვით ენის თვითგამდიდრებას და განვითარებას ახალი ტერმინებითა და ენობრივი ნიუანსებით, რაც დაკავშირებულია მრეწველობის განვითარებასთან, და მეორე მხრივ, უზრუნველყოფს მკვიდრი ეროვნების მოსახლეობის აქტიურ ჩაბმას მრეწველობის სხვადასხვა დარგში, ხელს უწყობს მათ სოციალურ აქტივიზაციას.

ამასთან, ეროვნული ენის ფუნქციონირების პრობლემა საინტერესოდ წარმოჩნდება იმ კონკრეტულ ისტორიულ სიტუაციაში, როცა გაბატონებული იდეოლოგიური შეხედულებები უპირატესობას ანიჭებდნენ ინტერნაციონალისტურ მომენტებს და ამით მეორე პლანზე აყენებდნენ ეროვნულ ფასეულობებს, მათ შორის ეროვნული ენის ფუნქციონირებას.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, ზოგადი კანონზომიერების მიუხედავად, ყოველი შრომითი კოლექტივი მკვეთრი ინდივიდუალური თავისებურებებით გამოირჩეოდა. ამას აპირობებდა მრავალი ფაქტორი, რომელთა ერთიანობა წარმოშობდა უნიკალურ, მხოლოდ მოცემული კოლექტივისათვის დამახასიათებელ მორალურ-ფსიქოლოგიურ კლიმატს. როგორია ეროვნული ენის ფუნქციონირების თავისებურება ამ უნიკალურ ვითარებაში? როგორ ვითარდება ასეთ პირობებში ეროვნული ენა? როგორ, რა საშუალებით უმკლავდება ის ამ ინტერნაციონალურ

ზეწოლას? რა მიზეზები აპირობებენ ეროვნული ენის სხვადასხვა უფლებრივ სტატუსს კონკრეტულ შრომით კოლექტივში? აი, საკითხები, რაც პასუხის გაცემას მოითხოვს.

პრობლემაზე მუშაობის დროს ისიც უნდა იქნეს გათვალისწინებული, რომ თავისი ინტერნაციონალისტური პრინციპების მიუხედავად კომუნისტურ პარტიას ჩამოყალიბებული ეროვნული პროგრამა ჰქონდა. ამ პროგრამაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი ეროვნული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის დაცვას და განმტკიცებას ეკავა. როგორ ზორციელდებოდა ეს პროგრამა სინამდვილეში უშუალოდ სამრეწველო კოლექტივში? რა უწყობდა ხელს და რა აფერხებდა პარტიის ენობრივი პოლიტიკის რეალიზაციას?

აღნიშნული პრობლემის გაშუქების დროს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საკითხს - რა შეიძლება ჩაითვალოს შრომით კოლექტივში ენობრივი სიტუაციის განმსაზღვრელ კრიტერიუმად? ჩვენის აზრით, კრიტერიუმად უნდა ჩაითვალოს საქმის წარმოებაში გაბატონებული ენა. სწორედ მისი ანალიზი, ჩვენის აზრით, იძლევა ობიექტურ სურათს კოლექტივში შექმნილი ენობრივი სიტუაციის შესახებ.

როგორც შრომითი კოლექტივის ყოველდღიური პრაქტიკა მოწმობს, ინდივიდუალური ენობრივი ურთიერთობა კოლექტივში მუდამ სტიქიურად ყალიბდება კონკრეტული ინდივიდის კონკრეტული ენის ცოდნის ხარისხის მიხედვით. თუ საუბარში მონაწილე ორი ინდივიდიდან საერთო სასაუბრო ენა არცერთმა არ იცის, ბუნებრივია, მათი საუბარი არ შედგება. თუ ორივემ იცის ერთმანეთის ენა, მაშინ შეიძლება მოხდეს ენის სტიქიური, ძალდაუტანელი მონაცვლეობა (ბილინგვიზმი). თუ საუბარში მონაწილეთაგან მხოლოდ ერთი ფლობს მეორის ენას, მაშინ საუბარი ორივესათვის ნაცნობ ენაზე მიმდინარეობს. ეს კანონზომიერება, პრაქტიკულად დაცული იყო საქართველოს მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში, სადაც ზოგიერთმა მშრომელმა კარგად იცოდა ორი-სამი ენაც კი.

ჩვენს მიერ სპეციალურად შესწავლილი საწარმოებს შორის მთლიანად ქართულენოვანი დოკუმენტები და მასალები

ჰქონდა მხოლოდ სამ კოლექტივს - ღვინის № 1 და № 2 ქარხნებს, ტრიკოტაჟის თეთრეულის საწარმოს. აქ ერთი ოქმიც კი არ არის არაქართული. ეს შრომითი კოლექტივები 20-იანი წლების დასასრულიდან ფუნქციონირებენ. ქართული ეთნოსის წარმომადგენლობა საწარმოში განმსაზღვრელი იყო, კვალიფიციური ტექნიკური კადრებიც - ქართველები იყვნენ, საწარმოს ხელმძღვანელობა - ქართული, მშრომელები - ქართველები. თუმცა ჩანს, რომ სხვა ერების ცალკეული წარმომადგენლებიც შრომობენ საწარმოში.

საკმაოდ დიდ ჯგუფს შეადგენენ ის კოლექტივები (10 საწარმო), სადაც საქმის წარმოება მხოლოდ რუსულ ენაზე იყო. ასეთი საწარმოები ორ ჯგუფად შეიძლება დაიყოს: საწარმოები, რომლებიც რევოლუციამდე არსებობდნენ და არაქართველი მეპატრონეები ჰყავდათ (ადელხანოვი, სეილანოვი და ა. შ.), ან 20-იანი წლების დასასრულს და 30-იან წლებში ექსპლოატაციაში გაშვებული საერთო საკავშირო მნიშვნელობისა და დაქვემდებარების საწარმოები ("ცენტროლიტი", ჩარხსაშენებელი, ავტოშემკეთებელი და სხვა ქარხნები). ამ საწარმოებში გაბატონებული იყო რუსული ენა.

გამორჩეულ და საინტერესო ჯგუფს ქმნიან ის საწარმოები (5 კოლექტივი), სადაც ენობრივ სიტუაციას ახასიათებდა ევოლუცია. ორ კოლექტივში ხდება ევოლუცია რუსულიდან ქართული ენისაკენ. ეს კოლექტივებია: თბილისის აბრეშუმ-სახვევი ფაბრიკა, ავჭალის შუშის ქარხანა. იყო ისეთი საწარმო, სადაც შეიმჩნეოდა ქართული და რუსული ენების თანაარსებობა (თბილისის მაუდის ფაბრიკა). დედაქალაქის ორ საწარმოში: რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებსა და ზაჰესში ენობრივი სიტუაციის ევოლუციამ გაიარა შემდეგი ეტაპები: ჯერ ხმარებაში იყო რუსული ენა, შემდეგ ის შეიცვალა ქართულით, ბოლოს კვლავ რუსული ენა დამკვიდრდა.

ასეთი იყო ენობრივი სიტუაციის ზოგადი სურათი მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში. მაგრამ ენობრივი სიტუაცია სტატიკური და ერთსახოვანი არასოდეს არ ყოფილა. ის ვითარდებოდა. წარმოშობდა ბევრ საკითხს და პრობლემას,

რომელსაც კოლექტივი საკუთარი ინტერესებიდან გამომდინარე აყენებდა და წყვეტდა. შრომითი კოლექტივის ენობრივი სიტუაციის განვითარებაზე ზეგავლენას ახდენდა მმართველი პარტიის ეროვნული და ენობრივი პოლიტიკაც.

საქართველოს ძალმომრეობითი გასაბჭოების შემდეგ 1921 წლის 6 მარტს გაზეთი “კომუნისტი” აქვეყნებს სტატიას “სახელმწიფო ენა საქართველოში”, სადაც ხაზგასმულია საქართველოს რევკომის გადაწყვეტილება “საბჭოთა სოციალისტური საქართველოს რესპუბლიკის სახელმწიფო ენა არის ქართული და საქართველოს ყველა დაწესებულება, როგორც სახელმწიფო, ისე საზოგადო ვალდებულია სასტიკად აასრულოს ბრძანება”¹.

მოგვიანებით, საბჭოთა მრავალეროვანი სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ გარკვეული ყურადღება მიექცა ეროვნული ენის უფლებებს. რკპ(ბ) XII ყრილობის გადაწყვეტილებები ეროვნულ საკითხზე ხაზგასმით მიუთითებდნენ ეროვნული ენის სტატუსის განმტკიცებას². მართალია, ქართული ენა სახელმწიფო ენად აღიარებული იყო საბჭოთა საქართველოს კონსტიტუციის მიერ, მაგრამ მისი ფაქტობრივი მდგომარეობა არ შეესაბამებოდა ამ სახელმწიფოებრივი ენის სტატუსს. გასაბჭოების შემდგომ პირველ წლებში თბილისში არსებულ ყველა საწარმოში, რომელთა დოკუმენტები შემორჩენილია, საქმის წარმოება ხორციელდებოდა მხოლოდ რუსულ ენაზე. თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში 1921 წელს საქმის წარმოება მხოლოდ რუსულია. პირველი ქართულენოვანი ოქმი დათარიღებულია 1922 წლის 11 სექტემბრით³. ასეთივე მდგომარეობა იყო თამბაქოს № 1 ფაბრიკაში, 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში, იარაღოვის ყოფილ საწარმოში. თუმცა აშკარაა ისიც, რომ ცდილობდნენ მნიშვნელოვანი კრებების მოხსენებები გადათარგმნონ ქართულ ენაზე. ეს პრაქტიკა გავრცელებული იყო თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში⁴. აქ მოხსენებები მუდამ ქართულად კეთდებოდა და შემდეგ ითარგმნებოდა რუსულად. ადელხანოვის ყოფილ საწარმოებში მოხსენებები კეთდებოდა რუსულ და სომხურ ენებზე⁵.

რკპ(ბ) XII ყრილობის გადაწყვეტილების საფუძველზე საქართველოს პარტიულმა ხელმძღვანელობამ 1923 წლის 4 ივლისს მიიღო შესაბამისი დადგენილება და დაუგზავნა საპეციალური ცირკულარი პირველად პარტიულ ორგანიზაციებს. დადგენილება მოითხოვდა ქართულ დაწესებულებებში, როგორც ცენტრში, ისე ადგილებზე ენობრივი ურთიერთობა და საქმის წარმოება ყოფილიყო ქართულ ენაზე. დადგენილება მიუთითებდა, რომ დოკუმენტი, რომელიც დაწესებულებაში შედის რუსულ ენაზე, დაუყოვნებლივ უნდა ითარგმნოს და შემდგომი მისი მსვლელობა უნდა მოხდეს ქართულ ენაზე.

ცოტა მოგვიანებით საქართველოს ცენტრალურმა გაზეთებმა გამოაქვეყნეს სახალხო კომისრის შ.ელიავას ბრძანებულება ამიერკავკასიის რკინიგზაზე ნაციონალური ენების ხმარების შესახებ⁶. ეს ბრძანებულება ოფიციალურად უზრუნველყოფდა ქართული ენის სახელმწიფოებრივ სტატუსს იმჟამად ყველაზე ნაკლებად ქართულენოვან ორგანიზაციაში – რკინიგზაზე.

ამ გადაწყვეტილებების სარეალიზაციოდ გარკვეული მუშაობა ჩატარდა. ეს მუშაობა განსაკუთრებით თვალში საცემი იყო თბილისის რკინიგზის საწარმოებში. ეს ორგანიზაციები, ტრადიციულად, რუსულენოვანი იყვნენ მუდამ და მათი “გაქართულება” აუცილებლობას წარმოადგენდა. ამ საქმიანობის მხარდასაჭერად დიდი მუშაობა გაშალეს რესპუბლიკის ცენტრალურმა გაზეთებმა. იმ წლებში გაზეთებში “კომუნისტი”, “მუშა” და სხვა პერიოდიკაშიც ქვეყნდებოდა საინტერესო სტატიები ეროვნული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცების შესახებ, იბეჭდებოდა მუშეორების ინფორმაციებიც ამ მიმართულებით ადგილზე წარმოებული მუშაობის შესახებ. ყველა სერიოზული დაბრკოლება საზოგადოების მსჯელობის საგანი ხდებოდა. სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენდნენ პარტიის ენობრივი პოლიტიკის გატარების აშკარა მოწინააღმდეგენი. როგორც ჩანს, იმ პერიოდში ესენი იყვნენ რუსულენოვანი ტექნიკური ინტელიგენციისა და კვალიფიციური მუშების წარმომადგენლები. მათ არ იცოდნენ ქართული ენა და

ახალ პირობებთან შეგუება არ უნდოდათ. ქართული ენის მოწინააღმდეგენი ზიგჯერ აშკარა შოვინიზმსაც ავლენდნენ. ასეთი ფაქტი ქართულ პრესაში იმეამად მრავლად აისახა: თბილისის საქალაქო სადგურის რკინიგზის ინსპექტორმა ლახტერმა ქართულ ენაზე შედგენილი და ხელმოსაწერად გამზადებული დოკუმენტი დახია და მოითხოვა მისი შედგენა “გასაგებ ენაზე” და თან დოკუმენტს დემონსტრაციულად ხელი ებრაულად მოაწერა⁷. თბილისის ტელეგრაფის მე-3 უბნის უფროსმა ვინმე როგოვსკიმ ქართველ მუშებს განუცხადა: “მე არ მესმის შენი ძალღუერი ენა, ილაპარაკე რუსულად”⁸.

განსაკუთრებით მძიმე იყო მდგომარეობა რკინიგზაზე. აქ ზოგიერთი რუსი ეროვნების თანამშრომელი აშკარა საბოტაჟს უწევდა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განსამტკიცებლად წარმოებულ საქმიანობას, ცდილობდა საქმის არეკ-დარეკას, ზოგჯერ ერთი მიმართულებით მიმავალ მატარებელს სრულიად სხვა მიმართულებით უშვებდნენ, რადგან მათ ქართულენოვანი დოკუმენტები ჰქონდათ და სხვა. ამ ადამიანების ამგვარი საქმიანობა შეუმჩნეველი არ რჩებოდა და საზოგადოებრივი აზრის გარდა ამ საქმეებით საქართველოს სპეცსამსახურებიც ინტერესდებოდნენ⁹.

მსგავსი ფაქტები ქართულ საზოგადოებრიობას ძალიან აღელვებდა. როგორც გაზეთი “მუშა” მიუთითებდა, ქართული ენის არასახარბიელო მდგომარეობა ზოგიერთ შრომით კოლექტივში დაკავშირებული იყო დარგის ხელმძღვანელთა ეროვნულ შემადგენლობასთან, “რომლის უმეტესი ნაწილი შედგება ადგილობრივი ენის არამცოდნე პირებისაგან”¹⁰. გაზეთი საზოგადოებას სთავაზობდა შრომით კოლექტივში ქართული ენის დამკვიდრების საკუთარ პროგრამას, რომლის არსი იმაში მდგომარეობდა, რომ საწარმოები და დაწესებულებები უნდა განწმენდილიყო შოვინისტური და შავრაზმული ელემენტებისაგან, დაეწინაურებინათ ეროვნული ენის მცოდნე კადრები, უნდა განხორციელებულიყო ენის ცოდნის მიხედვით კადრების გადანაწილება რეგიონების მიხედვით.

რა თქმა უნდა, ეს პროგრამა საყურადღებო იყო, მაგრამ მის რეალიზაციას ბევრი რამ აბრკოლებდა. პირველ რიგში კადრები - ეროვნული კადრების მომზადება მრეწველობის სხვადასხვა დარგისათვის არც ისე სწრაფად ხდებოდა, როგორც საჭირო იყო. ამასთან, საქმის წარმოების ტექნიკური საშუალებები ქართულ ენაზე იმჟამად არც კი არსებობდა. ჯერ კიდევ მუშავდებოდა და პრაქტიკაში არ იყო დამკვიდრებული ტექნიკური ტერმინოლოგია ქართულ ენაზე, რაც დამატებით სიძნელეებს ქმნიდა. ამ მხრივ საყურადღებოა ერთი ფაქტი: 1930 წელს თბილისის კონიაკ-ლიქიორის № 4 ქარხანაში, ქართულეროვან და ქართულენოვან კოლექტივში ქართულ ენაზე შეადგინეს ტექნიკური მოწყობილობის ნუსხა, სადაც დასახელებულია ასამდე ტექნიკური ტერმინი, მათ შორის ქართულად მხოლოდ 25 ტერმინია დასახელებული, დანარჩენი რუსული ტერმინებია ქართული ასოებით.

ქართულ ენოვანი ტექნიკური საშუალებები შედარებით მომრავლდა 30-იან წლებიდან. ამან, გარკვეულწილად, ხელი შეუწყო რიგ შრომით კოლექტივში საქმის წარმოებაში ქართული ენის დამკვიდრებას. ზოლო ადგილზე პრობლემის გადაჭრის მიზნით რიგ შრომით კოლექტივში შექმნეს ქართული ენის შემსწავლელი კურსები არაქართველი მშრომელებისათვის¹¹. თუმცა ამ საქმეს არც სათანადო გაქანება და არც სისტემატურობა არ მიუღია.

ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსის განმტკიცებას ქართული პრესა მართლაც დიდ პროპაგანდას უწევდა. ასე მაგალითად, გაზეთი “მუშა” იტყობინებოდა, რომ თბილისის დეპოს მემანქანე ზეიკიძემ დაიწყო ქართული ტექნიკური ტერმინების პრაქტიკაში ხმარება, რამაც მისი კოლეგების გაოცება გამოიწვია. მან უარყო საყოველთაოდ გავრცელებული რუსული ტექნიკური ტერმინები და ყოველდღიურად ხმარობდა: ჭვალარს, ბარბაცას, მფრქვევანას. გაოცებული კოლექტივი ზეიკიძემ დაარწმუნა ქართული ტექნიკური ტერმინოლოგიის ხმარების დიდ მნიშვნელობაში¹².

უნდა აღინიშნოს, რომ მუშეკორის ეს ინფორმაცია, რომლის შემოწმების შესაძლებლობა არ არის, ჩვენ მთლად სანდოდ არ მიგვაჩნია. მაგრამ თვით ის გარემოება, რომ მუშეკორს, ან თუნდაც სხვა ვინმეს, აღელვებდა საქართველოს შრომით კოლექტივში მოძალებული რუსული ტექნიკური ტერმინოლოგიის ხმარების პრაქტიკა და მის ნაცვლად ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის დამკვიდრებისათვის იბრძოდა თუნდაც ასეთი ფორმით უდავოდ მისასალმებელი იყო.

საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის ზემოაღნიშნულმა დადგენილებამ და საზოგადოების ყურადღებამ ეროვნული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცებისათვის გარკვეული პოზიტიური შედეგი გამოიღო. რიგ საწარმოში დაიწყო ევოლუციური პროცესი - უკვე ცლილობდნენ საქმის წარმოების გადაყვანას მშრობლიურ ენაზე. თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში მომრავლდა ქართულენოვანი ოქმი. რადიკალურად გარდატეხა მოხდა 1926 წელს, როცა საქმის წარმოება კოლექტივში მთლიანად ქართული გახდა; დაიხვეწა ოქმის ენა, სტილისტიკა. თუმცა 1929 წლიდან ოქმები კვლავ რუსულია. 1932 წლიდან პარტიული დოკუმენტები კვლავ ქართულ ენაზეა. 30-იანი წლების დასასრულიდან დოკუმენტები ისევ რუსულია. ძნელია იმის ახსნა, თუ რა იყო ამის მიზეზი, საწარმოს ხელმძღვანელი კადრების ეროვნული კუთვნილება, საკავშირო დაქვემდებარება, თუ სხვა რამ. ერთი შეხედვით აღნიშნული ეტაპები ზუსტად ასახავს საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელობის შეცვლის პერიოდებს და შესაძლებელია გარკვეულ ორგანულ კავშირშიც კი იყოს ამ პროცესთან.

ევოლუცია რუსული ენიდან ქართულისაკენ განიცადა ავჭალის შუშის ქარხნის კოლექტივმა. თუ 1923 წლამდე დოკუმენტები მხოლოდ რუსულია, 1928 წლის შემდეგ დოკუმენტები ქართულია. ამ საქმეში გარკვეული წვლილი იმანაც შეიტანა, რომ საწარმო ხანგრძლივი დროის განმავლობაში გაჩერებული იყო და მისი ხელმეორე ექსპლოატაციის დროს

საწარმოში ძირითადად მკვიდრი ეროვნების ადამიანები მოვიდნენ, რამაც შეცვალა ეროვნული და ენობრივი სიტუაცია კოლექტივში. მსგავსი ევოლუცია განიცადა თბილისის აბრეშუმსაქსოვმა ფაბრიკამ. 1928-1930 წლებში საწარმოში შედგენილი ოფიციალური დოკუმენტების ენა იყო რუსული. 30-იან წლებში დოკუმენტების ენა მთლიანად ქართულია.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ენობრივი სიტუაციის განსაზღვრისას მნიშვნელოვანი როლი კოლექტივის ეროვნულ შემადგენლობას ეკუთვნოდა, თუმცა როგორც დასტურდება, ზოგიერთ ორგანიზაციაში საქმის წარმოებაზე გავლენას ახდენდა ხელმძღვანელი კადრების ეროვნული და ენობრივი კუთვნილებაც. 20-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს, განსაკუთრებით კი თბილისის მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივების ხელმძღვანელები, კომერციული დირექტორები, პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ლიდერების მნიშვნელოვანი ნაწილი არაქართული წარმოშობის იყვნენ. ეს გავლენას ახდენდა ოფიციალური დოკუმენტების შედგენაზე. 30-იან წლებში ტექნიკური ინტელიგენციის ეროვნული კადრების ზრდამ ვითარება ქართული ენის სასარგებლოდ შეცვალა. ზოგ საწარმოში ეს პროცესი რელიეფურად გამოიხატა კიდეც: 20-იანი წლების დასასრულს თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკის პარტიული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი იყო რუსულენოვანი ებრაელი - დოკუმენტები რუსულია, 1930 წელს ორგანიზაციას სათავეში ჩაუდგა ქართველი: დოკუმენტები ქართულია. 1936 წელს ორგანიზაციას სათავეში ჩაუდგა სომეხი. ამან დოკუმენტის ენაზე იმოქმედა - კვლავ გაჩნდა რუსულენოვანი დოკუმენტები, თუმცა, ამ პიროვნებამ ქართული ენაც იცოდა, რადგან ვხვდებით ქართული და რუსული ენის თანაარსებობას ოფიციალური საქმის წარმოების დროს. მსგავსი მდგომარეობა დაეაფიქსირეთ თბილისის მაუდის ფაბრიკაში, კიროვის სახელობის ქარხანაში და სხვა კოლექტივებში.

აქვე ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ აღნიშნული მდგომარეობა უნივერსალური არ იყო და საწარმოს ხელმძღვანელის ეროვნული კუთვნილება ყოველთვის არ მოქმედებდა ენობრივ

ვითარებაზე. ხელმძღვანელის შეცვლა ვერ მოქმედებდა ძლიერი ეროვნული და ენობრივი ტრადიციების მქონე კოლექტივზე. თბილისის თამბაქოს № 1 ფაბრიკაში 1938 წელს პარტიულ ორგანიზაციას სათავეში ქართველი ჩაუდგა, გაიზარდა საწარმოში ქართველთა რიცხვიც, მაგრამ სეილანოვის ყოფილ საწარმოში მუდამ არაქართული ეროვნული და ენობრივი სიტუაცია იყო, ამიტომ ტრადიციულად საქმის წარმოება კვლავ რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა. თბილისის სართავ-სატრიკოტაჟო კომბინატის პარტიული ორგანიზაცია - ტრადიციულად ქართულ შრომით კოლექტივს სათავეში ჩაუდგა სომეხი, მაგრამ საქმის წარმოება კვლავ ქართული იყო.

კოლექტივში ენობრივ სიტუაციას მარტო კოლექტივის ეროვნული შემადგენლობა, ან ხელმძღვანელთა ეროვნული კუთვნილება არ განსაზღვრავდნენ. უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მშობლიური ენის ცოდნას, მისი აქტიური გამოყენების უნარს, მეტყველებისა და წერის კულტურას. 20-30-იან წლებში საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში მრავლად იყვნენ მშობლიური ენის არამცოდნე პირები.

ისიც აშკარაა, რომ 20-იანი წლების დასაწყისში საწარმოებში დასაქმებული ქართველები, რომლებიც საქმის წარმოებაში იყვნენ ჩაბმულნი, უფრო ცუდად ფლობდნენ მშობლიურ ენაზე წერის კულტურას, ენის გრამატიკას, სტილისტიკას, ვიდრე რუსულენოვანი მშრომელები. ეს გასაგებიცაა, ქართული ენის გრამატიკური ცოდნის მეცნიერული საფუძვლები მაშინ ყალიბდებოდა და მას ნაკლებად იცნობდნენ ქართველი მუშები, ინჟინერ-ტექნიკოსები. 30-იანი წლებიდან მდგომარეობა რადიკალურად შეიცვალა: საწარმოებში შედგენილი ქართულენოვანი ოქმები გამოირჩევიან შედარებით მაღალი გრამატიკური და სტილისტური კულტურით.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ საწარმოებში 30-იან წლებშიც საკმაოდ ბევრი იყო წერა-კითხვის არმცოდნე პირი. 1938 წელს თბილისის ახალ ფეხსაცმლის ფაბრიკაში წერა-კითხვის უცოდინარი იყო 190 კაცი, მცირე მცოდნე

428¹³. რა თქმა უნდა, უფრო მძიმე მდგომარეობა იქნებოდა 20-იან წლებში.

თბილისის საწარმოებში არსებობდნენ წერა-კითხვის შემსწავლელი ჯგუფები. მექანიკურ-საარტილერიო ქარხანაში 1925 წელს წერა-კითხვის შემსწავლელი ქართული და რუსული ჯგუფები იყო გახსნილი, რომლებშიც მეცადინეობდა 40 კაცი¹⁴. ასეთი ჯგუფები შექმნილი იყო თამბაქოს № 3 ფაბრიკაში, 26 კომისრის სახ. ქარხანაში და სხვა საწარმოებში. მაგრამ იყო შემთხვევები, როცა მკვიდრი ეროვნების წარმომადგენელთა ინტერესებს არ ითვალისწინებდნენ და მეცადინეობა სწარმოებდა არამშობლიურ ენაზეც. მაგალითად, თამბაქოს № 3 ფაბრიკაში, სადაც ძირითადად ქართველები და სომხები იყვნენ დასაქმებულნი, არსებობდა წერა-კითხვის შემსწავლელი წრე რუსულ ენაზე, რის გამოც წერა-კითხვის უცოდინარი 185 მშრომელიდან კურსი მოისმინა მხოლოდ 15 კაცმა¹⁵. შემდგომ წლებში საწარმოში ასეთი არანორმალური მდგომარეობა აღმოიფხვრა.

საწარმოში იქმნებოდა წრეები ენობრივი კუთვნილების გათვალისწინებით. თამბაქოს № 1 ფაბრიკაში წერა-კითხვის სალიკვიდაციო სკოლა არსებობდა ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე¹⁶. თბილისის ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 1938 წელს ქართული, რუსული და სომხური 12 წრე არსებობდა, სადაც წერა-კითხვას ეუფლებოდა 196 კაცი¹⁷.

საყურადღებოა, რომ სამრეწველო შრომითი კოლექტივების სომეხი მშრომელების გარკვეული ნაწილი ეუფლებოდა ქართულ ენას, ქართულად წერა-კითხვას, რაც მიუთითებს მათ ქართულ ორიენტაციაზე. თბილისის ტყავის ქარხანაში წერა-კითხვის შემსწავლელი ქართული ჯგუფის 6 მსმენელიდან 3 სომეხი იყო¹⁸. კალინინის სახელობის ქარხნის ქართულენოვან ჯგუფებში გაერთიანებული იყვნენ სომეხი მუშებიც¹⁹.

ეროვნული და ენობრივი კუთვნილების გათვალისწინებით ჯგუფები იქმნებოდნენ აგიტაცია-პროპაგანისტული, ტექნიკური და ტექნოლოგიური ცოდნის და სხვა მიზნობრივი დანიშნულებისათვის. ასეთი ჯგუფები იმეამად ძირითადად სამ – ქარ-

თულ, რუსულ და სომხურ ენაზე იქმნებოდა. საქართველოს საწარმოებში, როგორც უკვე აღინიშნა, სხვა ეროვნების წარმომადგენლებიც იღწვოდნენ: ქურთები, უკრაინელები, ებრაელები, გერმანელები და ა. შ. მაგრამ კოლექტივების პარტიულ და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს საშუალება არ ჰქონდათ ყველას ენობრივი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება მათი მცირერიცხოვნობის და ზოგიერთი მათგანის მიერ მშრობლიური ენის არცოდნის გამოც.

საქართველოს საწარმოებში იმ შემთხვევაში, როცა არ ყავდათ რომელიმე ენაზე სათანადოდ მომზადებული კადრები, რომ დაეკომპლექტებინათ პოლიტიკური თუ ტექნიკური წრე, თხოვნით მიმართავდნენ ზემდგომ ორგანოებს დახმარებისათვის. 1923 წელს ზაქესის პარტიულმა ორგანიზაციამ სთხოვა რაიონულ კომიტეტს დახმარება რუსულ ენაზე პოლიტწრის ორგანიზაციის საქმეში²⁰.

იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა ზემდგომი ორგანიზაცია თავის მუშაობაში არ იცავდა ეროვნული ენის სახელმწიფოებრივ სტატუსს, ადგილობრივი ორგანიზაცია მას უთითებდა ამის შესახებ და მოითხოვდა მშობლიური ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის დაცვას. ამის ცალკეული მაგალითი გვაქვს: 1934 წელს თბილისის № 1 ღვინის ქანხის კოლექტივმა, რომელიც მთლიანად ქართულეროვანი და ქართულენოვანი იყო, მიმართა პარტიის რაიკომს თხოვნით, რომ მას მოეწოდებინა ქარხნის ალკა ორგანიზაციისათვის დადგენილებები და განკარგულებები ქართულ ენაზე²¹.

მსგავსი მოთხოვნა არ უნდა ყოფილიყო ნაკარნახევი მხოლოდ რუსული ენის არმცოდნე პირების არსებობით, ქარხნის ახალგაზრდობა, ალბათ, ითხოვდა მისი ეროვნული უფლებების სრულად დაკმაყოფილებას.

20-იან წლებში რესპუბლიკის ფაბრიკა-ქარხნების მშრომელები არ გამოირჩეოდნენ განათლების დონით. ბევრი არ იყო მეორე ენის მცოდნეთა რიცხვიც. ამიტომ თვითონ პრაქტიკული ცხოვრება წარმოშობდა იმ საჭიროებას, რომ თვით იმ კოლექტივებშიც, სადაც საქმის წარმოება მშრობლიურ ენაზე არ

მიმდინარეობდა, მაინც გამოეჩინათ მშობლიური ენისადმი ყურადღება. ეს დამოკიდებულება ვლინდებოდა თავისებურ ბილინგვიზმში, რაც იმჟამად ძალიან იყო გავრცელებული პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების კრებებზე. მოხსენებებს კითხულობდნენ როგორც ქართულ, ისე რუსულ ენაზე. ამ საქმეში საყურადღებო გამოცდილება დააგროვა თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების კოლექტივმა. აქ მოხსენებები, როგორც წესი, ჯერ ქართულად, ხოლო შემდეგ რუსულად იკითხებოდა: 1921 წლის 28 ივლისს ქარხნის პარტიულმა ორგანიზაციამ კრებაზე მოხსენება ჯერ ქართულად, ხოლო შემდეგ რუსულად გააკეთა²².

ამ კოლექტივში მოხსენების ქართულ ენაზე გაკეთებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. ყოფილა შემთხვევა, როცა შეკრება გადაუდიათ იმის გამო, რომ ქართულ ენაზე მოხსენება მზად არ იყო, ან მომხსენებელი არ გამოცხადდა²³.

უფრო გავრცელებული იყო მოხსენების თარგმნა კრების მსვლელობის დროს. ამ მეთოდს ხშირად მიმართავდნენ ადელხანოვის ყოფილ ფეხსაცმლის ფაბრიკაში, ტყავის ქარხანაში, 26 კომისრის სახ. ქარხანაში, თამბაქოს ფაბრიკაში და სხვა საწარმოებში. ასეთ შემთხვევებში უფრო ხშირი იყო რუსულად გაკეთებული მოხსენების ქართულად და სომხურად თარგმნა. არის ფაქტები, როცა მოხსენებები სამივე ენაზე ერთდროულად კეთდებოდა. მაგალითად, თამბაქოს № 1 ფაბრიკაში 1935 წელს რუსულად მომზადებული მოხსენება ითარგმნა ქართულად და სომხურად²⁴. მსგავსი მდგომარეობა ტიპიური იყო ადელხანოვის ყოფილი ფაბრიკისათვის მთელი 20-იანი წლების განმავლობაში²⁵.

მაგრამ, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ამ წესს განსაკუთრებული გულმოდგინებით არცერთ საწარმოში არ იცავდნენ. 30-იან წლებში ეს მოვლენა უკვე იშვიათია, რაც შეიძლება შემდეგი მიზეზით აიხსნას: მრავალეროვან შრომით კოლექტივში რიგითი მშრომელის კულტურულ საგანმანათლებლო ღონის ამაღლებამ, რუსული ენის - ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ენის პოზიციების განმტკიცებამ, ინტერნაციონალისტური პო-

ლიტიკის წარმატებამ რუსული ენა გასაგები გახდა მშრომელთა უმრავლესობისათვის, რამაც ქართული ენის უფლებრივ მდგომარეობაზე საგრძნობლად იმოქმედა.

ამ საერთო მდგომარეობის მიუხედავად 30-იან წლებში ეხვდებით ისეთ კოლექტივებს, სადაც კრებებზე მოითხოვენ მოხსენებების მშობლიურ ენაზე თარგმნას. საყურადღებოა, რომ ასეთი ფაქტები დაფიქსირდა ისეთ კოლექტივებში, სადაც რუსული ენა მტკიცედ იყო დამკვიდრებული როგორც საქმის წარმოებაში, ისე შრომით ერთიერთობაში. ასეთ კოლექტივებში კრებებზე წარმოთქმული სიტყვები ქართულ ენაზე არც კი ფიქსირდებოდნენ ხოლმე (როგორც ჩანს, საქმის მწარმოებლებს არ ესმოდათ ქართული ენა). კოლექტივებში, საწარმოს ხელმძღვანელობის ქართული ეროვნების მიუხედავად, საქმის წარმოება რუსულად მიმდინარეობდა. ასეთ ვითარებაში მოხსენებების მშობლიურ ენაზე თარგმნის მოთხოვნა ამ კოლექტივის მცირერიცხოვანი ქართველი მშრომელების ეროვნული თვითშეგნების მაღალ დონეზე მიუთითებს. ამ მხრივ საყურადღებო ფაქტი მოხდა თბილისის ავტოსარემონტო ქარხანაში 1937 წელს. ქართველი შარიას მიერ რუსულ ენაზე მომზადებული მოხსენება კრების ქართული ნაწილის მოთხოვნით ავტორმა იქვე გადათარგმნა ქართულ ენაზე²⁶. საინტერესოა ის გარემოება, რომ მოხსენების ქართულად თარგმნა წინასწარ არ იყო გათვალისწინებული და ის განხორციელდა კრების ქართული ნაწილის პრინციპული მოთხოვნის შემდეგ.

საყურადღებოა, რომ მშრომელთა ბრძოლა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის დასაცავად ზოგჯერ საკმაოდ მკვეთრ ფორმასაც იღებდა ხოლმე. საზოგადოება, პრესა ასეთ შემთხვევებს, განსაკუთრებით 20-იან წლებში, გვერდს არ უვლიდა და ცდილობდა მასზე სათანადო რეაგირებას. საყურადღებო ფაქტი მოხდა ვაკის აგურის ქარხნების მშრომელთა საერთო კრებაზე 1928 წელს. როგორც ჩანს, ამ საწარმოებში ქართველი მშრომელები უმცირესობას წარმოადგენდნენ. კრებას ესწრებოდა მშრომელთა კავშირის ინსტრუქტორი ავეტი-სოვი, რომელმაც კოლექტიური ხელშეკრულების ანალიზი გაა-

კეთა მხოლოდ სომხურ და აზერბაიჯანულ ენაზე. კრების თავჯდომარემ ზურაბოვმა განაცხადა, რომ ქართულ ენაზე მოხსენების გაკეთება საჭირო არ არისო. ქართველმა მუშებმა მოითხოვეს მოხსენების ქართულად გაკეთება. ზურაბოვმა მოხსენება რუსულად გააკეთა. რამდენადაც ქართველი მუშების უმეტესობამ რუსული ენა არ იცოდა, მათ დემოსტრაციულად დატოვეს დარბაზი. ამის შემდეგ ზურაბოვი იძულებული გახდა მოხსენების ნაწილი ქართულ ენაზე გაეკეთებინა (ე. ი. ქართული იცოდა), მაგრამ კრებას მხოლოდ 3 ქართველი მუშა ესწრებოდა²⁷. ამ ფაქტმა დიდი საზოგადოებრივი რეზონანსი გამოიწვია და ქართული პრესა აღნიშნავდა ამის შესახებ. მიუთითებდნენ, რომ ამგვარი ფაქტები ხშირია და საჭიროა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცება.

საერთოდ, ქართული ენის იგნორირება, უპატიური დამოკიდებულების ცალკეული ფაქტები სერიოზულად აღელვებდა ქართულ საზოგადოებრიობას და მათ შორის შრომითი კოლექტივების ქართულენოვან ნაწილს. ზოგიერთი რაიონის პარტიული ხელმძღვანელობის უგულისყურო დამოკიდებულება ყოველგვარ ზღვარს სცილდებოდა. 1921 წელს თბილისის ლენინის რაიონის შრომით კოლექტივში პარტიის რაიონული კომიტეტისაგან იგზავნებოდა რუსულენოვანი ბრძანებები და ცირკულარები, რომელთა ქართული აბრევიატურა ქართული ენისადმი უპატიურ დამოკიდებულებას, ქართული ენის არცოდნას მიუთითებდა. მაგალითად, "I - რაიონის კომიტეტის თბილისის ორგანიზაციის კომუნისტური პარტია საქართველოში"²⁸.

იყო შემთხვევები, როცა მუშათა კლუბებში ქართულ მხატვრულ ფილმებს უჩვენებდნენ აზერბაიჯანული წარწერებით²⁹. ქართველ მუშებს სერიოზულად აღელვებდათ ისიც, რომ თბილისის კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებებში, რომლებსაც უნდა ეზრუნათ მშრომელთა ინტელექტუალური დონის ამაღლებაზე, საერთოდ იგნორირებული იყო ქართული ენა. ამ ორგანიზაციებში იშვიათი იყო ქართულ ენაზე გაკეთებული განცხადებები³⁰. თუ იმ დროის პერიოდიკას დავუჯერებთ, ქართველ მუშებს ეს არანორმალური მდგომარეობა

სერიოზულად აღელვებდათ კიდეც, რაც ზოგჯერ კონფლიქტის მიზეზი ან საბაბი გამხდარა (ამის შესახებ ქვემოთ იქნება საუბარი).

მრავალეროვან შრომით კოლექტივში, სადაც ქართველები უმცირესობას წარმოადგენდნენ, ქართული ენის სტატუსის დამკვიდრება, მართლაც, დიდ ნებისყოფას და ბრძოლისუნარიანობას საჭიროებდა. სამწუხაროდ, ამ თვისებას ყოველთვის ვერ ავლენდნენ ქარველები, თუმცა სურვილი შეიძლება ჰქონდათ კიდეც. 1928 წელს საინტერესო ფაქტი მოხდა 26 კომისიის სახ. ქარხანაში ერთ-ერთ პარტიულ კრებაზე. ანონიმურად გაკეთებული შეკითხვები მიუთითებენ, რომ კოლექტივის ქართულ უმცირესობას დიდი სურვილი აქვს ადგილზე განახორციელოს ქართული ენის სახელმწიფო სტატუსი. შეკითხვის ავტორი ითხოვს, რომ ოქმში დაფიქსირდეს: “როდესაც რაიმე მოხსენება კეთდება, პირველად ის გაკეთდეს ქართულ ენაზე”. იყო სხვა შეკითხვებიც: “რა მიზეზია, რომ ყოველ ორგანიზაციაში მოხსენება არის ქართულ ენაზე და ჩვენთან კი სულ რუსულ ენაზე. დაევალოს ეს საქმე ვისაც ევალება და თუ არ მიაქცევს ყურადღებას, იქნება გაზეთში გამოშვებული”³¹.

საინტერესოა კიდეც სხვა გარემოება. იმავე კრების მსვლელობის დროს ქართული ენის სტატუსის განმტკიცების საკითხი საწარმოში დააყენა ვინმე შიშინმა. ის აღნიშნავდა, რომ “პარტბიუროს დიდმპყრობელურ შოვინიზმს აბრალებენ, თუმცა ისეთი ადამიანები, რომლებსაც არ ჭსმით რუსული ენა, პარტიულ უჯრედში არ უნდა იყვნენ. თუმცა არიან ის ამხანაგები, რომლებსაც უკეთ ესმით ქართული ენა და სწორედ გადაწყვიტა ბიურომ, რომ პარალელურად მოხსენება გააკეთოს ქართულ ენაზე. შემდგომში უნდა გაირკვნენ ის ამხანაგები, რომლებსაც არ ესმით რუსული ენა და სურთ მოისმინონ მოხსენება ქართულ ენაზე. უნდა გავშალოთ მუშაობა, რომ დაეკმაყოფილოთ მათი კანონიერი უკმაყოფილება”³².

აღსანიშნავია, რომ ქართველთა კანონიერ უფლებას - მოისმინოს მოხსენება მშობლიურ ენაზე მხარი დაუჭირა რონზანიმ, პარტიულმა აქტივისტმა. მაგრამ გაოცებას იწვევს

ის გარემოება, რომ ამ კრებაზე სიტყვით გამოსულმა 7 ქართველმა საჯაროდ მხარი არ დაუჭირა ამ კანონიერ მოთხოვნას, ვერ განავრცეს და არ განავითარეს სხვების მიერ დასმული პრობლემა³³. მაგრამ ადგილობრივ ქართველობას რომ მშობლიური ენის უფლებრივი მდგომარეობა აღელვებდათ, ანონიმური წერილებიდანაც კარგად ჩანს.

ყველაფრის მიუხედავად, კრების გადაწყვეტილებებში ხაზგასმული იყო მომავალში ქარხნის ცხოვრებაში ქართული ენის სტატუსის განმტკიცების აუცილებლობა. თუმცა პრაქტიკაში ეს ყველაფერი კეთილ სურვილად დარჩა - 26 კომისრის სახ. ქარხანა საკვლევ პერიოდში ტრადიციულად კვლავ რუსული ენოვანი კოლექტივი იყო.

მხოლოდ ათი წლის შემდეგ - 1938 წელს ჩანს ამ რუსულენოვან კოლექტივში ქართველთა მოკრძალებული მცდელობა განამტკიცონ ქართული ენის კანონიერი უფლება: საანგარიშო-საარჩევნო კრებაზე ქართველი კომუნისტი აღნიშნავდა, რომ საჭიროა საანგარიშო მოხსენების თარგმნა ქართულად, რადგან არიან ამხანაგები, რომლებმაც არ იციან რუსული ენა³⁴.

ქართველები უფრო თამამად გამოდიან რუსი მშრომელების ეროვნული და ენობრივი უფლებებისა და ინტერესების დასაცავად. თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკის პარტიული აქტივისტი გოგიშვილი 1940 წელს საანგარიშო კრებაზე ღელავდა იმის გამო, რომ რუსი ამხანაგების აგიტაცია-პროპაგანდის საქმე, რუსულ ენაზე აგიტატორის მომზადების ორგანიზაცია სათანადოდ არ იყო დაყენებული³⁵.

უფრო აქტიურად იბრძოდნენ საკუთარი ენობრივი უფლებებისათვის მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში სომეხი მუშები. მთელ რიგ საწარმოებში ისინი უმრავლესობას შეადგენდნენ, განსაკუთრებით 20-იან წლებში. მაგრამ საქმის წარმოება, საზოგადოებრივი მუშაობა ამ ორგანიზაციებში რუსულ ენაზე ხდებოდა. განსაკუთრებული აქტივობით გამოირჩეობდნენ თამბაქოს № 1 ფაბრიკის სომეხი მუშები. მათ ჯერ კიდევ 1927 წელს პარტორგანიზაციის საანგარიშო-საარჩევნო კრებაზე დააყენეს საკითხი: “საწარმოში სომხების დიდი უმრავლესობაა,

თარგმანი სომხურად ძალიან იშვიათია, არ არის ლიტერატურა სომხურ ენაზე, რაც იწვევს რიგი სომეხი წევრის პასიურობას³⁶. მისი გამოსვლა თანამემამულეებმა შეკითხვებით შეამაგრეს: “გთხოვთ გაარკვიოთ რა გააკეთა ბიურომ იმ სომეხი მუშებისათვის, ვისაც არ ესმის რუსული ენა? რატომ ვსაუბრობთ სულ მუდამ რუსულ ენაზე? გვითხარით, რა გააკეთა ბიურომ სომხურ ენაზე გამოსვლების სათარგნელად?”³⁷. ასეთი გამოსვლების მიუხედავად, როგორც ჩანს, საწარმოში არსებული ტრადიციული მდგომარეობა გრძელდებოდა, რასაც მიუთითებს ის, რომ 1935 წელს პარტიულ კრებაზე კვლავ დადგა ენობრივი პრობლემა. სომეხი კომუნისტები მოითხოვდნენ საანგარიშო მოხსენების სომხურ ენაზე თარგმნას, სომხურ ლიტერატურას, პოლიტწერების ორგანიზაციას სომხურ ენაზე³⁸. განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ერთ-ერთი სომეხი კომუნისტი მოითხოვდა მოხსენების სისტემატურად ქართულ და სომხურ ენაზე თარგმნას³⁹ მიუხედავად ამისა, კრებაზე გამოსულმა არცერთმა ქართველმა ეს პრობლემა არ განავრცო და მხარიც კი არ დაუჭირა სომეხ კომუნისტს.

ქართველთა პასიურობა მშობლიური ენის უფლებების დასაცავად რიგ შრომით კოლექტივში შეიძლება აიხსნას: შიშით - მათ მცდელობას არ მისცემოდა ნაციონალისტური გამოხდომის კვალიფიკაცია, ან ტრადიციული მენტალიტეტით, პოლიტიკური პასიურობით და ა. შ.

ენობრივი პრობლემა განსაკუთრებით გამოიკვეთა 30-იან წლებში. არის შემთხვევები, როცა ენის არცოდნა აფერხებდა პიროვნების პროფესიულ და სამსახურებრივ წინსვლას. ზოგჯერ ეს ხდებოდა საწარმოდან წასვლის მიზეზი ან საბაბი. რა თქმა უნდა, იმ კოლექტივში, სადაც ქართველები უმრავლესობა იყვნენ და საქმის წარმოებაც ქართულად იყო, ქართული ენის არმცოდნე პირს გაუჭირდებოდა შემოქმედებითი ადაპტაცია. ასეთივე მდგომარეობა იყო რუსულენოვან კოლექტივშიც, სადაც რუსული ენის არამცოდნე პირს გარკვეულად უჭირდა შეგუება. არის ცნობები, რომ ასეთ შემთხვევებში ადამიანები ან ტოვებდნენ აღნიშნულ კოლექტივს, ან უარს აცხადებდნენ ხელ-

მძღვანელ თანამდებობაზე. 1940 წელს ტყავის ქარხნის დამსახურებულმა მუშაკმა ა. კირიჩუკმა ითხოვა სამსახურიდან გათავისუფლება. მიზეზთა შორის, მან დაასახელა ის გარემოება, რომ “არ იცის ქართული ენა, რაც ხელს უშლის უფრო აქტიურ პარტიულ და საზოგადოებრივ მუშაობაში”⁴⁰. მაუდის ფაბრიკის აქტივისტი ტატიშვილი უარს აცხადებდა ხელმძღვანელი თანამდებობის დაკავებაზე იმ მოტივით, რომ მან არ იცოდა რუსული ენა⁴¹. თბილისის სართავ ფაბრიკაში 1937 წელს საანგარიშო კრებაზე სიტყვით გამოსულმა კომუნისტებმა პარტკომს ნაკლად რუსული ენის არცოდნა ჩაუთვალეს⁴².

ყოველივე ზემოთქმული აშკარად მიუთითებს, რომ საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ენობრივი სიტუაცია დამოკიდებული იყო კონკრეტული საწარმოს მდებარეობაზე ერთეროვან და მრავალეროვან საწარმოო რეგიონში. აშკარაა, რომ ძირითადად ქართველებით დასახლებულ რეგიონში მდებარე შრომითი კოლექტივი ერთენოვანია, რის გამოც ენობრივი ურთიერთობა ქართულია. პრობლემა იქმნება მრავალეროვან შრომით კოლექტივში, სადაც ენის რეალურ მდგომარეობას განსაზღვრავს საწარმოს მდებარეობა, მასში წარმოდგენილი ეროვნული ჯგუფების ზვედრითი წილი კოლექტივის საერთო სტრუქტურაში, საქართველოს სახელმწიფო ენის – ქართული ენისა და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ენის – რუსული ენის თანარსებობის კონკრეტული, მხოლოდ მოცემული საწარმოსათვის დამახასიათებელი თავისებურებანი, კოლექტივში ენის ფუნქციონირების ისტორიული ტრადიცია, ხელმძღვანელი კადრების ეროვნული კუთვნილება და ა. შ.

პრაქტიკა ადასტურებს, რომ 20-იანი წლების დასაწყისსა და შუა ხანებში რესპუბლიკაში საერთოდ და მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში - კერძოდ - გარკვეული მუშაობა ჩატარდა ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცებისათვის. ამას ყურადღებას აქცევდა როგორც რესპუბლიკის ხელმძღვანელობა, ისე ქართული საზოგადოება. გამოქვეყნდა რამდენიმე მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილება ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის გასანმტკიცებლად,

გაიშალა კონკრეტული მუშაობა. მაგრამ 30-იან წლებში – ტოტალიტარული რეჟიმის განმტკიცების, ინტერნაციონალისტური პოლიტიკის დამკვიდრების შემდეგ დამყარდა გარკვეული პარიტეტი რუსულ და ქართულ ენებს შორის: საკავშირო დაქვემდებარების საწარმოებში საქმის წარმოება მიმდინარეობდა რუსულ ენაზე, ადგილობრივი მნიშვნელობის საწარმოებში – ქართულ ენაზე.

მიუხედავად ამისა, ყველა კოლექტივში, სადაც კი სხვადასხვა ერის ადამიანები იყვნენ დასაქმებულნი, ძირითადად ეროვნული ჯგუფების (ქართული, სომხური, რუსული) მოთხოვნები მშობლიურ ენაზე სწავლა-განათლების მიღების შესახებ – შეძლებისამებრ დაკმაყოფილებული იყო. ენობრივი ნიშნის მიხედვით იქმნებოდა საგანმანათლებლო და პროფესიული ჯგუფები. ის პირები, რომლებიც არ მიეკუთვნებოდნენ ძირითად ეროვნულ ჯგუფებს, მათი ენობრივი მოთხოვნები კმაყოფილებოდა მათ მიერ არჩეული ენის საფუძველზე.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს რიგ მრავალეროვან შრომით კოლექტივების მშრომელები, საკუთარი მოთხოვნების გათვალისწინებით, იცავდნენ საკუთარ ენობრივ უფლებებს. არის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ მშრომელთა ბრძოლას რუსიფიკაციის წინააღმდეგ, მოითხოვენ მშობლიურ ენაზე ლიტერატურას, ინფორმაციას და მის გამოყენებას ოფიციალურ ურთიერთობაში.

ფაქტები მიუთითებენ, რომ რუსიფიკაცია გარკვეულად ხელს უშლიდა პიროვნების სოციალურ წინსვლას. აღსანიშნავია, რომ ენობრივი ურთიერთობის საფუძველზე ჩამოყალიბებული გაუგებრობები შრომით კოლექტივებში ზოგჯერ გამხდარა კიდევ ეროვნული ურთიერთობების გამწვავების მიზეზი და საბაბი, რაც აშკარად მიუთითებს შრომით კოლექტივში სწორი ენობრივი პოლიტიკის გატარების უდიდეს მნიშვნელობას და მის გავლენას ეროვნებათაშორის ურთიერთობაზე.

თავი IV

შრომითი თანამშრომლობის ინტერნაციონალური ხასიათი

კონკრეტული შრომითი კოლექტივის სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება, მისი ეროვნული შემადგენლობა, ენობრივი სიტუაცია, უნიკალური მორალურ-ფსიქოლოგიური მდგომარეობა თითოეულ კოლექტივში ქმნიდა შემოქმედებითი შრომისათვის მეტად განსაზღვრულ პირობებს, რაც ადამიანს ან აქტიური, ან კი პასიური შრომისათვის განაწყობდა. შრომითი პროცესი კი ნებისმიერ საწარმოში ხორციელდებოდა ინდივიდთა შრომითი თანამშრომლობის შედეგად, რის გარეშეც ნორმალური საწარმოო პროცესი წარმოუდგენელი იყო. მრავალეროვან კოლექტივში შრომითი თანამშრომლობა ინტერნაციონალურ შინაარსს იძენდა, რადგან გულისხმობდა სხვადასხვა ერის, სხვადასხვა კულტურული ინტერესის მქონე ადამიანის თანამშრომლობას შრომით პროცესში.

საერთოდ, შრომის პროცესი მრავალეროვან კოლექტივში მრავალი ელემენტისაგან შედგება. ერთ-ერთი განმსაზღვრელია ეროვნებათაშორისი ურთიერთობა უშუალოდ შრომითი პროცესის დროს, მისი დადებითი ან უარყოფითი შედეგები, ერთაშორისი ცხოვრების თავისებურება მოცემულ სოციალურ-ეკონომიკურ უჯრედში. ეს მდგომარეობა, მნიშვნელოვანწილად, განისაზღვრება ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ადგილობრივი, ინდივიდუალური თავისებურებებით და გამოცდილებით, ხოლო მომავალში, თავის მხრივ, განსაზღვრავენ ამ გამოცდილებას ახალი შთაბეჭდილებებით, სტიერეოტიპებით.

საქართველოს მრავალეროვან შრომით კოლექტივში უშუალოდ საწარმოო უბანზე ეროვნული წარმომადგენლობა კომპაქტური კი არ იყო, არამედ დიფუზიური. შრომითი კოლექტივები, ჩვეულებრივ, ადრეულ ეტაპზე სტიქიურად ყალიბდებოდნენ, სტიქიურად რეგულირდებდნენ და სხვადასხვა ეროვნ-

ნების ადამიანები ფაქტობრივად ყველა საამქროსა და უბანზე გვხვდებოდნენ პროფესიისა და კვალიფიკაციის მიხედვით.

შრომითი თანამშრომლობის ძირითადი საფუძველი მუდამ იყო ეკონომიკური-შრომითი ინტერესი. შრომით თანამშრომლობას აქვს თავისი მიზანი, შემადგენელი ელემენტები, მამოძრავებელი ბერკეტები, ძირითადი და დაქვემდებარებული ინტერესი. ამ თანამშრომლობას მნიშვნელოვნად აპირობებდა: მიკრო მორალურ-ფსიქოლოგიური ინფრასტრუქტურა, შრომით თანამშრომლობაში შემაჯავლი ინდივიდების პიროვნული თავისებურებანი, მათი გუნება-განწყობილება, შრომითი ჩვევების ხასიათი, ინტენსივობა და ა. შ.

კომუნისტური იდეოლოგიის ერთ-ერთი ქვაკუთხედი მუდამ იყო კოლექტივიზმი, შრომის კოლექტიური ფორმების წახალისება და დანერგვა. კოლექტიური შრომის ძირეულ სახეობას წარმოადგენდა შრომის ბრიგადული ფორმა. საქართველოს სინამდვილეში შრომის ეს ფორმა კაპიტალისტური ურთიერთობის დროსაც არსებობდა, მაგრამ მათ შესახებ თითქმის არავითარი ცნობა არ შემორჩა, რადგან მაშინ არც ოფიციალურ სტატისტიკას და არც პერიოდიკას ეს საკითხი გამორჩეულად არ აინტერესებდა.

საბჭოთა სინამდვილეში შრომის ბრიგადული ფორმა განსაკუთრებული ყურადღების ცენტრში აღმოჩნდა და ის შიდა-საწარმოო ურთიერთობის მნიშვნელოვანი საფუძველი გახდა.

კომუნისტური დიქტატურის მეორე ფუძემდებლური პრინციპი იყო ინტერნაციონალიზმი. ის გულისხმობდა ყველა მშრომელების მჭიდრო კავშირს სხვადასხვა პროლეტარულ ორგანიზაციაში და, რა თქმა უნდა, სამრეწველო შრომითი კოლექტივის უმნიშვნელოვანეს საწარმოო უჯრედში - ბრიგადაში. ასეთ ბრიგადებს მოგვიანებით ინტერნაციონალურ ბრიგადებსაც უწოდებდნენ, თუმცა ამ სახელწოდებით ისინი 20-30-იან წლებში არ გვხვდება. იმ წლებში ასეთი ბრიგადების სპეციალურად შექმნაზე, მათ საქმიანობაზე გამორჩეულად არავინ ზრუნავდა. ასეთი ბრიგადები ძირითადად სტიქიურად იქმნებოდნენ. ინტერნაციონალური ბრიგადებისადმი ყურადღება გაძლიერდა 60-80-

იან წლებში, როცა ინტერნაციონალური აღზრდის საერთო საკავშირო სისტემა ცდილობდა ახალი ფორმებისა და მეთოდების გამოვლენით ძლიერი იმპულსი მიეცა ხალხთა მეგობრობის შერყეული იდეისათვის.

მიუხედავად ამისა, საინტერესოა ის ფრაგმენტული ცნობები, რაც მიუთითებს, რომ საქართველოს სამრეწველო საწარმოებში ჯერ კიდევ რევოლუციამდე ბრიგადის შემადგენლობას, მის მრავალეროვნებას გარკვეულ ყურადღებას აქცევდნენ რიგითი მუშები და ამას პოლიტიკური ინტერესისათვის იყენებდნენ. 1922 წელს თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების პარტიული ჯგუფის კრებაზე აღინიშნა ფაქტი: ქართველმა მუშამ ორგანიზაციაში შეიჭანა განცხადება რუს მუშაზე, რომელიც მისი მტკიცებით რევოლუციამდე საწარმოში მოეწყო შავრაზმული ორგანიზაციის “რუსი ხალხის კავშირის” დახმარებით, წარმოებაში შექმნა შოვინისტური ბრიგადა მხოლოდ რუსებისაგან¹. აქ საინტერესოა ის, რომ რიგითი მუშის ცნობიერებაში რევოლუციამდეც კი ერთეოვანი ბრიგადის შექმნა მრავალეროვან კოლექტივში მიჩნეული იყო შოვინიზმისა და ნაციონალიზმის გამოვლინებად.

საქართველოს გასაბჭოების შემდეგ პირველ ხანებში მუშათა მნიშვნელოვან ნაწილში, განსაკუთრებით კი კომუნისტურად განწყობილ მუშებში ინტერნაციონალიზმი, გარეგნულად მაინც, კომუნისტური აზროვნებისა და კომუნისტური ცხოვრების აუცილებელი ელემენტი იყო. შოვინიზმის გამოვლენა სასიკვდილო ცოდვად ითვლებოდა. პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი შრომასა და ცხოვრებაში უნდა ასახულიყო ძალდაუტანებლად. ამის გამოვლენა იყო შრომით კოლექტივებში ინტერნაციონალური ბრიგადები. აქ აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის, რომ ინტერნაციონალური მუშათა ბრიგადა საქართველოს სინამდვილეში შეიძლება შექმნილიყო მხოლოდ მრავალეროვან კოლექტივში. მონონაციონალურ საწარმოებში (ჭიათურა, ტყიბული) ასეთი ბრიგადები ძალიან იშვიათად გვხვდება.

ინტერნაციონალური ბრიგადა კონკრეტულ საწარმო უბანზე იქმნებოდა. ბრიგადაში ეროვნული წარმომადგენლობა

განისაზღვრებოდა კონკრეტულ საწარმოო უბანზე მშრომელთა ეროვნული შემადგენლობით. არსებობდნენ ორეროვანი, სამ და ოთხეროვანი საწარმოო ბრიგადები. თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების სადურგლო საამქროში 20-იანი წლების დასარულს ფუნქციონირებდა მამაცევის ინტერნაციონალური ბრიგადა, რომელიც ქართველებისა და სომხებისაგან შედგებოდა². თბილისის ფეხსაცმლების № 2 ფაბრიკაში ს.სუმბათაშვილის ბრიგადაში გაერთიანებული იყვნენ ქართველები, სომხები და რუსები³.

ინტერნაციონალური ბრიგადის ერთიანობის მთავარი საფუძველი იყო საერთო შრომითი ინტერესი. ბრიგადის შრომითი ამოცანები მათ ერთობლივ შრომას მოითხოვდა, რაც მტკიცედ აკავშირებდა მიკრო კოლექტივს. შრომის პროცესში ყალიბდებოდა ურთიერთდამოკიდებულება, ურთიერთდახმარება, გამოცდილების ურთიერთგაზიარების ჩვევები. ეს პროცესები პრაქტიკულ საქმიანობასთან ერთად ფსიქოლოგიურ ფაქტორებსაც ააქტიურებდნენ და უფრო ამტკიცებდნენ სხვადასხვა ერის ადამიანთა ურთიერთთანხმობას და პატივისცემას. შრომითი თანამშრომლობა განსაზღვრავდა ამ მეგობრობას, რაზეც კეთილნაყოფიერად მოქმედებდა 30-იან წლებში საბჭოთა ქვეყანაში გაბატონებული ინტერნაციონალური მეგობრობის საერთო ატმოსფეროც.

არსებული მაგალითები მოწმობენ ინტერნაციონალური ბრიგადების მაღალ შრომით შესაძლებლობებს, დავალებათა გადაჭარბებულ შესრულებას, გამარჯვებას საქარხნო კონკურსებსა და სოციალისტურ შეჯიბრებებში⁴.

ერთობლივი შრომა, საერთო შრომითი ინტერესები, მიზნები, მატერიალური სტიმულები მტკიცედ აკავშირებდნენ შრომით პროცესში სხვადასხვა ერის ადამიანებს. არის მაგალითები, რომ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანთა თავდადებული შრომით მიღწევები განსაკუთრებით აღუნიშნავთ მატერიალური სტიმულებით, რაც მათ ძმურად გაუყვიათ⁵.

ინტერნაციონალური ბრიგადების შეკავშირებას, მათ მობილობას ზოგიერთ შრომით კოლექტივში აპირობებდა ამ

ბრიგადებში პარტიული უჯრედის არსებობაც. საყურადღებოა, რომ ასეთ პარტიულ მინი-ორგანიზაციებს ბრიგადაში პარტიული ცხოვრების აქტივიზაციის, თავისუფალ საზოგადოებების მუშაობაზე მეთვალყურეობასთან ერთად ევალებოდათ ბრიგადის ეროვნული შემადგენლობის აღრიცხვაც⁶. არსებული დოკუმენტი არ მიუთითებს, თუ ამ დაინტერესებამ რა კონკრეტული შედეგი მოუტანა ბრიგადას.

როგორც მრავალი მასალა ადასტურებს, განსაკუთრებით თვალსაჩინო იყო ინტერნაციონალური ბრიგადის წევრების ურთიერთდახმარება შრომის პროგრესული მეთოდების დანერგვის, ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის შესწავლის საქმეში⁷.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ იმუამად ინტერნაციონალური ბრიგადების მართვის სტრუქტურა გარკვეულ დემოკრატიულ ელემენტს შეიცავდა. არის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ, რომ ბრიგადის წევრები ბრიგადის ხელმძღვანელს დემოკრატიული წესით ირჩევდნენ, ხოლო თუ არსებული კანდიდატი ნდობას არ გაამართლებდა, მას უფრო კვალიფიციური ცვლიდნენ. საყურადღებოა ისიც, რომ მუშები დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ კანდიდატის კვალიფიკაციას, გამოცდილებას და ნაკლებად მის ეროვნულ კუთვნილებას. საყურადღებო ფაქტი მოხდა თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში 1928 წელს. აქ სალითონო საამქროს ერთ-ერთი ინტერნაციონალური ბრიგადის ხელმძღვანელად ქართველის ნაცვლად აირჩიეს გერმანელი. ქარხნის ხელმძღვანელობამ ეს გადაწყვეტილება გააუქმა და ბრიგადის ხელმძღვანელად ქართველი დატოვა. როგორც ჩანს, ბრიგადამ იბრძოლა იმისათვის, რომ ბრიგადის ხელმძღვანელად კვლავ აღედგინათ უფრო კომპეტენტური გერმანელი მუშა⁸.

რა თქმა უნდა, ჩვენ შორს ვართ იმ აზრისაგან, რომ ინტერნაციონალური ბრიგადა თავისი შინაგანი სტრუქტურებით ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ყველა პრობლემას წყვეტდა, გამორიცხავდა ეროვნულ ნიადაგზე კონფლიქტებს და გაუგებრობებს, მაგრამ არსებული მაგალითები აშკარად მიუთითებენ, რომ შრომითი ინტერესებით მტკიცედ დაკავშირებული

სხვადასხვა ადამიანები ზშირ შემთხვევაში უფრო ადვილად ძლევდნენ ნაციონალურ სტერეოტიპს, ვიდრე სხვები.

შრომითი ინტერნაციონალიზმის უფრო მაღალი ეტაპი იყო ინტერნაციონალური ურთიერთკავშირის განმტკიცება მუშათა სხვადასხვა ეროვნულ რაზმებს შორის. ეს მოთხოვნილება მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ქვაკუთხედი იყო. ეს მართო თეორიული აუცილებლობით არ იყო განპირობებული, მას უდიდესი პრაქტიკული მნიშვნელობაც ჰქონდა. ვ.ი.ლენინი საბჭოთა სახელმწიფოს ფორმირების პირველსავე წლებში ხაზგასმით მიუთითებდა, რომ "...შრომის ინტერესები მოითხოვს სრულ ნდობას, უმჭიდროეს კავშირს სხვადასხვა... ერის მშრომელთა შორის".

ახალ, კომუნისტურ სახელმწიფოში, მეტად მრავალეროვანი მოსახლეობით, მშრომელთა - პირველ რიგში პროლეტარიატის - მტკიცე და ურღვევი ინტერნაციონალური კავშირი უნდა ყოფილიყო ის მძლავრი ღვედი, რაც ხანგრძლივად, და შესაძლებელია, სამუდამოდაც კი, შეკრავდა ერთ სახელმწიფო სტრუქტურაში ერთმანეთისაგან რადიკალურად განსხვავებულ ერებსა და ეროვნებებს. ამ კავშირს ჰქონდა როგორც ეკონომიკური, ისე პოლიტიკური და ინტერნაციონალური მნიშვნელობა.

ინტერნაციონალური კავშირის ეკონომიკური შინაარსი, უდავოდ, გულისხმობდა ეროვნული ეკონომიკების ღიფუზიას, ურთიერთგანპირებულობის შექმნას, რაც ახალი პოლიტიკური წარმონაქმნის ურღვევი ეკონომიკური ფუნდამენტი იქნებოდა და ჩამოაყალიბებდა იმ ბაზისს, რასაც, საბჭოთა კომუნისტების აზრით, უნდა უზრუნველყო მომავალში ერებისა და ეროვნებების შერწყმა. ეს პროცესი საბჭოთა მრავალეროვანი სახელმწიფოს შექმნისთანავე დაიწყო და საბჭოთა ეკონომიკის განვითარების კვალდაკვალ გაძლიერდა. 20-იან წლებში ეკონომიკური ღიფუზიის პროცესი შედარებით ნაკლებად იყო შესამჩნევი, ამას აპირობებდა ჯერ კიდევ არსებული კერძო საკუთრება საწარმოო საშუალებებზე და საბაზრო ურთიერთობა.

ობიექტურობა მოითხოვს და უნდა აღინიშნოს, რომ გასაბჭოების შემდგომ პირველ ხანებში რუსეთის ეკონომიკური დახმარება საქართველოს მრეწველობის აღორძინების საქმეში მართლაც საგრძნობი იყო. აკად. ი.კაჭარავა აღნიშნავს, რომ “რუსეთის პროლეტარიატის მხრივ საქართველოზე გაწეული დახმარება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო სახალხო მეურნეობის აღდგენასა და განვითარებაში”¹⁰. ასეთ დახმარებას ჰქონდა როგორც ეკონომიკური, ისე პროპაგანდისტული მნიშვნელობა. მისი მიზანი იყო ქართველი ხალხის დიდ ნაწილში გაენეიტრალებინა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის დაკარგვით გამოწვეული უკმაყოფილება. ამ თემაზე არსებობს უამრავი ლიტერატურა და ჩვენ ამ საკითხს აქ არ შევეხებით¹¹.

ეს ყველაფერი ბუნებრივი იყო პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების მატარებელ სახელმწიფოში, რომლის მიზანი იყო სხვადასხვა ერის მშრომელთა დაახლოება და შერწყმა.

მაგრამ ეკონომიკური ურთიერთობანი გასაბჭოების შემდგომ პირველ ხანებში უშუალოდ სამრეწველო შრომით კოლექტივებს შორის არ იყო ინტენსიური და განსაკუთრებით შედეგიანი. “ნეპისა” და საბაზრო ურთიერთობის პირობებში შრომითი კოლექტივები იძულებული იყვნენ თვითონ ეძებნათ ნედლეული, გასაღების ბაზარი მოკავშირე რესპუბლიკებში. გვაქვს ცნობები, რომ გასაბჭოების შემდგომ პირველ ხანებში საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივები უშუალოდ გადიოდნენ საკავშირო ბაზარზე, ეძებდნენ კომერციულ პარტნიორებს, სამრეწველო ნედლეულს, მანქანა-მოწყობილობებს. მაგალითად, თბილისის თამბაქოს № 1 ფაბრიკა კომერციული მიზნით მუდამ აგზავნიდა თავის წარმომადგენელს მოსკოვსა და ლენინგრადში. ამ მივლინებების დროს ერთ-ერთი მთავარი ამოცანა იყო წარმოების პროგრესული მეთოდებისა და ხელმძღვანელობის წესების ათვისება, წარმოების კულტურის გაცნობა და საქართველოში გავრცელება¹². 1924 წელს ფაბრიკამ ორი თანამშრომელი გაგზავნა ეკონომიკური ექსპედიციით, 1926

წელს ფაბრიკის სპეციალურმა წარმომადგენელმა ლენინგრადში შეიძინა დეფიციტური ნედლეული.

მონათესავე საწარმოებიდან უშუალო ეკონომიკური კონტაქტების დამყარებას ცდილობდა ადელხანოვის ყოფილი ფეხსაცმლის ფაბრიკის კოლექტივი. ცნობილია, რომ ფაბრიკის წარმომადგენლები საჭირო ნედლეულის შესაძენად თურქესტანშიც კი მიდიოდნენ¹³. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია, რომ ფაბრიკის კომერციული წარმომადგენელი - ადელხანოვი 1925 წელს გერმანიაში იყო და იქ შეიძინა სპეციალური დანიშნულების მანქანა-მოწყობილობები¹⁴. ყველაფერი ეს მიუთითებს, რომ 20-იანი წლების შუა ხანებში საქართველოს რიგი სამრეწველო შრომითი კოლექტივი ჯერ კიდევ ინარჩუნებდა პირდაპირ ეკონომიკურ კავშირს სხვა რესპუბლიკების და ევროპის საწარმოო კოლექტივებთან, რაც გეგმიური ეკონომიკის დამკვიდრების პირობებში სრულიად შეწყდა.

გეგმიური ეკონომიკა არ გამორიცხავდა ეკონომიკურ კავშირებს, მაგრამ ისინი წინასწარ დეტერმინირებულნი და სავალდებულონი იყვნენ. სამრეწველო პარტნიორები ირჩეოდნენ საგეგმო ორგანოების, მომარაგებისა და გასაღების სახელმწიფო სტრუქტურების მიერ, რაც მნიშვნელოვნად გამორიცხავდა კოლექტივის კერძო ინიციატივას.

თანდათან ეკონომიკური ურთიერთობა საბჭოთა კავშირის სამრეწველო შრომით კოლექტივებს შორის სულ უფრო ინტენსიური გახდა. ტრადიციულ პროდუქციას: მარგანეცს, ღვინოს, მინერალურ წყლებს შეემატა ახალი პროდუქცია, რასაც ამზადებდნენ ახლად ფეხადგმული სამრეწველო საწარმოები. შრომითი კოლექტივების ეკონომიკური ინტერესები მჭიდროდ გადაეხლართა ერთმანეთის ეკონომიკურ მოთხოვნებს: თბილისის ს.ორჯონიკიძის სახ. ქარხანა საბჭოთა კავშირის 186 ქალაქს ამარაგებდა ყურძნის საწნეხი მოწყობილობით¹⁵. თბილისის ავტოშემკეთებელ ქარხანაში სარემონტო ავტომობილებს გზავნიდნენ ჩრდილო-კავკასიიდან და ამიერკავკასიიდან. თბილისის 26 კომისრის სახელობის

ქარხანაში თურქმენეთისათვის მზადდებოდა საფეიქრო მანქანები და ა. შ.¹⁶

როცა ეკონომიკური კავშირი უშუალო ხდებოდა, ცნობილი იყო დამკვეთი, მაშინ ასეთ საწარმოო დაკვეთას ხშირად პოლიტიკური მნიშვნელობა ენიჭებოდა, მას დიდი ორგანიზაციული და პოლიტიკური მუშაობაც თან ერთვოდა. ასეთი სახე მიიღო თურქმენეთის ეკონომიკურმა დაკვეთამ, რაც დაევალა თბილისის 26 კომისრის სახელობის ქარხანას. მშენებარე საფეიქრო კომბინატისათვის სპეციალური მოწყობილობები უნდა დაემზადებინათ თბილისელ მანქანათმშენებლებს. ამ დავალების პროპაგანდისტული უზრუნველყოფისათვის თბილისში სპეციალურად ჩამოვიდა მშენებარე ორგანიზაციის სპეციალური წარმომადგენელი, რომელიც შეხვდა ქარხნის მშრომელებს. მან იმ პერიოდისათვის დამახასიათებელი ტერმინოლოგიით აუწყა ქარხნის მშრომელებს ამ დავალების დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა.

წარმოების პროცესში აქტიურად ჩაერთო ქარხნის პარტიული ორგანიზაცია. პარტიულ კრებებსა და ბიუროებზე სისტემატურად იხილავდნენ თურქმენეთის სახელმწიფო დაკვეთის შესრულების მდგომარეობას. პროპაგანდისტულმა კამპანიამ თავისი შედეგი გამოიღო - უკვე 31 მაისისათვის მზად იყო პირველი მანქანა “უნივერსალი”, 1935 წლის თებერვალში კი ყველა დავალება შესრულდა¹⁷.

უნდა აღინიშნოს, რომ არსებული ფრაგმენტული ცნობები იმ წლებში უშუალო კოლექტივებს შორის არსებული ეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ არ იძლევა საჭირო მასალას, რომ ყოველმხრივ წარმოვაჩინოთ ამ ურთიერთობის ყველა ასპექტი.

შრომით კოლექტივებს შორის ურთიერთობა რადიკალურად შეიცვალა 1929 წლიდან - როცა მასობრივად გაიშალა სოციალისტური შეჯიბრება საბჭოთა კავშირში და პარტიული ხელმძღვანელობა ყოველმხრივ ხელს უწყობდა და ახალისებდა მონათესავე საწარმოებს შორის მრავალმხრივი ურთიერთობის განვითარებას.

ეკონომიკური ინტეგრაცია საბჭოთა სახელმწიფოს მესვეურთა ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა. მას ჰქონდა როგორც იდეური, ისე პრაგმატული მნიშვნელობაც: ეკონომიკურად სუსტი, სამოქალაქო ომებით უკიდურესობამდე დაუძლურებული სახელმწიფო მხოლოდ მაშინ დაიკავებდა წამყვან ადგილს მსოფლიო პოლიტიკურ სისტემაში, თუ კი შეძლებდა იმ განსხვავების სწრაფად დაძლევას, რაც არსებობდა რუსეთის იმპერიის ყოფილ კოლონიებსა და მეტროპოლიას შორის. ეს კი გულისხმობდა ქმედით დახმარებას, ინვესტიციებს, კადრებით, ტექნიკითა და ტექნოლოგიით დახმარებას. ეს კი იწვევდა მიგრაციებს რუსეთის შედარებით განვითარებული ეკონომიკური რეგიონებიდან შუა აზიაში, უკრაინასა და ამიერკავკასიაში. ეს ორმხრივ სასარგებლო იყო საბჭოთა ხელისუფლებისათვის - ეკონომიკური დახმარების შედეგების პროპაგანდას დადებითი დევიდენდების მოტანა შეეძლო კომუნისტური პარტიისათვის. ამასთან, რუსული ეთნიკური ელემენტის გაძლიერება მოკავშირე რესპუბლიკებში გააძნელებდა დეცენტრალიზაციის ტენდენციებს, ამ რესპუბლიკებში შექმნიდა სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის იდეების მატარებელ ყველაზე თავდადებულ ფენას - რუსულენოვან მოსახლეობას.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძალიან კარგად არის შესწავლილი სოციალისტური შეჯიბრების ჩასახვა-განვითარების ისტორია, სათანადო ყურადღება ეთმობა საწარმოო კოლექტივებს შორის არსებული შრომით-შემოქმედებითი ურთიერთობის ჩვენებასაც¹⁸.

პირველი სამეურნეო-პოლიტიკური ხელშეკრულება საქართველოსა და მოკავშირე რესპუბლიკის შრომით კოლექტივებს შორის დაიდო 1929 წლის მაისში. ამ ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს თბილისისა და როსტოვის ორთქმავალ-ვაგონ-შემკეთებელი ქარხნების კოლექტივებმა¹⁹. მალე ამ სახის ხელშეკრულება დაიდო ჭიათურელ და ნიკოპოლელ მაღაროელებს შორის, სხვა შრომით კოლექტივებს შორის.

უნდა აღინიშნოს, რომ სპეციალურ ლიტერატურაში არის შესწავლილი ამ ხელშეკრულებათა შინაარსი, მაგრამ მა-

თი ადგილი და როლი ორ კოლექტივს შორის ერთაშორისი ურთიერთობის განმტკიცებაში წარმოჩენილი არ არის. ჩვენ შევისწავლეთ თბილისელ და როსტოველ ორთქმავალშემკეთებელთა შორის დადებული ხელშეკრულების ტექსტი. სრულყოფილი სახით ის შემორჩენილია შედარებით გვიანდელი - ის თარიღდება 1931 წლის 15 აგვისტოთი. ხელშეკრულება 20 პუნქტისაგან შედგება. ხელშეკრულების გაცნობიდან ჩანს, რომ თითოეული კოლექტივი საკუთარ ვალდებულებებს უფარდებს კოლექტივის შესაძლებლობებს: თბილისელები ვალდებულებას იღებდნენ ორთქმავლის აღდგენითი რემონტი განესაზღვრათ 20 დღით, როსტოველები - 15 დღით.

ხელშეკრულება ორი ნაწილისაგან შედგებოდა - პირველი ეხებოდა წარმოების ზოგად საკითხებს - საერთო და სასაქონლო პროდუქციის წარმოებას, სახელმწიფო გეგმის შესრულებას. მეორე ნაწილი კი ეხებოდა უშუალოდ კოლექტივს - ამ ნაწილში დიდი ყურადღება ეთმობოდა შრომის დისციპლინის განმტკიცებას, გაცდენების ლიკვიდაციას, დამკვერელთა მოძრაობის გაფართოებას, მშრომელთა საწარმოო თათბირის მუშაობაში ჩაბმას და ა. შ.²⁰

თბილისელი და როსტოველი ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებლები გულმოდგინეთ ასრულებდნენ ხელშეკრულების პუნქტებს, პერიოდულად იკრიბებოდნენ, ამოწმებდნენ მიღწეულ შედეგებს. 1930 წლის 28 იანვარს პირველი ხელშეკრულების შემოწმების დროს გამარჯვებული გამოვიდა თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხანა.

ძალიან მალე სამეურნეო-პოლიტიკური ხელშეკრულებების დადება მონათესავე საწარმოო კოლექტივებს შორის ტრადიციული გახდა. სოციალისტურ შეჯიბრებაში ჩაებნენ ქუთაისისა და განჯის მაუდის ფაბრიკის კოლექტივები, მარე-ლისის გრეხილი ავეჯის ფაბრიკისა და პენზის ავეჯის ფაბრიკის, გორისა და ერევნის საკონსერვო ქარხნების, რიონჰესისა და ძორაჰესის მშრომელები და სხვა შრომითი კოლექტივები.

ასეთი შემოქმედებითი კონტაქტები სტიქიური არ იყო. თუმცა არც ის შემგვიმჩნევია, რომ ამ ეტაპზე საქართველოს

კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტი ზედმეტად აქტიურობას იჩენდა ამ საქმეში. რა თქმა უნდა, პარტიული ხელმძღვანელობა დაინტერესებული იყო ამ ურთიერთობის განმტკიცებაში, მაგრამ ინიციატივა ადგილობრივ შრომით კოლექტივებს ეკისრებოდათ. ადგილობრივი, საფაბრიკო-საქარხნო პარტიული ორგანიზაციების აქტივობა ამ საქმეში თვალსაჩინო იყო. ნებისმიერი შრომითი კოლექტივი სოციალისტურ შეიბრებაში იწვევდა უკვე ნაცნობ, ეკონომიკური ურთიერთობით დაკავშირებულ შრომით კოლექტივს. მათი ურთიერთობა ეფუძნებოდა საერთო ინტერესს, ამიტომაც პირველ ხანებში ნაყოფიერებით გამოირჩეოდა. ამ ურთიერთობის დროს გამოცდილების გაზიარება, ახალი ტექნიკისა და ტექნოლოგიის უსასყიდლო გაცვლა, კადრების სტაჟირება დიდ მნიშვნელობას იძენდა ეკონომიკური განვითარების იმ ეტაპზე, როცა რესპუბლიკის ზოგიერთი საწარმო გაუბედავ პირველ ნაბიჯს დგამდა.

სპეციალური აღნიშვნის ღირსია გამოცდილების გაზიარება, ექსპლოატაციაში შესული კოლექტივისადმი მეგობრული დახმარება, პირველი სიძნელების ერთობლივი დაძლევა. ასეთი მაგალითები არის და მათი დავიწყება არ შეიძლება. ჯერ კიდევ 1931 წელს თბილისის მაუდის ფაბრიკაში მოსკოვიდან ჩამოვიდა სპეციალური ბრიგადა, რომელიც კოლექტივს დაეხმარა საწარმოს ტექნიკური პროგრესის რეალიზაციაში, შრომის რეორგანიზაციის საკითხების გადაჭრაში. უნდა აღინიშნოს, რომ მათი ჩამოსვლა კოლექტივის ერთმა ნაწილმა ცუდად აღიქვა - მუშაობაში შეუნიღბავ წინააღმდეგობას უწევდნენ. დოკუმენტში არ ჩანს, თუ რა სახის იყო ეს წინააღმდეგობა. გამორიცხული არ არის მუშათა ერთი ნაწილის შემფოთება შრომის ორგანიზაციის ინტენსიური მეთოდების წარმოებაში დანერგვით, რაც მოითხოვდა საკუთარ თავზე მუშაობას, შრომისნაყოფიერების ზრდას - ე. ი. არღვევდა შრომისა და ცხოვრების შეჩვეულ რიტმს. საჭირო გახდა ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციის აქტიური ჩარევა²¹,

1935 წელს ექსპლოატაციაში შევიდა თბილისის დიდი ფეხსაცმლის ფაბრიკა. მიუხედავად იმისა, რომ თბილისში ფეხ-

საცმლის წარმოების მდიდარი ტრადიციები არსებობდა, საწარმოს კოლექტივს საწარმოო სიმძლავრეების ათვისება გაუჭირდა. ასეთ ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მოწინავე საწარმოო კოლექტივების “სკოროხოლის”, “პარიჟს-კაია კომუნას”, “ბურევესტნიკის” რვა სტახანოველი მუშის სტუმრობას თბილისის მონათესავე საწარმოში. მათი ინიციატივით ფაბრიკაში შეიქმნა სპეციალური ჯგუფები, სადაც ფაბრიკის მუშები სწავლობდნენ ფეხსაცმლის კერვის მოწინავე გამოცდილებას. მათი დახმარებით ფაბრიკის სატვიფრო საამქროში განხორციელდა შრომის ორგანიზაციის კომპლექსური სისტემა. ფაბრიკა “პარიჟსკაია კომუნას” სტახანოველებმა თბილისელ კოლეგებს გაუზიარეს ფეხსაცმლის წებოს საკუთარი რეცეპტი²². ასეთი მაგალითები ერთეული არ არის²³.

მეგობრული დახმარება, იმჟამად გაბატონებულ პოლიტიკურ შეხედულებათა მიხედვით, უანგარო უნდა ყოფილიყო. მოძმე შრომითი კოლექტივები საკუთარ კომერციულ საიდუმლოებებს ყოველგვარი ანაზღაურების გარეშე, ალტრუიზმის საფუძველზე უზიარებდნენ ერთმანეთს. სწორედ ასე ესმოდათ საბჭოთა კავშირის იდეოლოგიებს სოციალისტური შეჯიბრების ძირითადი არსი. სწორედ ამ კომუნისტურ შეხედულებებს ეფუძნებოდა სოციალისტური შეჯიბრებაც, მაგრამ იყო გამო-ნაკლისიც. ადამიანური ბუნება ტოტალიტარიზმის ბატონობის ხანაშიც ზოგჯერ ეწინააღმდეგებოდა კომუნისტურ დოგმატიკას. არის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ, რომ ასეთი ინტერნაციონალური დახმარება, ზოგიერთი მოძმე კოლექტივის წარმომადგენლის გულმოდგინება, ანგარებით იყო ნაკარნახევი. ბორჯომის ქარხანაში კონსტანტინოვსკის მუშის ქარხნის კოლექტივმა წარმოგზავნა ორი წარმომადგენელი შრომის პროგრესული მეთოდების გაზიარების მიზნით. როგორც ჩანს, ისინი ქარხნის ხელმძღვანელობისაგან განუწყვეტელ პრემიებსა და საჩუქრებს მოითხოვდნენ, რაც მძიმე ტვირთად აწევებოდა ქარხნის ბიუჯეტს²⁴.

მოძმე შრომით კოლექტივებს შორის შემოქმედებითი ურთიერთობების აქტივიზაციას დიდი სტიმული მისცა სტახა-

ნოეურმა მოძრაობამ, რაც უდიდესი პროპაგანდისტული კამპანიის პირობებში მიმდინარეობდა და, გარკვეული დადებითი როლი შეასრულა სოციალისტური ეკონომიკის მდგომარეობის განმტკიცების საქმეში. განსაკუთრებით პოპულარული იყო ალ.სტახანოვის პიროვნება.

სოციალისტური შეჯიბრების ახალი ფორმის ინიციატორი საქართველოში 1939 წლის 25 აგვისტოს ჩამოვიდა. ის ტყვარჩელელ მუშახტეებს და ჭიათურელ მაღაროელებს ესტუმრა, დაათვალიერა წარმოება, გაეცნო მუშა-მოსამსახურეთა შრომისა და ცხოვრების პირობებს. შეკრების დროს მოწინავე მუშამ მასპინძლებს გააცნო თავისი შეხედულებები მათ საქმიანობაზე, აღნიშნა შემჩნეული ნაკლოვანება, და ბევრი საინტერესო რჩევა-დარიგება მისცა მათ²⁵.

ალ.სტახანოვის ეს ინიციატივა აიტაცეს სხვა სტახანოველებმაც. საქართველოში ჩამოვიდნენ მოწინავე სტახანოველები ი.გუდოვი, ნ.შეინენკო და სხვები, რომლებმაც გაუზიარეს საქართველოს მუშათა კლასის წარმომადგენლებს თავისი მიღწევები²⁶.

იმ პერიოდში ძალიან პოპულარული იყო შრომითი კოლექტივების დელეგაციების გაცვლა. ურთიერთობის ეს ფორმა მალე ტრადიციული გახდა. მასში აქტიურად მონაწილეობდნენ მუშებიც. ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის განმტკიცების თვალსაზრისით ურთიერთობის ამ ფორმას ანალოგია არ მოეპოვებოდა და თვალსაჩინო ეფექტურობითაც გამოირჩეოდა. შვიდი დღე იყვნენ სტუმრად დანბასში ტყიბულის მაღაროთა სამმართველოს შრომითი კოლექტივების წარმომადგენლები. მათ დაათვალიერეს წარმოება, გაეცნენ მოწინავე ტექნოლოგიას, შეისწავლეს ციკლური გრაფიკით მუშაობის გამოცდილება, მოსამზადებელი და კაპიტალური სამუშაოების ორგანიზაციის ახალი წესები²⁷. ასეთი მაგალითები ერთეული არ იყო²⁸.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ უკვე 30-იანი წლების მეორე ნახევარში საქართველოს მუშათა კლასის შრომითი მიღწევებიც გარკვეულ ინტერესს იწვევს სხვადასხვა შრომით კოლექტივში, რაც მიუთითებს საქართველოს მუშათა შრომითი მიღწე-

ვების საერთაშორისო ზრდაზე. ამ პერიოდში თბილისსა და რესპუბლიკის სხვა რეგიონებში მწყობრში ჩადგნენ ახალი მძლავრი საწარმოო გიგანტები, საუკეთესოდ აღჭურვილი, შრომის პროგრესულ მეთოდებზე დაფუძნებული წარმოებით. ეს გარკვეულ ინტერესს აღძრავდა და დელეგაციებიც იშვიათად არ ჩამოდიოდნენ ამ მიღწევების გასაცნობად. მაგალითად, თბილისში ჩამოვიდა მელიტოპოლის მანქანათმშენებელი ქარხნის კოლექტივის დელეგაცია, რომელიც გაეცნო კიროვის სახ. ჩარხსაშენებელი ქარხნის კოლექტივის გამოცდილებას. მათ აითვისეს ბევრი საინტერესო შრომის მეთოდი. ამ ურთიერთობაში ის იყო საინტერესო, რომ მეგობრები ერთმანეთს არ უმაღლავდნენ შემჩნეულ ნაკლს, არ ერიდებოდნენ. სტუმრებმა დაუფარავად გამოაქვეყნეს კიდეც ეს გაზეთში: “ქარხანას აქვს ნაკლიც. სათანადოდ არ არის მოგვარებული სამუშაო ადგილი, ნაკლები ყურადღება ექცევა სტახანოველთა საწარმოო კულტურის ამაღლებას, არ არის შემოღებული დღიურები, რომლებიც უნდა ასახავდნენ საამქროს ოსტატების ყოველდღიურ მუშაობას”²⁹.

თბილისის მაუდის ფაბრიკას ეწვივნენ ლენინგრადის საფეიქრო ფაბრიკის წარმომადგენლები. ისინიც არ მოერიდნენ საწარმოში შემჩნეული ნაკლოვანებების აშკარად მხილებას, თუმცა აღუნიშნავი არ დარჩათ თბილისელების დადებითი გამოცდილებაც³⁰.

ამ მრავალმხრივი ურთიერთობის ერთ-ერთი მთავარი შედეგი იყო პირადი კონტაქტების გააქტიურება საწარმოში დასაქმებულ ადამიანებს შორის. მყარდებოდა პირადი შემოქმედებითი კავშირები. როცა თბილისის მაუდის ფაბრიკა “საბჭოთა საქართველოს” ესტუმრა ოდესის მაუდის ფაბრიკის კოლექტივის დელეგაცია, პირადი სოციალისტური შეჯიბრება გააფორმეს ოდესელმა ლუბა ტროფიმენკომ და თბილისელმა კლარა სარმასოვამ, ნინო სულაბერიძემ და ტატიანა ბოიკომ³¹.

პირადი მეგობრული ურთიერთობა დაამყარეს ნიკოპოლელმა მაღაროელმა ანდრია პაცეკისმა და ჭიათურელმა სტა-

ხანოველმა სერგო ოთინაშვილმა, მნგრეველებმა კოშლეცკიმ და ბოყოველმა.

როცა შრომით თანამშრომლობაში პირადი ურთიერთობებიც ჩაება, ამან გაათბო და გაამდიდრა შიშველი ეკონომიკური ურთიერთობა და მეტი ლირიზმი შესძინა მას. იმჟამად გავრცელებული ტრადიციით ახლადდამეგობრებული ადამიანები ერთმანეთს წერილებს სწერდნენ, უზიარებდნენ გამოცდილებას, აცნობდნენ პირად გეგმებს. საყოველთაო ინტერნაციონალიზმის ვითარებაში ასეთი კონკრეტული კავშირები კიდევ უფრო განამტკიცებდა ადამიანურ მეგობრობას, მით უფრო, რომ იმხანად შოვინიზმის აშკარად გამოვლენის ყველა ფაქტი სასტიკად იღვენებოდა. გარეგნულად ყველა ერთმანეთს უსაზღვრო სიყვარულსა და ერთგულებაში ეფიცებოდა.

ჭეშმარიტი მეგობრული გრძნობა ჩანს ცნობილი კრივოი-როგელის სტახანოველის ალ.სემივოლოსის წერილში საქართველოს მაღაროელებისადმი: “გვინდა, ძვირფასო ძმებო, შევხედეთ ჩვენს კრივოი-როგის ბასეინში, გაგიზიაროთ სიხარული ჩვენი წარმატებების გამო. მალე ჩამოდით ჩვენთან, ძვირფასებო. თქვენი ჩამოსვლა კიდევ უფრო მეტად განამტკიცებს ჩვენს მეგობრობას - ხალხთა მეგობრობას, მაღაროელთა მეგობრობას”³².

სოციალისტური შეჯიბრების გავრცელებული სახეობა იყო გამოხმაურება - ე. ი. რეაქცია მოწინავე შრომითი კოლექტივის ან ცნობილი ნოვატორის საინტერესო შრომით ინიციატივაზე. რეაქცია, რა თქმა უნდა, მხოლოდ დადებითი შეიძლება ყოფილიყო. სოციალისტური შეჯიბრების ამ ფორმის თავისებურება ისაა, რომ ის იყო უკონტაქტო. ამ დროს არ ხდებოდა სოციალისტური შეჯიბრების გაფორმება, დელეგაციების გაცვლა, ის საყოველთაოდ პატრიოტული თაოსნობა იყო და ყველგან უნდა გავრცელებულიყო, მით უფრო თუ უმაღლესმა პარტიულმა ინსტანციამ მას მწვანე შუქი აუნთო. ასეთი თაოსნობები უამრავი იყო. წარმოიშვა ეკონომიკურად გამართლებული (სტახანოვის, ლუნიჩის, სემივოლოსის და სხვათა) პატრიოტული თაოსნობები, მაგრამ იყო ისეთიც, რომლებიც მხოლოდ

გაზეთების ფურცლებს შემორჩა და მასობრივად ვერ გავრცელდა. უფრო ხშირად ეს იყო რუსეთის ან უკრაინის მოწინავე მშრომელების ან კოლექტივების პატრიოტული ინიციატივა. იმ წლებში ჩვენ არ შეგვხვედრია ფაქტი, რომ რომელიმე ქართველი მუშა საკავშირო ინიციატივით გამოსულიყოს. ამ საქმეში იერარქიული პრინციპი იმუამად მტკიცედ იყო დაცული. ყველაზე მეტად აქტიურობდნენ მოსკოველი და ლენინგრადელი მშრომელები.

იმ წლებში უამრავი შრომითი თაოსნობა გავრცელდა საქართველოში³³. ჩვენ შევეხებით მხოლოდ ზოგიერთს. 1931 წელს გავრცელდა ტულის მშრომელთა თაოსნობა ხუთწლედის ოთხწელიწადში შესრულების შესახებ. შემდეგ პოპულარული გახდა გროზნოს რკინიგზის რაიონის დისპეტჩერის ტ.კუტაფინის თაოსნობა მატარებლების მუშაობის ეკონომიკური რეჟიმის გადიდების შესახებ, გავრცელდა ლენინგრადელი მშრომელების ინიციატივა სამუშაო დღის მთლიანად დატვირთვის შესახებ, ძალიან პოპულარული იყო ლუნიური მოძრაობა მატარებლების ხანგრძლივი უავარიო ტარების შესახებ და მრავალი სხვა.

ასეთი ფორმის სოციალისტური შეჯიბრების მიმდინარეობისა და შედეგების ანალიზი აშკარად მიუთითებენ, რომ ამ ფორმისათვის კიდევ უფრო მეტად იყო დამახასიათებელი ფორმალიზმი, კამპანიურობა. ზოგჯერ ეს აშკარად თვალშისაცემიც იყო. მაგალითად, ტულის ქარხნის მშრომელთა მოწოდება სოციალისტური შეჯიბრების დაწყების შესახებ ოფიციალურად დაბეჭდა 1931 წლის 12 აპრილს და იმავე ნომერშივე დაიბეჭდა თბილისის შრომითი კოლექტივის გამოხმაურებაც ამ თაოსნობაზე, რაც სკეპტიციზმს იწვევს. ნებისმიერი თაოსნობის გამოხმაურება დაკავშირებულია ამ მოძრაობის არსის გარკვევასთან, საკუთარი შესაძლებლობების ანალიზთან, კოლექტივთან შეთანხმებასთან, რაც გარკვეულ დროს მოითხოვს. ასეთი ოპერატიულობა, რა თქმა უნდა, გამორიცხავს ამ ეტაპებს და გულისხმობს მხოლოდ ადმინისტრირებას.

სოციალისტური შეჯიბრება ჩვენ გვანტერესებს როგორც ერთა შორის ურთიერთობის საშუალება, ადამიანთა

დაახლოებისა და მეგობრობის ხელშემწყობი ფორმა. გამოხმაურება, ამ მხრივ ყველაზე სუსტი ფორმაა, რადგან ის გამორიცხავს უშუალო კონტაქტებს, თუმცა მას გარკვეული ეკონომიკური ეფექტიც შეიძლება ჰქონდეს.

შრომითი კოლექტივების უშუალო კონტაქტების დროს მყარდება პიროვნული ურთიერთობები, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს ერთაშორისი ურთიერთობათა განვითარების საქმეში. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ რევოლუციამდე საქართველოს მუშათა კლასის წარმომადგენლები მტკიცედ იყვნენ მიჯაჭვულნი საკუთარ საწარმოს და ქვეყანას, არ ჰქონდათ საშუალება სხვა ქვეყნებში მოგზაურობის, სხვა ერების კულტურის გაცნობის, ხოლო 20-იან წლებში არსებული სოციალური და ეკონომიკური მოუწესრიგებლობა ამას შეუძლებელს ხდიდა. 30-იანი წლების მეორე ნახევარში რესპუბლიკის შრომით კოლექტივებს უკვე შეექმნათ მატერიალური შესაძლებლობა იმისათვის, რომ დაეფინანსებინათ დელეგაციების მივლინება და მჭიდრო მეგობრული კავშირი. გადაილახა კარჩაკეტილობა, ადამიანები გაეცნენ ერთმანეთს, გაიცნეს ერთმანეთის შრომითი და კულტურული მიღწევები. ასეთი უშუალო ადამიანური კონტაქტები მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ ადამიანთა დაახლოების საქმეში, ხელს უწყობდნენ ნაციონალისტური სტერეოტიპების დაძლევას, ამტკიცებდნენ ერთაშორისი ურთიერთობის ტრადიციას.

აღსანიშნავია ასეთი ურთიერთობის ეკონომიკური შედეგებიც. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ სოციალისტური შეჯიბრების, გამოცდილების გაზიარების, შრომის პროგრესული ფორმების გავრცელების ეკონომიკური მნიშვნელობის შესახებ. ამასთან, არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ეს ეკონომიკური თანამშრომლობა მიმდინარეობდა სოციალისტური ეკონომიკის არსებობის პირობებში, როცა შეზღუდული იყო პირადი ინიციატივა და ეკონომიკური ურთიერთობა ძირითადად ეფუძნებოდა კომუნისტურ დოგმატიკას. ამიტომ ასეთი ურთიერთობიდან მთლიანად გამორიცხული იყო თანამშრომლობის ისეთი ფორმები, როგორიცაა კომერციული თანამშრომლობა წარმოების გაფართოების, ერ-

თობლივი საწარმოს შექმნის, გასაღების ბაზრების განაწილების, ერთობლივი კომერციული პროგრამების, ერთობლივი ინიციატივების შესახებ. გეგმიური, ცენტრალიზებული ეკონომიკა ამას მთლიანად გამოირიცხავდა. ეკონომიკური თანამშრომლობა მხოლოდ სოციალიზმის ეკონომიკურ პრინციპებს უნდა დაფუძნებოდნენ.

სწორედ ამიტომ ამ ურთიერთობის ეკონომიკური შედეგები, გარკვეული დადებითი საღდოს მიუხედავად, მაინც შეზღუდული იყო. უფრო მნიშვნელოვანი იყო ამ ურთიერთობის პოლიტიკური და ეროვნული ასპექტები. ეს ურთიერთობა აპირობებდა ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის განვითარება-განმტკიცებას.

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ეკონომიკური საფუძვლების კვლევისას ინტერესმოკლებული არ იქნება თვალი მივადევნოთ საზღვარგარეთ სამრეწველო საწარმოებთან და ფირმებთან საქართველოს შრომითი კოლექტივების ურთიერთობის თავისებურებას. საბჭოთა კავშირში საგარეო ვაჭრობის მონოპოლიის არსებობის პირობებში საერთოდ გამოირიცხული იყო უშუალო კონტაქტები საზღვარგარეთის სამრეწველო ორგანიზაციებთან, ფირმებთან. სახელმწიფოს საშუამავლო ორგანიზაციები მთლიანად აკონტროლებდნენ კომერციულ ურთიერთობას საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან და საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივები ამ ურთიერთობის მხოლოდ შედეგებს ხედავდნენ. მიუხედავად ამისა, არის გარკვეული ინფორმაცია საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების უშუალო ურთიერთობის შესახებ საზღვარგარეთის სამრეწველო ორგანიზაციებთან. მაგალითად, 1926 წელს ამიერკავკასიის ვაჭრობის საპაიო ამხანაგობამ ჯაგარი გაიტანა უცხოეთში: თბილისის ჯაგრის ფაბრიკის ნაწარმი გაიყიდა ლონდონის ბაზარზე³⁴. 1927 წელს გორის საკონსერვო ქარხანამ სამი ვაგონი მაღალხარისხოვანი კონსერვი გააგზავნა გერმანიაში³⁵.

ეკონომიკური ურთიერთობა საზღვარგარეთელ პარტნიორებთან ძირითადად საბჭოთა სახელმწიფოს ეგიდით და კონ-

ტროლით ზორციელდებოდა. ზაპესის გენერატორებისათვის სამი ტურბინა დამზადდა შვეციაში ნეიმერის ქარხანაში. ამ ურთიერთობის ამსახველი დოკუმენტები ინახება ზაპესის კოლექტივის არქივში.

1927-1928 წლებში რესპუბლიკის მინისტრის წარმობაში დაიდგა ბელგიური ფირმა “რუარონის” მაღალმწარმოებლური ბოთლის დამყალიბებელი მანქანები.

არის ფრაგმენტული ცნობები იმის შესახებ, რომ რესპუბლიკის საწარმოებში მუშაობდნენ უცხოელი სპეციალისტები. როგორც ჩანს, ისინი ადვილად შედიოდნენ კონტაქტში კოლექტივთან, ამყარებდნენ მეგობრულ ურთიერთობას და ზოგჯერ იზიარებდნენ კიდევ შრომითი კოლექტივის განწყობილებებს, შეხედულებებს. ბათუმის აზნაუთმშენის ქარხანაში რამდენიმე ამერიკელი ინჟინერი მუშაობდა. თავდაპირველად ისინი იზოლირებული ყოფილან, მაგრამ შემდეგ დაახლოებულან კოლექტივთან, გარკვეული ადაპტაცია ც განუცდიათ და თავი დამკვრელადაც კი გამოუცხადებიათ³⁶.

როგორც ვხედავთ, ასეთი ურთიერთობა ძალიან ფრაგმენტული ხასიათისა იყო და მას განსაკუთრებული ზეგავლენის მოხდენა საქართველოს მუშათა საერთო განწყობილებებზე არ შეეძლო, მით უფრო, რომ უცხო სპეციალისტებთან და საზღვარგარეთის ფირმების წარმომადგენლებთან ყოველი ურთიერთობა რეგლამენტირებული იყო სახელმწიფოს სპეციალური ორგანოების მიერ და მშრომელებსაც გარკვეული “იმუნიტეტი” უკვე შემუშავებული ჰქონდათ, რომ ასეთ ურთიერთობებს მორიდებოდნენ.

თავი V

**მუშათა თვითმმართველობის ადგილობრივი
ორგანოები და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის
პრობლემები**

წარმოების მართვაში მუშათა მონაწილეობა სოციალიზმის უდიდეს მონაპოვრად იყო მიჩნეული. არსებობს სპეციალური ლიტერატურა, რომლის მიზანია დაამტკიცოს წარმოების მართვაში მუშათა მონაწილეობის რეალურობა საბჭოთა სახელმწიფოს არსებობის ყველა ეტაპზე¹. არის ალტერნატიული მოსაზრებაც, რომ ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში არ შეიძლება წარმოების მართვაში მშრომელთა თავისუფალი მონაწილეობა, რომ 20-30-იან წლებში წარმოებისა და საზოგადოების მართვაში მშრომელთა მონაწილეობის ფორმები ილუზიური იყვნენ, ხოლო მათი მოღვაწეობის რეალური შედეგები – უმნიშვნელო. ისინი პარტიული ორგანიზაციების მუდმივ მეთვალყურეობას განიცდიდნენ და ამიტომაც ნაკლებად თავისუფალ და დემოკრატიულ ორგანიზაციებს წარმოადგენდნენ. ამ შეხედულების ავტორთა მიხედვით, მათი მიზანი მხოლოდ ის იყო, რომ დემოკრატიული ელფერი მიეცათ ტოტალიტარული პოლიტიკური სისტემისათვის და შეექმნათ პიროვნების თავისუფლების და თანასწორობის ილუზია.

წარმოების მართვაში მშრომელთა მონაწილეობის ჭეშმარიტი შინაარსის დადგენას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს საბჭოთა საზოგადოების არსისა და მისი განვითარების კანონზომიერებების გაგებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ წარმოების მართვაში მშრომელთა მონაწილეობის სისტემაში ძალიან ბევრი იყო ნაკლი, ფორმალიზმი, ხელოვნურობა, ეს სისტემა გარკვეულ ობიექტურ რეალობას წარმოადგენდა - ის არსებობდა თითქმის ყველა შრომით კოლექტივში და მას გარკვეული ფუნქციონალური დატვირთვაც ჰქონდა. იყვნენ კოლექტივები, სადაც მართვის კოლექტიური სისტემა ეფექტურად მოქმედებდა და

იყვნენ კოლექტივები, სადაც მართვის ამ სისტემას მუდამ რეა-
მინაცია სჭირდებოდა.

ჩვენთვის საინტერესოა ამ პრობლემის მხოლოდ ერთი
ასპექტი - წარმოების მართვის არსებულ ფორმებში სხვადასხვა
ერის წარმომადგენლების თანამშრომლობა, ეროვნული თანას-
წორუფლებიანობა, ეროვნული ღირსების დაცვის მექანიზმი
წარმოების მართვის მრავალფეროვანი ფორმების არსებობის
პირობებში. ეს პრობლემა აქტუალური იყო საქართველოსათ-
ვის, რადგან შრომითი კოლექტივების მნიშვნელოვანი ნაწილი
გამოირჩეოდა მრავალეროვანი შემადგენლობით, რაც გულის-
ხმობდა შრომით პროცესში მჭიდრო თანამშრომლობას, ეს კი
მოითხოვდა თანამონაწილეობას წამროებისა და საზოგადოების
მართვის პროცესში. ადამიანთა თანასწორობა, თანაბარი უფლე-
ბები და მოვალეობანი მხოლოდ მაშინ იქნებოდა რეალური, თუ
კი ადამიანები დაძლევენ ეროვნული განსხვავებებით გამო-
წვეულ სტერეოტიპებს და მიანიჭებდნენ ერთმანეთს ჭეშმარიტ
თანასწორობას შრომასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

საქართველოს გასაბჭოებისთანავე შრომით კოლექტი-
ვებში დაიწყო თვითმმართველობის საბჭოთა სტრუქტურების
დანერგვა. რუსეთში აპრობირებული თვითმმართველობას საბ-
ჭოთა სტრუქტურები უაპელაციოდ გადმონერგეს საქართვე-
ლოს სინამდვილეში. ამ პროცესის სულისჩამდგმელი - ორგანი-
ზატორი იყო ადგილობრივი საფაბრიკო-საქარხნო პარტიული
ორგანიზაცია. ეს პოლიტიკური ორგანოები საქართველოს სი-
ნამდვილეშიც ძალიან მალე გადაიქცნენ ეკონომიკური მართვის
მნიშვნელოვან ბერკეტებად. არ იყო საკითხი, რომელიც პარტი-
ულ ორგანიზაციას არ განეხილა და თავისი აზრი არ გამოეთქვა.
ისინი აკონტროლებდნენ ქარხნის ადმინისტრაციის მუშაობას,
სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებას. ისინი
ფაქტიურად თვითმმართველობის უმნიშვნელოვანესი რგოლები
იყვნენ.

საქართველოში სამრეწველო შრომით კოლექტივებში
ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციები გასაბჭოებისთანავე
შეიქმნა. თავდაპირველად მათ კომუჯრედები ეწოდებოდათ. ეს

ორგანიზაციები თავიდანვე გამოირჩეოდნენ მრავალეროვანი შემადგენლობით იმ შრომით კოლექტივებში, სადაც ჭარბობდა არაქართველთა ხვედრითი წილი. საქართველოს რკინიგზის საწარმოების 57 კომუჯრედში 1928 წელს გაერთიანებული იყო 2648 ქართველი, 332 სომეხი, 5 თურქი, 460 რუსი, ამიერკავკასიის ხალხთა წარმომადგენელი - 243, სხვა დანარჩენი ეროვნების 66 წარმომადგენელი². მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ თბილისის, ბათუმის, სოხუმის შრომითი კოლექტივების პარტიული ორგანიზაციები³.

ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ორგანო იყო პარტიული ბიურო, პარტიული კომიტეტი. მართვის ეს ორგანოები მრავალეროვან კოლექტივებში თავიდანვე ინტერნაციონალური შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ. ასეთი იყო თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების პარტიული უჯრედის ბიურო, რომელიც 1921 წლის 30 აგვისტოს აირჩიეს. ბიუროში შედიოდნენ: ბახტაძე, სულავა, პოპოვი, გრიბოვსკი, გალიფხაიერი, ჭოლოკავა, ხუბიეროვი⁴. 1923 წელს 26 კომისრის სახელობის ქარხნის პარტორგანიზაციის ხელმძღვანელი ბირთვი აერთიანებდა ქართველს, რუსს, უკრაინელსა და სომეხს⁵. ასეთი მაგალითები სხვაც ბევრი⁶.

20-იანი წლების შუა ხანებიდან დაიწყო პარტიული ორგანიზაციის ქმედითუნარიანობის ამალღება. საწარმოს ცხოვრების სხვადასხვა მხარის სახელმძღვანელოდ შეიქმნა დარგობრივი კომისიები, რომელთა მიზანი იყო იდეოლოგიური კონტროლი, ადმინისტრაციის საქმიანობაზე მეთვალყურეობა, კულტურის საქმეების ხელმძღვანელობა, აგიტაცია-პროპაგანდის ორგანიზაცია და ა. შ. ფაქტები ადასტურებენ, რომ ამ კომისიებში აქტიურად თანამშრომლობდნენ სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები. 1924 წელს 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში პარტორგანიზაციის საშეფო კომისიაში აირჩიეს რვა კაცი, მათ შორის 2 ქართველი, 2 სომეხი, დანარჩენი რუსი⁷. 1930 წელს თბილისის თამბაქოს ფაბრიკაში შეიქმნა პარტიული კომისიები, რომლებშიც შედიოდა საწარმოში დასაქმებული ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენელი⁸. ასეთი ვითარე-

ბა, ტრადიციულად დამახასიათებელი იყო საქართველოს თითქმის ყველა მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივისათვის⁹.

მრავალეროვანი შემადგენლობით გამოირჩეოდნენ საქართველოს რიგი სამრეწველო შრომითი კოლექტივების პროფკავშირული და კომკავშირული ორგანიზაციებიც. საბჭოთა სისტემაში მათი ადგილი და როლი მკაცრად იყო დეტერმინებული კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი როლით. მრავალრიცხოვანი ფაქტები ადასტურებენ, რომ ამ ორგანიზაციების მუშაობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები. 1921 წელს თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების საამქროებისა და განყოფილებების პროფკავშირულ ორგანიზაციაში აირჩიეს 41 აქტივისტი. მათ შორის 20 იყო არაქართველი¹⁰. საწარმოს ადგილკომის შემადგენლობა მუდამ ინტერნაციონალისტური იყო: 1922 წელს ის აერთიანებდა 4 ქართველს, 3 რუსს, თითო-თითო უკრაინელსა და სომეხს¹¹. მსგავსი მაგალითები ძალიან ბევრია¹².

რამდენადაც პროფკავშირული ორგანიზაციები ყველაზე მრავალრიცხოვან მასობრივ ორგანიზაციებს წარმოადგენდნენ, მართლაც, მასში აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები. პროლეტარული სახელმწიფოს არსებობის პირობებში ჩამოყალიბებული ილუზიები მნიშვნელოვნად აღაფრთოვანებდა რიგით მშრომელებს და ისინი ენთუზიაზმით იყვნენ აღვსილნი. ამიტომაც აქტიურად მონაწილეობდნენ პროფკავშირული კომისიების მუშაობაში. უამრავი ფაქტი ადასტურებს ასეთ კომისიებში სხვადასხვა ერის ადამიანთა თანამშრომლობას¹³.

წარმოების მართვის საბჭოთა სისტემის მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილი იყო კოლექტიური ხელშეკრულება და საწარმოო თათბირები. მათი მიზანი იყო დაესუსტებინა საწარმოში ღირეულების ერთმართველობის უარყოფითი შედეგები და შეექმნა მშრომელთა მასობრივი შრომითი ენთუზიაზმის პირობები, გაეძლიერებინა მათში იმის შეგნება, რომ ისინი საწარმოს ჭეშმარიტი მფლობელები არიან. ქართულ ისტორიოგრაფიაში წარმოების მართვაში მშრომელთა მონაწილეობას არა ერთი

საყურადღებო ნაშრომი მიეძღვნა, მაგრამ მათში არაფერია ნათქვამი სხვადასხვა ერის ადამიანთა თანამშრომლობის განვითარების საქმეში ამ ფორმების მნიშვნელობის შესახებ.

სამწუხაროდ, საწარმოო თათბირების მუშაობის და კოლექტიური ხელშეკრულებების დადების ამსახველ დოკუმენტურ ოქმებში არ არის დაფიქსირებული მშრომელთა გამოსვლები, დებატები, რაც აძნელებს იმის გარკვევას, თუ წარმოების მართვის ამ ფორმებში რა ინტენსივობით მონაწილეობდნენ სხვადასხვა ერის ადამიანები. თუმცა საეარაუდოა, რომ საწარმოო თათბირების მეტად ფართო ქსელი (ზოგიერთ კოლექტივში რამდენიმე საწარმოო თათბირი არსებობდა), მეტად მრავალრიცხოვანი შემადგენლობით, გულისხმობდა მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში სხვადასხვა ერის მშრომელთა გარკვეულ თანამონაწილეობას მართვის ამ სტრუქტურაშიც.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა თანამონაწილეობა წარმოების და საზოგადოების მართვის საფაბრიკო-საქარხნო სისტემაში დემოკრატიის გამოვლენის მხოლოდ ერთი მხარეა. უფრო მნიშვნელოვანია მათი თავისუფალი დებატები წარმოების საჭირობოროტო საკითხების დაყენების და გადაწყვეტის საქმეში. ამ უფლების გარეშე წარმოების მართვაში სხვადასხვა ერის წარმომადგენლის თანამონაწილეობა მხოლოდ ფიქტიად იქცევა და მისი მნიშვნელობა საჭირო ეფექტს იქნება მოკლებული. უამრავი ფაქტი ადასტურებს იმას, რომ საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში მკვიდრი ეროვნების მუშები წარმოების მართვის პროცესში არცერთ ისეთ უფლებას არ ფლობდნენ, რომელსაც მოკლებულნი იყვნენ ეროვნული უმცირესობათა წარმომადგენლები. ამ საქმეში ეროვნული თანასწორობა ყველაზე ნამდვილი, ქმედითუნარიანი თანასწორობა იყო საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ საწარმოს სხვადასხვა ერის ადამიანები აქტიურად მონაწილეობდნენ საჭირობოროტო საკითხების მომზადებისა და გადაწყვეტის საქმეში, ჰქონდათ საკუთარი საქმიანი წინადადებების წამოყენების და რეალიზაციის საშუალებაც კი. მართალია, ტოტალიტარული

სისტემის დაწერილი და დაუწერელი კანონები პიროვნების ინიციატივას მკვეთრად ზღუდავდნენ, იდეოლოგიური პოსტულატებით და ღოგმებით, პარტიის ლიდერების ავტორიტეტით, მაგრამ განსაზღვრული რეგლამენტის ჩარჩოებში პიროვნება თავისუფალი იყო დაეყენებინა და განეხილა საწარმოს ცხოვრების ყველა საკითხი, გაეკრიტიკებინა სამეურნეო და ადგილობრივი პარტიული ხელმძღვანელები, კოლეგები. კრიტიკისა და თვითკრიტიკის, “კომუნისტური პირდაპირობის” სინდრომის ზეობის ხანაში ადამიანები არ ერიდებოდნენ არსებულ ნაკლოვანებების მხილებას - მათ ეს თავის მოქალაქეობრივ მოვალეობად მიაჩნდათ.

პარტიული საზოგადოებრივი ორგანიზაციების პერიოდულ და საანგარიშო-საარჩევნო კრებებზე, საწარმოო თათბირებზე, კოლექტიური ხელშეკრულებების დადების დროს საწარმოს ეკონომიკური და სოციალური ცხოვრების ყველა საკითხი იხილებოდა. განხილვები, უმეტეს შემთხვევაში, საინტერესოდ და საქმიანად მიმდინარეობდა. სიტყვაშიც ბევრი გამოდიოდა და ყველა ცდილობდა თავისი შეხედულების გამოთქმას. განხილულ საკითხთა წრე მეტად ფართო იყო: ეკონომიკური პრობლემებით დაწყებული კოლეგის საყოფაცხოვრებო წვრილმანებით გათავებული. სიტყვაში გამომსვლელთა ვერბალურ ქცევაზე მოქმედებდა ქვეყანაში შექმნილი პოლიტიკური ვითარებაც, პარტიული ბრძოლის სიმწვავე, ოპოზიციონერებისადმი შეურიგებლობის ატმოსფერო. შემორჩენილ დოკუმენტებში აშკარად ჩანს, რომ საკვლევ პერიოდში ეროვნული თანასწორობის პრინციპი დებატების დროს დაცულია. მაგალითად, 1929 წელს თბილისის ტყავის ქარხნის პარტიული ორგანიზაციის საანგარიშო-საარჩევნო კრებაზე 24 კაცი გამოვიდა, მათ შორის 12 სომეხი, 9 ქართველი, 3 რუსი¹⁴. 1940 წელს თბილისის თამბაქოს ფაბრიკაში კრებაზე სიტყვით გამოვიდა 13 კაცი, ქართველი - 3, სომეხი - 5, რუსი - 5¹⁵. მათ დააყენეს წარმოების საჭირობოტო საკითხები და მოითხოვეს მათი გადაწყვეტა.

წარმოების მართვის საბჭოთა სისტემაში მნიშვნელოვანი იყო საწარმოს ხელმძღვანელის თანამდებობა. საბჭოთა სის-

ტემა დიდ უფლებებს აძლევდა საწარმოს ხელმძღვანელს. ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის არსებობის ვითარებაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა ღირეუქთორის თანამდებობაზე მკვიდრი თუ არამკვიდრი ეროვნების წარმომადგენლის დაწინაურებას. ხელმძღვანელი კადრების დაწინაურების დროს ნაციონალისტური ცრერწმენების, სტერეოტიპების გათვალისწინებას მუდამ შეჰქონდა დამატულობა შრომით კოლექტივში. საბჭოთა იდეოლოგიის მიხედვით ადამიანთა ღირეუერეციაცია ეროვნული ნიშნის მიხედვით ნებისმიერ სფეროში დაუშვებლად იყო მიჩნეული. თანამდებობის დაკავების დროს პირველ რიგში ყურადღება უნდა მიქცეოდა პროფესიონალიზმს, იდეოლოგიურ მომზადებას, პარტიულ კუთვნილებას და არა ეროვნებას. პრაქტიკა ადასტურებს, რომ საქართველოს მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში კადრების დაწინაურებისას იცავდნენ ინტერნაციონალიზმის პრინციპებს. მონონაციონალურ შრომით კოლექტივებში ეს პრობლემა აქტუალური არ იყო ეროვნული უმცირესობის მცირე წარმომადგენლობის გამო.

მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში მნიშვნელოვან ყურადღებას აქცევდნენ როგორც ეროვნული კადრების მომზადებას და დაწინაურებას, ისე ინტერნაციონალიზმის პრინციპების დაცვას. ეს პროცესი მოითხოვდა ჰარმონიას, რაც გარკვეულ სირთულეებს ქმნიდა. ეს სირთულეები ყველაზე მეტად თბილისის სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ცხოვრებაზე აისახა, რადგან თბილისში იყო თავმოყრილი ძირითადად მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივები. ამ საწარმოებში თავიდანვე დიდი ყურადღება ექცეოდა კადრების დაწინაურების საქმეში ინტერნაციონალისტური პრინციპების დაცვას.

თბილისის სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ერთ-ერთი თავისებურება ის იყო, რომ ხელმძღვანელ თანამდებობაზე 20-იანი წლების დასაწყისში ჰარბობდნენ არაქართველი ეროვნების წარმომადგენლები. ეს მდგომარეობა გამოიწვია იმან, რომ რეკოლუციამდე თბილისის სამრეწველო საწარმოები ძირითადად უცხო კაპიტალს ეკუთვნოდა და მათში არაქართული ეროვნული ატმოსფერო იყო გამეფებული, რის გამოც საწარმოო

კადრებიც ძირითადად არაქართველები იყვნენ. ქართველი ეროვნების ინჟინერ-ტექნიკური კადრების ნაკლებობის პირობებში, ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის ბატონობის ვითარებაში ვერ ხერხდებოდა წარმოების მართვის ხელმძღვანელი რგოლის გაეროვნულობის საკითხის აშკარა დაყენება – შიშობდნენ ასეთი პოლიტიკა შოვინიზმის გამოვლენად არ აღქმულიყო. თუმცა გარკვეული მუშაობა ამ მიმართულებით მაინც წარმოებდა. რადიკალური გარდატეხა ამ საქმეში მოხდა 1931 წლიდან, როცა შეიცვალა საქართველოს პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობა.

სამწუხაროდ არ არსებობს ჩვენთვის საინტერესო პრობლემის ამსახველი სტატისტიკა 20-იან წლებში, მაგრამ ჩვენს მიერ მოპოვებული საარქივო მასალა აშკარად მიუთითებს გარკვეულ ტენდენციებს ამ სფეროში. 1928-1929 წლებში რესპუბლიკის რიგი წამყვანი საწარმოს ხელმძღვანელი არაქართველია: 26 კომისრის სახელობის ქარხნის დირექტორი იყო ჩეხი - ბურეში, ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის - არუთინოვი, ავურკრამიტის ქარხნის - სანაკოვეი, კოლოფების № 1 ქარხნის დაბაროვი, ლენინის სახელობის თამბაქოს ფაბრიკის - არიფხანოვი, ლილისა და საზამებლის დამამზადებელი ქარხნის - აბრამიანი, ბორჯომის შუშის ქარხნის - ეგანოვი, ბათუმის თუთიის ქარხნის - ჟეგლოვი, კალინინის სახელობის ქარხნის ავეტიკოვი, ბათუმის ჩამომსხმელი ქარხნის მეცლერი, თბილისის ძაფსახვევი ქარხნის - ხურდა და ა. შ. რა თქმა უნდა იყვნენ ქართველი ხელმძღვანელებიც.

20-იანი წლების დასასრულსა და 30-იანი წლების დასაწყისში ინდუსტრიალიზაციის ტემპების დაჩქარებამ საწარმოებში მნიშვნელოვნად გაზარდა ქართველთა ხვედრითი წილი, რიგ საწარმოში შეიცვალა ეროვნული თანაფარდობა ქართველთა სასარგებლოდ. ამ პერიოდში საქართველოს პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელებიც უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდნენ ეროვნული კადრების დაწინაურების საქმეს. თანდათან ჩამოყალიბდა მრავალეროვანი შრომით კოლექტივში ხელმძღვანელი ბირთვის დაკომპლექტების დაუწერელი კანონი - ის აუცი-

ლებლად ინტერნაციონალური უნდა ყოფილიყო. 1932 წელს თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის დირექტორი იყო არუთინოვი, პარტიული კომიტეტის მდივანი - დარსაძე, ადგილკომის თავჯდომარე - გაჯიევი. თბილისის ტყავის ქარხანაში 1936 წელს დირექტორი იყო მირზახანოვი, ტექნიკური დირექტორი - ბერელაშვილი, ადგილკომი - გასპარიანი. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო უნივერსალური კანონი. იყვნენ კოლექტივები, რომელთაც მთლიანად ქართველი ხელმძღვანელები ჰყავდათ. მაგალითად, თბილისის ერთ-ერთ ყველაზე მრავალეროვან საწარმოს ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკის კოლექტივის მთელი ხელმძღვანელი შემადგენლობა 30-იანი წლების დასასრულს ქართველი იყო. თუმცა, მოგვიანებით, 60-80-იან წლებში ამ საწარმოშიც გავრცელდა ხელმძღვანელი ბირთვის ინტერნაციონალური შემადგენლობის დაუწერელი კანონი.

ეროვნული კადრების მომზადება და დაწინაურება ქართველი ერის ნაციონალურ ინტერესებს შეესაბამებოდა. ქართული სახელმწიფოებრიობის განვითარების პროცესი ნორმალურად ვერ წარიმართებოდა სახალხო მეურნეობის ეროვნული კადრების აღზრდისა და მათი დაწინაურების გარეშე. მაგრამ საქართველოში ცდილობდნენ ეს მომხდარიყო სხვა ერების ღირსებისა და პიროვნული უფლებების შელახვის გარეშე, მათი უფლებებისა და ღირსების დაცვით. ადამიანის პიროვნული უფლების ერთ-ერთი გამოვლენა ისიც იყო და არის, რომ მან არ იგრძნოს ეროვნული დისკრიმინაცია საკუთარი შემოქმედებითი პოტენციალის განვითარების და რეალიზაციის საქმეში, არ იგრძნოს ნაციონალური ჩაგვრა სწორედ საკადრო პოლიტიკის გატარების დროს. ეს დისკრიმინაცია ზოგჯერ ძალიან მწვავედ აღიქმება ადამიანებში და ხელს უწყობს უარყოფითი ნაციონალისტური სტერეოტიპების განვითარებას ან გაძლიერებას.

დოკუმენტურად, კადრების დაწინაურებისა და შერჩევის საქმეში ეროვნული დისკრიმინაციის ფაქტი ჩვენ არ შეგვხვედრია, თუმცა არ შეიძლება გამოირიცხოს, რომ ასეთი დისკრიმინაციის ცალკეული ფაქტი არსებობდა ალბათ.

როგორც საქართველოს მრავალეროვანი საწარმოს კოლექტივების გამოცდილება ადასტურებს, ამ მხრივ საქმე ძირითადად დამაკმაყოფილებლად იყო. არსებობს 1929 წელს საქართველოს სხვადასხვა მრავალეროვან შრომით კოლექტივში დაწინაურებულთა სტატისტიკა, რაც მიუთითებს, რომ ამ საწარმოებში კადრების შერჩევის დროს იცავდნენ თანასწორობის პრინციპს, ზოგჯერ ზედმეტი გულმოდგინებითაც. მაგალითად, ამ წელს თბილისის ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 8 კაცი დააწინაურეს, მათ შორის 6 სომეხი, 1 ბერძენი, 1 რუსი. ტრიკოტაჟის ფაბრიკაში 3 კაცი დააწინაურდა: 2 სომეხი და 1 ქართველი. ტყავის № 1 ქარხანაში დაწინაურდა 6 კაცი: 2 სომეხი, 3 ქართველი, 1 პოლონელი. ქარხანა “მკერავში” 7 კაცი დააწინაურეს: 5 სომეხი, 2 ოსი, აგურის ქარხანაში დაწინაურდა 8 კაცი - 5 სომეხი, 2 ქართველი, 1 რუსი¹⁶.

საყურადღებოა, რომ საქართველოს საწარმოებში ეროვნულ პრინციპს იცავდნენ არა მარტო ფაქტიური დაწინაურების დროს, არამედ დასაწინაურებელი კადრების პერსპექტიული გეგმების შემუშავების დროსაც. სავარაუდოა, რომ ასეთ დროს ძირითადად ითვალისწინებდნენ პიროვნების პროფესიულ თავისებურებებს და არა ეროვნულ კუთვნილებას. 1927 წელს თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში ჩატარდა ატესტაცია, რასაც უნდა გამოეყვლინა მომავალში დასაწინაურებელი კადრების რაოდენობა. ატესტაცია გაიარა 56 კაცმა. ატესტაციის შედეგებიდან აშკარად ჩანს, რომ დაკავებული თანამდებობიდან უპეღაცოდ გაათავისუფლეს არაკომპეტენტური ქართველები, სომეხები, რუსები, ებრაელები. მათ ნაცვლად რეკომენდაცია მიეცათ კადრის მუშებს - ქართველებს, რუსებს, ებრაელებს¹⁷.

კონკრეტული ფაქტები ადასტურებენ, რომ ამ საწარმოში ეროვნული თანასწორობის პრინციპებს ცხოვრებაში ახორციელებდნენ კიდევ. 1927 წელს ქარხანაში დააწინაურეს 62 კაცი, მათ შორის ქართველი - 39, რუსი - 13, სომეხი - 7, ოსი - 3, პოლონელი - 1. დააწინაურეს ძირითადად კადრის მუშები - 21 ზეინკალი, 15 ღურგალი, 1 ხარატი და სხვა პროფესიის მუშები.

ისინი დაწინაურდნენ საამქროს უფროსების თანაშემწედ, ბრიგადირად და სხვა თანამდებობებზე¹⁸.

ჩვენი არგუმენტების გასამაგრებლად მოგვაქვს ცნობა საქართველოს სამკერვალო საწარმოებში დაწინაურებულთა ეროვნული შემადგენლობის შესახებ. 1929-1930 წლებში ამ სისტემის საწარმოებში დააწინაურეს 28 კაცი, მათ შორის ქართველი იყო 16, სომეხი - 9, რუსი - 2, ებრაელი - 1¹⁹.

30-იანი წლების შუა ხანებიდან თბილისის მრავალეროვან შრომითი კოლექტივების ერთ ნაწილში შეიმჩნევა ქართული ეროვნული ტექნიკური კადრების რაოდენობის ზრდა. ეს აიხსნება იმით, რომ 30-იანი წლების შუა ხანებში საქართველოს უმაღლეს სასწავლებლებში მომზადდა ეროვნული კადრების ახალი თაობა, რომელმაც თანდათან დაიკავა კუთვნილი ადგილი რესპუბლიკის ეკონომიკურ ცხოვრებაში. რესპუბლიკის კომუნისტური ხელმძღვანელობა ამ ეტაპზე უფრო მეტ ყურადღებას უთმობდა ეროვნული კადრების აღზრდის საქმეს.

ცვლილება განსაკუთრებით შეეჭყო ისეთ კოლექტივებს, სადაც ქართველთა რაოდენობა მცირე იყო და არაქართული ეროვნული სიტუაცია არსებობდა. ადელხანოვის ყოფილ ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 1928 წელს ხელმძღვანელ ბირთვში უკვე გამოჩნდნენ ქართველები, თუმცა მათი აქტიურობა ერთობ შეზღუდული იყო. პარტიულ კრებებზე, დისკუსიებსა და დებატებში კელავ სომხები აქტიურობდნენ²⁰.

ანალოგიური მდგომარეობა იყო თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში, მაგრამ 30-იანი წლებიდან მდგომარეობა შეიცვალა: 1935 წელს ერთ-ერთ პარტიულ კრებაზე 23 კაცი გამოვიდა, რომელთა შორის ქართველი იყო 19. 1937 წელს 26 კომისრის სახელობის ქართხნის პარტიულ ორგანიზაციას პირველად ჩაუდგა სათავეში ქართველი. ეს ტენდენცია ნელ-ნელა, მაგრამ მაინც ძლიერდებოდა.

სამრეწველო შრომითი კოლექტივი საბჭოთა სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის მნიშვნელოვანი რგოლი იყო, მას დიდი პოლიტიკური ამოცანებიც ეკისრებოდა - სწორედ აქ, შრომით კოლექტივში არჩევდნენ კადრებს საბჭოთა სახელმ-

წიფოს მართვის უმაღლეს და საშუალო რგოლში. 20-იან წლებში რევოლუციური ენთუზიაზმი ჯერ კიდევ ძლიერი იყო და აქტიურად ხდებოდა კადრის მუშების მიზიდვა სახელმწიფო მართვის ორგანოებში. ეს იყო საბჭოთა დემოკრატიის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი. საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის საფუძველი - საბჭოები გულისხმობდნენ სწორედ ფაბრიკა-ქარხნის კადრის მუშების აქტიურ მონაწილეობას მართვის სისტემაში. ჩვენს მიზანს არ შეადგენს ამ სისტემის პოლიტიკური და ისტორიული შეფასება. ჩვენთვის საინტერესოა რეალურად არსებულ პოლიტიკურ სისტემაში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლების თანაბარი მონაწილეობა, რასაც იმჟამად უდიდესი ფსიქოლოგიური დატვირთვა ჰქონდა და გარკვეულ სოციალურ ეფექტსაც იძლეოდა. პროლეტარული რევოლუციური ენთუზიაზმის პირობებში რიგით მუშაზე უდიდეს ფსიქოლოგიურ ზემოქმედებას ახდენდა საბჭოთა სისტემაში მონაწილეობა, ამ უფლების დაკარგვა მეტად უარყოფითად აღიქმებოდა.

საქართველოში დიდ ყურადღებას აქცევდნენ საბჭოთა სისტემის ყველა რგოლში ეროვნული თანასწორობის პრინციპის დაცვას. დეპუტატების უზარმაზარი კორპუსი ამის შესაძლებლობას იძლეოდა: 1924 წელს თბილისის რკინიგზის მთავარმა სახელოსნოებმა საქალაქო საბჭოში გააგზავნა 13 დეპუტატი, მათ შორის 5 არაქართველი²¹.

1923 წელს ტყავის ქარხანამ თბილისის საქალაქო საბჭოში დეპუტატების ინტერნაციონალური შემადგენლობა გააგზავნა. 1927 წელს თბილისის საქალაქო საბჭოში არჩეული იყო 498 ქართველი, 167 რუსი, 219 სომეხი, 24 თურქი, 92 - სხვა ეროვნების წარმომადგენელი. აღნიშნული მდგომარეობა მთლიანად დამახასიათებელი იყო საკვლევი პერიოდისათვის - მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივები დეპუტატებად, დელეგატებად მუდამ გზავნიდნენ ინტერნაციონალურ წარმომადგენლობას. ეს ტრადიცია ერთადერთი იყო, რომელიც არ შეცვლილა საბჭოთა პოლიტიკური სისტემის არსებობის მანძილზე.

ამკარაა, რომ გასაბჭოების შემდგომ პერიოდში საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში, წარმოებასა და საზოგადოების

მართვის სისტემაში აქტიურად თანამშრომლობდნენ სხვადასხვა ერის ადამიანები, არ არის დაფიქსირებული ნაციონალური დისკრიმინაციის არცერთი ფაქტი კადრების შერჩევისა და დაწინაურების მხრივ, პირიქით, 20-იან წლებში ინტერნაციონალისტური პრინციპებიდან გამომდინარე, შეიმჩნევა მკვიდრი ეროვნების უფლებრივი შეზღუდვა წარმოების მართვის საქმეში, რაც თანდათან გამოსწორდა 30-იან წლებში.

შეიძლება დავასკვნათ, რომ 20-30-იან წლებში წარმოებისა და საზოგადოების მართვის საქმეში საქართველოს მკვიდრი მოსახლეობა არავითარ ისეთ უფლებას არ ფლობდა, რასაც მოკლებულნი იყვნენ ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლობა. წარმოებისა და საზოგადოების მართვის საქმეში მშრომელთა თანაბარი მონაწილეობა ერთადერთი, ბოლომდე ჭეშმარიტი თანასწორობა იყო საბჭოთა პოლიტიკურ სისტემაში.

თავი VI

ეროვნებათაშორისი კონფლიქტი

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის რთული სპექტრის განხილვის დროს განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ინდივიდუალური, ყოველდღიური ურთიერთობა სხვადასხვა ერის ადამიანს შორის. შრომით კოლექტივში ადამიანები ყოველდღიურად ხვდებიან, აქ ატარებენ თავისი ცხოვრების მნიშვნელოვან ნაწილს, შრომითი კოლექტივი მათი ადამიანური და სოციალური გამოვლენის მნიშვნელოვანი ასპარეზია, აქ მყარდება ადამიანთა შორის წარმოებითი ურთიერთობა, წარმოიშობა პირადი და კოლექტიური ინტერესი. მნიშვნელოვანწილად, ეს საწარმოო ურთიერთობები ობიექტური ხასიათისაა, მაგრამ გაჯერებულია სუბიექტური ფაქტორების მრავალმხრივი ასპექტებით: ადამიანური სიმპატიები და ანტიპატიები, ეროვნული რწმენები და ცრურწმენები მნიშვნელოვნად განსაზღვრავენ კონკრეტული ადამიანის ყოველდღიურ ქცევას. შრომითი პროცესის დროს ადამიანები ზოგჯერ ექსტრემალურ სიტუაციაშიაც ვარდებიან, რაც კიდევ უფრო საცნაურს ხდის მათ შინაგან ბუნებას, მიგვითითებს ქცევის ნამდვილ მოტივაციაზე.

ყოველი ადამიანი განსხვავდება ინდივიდუალური შესაძლებლობებით: ინტელექტის დონით, შრომისმოყვარეობით, საქმისადმი დამოკიდებულებით, საერთო კულტურით, საკუთარი რწმენა-წარმოდგენებით, ეროვნული და ინდივიდუალური იმპულსებით და ა. შ. ყოველივე ამას ისინი უხვად ავლენენ შრომითი პროცესის დროს. ეს ადამიანთა ურთიერთობას გარკვეულ სუბიექტურ შეფერილობას აძლევს.

საბჭოთა შრომითი კოლექტივის ჩამოყალიბებამ წარმოშვა ახალი ობიექტური რეალობა, რომლის ფონზეც მოქმედებდნენ რიგითი ადამიანები - სხვადასხვა ეროვნების, რელიგიური შეხედულებების და ტრადიციების, ადამიანური მისწრაფებების მატარებელი ადამიანები. შრომითი კოლექტივი საზოგადოებრივი საკუთრების არსებობის პირობებში, პროლე-

ტარიატის დიქტატურის ვითარებაში აშკარად ახალისებდა, განსაკუთრებით 20-30-იან წლებში, რიგით მუშას გამოეთქვა თავისი პრეტენზიები, უფრო თავისუფალი ყოფილიყო თავის მოქმედებაში კოლეგებთან, საწარმოს ხელმძღვანელებთან, გაეკრიტიკებინა კოლექტივში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური და კულტურული რეალობა, თანამშრომელთა შრომა და ყოფა-ცხოვრება. შრომით კოლექტივში ყველა დასაქმებული გარკვეული ინტერესის მატარებელი იყო. გარკვეული ობიექტური და სუბიექტური მიზეზების გამო საწარმოებში ზოგჯერ იქმნებოდა სიტუაცია, როცა ინდივიდთა ინტერესები უპირისპირდებოდნენ ერთმანეთს, რაც იწვევდა პიროვნულ კონფლიქტებს. ეს კონფლიქტები მეტად ლოკალური იყო, მაგრამ ზოგი მეტად ფართო მასშტაბს იღებდა და ის მთელი საამქროს, ან მთელი კოლექტივის ყურადღებას მიიპყრობდა ხოლმე. კონფლიქტები ერთეულოვან ინდივიდებს შორისაც იშვიათი არ იყო, მაგრამ ისინი ნაციონალურ შეფერილობას არ იღებდნენ. როცა კონფლიქტში სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები მონაწილეობდნენ, ნებისთ თუ უნებლიეთ, აქტიურად თუ პასიურად, ზოგჯერ ამოტივტივდებოდა ეროვნული მომენტიც, ეროვნული გრძნობები, ეროვნული ურთიერთობის ელემენტები. ასეთი კონფლიქტების მეცნიერული ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა დადგინდეს ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ხარისხი მოცემულ კოლექტივში, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ჭეშმარიტი კულტურა. ასეთი კონფლიქტის ანალიზი გვაძლევს შესაძლებლობას ვისაუბროთ ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის თავისებურებაზე, როცა მოხსნილია ფსიქოლოგიური შეკავების ბარიერები და ადამიანი დაუფარავად ავლენს თავის ქცევას და ამ ქცევის მოტივაციასაც.

კონფლიქტის ყველაზე მარტივი ფორმა იყო კონფლიქტი ორ ინდივიდს შორის. ასეთი კონფლიქტის მიზეზი უამრავი შეიძლება ყოფილიყო - პირადი შრომითი ინტერესების შეუსაბამობა, ყოფითი გაუგებრობა, საწარმოში არსებული შრომის ორგანიზაციის დარღვევები, ადამიანთა ფსიქოლოგიური შეუ-

თავისებლობა, საწარმოს იერარქიული ურთიერთობის თავისებურებანი, პიროვნების არაკომპეტენტურობა და სხვა მრავალი.

დოკუმენტურად დასტურდება, რომ საქართველოს საწარმოებში პიროვნული კონფლიქტები ძალიან ხშირი იყო მთელი 20-30-იანი წლების განმავლობაში. თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში, ტყავის ქარხანაში, ზაპკისის კოლექტივში, 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში და სხვა კოლექტივებში კონფლიქტები სხვადასხვა ერის ადამიანთა შორის საკმაოდ ხშირი იყო¹.

ამ კონფლიქტების ანალიზი აშკარად მიუთითებს იმ წლებში სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა დაბალ კულტურას, თავშეუკავებლობას. ამ კონფლიქტების უმეტესობა არავითარ კავშირს არ ავლენს ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საკითხებთან. ასეთი კონფლიქტები ხშირი იყო ერთი ეროვნების წარმომადგენლებს შორისაც. მაგრამ კონფლიქტში სხვადასხვა ერის ადამიანთა თანამონაწილეობა უკვე თავისთავად წარმოშობდა სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა დაპირისპირებას, რაც კონფლიქტს გარკვეულწილად ეროვნებათაშორისი დაპირისპირებულობის ელემენტს სძენდა და გარკვეულ ფსიქოლოგიურ ნალექსაც წარმოშობდა კიდევ. ამ მხრივ საყურადღებოა ერთი მაგალითი: 1939 წელს თბილისის ავტოშემკეთებელი ქარხნის პარტიული ორგანიზაცია მიუთითებდა, რომ მექანიკურ განყოფილებაში “განვითარდა უნდობლობისა და მტრობის გრძნობა”². შემდეგ არის ჩამოთვლა თუ ვის შორის შეიმჩნეოდა ეს გრძნობა: თეთრაძე-როგოვი, მამაჯანოვი-თეთრაძე, მაშჩენკო-პატარიძე, მაშჩენკო-გოცაძე; პატარიძე, გოცაძე, დგებუაძე და ნეფარიძე როგოვი; პატარიძე და გოცაძე - როგოვი; პატარიძე და გოცაძე - მაშჩენკო.

ამ შემთხვევაში აშკარაა, რომ დაპირისპირებულები სხვადასხვა ეროვნების წარმომადგენლები არიან. დოკუმენტში არაფერი არ მიუთითებს, რომ კონფლიქტი მათ შორის ეროვნებათაშორისი კონფლიქტია. ის შეიძლება სხვა მიზეზითაც წარმოშობილიყო, მაგრამ კონფლიქტის დროს ერთ-ერთი ქართველი მონაწილის მიერ ნათქვამი ფრაზა: “ფრთხილად იყავი,

გახსოვდეს, ქართველებში ცხოვრობო", აშკარად მიუთითებს, რომ კონფლიქტმა გარკვეულწილად ეროვნული გრძნობებიც ჩაითრია.

დოკუმენტიდან კარგად ჩანს, რომ კონფლიქტი შრომითი უთანხმოების ნიადაგზე ჩამოყალიბდა, მას ასაზრდოებდა მუშაკთა დიდი კვალიფიკაცია, უღისციპლინობა, რაც იმ წლებში საკმაოდ ტიპური მოვლენა იყო საქართველოს საწარმოებში.

უნდა აღინიშნოს, რომ შრომითი კოლექტივების პარტიული და საზოგადოებრივი ორგანიზაციების პრაქტიკაში იმჟამად დამკვიდრებული ზოგიერთი წესი ხელს უწყობდა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გამწვავებას კოლექტივში, ეროვნებათაშორის კონფლიქტებს. გავრცელებული იყო პრაქტიკა, როცა ერთი ეროვნების წარმომადგენლის პერსონალური საქმის შესწავლა და მისი შეცდომების, ან დანაშაულის სააშკარაოზე გამოტანა ევალებოდა სხვა ეროვნების წარმომადგენელს. ეს ალბათ, კეთდებოდა ობიექტურობის სურვილით. პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ბატონობის ხანაში ამას ყურადღებას არ აქცევდნენ, მაგრამ ეს პრაქტიკა იწვევდა სხვადასხვა ერის წარმომადგენლის სტიქიურ დაპირისპირებას. ასეთი პრაქტიკა ბევრ შრომით კოლექტივში იყო გავრცელებული.

აშკარაა, რომ ასეთ ვითარებაში დანაშაულში მხილებული ადამიანი თავისი რეპრესიების მიზეზად თვლიდა იმ ადამიანს, ვინც მისი დანაშაული, ან შეცდომები გამოამხეურა და თუ ეს პიროვნება სხვა ეროვნების წარმომადგენელი იყო, დაზარალებულს გარკვეული უარყოფითი ემოციები შეიძლება გასჩენოდა მთელ ერზეც, ან გაძლიერებულიყო უარყოფითი სტერეოტიპიც.

კონფლიქტები ხდებოდა საყოფაცხოვრებო ნიადაგზეც. მუშები არა მარტო თანამშრომლები იყვნენ, არამედ მეზობლებიც. ზოგჯერ ოჯახში დაწყებული კონფლიქტი საწარმოში გრძელდებოდა, იყო ამ კონფლიქტების დროს ერთმანეთის ეროვნული გრძნობების, მთელი ერის სიტყვიერი შეურაცხყო-

ფის ფაქტებიც. ასეთი გამოსვლები პარტიული ორგანიზაციების მიერ მკაცრად ისჯებოდა³.

კონფლიქტები ხდებოდა პოლიტიკურ ნიადაგზე. ამ კონფლიქტს განსაზღვრავდა იმ წლებში გაბატონებული “კომუნისტური პირდაპირობის” სინდრომი, კრიტიკისა და თვითკრიტიკის გაუთავებელი მოწოდებები, კომუნისტური პარტიის მკაცრი საწესდებო მოთხოვნები. ასეთი კონფლიქტები განსაკუთრებული თავისებურებით გამოირჩეოდნენ: ამ შემთხვევაში პიროვნება თავს მოვალედ თვლიდა თავისი ეჭვი კოლეგის პოლიტიკური წარსულის შესახებ ოფიციალურად განეცხადებინა პარტიულ ორგანიზაციაში და მოითხოვდა მასზე რეაგირებას. პოლიტიკური წარსულის გამო უკვე 20-იანი წლების დასაწყისიდან ერთმანეთს ხშირად უპირისპირდებოდნენ ადამიანები. თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის პარტიული ორგანიზაციის დოკუმენტები მიუთითებენ, რომ 1921-1922 წელს პარტიის წევრები, სხვადასხვა ერის ადამიანები, ამხელდნენ ერთმანეთის პოლიტიკურ წარსულს, მათ მოქმედებას დემოკრატიული საქართველოს არსებობის პერიოდში, ქართველები ამხელდნენ რუს შავრაზმელებს, რუსები ამხელდნენ ქართველ გვარდიელებს და ა. შ.⁴ რა თქმა უნდა, ერთი ერის წარმომადგენლებიც ამხელდნენ ერთმანეთს, მაგრამ სხვადასხვა ერის ადამიანთა დაპირისპირების დროს ფსიქოლოგიური მომენტი უფრო ძლიერდებოდა, ის ქვეცნობიერად იღებდა ეროვნებათაშორისი დაპირისპირების შეფერილობას და უარყოფით ემოციებსაც იწვევდა. ეს განცდა ძლიერი განცდა იყო და წარმოშობდა დაძაბულობას სხვადასხვა ერის ადამიანებს შორის, აძლიერებდა ნაციონალისტურ ცრურწმენებს და იწვევდა რევანშის გრძნობას. კონფლიქტში დაზარალებული მხარე ზოგჯერ თავის უარყოფით დამოკიდებულებას მოპირისპირე მხარის მიმართ მთელ მის ერზე ავრცელებდა და აძლიერებდა ეროვნებათაშორის დაძაბულობას კოლექტივში.

ინდივიდუალურ კონფლიქტებს გარდა საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში ადგილი ჰქონდა ეროვნულ ნიადაგზე ჯგუფური დაპირისპირების ცალკეულ შემთხვევებს. ასეთი კონ-

ფლიქტები უფრო სერიოზული ხასიათისა იყო, უფრო დიდხანს მწიფდებოდა, მისი ფსიქოლოგიური რეზონანსიც უფრო მძაფრი იყო.

1927-1928 წლებში სერიოზულ ნაციონალურ დაპირისპირებას ადგილი ჰქონდა თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში. ეს კოლექტივი თავისი ინტერნაციონალისტური ტრადიციებით იყო ცნობილი და ამ ფაქტმა დიდი გამოხმაურება პოვა. ქარხნის პარტიული ორგანიზაციის ოქმებში დაფიქსირებულია, რომ სადურგლო საამქროში “ქართველები უკმაყოფილონი არიან რუსებით, რუსები ქართველებით”⁵. ასევე, ქარხნის სალითონო საამქროს კომუჯრედის სხდომაზე 1928 წლის 23 ნოემბერს აღინიშნა, რომ “შარშან უჯრედში ნაციონალურ გადახრას ჰქონდა ადგილი და ეხლა ეს აღმოფხვრილია”⁶. არის ცნობა, რომ ქარხნის სახარატო საამქროში შეიმჩნეოდა ნაციონალისტური გადახრა⁷.

სამწუხაროდ, ჩვენ არ ვიცით, თუ როგორი იყო ნაციონალისტური კონფლიქტი სალითონო, სახარატო საამქროებში მასალების არ არსებობის გამო. სამაგიეროდ შეგვიძლია ყოველმხრივ გავაანალიზოთ ეროვნებათაშორისი კონფლიქტი სადურგლო საამქროში.

კონფლიქტის შინაარსი ასეთი იყო: საამქროს პარტიული ორგანიზაციის მდივანი გაათავისუფლეს. მიზეზი: მას კარგი ურთიერთობა ჰქონდა ყოფილ საამქროს უფროსთან, რომელიც მექრთამეობის გამო კიდევ უფრო ადრე გაანთავისუფლეს. ისინი ქართველები იყვნენ. პარტორგანიზაციის მდივნად დანიშნეს რუსი. ორგანიზაციის ტექნიკურ მდივანს - ქართველს კარგი ურთიერთობა ჰქონდა ყოფილ პარტიულ ხელმძღვანელთან. როცა რუსმა პარტიულმა ლიდერმა მას ერთ-ერთ კრებაზე მოსთხოვა ოქმის რუსულ ენაზე შედგენა, ქართველმა ეს იუკარდრისა და მოხდა კონფლიქტი.

ამ დაპირისპირებას ფართო რეზონანსი ჰქონდა. ის განიხილეს საამქროს და ქარხნის ორგანიზაციების სხდომაზე, გამოითქვა მრავალი მოსაზრება და მიიღეს კომპრომისული გადაწყვეტილება - პარტორგანიზაციას სათავეში ჩაუდგა სომეხი.

საინტერესოა, რაში მდგომარეობდა ამ გაჭიანურებული კონფლიქტის მიზეზი. ნუთუ მას მარტო ქართული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის დაცვის მოტივი ასაზრდოებდა? ჩვენი აზრით, ამ კონფლიქტს უფრო ღრმა ფესვები ჰქონდა, თუმცა არ არის გამორიცხული ენობრივი მომენტიც, ნაციონალური გრძნობების ზეგავლენა.

არსებული მასალა მიუთითებს, რომ საამქროს რიგითი - პროლეტარული წარმოშობის და სოციალური კუთვნილების მუშაკებს შორის უკმაყოფილება გამოიწვია საამქროს ყოფილმა ქართველმა უფროსმა, რომელიც ეროვნული ნიშნით ახდენდა მუშათა შერჩევას, იღებდა მათგან ქრთამს და ამის საფუძველზე შეძლო სოფელში ორსართულიანი სახლის და 20 დესეტინა მიწის შეძენა. ეს ფაქტი კომუნისტურად განწყობილ მუშებში, განსაკუთრებით რუსი ეროვნების მუშებში, რომელთაც კავშირი არა ჰქონდათ სოფელთან ძლიერ უკმაყოფილებას იწვევდა. საკმარისია გავიხსენოთ, რომ კონფლიქტი მომწიფდა “ნეპის” არსებობის ბოლო პერიოდში - როცა წინააღმდეგობა “ნეპმანებსა” და პროლეტარულ ძალებს შორის უკიდურესობამდე გამწვავდა, როცა პარტიაში საკმაოდ ძლიერი იყო ტროცკისტული მემარცხენე განწყობილებები, როცა კომუნისტურად მოაზროვნე მუშებს განსაკუთრებით აღიზიანებდათ ქონებრივი დიფერენციაციის გამოვლენა. აქედან გამომდინარე, უკვე ისიც გასაგებია, რომ კონფლიქტის ღროს კომუნისტურად მემართული ქართველი მუშებიც დადგნენ რუსი მეგობრების მხარეზე⁸. ეს იმას მიუთითებს, რომ მემარცხენე კომუნისტური მსოფლმხედველობა იმხანად ერთნაირად იყო დამახასიათებელი რუსი და ქართველი მუშების ერთი ნაწილისათვის.

ანგარიშგასაწევია ენობრივი ფაქტორიც. დასაშვებია, რომ ის გამოიყენეს კონფლიქტის საბაბად. მაგრამ მისი მნიშვნელობა მაინც ღიძია. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ რკპ (ბ) XII ყრილობის შემდეგ საქართველოში გარკვეული მუშაობა ჩატარდა ეროვნული საკითხის რიგი პრობლემების მოსაწესრიგებლად. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო ეროვნული ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცება. ამ მიმართუ-

ლებით თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაშიც გადაიდგა პირველი მოკრძალებული ნაბიჯები, თუმცა ქართული ენის მთლიანად დამკვიდრება საქმის წარმოებაში აქ ვერ მოხერხდა. ამას ხელს უშლიდა კოლექტივის მრავალეროვანი შემადგენლობა, საწარმოში არსებული რუსულენოვანი ურთიერთობის ტრადიცია - ექსპლოატაციის შემდგომ ხანაში საწარმო ძირითადად რუსულენოვანი კოლექტივი იყო და მისი მთლიანად გაქართველება საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ვერ მოხერხდა. ამასთან, კოლექტივი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ეკონომიკური ურთიერთობებით მოკავშირე რესპუბლიკების შრომით კოლექტივებთან, რაც რუსული ენის მნიშვნელობას აძლიერებდა და ბოლოს, საწარმო ექვემდებარებოდა ერთიან საერთო საკავშირო სარკინიგზო სამსახურს, რომელიც მთლიანად რუსულენოვანი იყო.

მაგრამ, ჩვენ ისიც აღვნიშნეთ, რომ საქართველოს დაჩქარებული ინდუსტრიალიზაციის წყალობით, საქართველოს, მათ შორის თბილისის სამრეწველო შრომით კოლექტივებში მკვეთრად გაიზარდა მკვიდრი ეროვნების წარმომადგენელთა რიცხვი - სოფლიდან მიგრანტთა ხარჯზე, რაც არღვევდა ადგილებზე საამქროებში, უბნებზე წლობით დამკვიდრებულ ეროვნულ თანაფარდობას და კოლექტივში ეროვნულ სიტუაციას ქართველების სასარგებლოდ ცვლიდა. ამ თანაფარდობის რღვევა ერთ-ერთი მხარის სასარგებლოდ ზოგჯერ საკონფლიქტო სიტუაციას ქმნიდა.

უნდა ისიც გავითვალისწინოთ, რომ “ნეპის” არსებობის სოფლის სოციალური აქტივიზაციის პირობებში გაძლიერდა ეროვნული ელემენტი. სოფელი ეროვნული თვითშეგნების ძირითადი მატარებელია. ასეთ ვითარებაში სოფლიდან ქალაქად ჩამოსულმა ადამიანებმა თან ჩამოიტანეს ძლიერი ეროვნული მუხტი, ეროვნული განწყობილებები. მათი ინტერნაციონალიზაციის დონე უფრო დაბალი იყო, ვიდრე კადრის მუშების. მკვიდრი თბილისელები უფრო ნაკლებად რეაგირებდნენ ეროვნულ პრობლემებზე, ვიდრე სოფლიდან ჩამოსულები, კადრის მუშები უფრო ეგუებოდნენ ორენოვნებას, სამენოვნებას, ვიდრე სოფლი-

დან ჩამოსულები. ეს თავისებურებაც გასათვალისწინებელია ამ კონფლიქტის მიზეზების კვლევისას.

დასასრულს, ჰიპოთეზის სახით შეიძლება გამოითქვას მოსაზრება, რომ 1927-1928 წლებში მოსკოვში ქართულ-კავკასიური პოლიტიკური ჯგუფის გამარჯვებამ საქართველოში განსაკუთრებით გააძლიერა ადგილობრივი ქართული მოსახლეობის კანონიერი პრეტენზიები და ისინი ცდილობდნენ ადგილზე მაინც არ დამორჩილებოდნენ რუსულ დიქტატს და დაეპირისპირებინათ მისთვის საკუთარი უფლებები.

ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებებს ადასტურებს ეთნიკურ ჯგუფებს შორის კიდევ ერთი კონფლიქტი თბილისის კალინინის სახელობის ქარხანაში. აქ ლურსმნების საამქროში 1932 წელს მოხდა სერიოზული კონფლიქტი რუს და სომეხი ეროვნების მუშებს შორის. ეს საწარმო ცნობილმა სომეხმა მეწარმემ გ.იარალოვმა დააარსა და აქ სომხური ელემენტი მუდამ განმსაზღვრელი იყო. საბჭოთა ხელისუფლების წლებში საწარმოში ბევრი რუსი და ქართველი მუშა მოვიდა. ამან გარკვეულად შეცვალა საწარმოში ეროვნული თანაფარდობა. ლურსმნების საამქროში კონფლიქტის დროს დასაქმებული იყო 8 ქართველი, 10 რუსი, 13 სომეხი, ოსი, ბერძენი და ებრაელი. კონფლიქტი დიდხანს მწიფდებოდა. მას აპირობებდა საამქროს რუსი უფროსის დაბალი კვალიფიკაცია და არაკომპეტენტურობა, ადამიანებთან ურთიერთობის დაბალი კულტურა, ცუდი ავტორიტეტი კოლექტივში, სომეხი მუშების ზღვარგადასული პრეტენზიები, ქართველი მუშების ნეიტრალური დამოკიდებულება კონფლიქტის მიმართ და ა. შ.⁹

ამ კონფლიქტში აშკარად ჩანს, რომ თუ პიროვნებას ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის დაბალი კულტურა აქვს, გააჩნია ნაციონალისტური ცრურწმენები და განწყობილებები, ის ყველა მოვლენას - სულ უმნიშვნელოსაც კი ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრიზმით ხედავს. როგორც ჩანს, საამქროში დასაქმებულ სომეხ მუშებს შორის, განსაკუთრებით კი მათ არაფორმალურ ლიდერებს ისეთი შეხედულებები ჰქონდათ, რაც ართულებდა პიროვნულ ურთიერთობებს. უამრავი

ფაქტი ადასტურებს ამას: საამქროში მოხდა კადრების შემცირება, გაათავისუფლეს 10 მუშაკი. სომეხმა მუშებმა იმ ფაქტზე დაყრდნობით, რომ კომისიაში ოთხი რუსი და ერთი სომეხი იყო გაერთიანებული, განაცხადეს: “რუსები შეიკრიბნენ და შეამცირეს სომეხი მუშები”. სინამდვილეში კი გათავისუფლებულთა შორის იყო 2 ქართველი, 2 სომეხი, 2 რუსი და 3 ოსი. როცა ნაკლებად კომპეტენტური სომეხი ოსტატი შეცვალეს უფრო გამოცდილი რუსი სპეციალისტით, სომეხმა მუშებმა ესეც შოვინიზმის გამოვლინებად ჩათვალეს და ა. შ.

ქართველმა მუშებმა კონფლიქტში ნეიტრალური პოზიცია დაიჭირეს - “არავითარი უთანხმოება საამქროში არ შეგვიმჩნევია” - განაცხადეს ძიების დროს.

პარტიული ორგანიზაციის მიერ შექმნილმა კომისიამ დაადასტურა საამქროში ეროვნებათაშორისი კონფლიქტის არსებობა. კომისიამ ყურადღება მიაქცია იმას, რომ ამ კონფლიქტს მჭიდრო კავშირი ჰქონდა საამქროში ტრადიციული ეროვნული თანაფარდობის რღვევასთან - “ადრე საამქროში უმეტესობა სომეხი მუშაობდა და გარკვეულ შოვინისტურ განწყობილებებს ავლენდნენ” - აღნიშნულია დოკუმენტში¹⁰. პარტიული ორგანიზაციის გადაწყვეტილებით საამქრო დაიშალა და კოლექტივის წევრები სხვადასხვა საამქროში გადაანაწილეს.

ზოგჯერ ეროვნებათაშორისი კონფლიქტი სრულიად შემთხვევითი ფაქტების გამო ხდებოდა, მაგრამ მაინც კვალს ტოვებდა კოლექტივის ცნობიერებაზე. 1936 წელს ტყიბულის ლენინის სახელობის შახტში ხელფასის აღების დროს ქართველმა მუშამ ფიზიკური შეურაცხყოფა მიაყენა რუს სტახანოველ მუშას. ამ ფაქტის გამო რიგში მყოფი მუშები სწრაფად გაემიჯნენ ეროვნული ნიშნის მიხედვით - ქართველი ქართველს გამოექომაგა, რუსი - რუსს. დოკუმენტი მიუთითებს, რომ “ამან გამოიწვია რუს და ქართველ მუშებს შორის არანორმალური განწყობილება”¹¹.

ამ მაგალითიდანაც კარგად ჩანს, რომ ეროვნული საკითხი, ეროვნული გრძნობები, მნიშვნელოვანწილად, სუბიექტურ გრძნობებთან არის დაკავშირებული, ამასთან მკვეთრად

ინდივიდუალურია - თითოეულ ადამიანს ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საკუთარი გამოცდილება აქვს, ყოველგვარ ურთიერთობაში მოქმედებს საკუთარი ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის გამოცდილებიდან, გააჩნია საკუთარი ნაციონალური სტერეოტიპები. ამიტომ ადამიანურ ურთიერთობათა კალეიდოსკოპში ძალიან ძნელია ყოველთვის სწორად გარკვევა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის რთულ მექანიზმში: სად არის ადამიანის ეროვნული უფლებების ნამდვილი შელახვა, სად კი ადამიანი ცდილობს თავისი შეცდომა, ან დანაშაული შენიღბოს ნაციონალისტური დევნით, შოვინიზმით, თავისი წრეგადასული პრეტენზიები ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ნაკლოვანებებით ახსნას.

საქართველოს შრომითი კოლექტივების პრაქტიკაში ყველაფერი ხდებოდა: იყო შემთხვევები, როცა ირღვეოდა პიროვნების შრომის უფლება ეროვნული ნიშნის გამო. მაგალითად, 1925 წელს ზაქესის კოლექტივის ერთ-ერთ კრებაზე აღინიშნა, რომ ზოგიერთ უბანზე შეიმჩნევა დისკრიმინაცია ეროვნული ნიშნით სამუშაოზე მიღების დროს. მოიჯარადრეები და ინჟინრები სამუშაოზე იღებდნენ მხოლოდ თავისი ეროვნების წარმომადგენლებს¹².

იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა ნაციონალურ დისკრიმინაციას აბრალებდნენ რომელიმე პიროვნებას, მაგრამ ეს ფაქტები სპეციალური კომისიის მიერ არ დასტურდებოდა. იმავე ზაქესის კოლექტივში 1936 წელს კლასობრივი მტრის იარაღიყი მიაკერეს კაცს, რომელსაც აბრალებდნენ “სომეხი მოზარდების დევნას და შეურაცხყოფას”. მაგრამ კოლექტივმა დაასაბუთა, რომ ეს ბრალდება სინამდვილეს არ შეესაბამებოდა¹³.

ნაციონალისტური “იარაღიყების” მიწერა იმჟამად იშვიათი მოვლენა არ იყო. უფრო ჭირდა მისი დასაბუთება. ადამიანური კონფლიქტის ლოგიკა ხშირად გულისხმობდა სტერეოტიპული იარაღიყების გამოყენებას კონფლიქტის დროს. გავრცელებული იყო სომეხის “დაშნაკად”, ქართველის “ნაციონალისტად”, რუსის “შოვინისტად” შესახელება. ასეთ ეპითე-

ტებს განსაკუთრებით ზშირად იყენებდნენ ისეთი ადამიანები, რომლებიც ცდილობდნენ საკუთარი არაკომპეტენტურობის, უპასუხისმგებლობის, დაბალი კვალიფიკაციისა და უკულტურობის შენიღბვას და მის მიმართ კოლექტივის, ან მისი რომელიმე წევრის ნეგატიური, ან კრიტიკული დამოკიდებულების ნაციონალისტური დევნით ახსნას. უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი ფაქტები ზშირად ბათილდებოდა კოლექტივის ჯანსაღი ნაწილის მიერ. ამ მხრივ საყურადღებო ფაქტი მოხდა ზაპესის კოლექტივში. 1934 წელს აქ დაიწვა ბარაკი. სახანძრო დაცვის უფროსი - ეროვნებით რუსი განსაკუთრებით მწვავედ აკრიტიკებდა კომკავშირის კომიტეტის ქართველ მდივანს: ბრალად დასდო მას და მთელს ორგანიზაციას ნაციონალიზმი - “განცხადებებს მხოლოდ ქართულ ენაზე აქვეყნებსო”. სპეციალურმა კომისიამ გაარკვია, რომ სახანძრო დაცვის უფროსს ცუდად ჰქონდა დაყენებული სახანძრო დაცვის საქმე და ახლა სურდა თავისი არაკომპეტენტურობა მიეჩქმალა ნაციონალიზმთან ბრძოლის საბაბით¹⁴.

მსგავსი მოვლენა მოხდა თბილისის აბრეშუმსაქსოვ ფაბრიკაშიც. 1928 წელს აქ ინჟინერმა პრაქტიკოსმა, ეროვნებით ქართველმა ზემდგომ ორგანოებში შეიტანა საჩივარი, რომ “საწარმოში დასაქმებული სომხები და რუსები მას არ აძლევენ საშუალებას მიიღოს სათანადო გამოცდილება”¹⁵.

როცა საკითხი სპეციალურმა კომისიამ შეისწავლა, თვითონ ქართველმა კოლეგებმა მომჩივანს ბრალი დასდეს არაკომპეტენტურობაში: ინჟინერ კაცს არ შეეძლო დაზგების შეკეთება და საერთოდ, ფაბრიკას მისი იმედი არ უნდა ჰქონოდა. რა თქმა უნდა, საკუთარი არაკომპეტენტურობის შენიღბვა ნაციონალური დევნით უფრო ადვილი იყო, ვიდრე საკუთარ თავზე მიზანმიმართული და თავდადებული მუშაობა. ასეთი ფაქტები ერთეული არ იყო¹⁶.

ზემოთქმულიდან არ შეიძლება იმ დასკვნის გამოტანა, თითქოს საქართველოს საწარმოებში არ იყვნენ ნაციონალისტები, შოვინისტები, სხვა ერის ავადმყოფურად მოძულე ინდივიდები. ნაციონალიზმი ძლიერი იდეოლოგიაა. საკუთარი ერის

განსაკუთრებულობის აღიარება და სხვათა დაკნინება ზოგიერთი ადამიანის ცხოვრების წესს წარმოადგენს. მათი შეხედულებების შეცვლა ძალიან ძნელი იყო, ისინი ნაკლებად ექვემდებარებოდნენ საერთო ინტერნაციონალისტურ განწყობილებას, ავლენდნენ უღმობლობას სხვა ეროვნების წარმომადგენელთა მიმართ. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი ადამიანები ყოველმხრივ იღვევებოდნენ, ისინი მაინც არსებობდნენ.

1923 წელს ზაჰესის კოლექტივში შეამჩნიეს ერთი ქართველის საქმიანობა მუშებს შორის ეროვნული შუღლის გაღვივების მიზნით¹⁷. რუსული შოვინიზმის გამოვლენის ცალკეულ შემთხვევას ადგილი ჰქონდა 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში¹⁸. დაშნაკური განწყობილებები შეიმჩნეოდა ტყავის ქარხანაში. ადელხანოვის ყოფილ ამ საწარმოში ზოგიერთი ყოფილი დაშნაკი ცდილობდა პარტიული ხელმძღვანელობიდან და საწარმოდანაც კი გაეძევებინა ქართველები პროვოკაციებისა და დაბეზღებების გზით. მათ ადგილობრივი დაშნაკური ორგანიზაციაც შექმნეს, რაც შეუმჩნეველი არ დარჩენია საწარმოს ხელმძღვანელობას¹⁹.

შოვინისტური განწყობილებები შეიმჩნეოდა ზოგიერთ ქართველშიც. შრომით კოლექტივში მათი ნაციონალიზმი მიმართული იყო ერთეროვანი შრომითი კოლექტივის შესაქმნელად, ცალკეული ეროვნების წარმომადგენელთა წინააღმდეგ. თბილისის კონიაკ-ლიქიორის ქარხნის სამრეცხაო საამქროს ქართველი უფროსი ხშირად ეუბნებოდა თავის სომეხ მუშებს, რომ არ სურდა თავის საამქროში სომხების მუშაობა. ის გამოირჩეოდა მათთან უხეში დამოკიდებულებით, ადამიანური ურთიერთობის დაბალი კულტურით. შოვინისტი საამქროს უფროსი სამუშაოდან გაათავისუფლეს²⁰.

თბილისის თამბაქოს ფაბრიკაში გაურკვეველი ეროვნების კომუნისტი მუშა-ქალი პათოლოგიური ზიზღით იყო შეპყრობილი სომეხი მუშების მიმართ, სისტემატურად უღახავდა მათ ეროვნულ ღირსებას, იწონებდა I მსოფლიო ომის დროს სომხების გენოციდს. გამოუსწორებელი შოვინისტი პარტიიდან გარიცხეს და საწარმოდან დაითხოვეს²¹.

თბილისის ორთქმაველ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის ზოგიერთი რუსი ეროვნების მუშაკი ავლენდა შოვინისტურ განწყობილებებს, რაც შეუმჩნეველი არ რჩებოდა. 1937 წელს აქ სასტიკად გააკრიტიკეს და პარტიული სასჯელი დაადეს რუს პარტიულ აქტივისტს, რომელსაც დაუდასტურეს შოვინიზმი. ეს გამოვლინდა იმით, რომ მან საფაბრიკო-საქარხნო სკოლის მიმღები კომისია მხოლოდ რუსული ენის მცოდნე პირებით დააკომპლექტა, რამაც ქართული მხარე დააზარალა, თანამშრომლებთან ურთიერთობაში ის ავლენდა შოვინიზმს²².

იყო ისეთი შემთხვევებიც, როცა შოვინისტის იარლიყით ცდილობდნენ პატიოსანი, ღირსეული კაცის განადგურებას. ხშირ შემთხვევაში კოლექტივი ექომაგებოდა ასეთ პიროვნებას და იცავდა მის ღირსებას. 1926 წელს თბილისის ტყავის ქარხანაში სომეხი მუშების ერთი ჯგუფი ბრალად სდებდა ერთ ქართველს კადრების შერჩევის დროს ნაციონალიზმის გამოვლენას. საყურადღებოა, რომ პარტიული კრების დროს რუსი ეროვნების მუშებმა გააბათილეს ეს ბრალდება და დაიცვეს ქართველი მუშაკის პატიოსნება და ინტერნაციონალიზმი²³.

როგორც ვხედავთ, ეროვნებათაშორისი კონფლიქტების დროს მეტნაკლებად ადგილი ჰქონდა ეროვნული გრძნობების შეურაცხყოფას, ეროვნული ღირსების შელახვას. საჭირო ხდებოდა პიროვნების ეროვნული თავმოყვარეობის დაცვა. რა თქმა უნდა, პიროვნების ღირსების დამცავი მექანიზმი ტოტალიტარიზმისა და პროლეტარული დიქტატურის პერიოდში ნორმალურად არ ფუნქციონირებდა. მართალია, საბჭოთა კონსტიტუცია აღიარებდა ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენელის თანასწორობას კანონის წინაშე, ოფიციალურად იდევნებოდა ეროვნული გრძნობების და ღირსების შელახვის ფაქტები, მაგრამ ყოველდღიურ ცხოვრებაში, განსაკუთრებით კი ყოფითი კონფლიქტების დროს ზოგჯერ ილახებოდა ეროვნული ღირსება და პიროვნების თავმოყვარეობა. რიგი შრომითი კოლექტივი ცდილობდა თავიდან ასეთი აეცილებინა ასეთი შემთხვევები, შეემუშავებინა დაცვითი მექანიზმი.

ამ მხრივ მეტად საყურადღებოდ გვეჩვენება ერთი ფაქტი, რაც მოხდა თბილისის 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში 1924 წლის 12 სექტემბერს. პარტიულმა ორგანიზაციამ გადაწყვიტა საწარმოში სათვისტომოს შექმნა და მიიღო ამის შესახებ დადგენილება. სათვისტომოს არსებობის მთავარი მიზანი სწორედ კონკრეტული ერის უფლებებისა და ღირსების დაცვაა. სამწუხაროდ, ამ ფაქტის შესახებ ჩვენ სხვა ცნობები არ მოგვეპოვება, არც ის ვიცით რეალურად შეიქმნა თუ არა სათვისტომო, მოიწონა თუ არა ზემდგომმა პარტიულმა ხელმძღვანელობამ ეს აზრი. საწარმოში ამ ორგანიზაციის მუშაობის კვალი არ ჩანს. საყურადღებოა, რომ პარტიულ კრებაზე სათვისტომოს შექმნის საკითხი დააყენა ებრაელმა, რაც მიუთითებს, რომ ასეთი ორგანიზაციის შექმნის იდეა საწარმოში დასაქმებული ეროვნული უმცირესობის წარმომადგენლებში მომწიფდა.

საერთოდ, სათვისტომოების მოწყობის პრაქტიკა კომუნისტური იდეოლოგიისათვის მიუღებელი იყო, რადგან ის კრძალავდა მუშათა დაყოფას ორგანიზაციებში ეროვნული ნიშნის მიხედვით. საბჭოთა სისტემა მოითხოვდა ყველა ერისა და ეროვნების ადამიანის მჭიდრო ინტერნაციონალურ კავშირს ყველა შესაძლო ორგანიზაციაში. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ სათვისტომოს იდეა დაიწუნა ზემდგომმა პარტიულმა ინსტანციამ და ის არ განხორციელდა.

ეროვნებათაშორისი ურთიერთობაში არსებული სიძნელების მიუხედავად, არის ფაქტები, რომ შრომითი კოლექტივების პარტიული ორგანიზაციები ზრუნავდნენ ადგილზე ეროვნული თანასწორობის პრინციპების გასატარებლად, იცავდნენ ეროვნულ ღირსებას. პარტიული მუშაობის გამოცდილება, საწესდებო კანონები ამ ორგანიზაციას ავალებდა თვალყური ედევნებინა ადგილზე ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის მიმდინარეობისათვის, დროულად შეემჩნია პროლეტარული ინტერნაციონალიზმისათვის მიუღებელი მიმდინარეობა, ან რეციდივი ეროვნულ ურთიერთობაში, ებრძოლა ნაციონალიზმისა და შოვინიზმის წინააღმდეგ.

ამ მხრივ საინტერესო მუშაობას ეწეოდა ტყიბულის ლენინის სახელობის შახტის პარტიული ორგანიზაცია. 1935 წლის 12 აგვისტოს პარტიულმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება: “რუს მუშათა შორის მასობრივ-აღმშრდელობითი მუშაობის შესახებ”. ამ საწარმოში რუსი ეროვნების წარმომადგენლობა დიდი არ იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, საწარმოს ხელმძღვანელობა ზრუნავდა მათი ინტერესებისათვის. დადგენილება თვითკრიტიკულად მიუთითებდა, რომ რუსი ეროვნების მშრომელებში არავითარი აღმშრდელობითი მუშაობა არ ტარდებოდა, არ იყო შექმნილი პროფესიული და პროპაგანდისტული წრეები მათთვის, არ ფუნქციონირებდა მხატვრული თვითმოქმედების სექციები. პარტიული ორგანიზაციის გადაწყვეტილებით ორი თვის ვადაში უნდა გამოსწორებულიყო ამ საქმეში შემჩნეული ნაკლოვანებები, უნდა შეექმნათ წრეები რუსულ ენაზე, გამოსულიყო კედლის გაზეთი, შეეძინათ სპეციალური და მხატვრული ლიტერატურა, პარტიულ კრებებზე მათთვის უნდა ეთარგმნათ მოხსენებები რუსულ ენაზე²⁴.

როგორც ვხედავთ, გარკვეული მუშაობა საქართველოს საწარმოებში ეროვნული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების, ეროვნული ღირსების დაცვის მიზნით სწარმოებდა, მაგრამ ამ მუშაობის იდეალიზაცია არ შეიძლება, რადგან საქართველოში იყო საკმაოდ დიდი ჯგუფი საწარმოებისა, სადაც საერთოდ არ აინტერესებდათ არც სხვისი ეროვნული გრძნობები და არც საკუთარი - ქართული ეროვნული გრძნობა.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ გარკვეული მუშაობის მიუხედავად, საქართველოს საწარმოებში არც ეროვნული უფლებების, ღირსებების შელახვის ფაქტები იყო გამონაკლისი. ამას აპირობებდა მშრომელთა დაბალი კულტურა, ნაციონალისტური ცრერწმენები. ასეთი ფაქტების წინააღმდეგ ზოგიერთ შრომით კოლექტივში იბრძოდნენ კიდეც: 26 კომისრის სახ. ქარხანაში ახალგაზრდებმა დაიბრძოვეს სომეხი ახალგაზრდა, სისტემატურად ღირსებას ულახავდნენ, სცემდნენ კიდეც. ღირექციამ შოვინისტი მუშები სამსახურიდან გაანთავისუფლა²⁵.

არის ფაქტები, სადაც ნაჩვენებია, რომ საწარმოს ხელმძღვანელობა იბრძოდა ეროვნული თანასწორობის პრინციპების დასაცავად არსებული პრივილეგიების, უფლებების განაწილების საქმეში. თუ ასეთი დარღვევები გამოვლინდებოდა და საერთო მსჯელობის საგნად ხდებოდა, ცდილობდნენ მის გადაწყვეტას ობიექტურად და საერთო ინტერესებიდან გამომდინარე. საინტერესოა, რომ ასეთი საქმიანობა დამახასიათებელი იყო იმ შრომითი კოლექტივებისათვისაც, სადაც არაქართველთა ხვედრითი წილი უმნიშვნელო იყო. ეს მიუთითებს ქართველთა ტრადიციულ მენტალიტეტზე ინტერნაციონალისტური კულტურის მაღალ ხარისხზე. საინტერესო შემთხვევა მოხდა ძირითადად ქართველებით დასახლებულ მეშახტეთა ქალაქ ტყიბულში. 1935 წელს ქვანახშირის შახტის ამხანაგურმა სასამართლომ შრომისადმი გულგრილი დამოკიდებულების გამო ქალაქიდან გასახლება მიუსაჯა რუს მუშა-ქალს. შახტის პარტიულმა ორგანიზაციამ ეს გადაწყვეტილება უარყოფითად შეაფასა იმ მოტივით, რომ სასამართლოს შემადგენლობაში არ იყო შეყვანილი რუსი ეროვნების მუშა-ქალი, ხოლო სასამართლო წევრმა სიტყვიერი შეურაცხყოფა მიაყენა რუს ბრალდებულს. პარტიულმა ორგანიზაციამ პარტიული სასჯელი დაადო სასამართლოს წევრებს და მოითხოვა ხელახალი გასამართლება ისე, რომ მოსამართლეთა შორის ყოფილიყვნენ რუსი ეროვნების წარმომადგენლებიც²⁶.

ამ შრომითი კოლექტივის გამოცდილებიდან კიდევ ერთი საინტერესო ფაქტი გვაქვს. 1938 წელს შახტის პარტიულმა კომიტეტმა დაიცვა ინჟინერი სუდარკინი, რომელიც ტრესტის ხელმძღვანელობამ გაათავისუფლა თანამდებობიდან. ორგანიზაციამ მოითხოვა კვალიფიციური სპეციალისტის თანამდებობაზე აღდგენა²⁷.

ორივე ეს მაგალითი აშკარად მიუთითებს მაღალ კულტურაზე, ადამიანების მიმართ ჭეშმარიტად დემოკრატიულ დამოკიდებულებაზე, როცა ცდილობდნენ დაიცვან ადამიანის ღირსება, მისი პიროვნული უფლება.

იმჟამად ინტერნაციონალიზმი გაბატონებული იდეოლოგია იყო და ყველა ცდილობდა თვალშისაცემი შეცდომა არ დაეშვა ამ მიმართულებით. მაგრამ ზოგჯერ იყო შემთხვევები, როცა ინტერნაციონალიზმის იდეებს გამოდევნებული საწარმოს ხელმძღვანელები მეორე უკიდურესობაში ვარდებოდნენ – არღვევდნენ მკვიდრი ეროვნების უფლებებს, რაც მშრომელთა სამართლიან გულისწყრომას იწვევდა და ხშირად აძლიერებდა ნაციონალისტურ სტერეოტიპებს. ასეთი შემთხვევები უფრო ხშირად ხდებოდა არსებული სოციალური სიკეთეების განაწილების დროს. გამორიცხული არ არის, რომ ასეთი დარღვევების საფუძველი კონკრეტული პირების მატერიალური დაინტერესებაც იყო ხოლმე, მაგრამ მათი ზეგავლენა კოლექტივში მიმდინარე ეროვნებათაშორის ურთიერთობებზე ძალიან ძლიერი იყო. მაგალითად, 1931 წელს თბილისის მაუდის ქარხანაში ქართველ მუშებს შორის გახმაურდა ფაქტი, რომ საწარმოს საუწყებო საცხოვრებელ ბინაში დასახლდნენ მხოლოდ სომეხი ეროვნების მუშები, რამაც ქართველების გასაგები აღშფოთება გამოიწვია. მართალია, ფაბრიკის პარტიულმა ორგანიზაციამ ქართველებს შორის მიმდინარე საუბრებს “ტყვილი პროვოკაცია” უწოდა, მაგრამ სპეციალურმა კომისიამ ეს ფაქტი დაადასტურა. მიუხედავად ამისა, პარტიულმა ორგანიზაციამ ამ ფაქტით გაღიზიანებულ აქტივისტ ქართველ მუშას გამოუცხადა საყვედური “მისი უტაქტო გამოსვლებისათვის უპარტიო მასაში ნაციონალური საკითხის ირგვლივ”⁸.

როგორც ჩანს, ეროვნებათაშორისი კონფლიქტები საქართველოს მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში ერთეული შემთხვევა არა ყოფილა. მას მრავალი მიზეზი აპირობებდა. ძირითადი და განმსაზღვრელი ჩვენი აზრით, იყო მიკროკოლექტივში ტრადიციული ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის დამკვიდრებული ბალანსის დარღვევა - ახალი ეთნიკური ჯგუფის გაძლიერება. ეს შედარებით მტკივნეულ კონფლიქტს იწვევდა.

თუმცა, არც იმის შეუმჩნევლობა იქნება, რომ ეროვნული საკითხი, ეროვნული კონფლიქტი, ზოგჯერ, სათუთად ნიღბავდა კერძო თუ ჯგუფურ ინტერესს, პიროვნულ ამბიციებს, უკულ-

ტურობას, არაპროფესიონალიზმს, ბიუროკრატიულ დამახინჯებებს.

აღსანიშნავია ისიც, რომ უმეტეს შემთხვევაში ადგილობრივი საზოგადოებრიობა იყო სიმართლის, ქართულ ტრადიციული ტოლერანტობის მხარეზე და სათანადო პასუხს სცემდა როგორც შოვინიზმის, ისე ნაციონალიზმის გამოვლენას.

თავი VII

1937 წლის მასობრივი რეპრესიები და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემა

1937 წლის მასობრივმა რეპრესიებმა, ამ დროს არსებულმა მორალურ ფსიქოლოგიურმა ვითარებამ უკიდურესად დაძაბა ადამიანთაშორისი ურთიერთობები. მან გააშიშვლა ადამიანის მანკიერი ბუნება, ბევრს ჩამოაცილა პირმოთნეობის საბურველი და გამოავლინა ურთიერთობის ისეთი ასპექტები, რომლებიც ჩვეულებრივ პირობებში შეიძლება არც კი წარმოშობილიყვნენ. გარკვეულ მეცნიერულ ინტერესს იწვევს შემდეგი საკითხი - რთულ სოციალურ-პოლიტიკურ, მორალურ და ზნეობრივ ვითარებაში მასობრივი რეპრესიების მიკროკლიმატმა რამდენად იმოქმედა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ტრადიციებზე, ზომ არ გამოიყენეს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში მიმდინარე ტრაგიკული მოვლენები რომელიმე ერის წარმომადგენლების დასათრგუნავად, ან სამუშაოდან გასათავისუფლებლად, ერთი რომელიმე ერის წარმომადგენელთა ჰეგემონიის განსამტკიცებლად.

არსებული ფაქტები ადასტურებენ, რომ ამ რთულმა სოციალურ-პოლიტიკურმა და მორალურ-ფსიქოლოგიურმა ვითარებამ გარკვეული დიდი დაასვა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის ტრადიციას, მაგრამ მეტად თავისებურად.

საკითხის განხილვის დროს პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მრავალეროვან შრომით კოლექტივებში მასობრივი რეპრესიების დროს “ბრალდებული” თითქმის ყველა ეროვნების წარმომადგენელი იყო: ქართველი, რუსი, სომეხი, ებრაელი, ოსი და ა. შ. არ დასტურდება ის ფაქტიც, რომ ამ ტრაგიკული პროცესის დახმარებით ადგილობრივად ცდილობდნენ რომელიმე ერის წარმომადგენელთა ჰეგემონიის მიღწევას. საწარმოებში მიმდინარე პოლიტიკურ პროცესებში ასევე აშკარად იღებდნენ მინაწილეობას თითქმის ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენლები.

საქართველოს ყველა სამრეწველო შრომით კოლექტივში 1937 წლის მასობრივი რეპრესიები ერთნაირი ინტენსივობით არ განხორციელებულა. გამოიყოფა სამი ჯგუფი შრომითი კოლექტივებისა: 1. ჯგუფი კოლექტივებისა, სადაც მასობრივი რეპრესიები საერთოდ არ ჩატარებულა (ავჭალის შუშის ქარხანა, "ცენტროლიტი" და სხვ.); 2. კოლექტივები, სადაც რეპრესიები განხორციელდა საშუალო ინტენსივობით (26 კომისრის სახ. ქარხანა, ზაპესი და სხვ.) და 3. კოლექტივები, სადაც რეპრესიები საკმაოდ მაშტაბურად ჩატარდა (ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხანა, ავტოშემკეთებელი ქარხანა, თბილისის ახალი ფეხსაცმლის ფაბრიკა და სხვ.).

აღნიშნული პრობლემის შესწავლის დროს აშკარა გახდა, რომ როგორც სხვა სფეროში, ამ საქმეშიც სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები გულმოდგინედ "თანამშრომლობდნენ". მაგალითად, თბილისის ფეხსაცმლის ფაბრიკაში, შემორჩენილი მასალების მიხედვით, მოეწყო 13 პროცესი, რომელმაც 23 კაცის ბედი გადაწყვიტა. ამ სხდომებზე ბრალდებას მხარი დაუჭირა 126 კაცმა, მათ შორის სომეხი იყო 52, ქართველი - 18, რუსი - 36, ებრაელი - 9.

ავტოშემკეთებელ ქარხანაში საბრალდებო პროცესების დროს სიტყვით გამოვიდა 108 კაცი: ქართველი - 40, სომეხი - 27, რუსი - 27, უკრაინელი - 4, ოსი - 1. ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში პროცესების დროს სიტყვით გამოვიდა 39 ქართველი, 6 რუსი, 6 სომეხი, 1 აზერბაიჯანელი, 1 ოსი, 1 უკრაინელი, 1 ებრაელი, სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა "თანამშრომლობა" ამ საქმეში დადასტურდა სხვა მრავალეროვან შრომით კოლექტივებშიც.

ზემოთ მოტანილი სტატისტიკიდან კარგად ჩანს, რომ ამ ტრაგიკულ მოვლენებში საწარმოში დასაქმებული ყველა ერისა და ეროვნების ადამიანი მეტ-ნაკლებად მონაწილეობდა. საწარმოებში არსებული სოციალურ-პოლიტიკური, ეკონომიკური სიტუაცია აპირობებდა ადამიანების ჯგუფურ და ინდივიდუალურ ინტერესებს, მათ შორის დრამატულ კოლიზიებს და წინააღმდეგობას, რომლებიც თავის თავს მკვეთრად ავლენდნენ სწო-

რედ ექსტრემალურ სიტუაციაში, როცა პასუხისმგებლობისა და ადამიანური შიშით დაზაფრული ადამიანები ტრაგიკულ საქმეებს აკეთებდნენ. ინტერესთა ერთობა ბედის ერთობას აპირობებდა.

ჩვენს მიერ შესწავლილი მასალები ძირითადად ადასტურებენ, რომ მიუხედავად მძიმე სოციალურ-ეკონომიკური და მორალურ-ფსიქოლოგიური ვითარებისა, არსად არ დასტურდება ფაქტები, რაც მიუთითებს, რომ ეს ტრადიკული მოვლენები აშკარად ან ფარულად გამოყენებული იყო რომელიმე (თუნდაც ქართველი) ერის ჰეგემონიის მისაღწევად საწარმოში. თუმცა ექსტრემალურმა სიტუაციამ უკიდურესობამდე დაძაბა ადამიანური ურთიერთობა და რიგ კოლექტივში გამოვლინდა ზოგიერთი ერის წარმომადგენელთა მიერ ადრე პერიოდში შეუმჩნეველი დამოკიდებულების და შეუწყნარებლობის ფაქტები. საინტერესოა ამ ფაქტების ანალიზი.

თბილისის 26 კომისრის სახელობის ქარხანაში წლების განმავლობაში მუშაობდა კვალიფიციური ჩეხი მუშების ერთი ჯგუფი. ამ ჯგუფის წევრები საქართველოში 20-იანი წლების დასაწყისში ჩამოვიდნენ და გულმოდგინე მუშაობით 26 კომისრის სახ. ქარხანაში დამსახურებული ავტორიტეტი მოიპოვეს. მათ შრომისა და ცხოვრების კარგი პირობები ჰქონდათ შექმნილი, რასაც მიუთითებს ის, რომ ზოგი მათგანი დაწინაურდა კიდევ - ბურეში წლების განმავლობაში ქარხნის დირექტორიც იყო, შემდეგ კიროვის სახელობის ქარხანას ხელმძღვანელობდა, რესპუბლიკის მანქანათმშენებლობის მრეწველობის სამმართველოს უფროსიც გახდა. ეს პიროვნება მასობრივი რეპრესიების დროს დააპატიმრეს “ხალხის მტრის” ბრალდებით. მართალია, ის საწარმოში უკვე აღარ მუშაობდა, მაგრამ მის დაპატიმრებას მოჰყვა უნდობლობის გაძლიერება ჩეხი მუშების მიმართ საწარმოში და პოლიტიკური პროცესიც.

საყურადღებოა ჯგუფის ერთ-ერთი წევრის - გლავასას პროცესზე მისი ოპონენტების: ქართველების და სომხების საბრალდებო არგუმენტები. ამ პიროვნებას ძირითადად ანტისაბჭოთა ლაყბობა ედებოდა ბრალად. მას მუშებთან საუბარში

უთქვამს: “ჩვენთან ევროპაში საზამთროებს ღორებისათვის თესენ, აქ კი ადამიანები ჭამენ. ჩვენთან კიტრს უფრო კულტურულად ჭამენ, ჩვენი პაპიროსები უფრო უკეთესია, ვიდრე საბჭოთა”¹. პროცესის დროს გლავსა არ უარყოფდა ამ ფაქტებს და ცდილობდა განემარტა თავისი სიტყვების მნიშვნელობა. პროცესის მასალებიდან აშკარად ჩანს, რომ მან თავისი უკულტურო საუბრებით ეროვნული თავმოყვარეობა შეულახა ადგილობრივი ეროვნების წარმომადგენლებს, რომლებმაც კრიტიკულ ვითარებაში გაუხსენეს მას ეს წყენა. მართალია, პარტიიდან გლავსას გარიცხვის მიზეზი ბურეშთან მისი ურთიერთობა იყო, მაგრამ, როგორც ჩანს, პოლიტიკური პროცესის დროს მაინც წამოტივტივდა ეროვნული მომენტიც. აშკარაა, რომ ჩეხი მუშების მაღალი კვალიფიკაცია, ორგანიზებულობა, შინაგანი დისციპლინა, კულტურა ქვეცნობიერად აღიზიანებდათ უფრო თავისუფალი საწარმოო ურთიერთობებს მიჩვეულ ქართველს, სომეხს და რუსს.

უფრო რთულად იყო საქმე გერმანელი ეროვნების მუშებთან დაკავშირებით. გერმანიაში ფაშისტური რეჟიმის დამყარების შემდეგ ევროპაში საერთაშორისო ვითარება მკვეთრად გაუარესდა. ამან ტრადიციული მეგობრული დამოკიდებულება გერმანელი მუშების მიმართ ზოგიერთ კოლექტივში უნდობლობით შეცვალა. დამოკიდებულება უფრო უარესდებოდა, თუ დადასტურდებოდა, რომ კონკრეტულ პიროვნებას გერმანიაში ნათესავები ჰყავდა და ამის შესახებ მან არაფერი აცნობა პარტიულ ორგანიზაციას.

საბჭოთა სახელმწიფოს ანტიფაშისტური განწყობილება გარეგნულად არ იყო მიმართული გერმანელი ხალხის წინააღმდეგ, მაგრამ, როგორც ჩანს, დემოკრატიულ ფენებში სტიქიურად წარმოიშობოდა მაინც ფსიქოლოგიური შეუთავსებლობის კომპლექსი. ეს კარგად გამოჩნდა კიროვის სახელობის ჩარხსაშენებელ ქარხანაში, სადაც მუშაობდა გერმანელი მუშების ერთი ჯგუფი. 1937 წლის 13 ივლისს პარტიულმა კრებამ განიხილა საკითხი “ქარხანაში მავნებლობის შესახებ”. საკითხი უმისამართო იყო, მაგრამ სხდომაზე გამომსვლელებმა

ერთმა მომხსენებელმა საჯაროდ ბრალი დასდო გერმანელ მუშებს შპიონაჟში. საწარმოში რამდენიმე გერმანელი მუშა მუშაობდა: ფრეი, კნიპენბერგი, პრილერი, ილლე და სხვები. ისინი უარყოფდნენ ბრალდებას. კოლექტივმა შექმნა სპეციალური კომისია მათი საქმიანობის შესასწავლად. მასალებში არ ჩანს, პარტიულმა ორგანიზაციამ მათი პერსონალური საკითხი დამოუკიდებლად შეისწავლა, თუ ამ საქმეში სპეცსამსახურები დაეხმარნენ, მაგრამ ერთი აშკარაა, შემდგომ პარტიულ კრებაზე მოისმინეს ინფორმაცია: “საკ. კპ (ბ) თანამგრძნობის კნიპენბერგის შესახებ”. ბრალდებულმა კრებაზე წამოყენებული ბრალდებები არ უარყო: კავშირი “ხალხის მტრებთან”, კავშირი გერმანიასთან. მას ბრალი ედებოდა იმაში, რომ მისი ახლო ნაცნობის - ილლეს ძმა, გერმანიის მოქალაქე, ფაშისტური პარტიის წევრი იყო. მან ეს იცოდა და არ აცნობა პარტიულ ორგანიზაციას. მან ისიც იცოდა, რომ ძმებს მიმოწერა ჰქონდათ, რომ გერმანელი მუშები საექვოდ იკრიბებოდნენ თბილისის სხვადასხვა უბანში, დადიოდნენ გერმანიის საკონსულოში და ა. შ. ქარხნის პარტიულმა ორგანიზაციამ არსებული მასალები შემდგომი ძიებისათვის გადაუგზავნა სპეცსამსახურებს².

უნდა აღინიშნოს ანტისემიტიზმის გამოვლენის ცალკეულ რეციდივზეც, რაც საქართველოს პირობებში დიდ იშვიათობას წარმოადგენდა და მისი გაჩენაც დაკავშირებული იყო მასობრივი რეპრესიების გაძლიერებასთან. 1936-1937 წლების განმავლობაში რეპრესიები შეეხო პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების უმაღლესი ეშელონის თვალსაჩინო წარმომადგენლებსაც, რომელთა შორის ბევრი ებრაელი იყო. ტროცკისტების საგრძნობი ნაწილი, გასაგები მიზეზების გამო, ებრაელი იყო. ამ ფაქტორმა, როგორც ჩანს, მუშების ნაკლებად შეგნებულ და უკულტურო მასაში გამოიწვია ანტისემიტიზმის რეციდივი. რევოლუციამდე ანტისემიტიზმი ოფიციალური იდეოლოგია იყო რუსეთის იმპერიაში. ეს იდეოლოგია სრულიად მიუღებელი იყო ქართული მენტალიტეტისათვის, ამიტომაც მის რეციდივს სათანადო რეაგირებაც მოჰყვა. თბილისის ორთქმავალ-ვაგონ-შემკეთებელ ქარხანაში პარტიულმა ორგანიზაციამ დააფიქ-

სირა მუშებს შორის ასეთი საუბარი: “ნიკოლოზი სულელი კი არ იყო, რომ არ ენდობოდა ებრაელებს. საბჭოთა ხელისუფლება კი ენდობა მათ, როგორც გამოირკვა რვა ხალხის მტერიდან ოთხი ებრაელია”³.

ქარხნის პარტიულმა ორგანიზაციამ მკაცრი ადმინისტრაციული სასჯელი დაადო ამ თემაზე მოსაუბრე მუშა-კომუნისტებს და ასეთი საუბრები საწარმოში შეწყდა.

ზემოთ მოტანილი ფაქტები აშკარად მიუთითებენ, რომ საქართველოს ზოგიერთ კოლექტივში გამოვლენილი სხვა ერების წარმომადგენელთა მიმართ შეუწყნარებლობის ცალკეული ფაქტები განპირობებული იყო უმძიმესი საგარეო და საშინაო პირობებით, მეორე მსოფლიო ომის მოახლოებით, ევროპაში ფაშისტური რეჟიმების გაძლიერებით, საბჭოთა სახელმწიფოში სიფრთხილისა და უნდობლობის სინდრომის განმტკიცებით. აშკარაა, რომ ეჭვი მიმართული იყო ევროპული ერების წარმომადგენელთა წინააღმდეგ, რომელთა სამშობლო საბჭოთა კავშირში არ იყო. ეს ობიექტური საფუძველი ქმნიდა ნაყოფიერ ნიადაგს, რასაც აძლიერებდა ამ ერების ზოგიერთ წარმომადგენელთა ამპარტავანი დამოკიდებულება ადგილობრივი ეროვნების მუშების მიმართ. მათი შრომისმოყვარეობა, დისციპლინა, მაღალი კვალიფიკაცია წარმოშობდა გარკვეულ ფსიქოლოგიურ დაძაბულობას უფრო თავისუფალ წარმოებით ურთიერთობას მიჩვეულ მკვიდრი ეროვნების მუშებში.

რაც შეეხება ანტისემიტიზმის რეციდივებს, ეს საქართველოსათვის არნახული ფაქტი მთლიანად გამოიწვია რთულმა სოციალურ-ეკონომიკურმა და მორალურ-ფსიქოლოგიურმა ვითარებამ და დაკავშირებული იყო ებრაელი ეროვნების პარტიულ და სახელმწიფო მოღვაწეთა რეპრესიებთან, რაც მოხდა არა ეროვნული, არამედ პოლიტიკური მოსაზრებით.

1938 წლის რეაბილიტაციის შემდეგ საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში სხვა ერების წარმომადგენელთა მიმართ უნდობლობისა და ეჭვის გამოვლენა აღარ დასტურდება.

თავი VIII

ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება

შრომითი ურთიერთობის დროს, ყოველდღიური თანაცხოვრების შედეგად, რთული მორალურ-პოლიტიკური ვითარების პირობებში წარმოშობილი გაუგებრობები, დაძაბულობა და ზოგჯერ აშკარა კონფრონტაცია ეროვნებათაშორის ურთიერთობაში, კომუნისტური იდეოლოგიის მიხედვით, უნდა გამოესწორებინა ინტერნაციონალურ აღმზრდელობით საქმიანობას. ინტერნაციონალიზმი კომუნისტური იდეოლოგიის ძირითადი საფუძველი იყო მუდამ. რუსეთის იმპერიის ნანგრევებზე ახალი კომუნისტური იმპერიის ასაშენებლად საჭირო იყო ისეთი შემაკავშირებელი ღვედები, რომლებიც მტკიცედ შეადუღებდნენ სხვადასხვა ერის და სხვადასხვა სარწმუნოების მილიონობით, ერთმანეთისაგან საოცრად განსხვავებულ ადამიანებს, სამხედრო ძალასთან ერთად სულიერი ფასეულობებითაც შეუძლებელს გახდიდნენ ამ კავშირის დარღვევას. ეს შემაკავშირებელი ღვედები იყო პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ლენინური გაგება, რომლის მიხედვით კომუნისტური მოძრაობისათვის მთავარი სოციალური პრობლემების გადაწყვეტა იყო, ზოლო ეროვნული საკითხი მუდამ დაქვემდებარებული უნდა ყოფილიყო. მარქსიზმ-ლენინიზმის კლასიკოსთა მიხედვით იდეალურ მომავალში პროლეტარიატს უნდა აეშენებინა ისეთი საყოველთაო კეთილდღეობის სახელმწიფო, სადაც თავისუფლად და ბედნიერად იგრძნობდა თავს ყველა ერისა და ეროვნების წარმომადგენელი. მათი ერთობის საფუძველზე შეიქმნებოდა მსოფლიო პროლეტარული რესპუბლიკა. პერსპექტივაში, როგორც აღინიშნა, დასაშვები იყო ერების შერწყმაც.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრება ფაქტობრივად იმ დუღაბად იქცა, რომელმაც დაშლისკენ განწირული რუსეთის იმპერია კომუნისტურ მრავალეროვან სახელმწიფოდ გარდაქმნა. მაგრამ, პრაქტიკუ-

ლად, ყოველდღიურ ცხოვრებაში პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეების რეალიზაცია საბჭოთა სახელმწიფოში გარკვეულ სიძნელეებს აწყდებოდა “დიდმპყრობელური შოვინიზმის”, “ადგილობრივი ნაციონალიზმის”, “ანტისემიტიზმის” და სხვა, კომუნისტური იდეოლოგიისათვის მიუღებელი ნაციონალისტური რეციდივების შედეგად, რადგან ეს იდეური მიმართულებები ყურადღების ცენტრში აყენებდნენ ეროვნულ საკითხს, ეროვნულ ინტერესს და სხვა დანარჩენს მას უქვემდებარებდნენ.

სიძნელეების მიუხედავად, საბჭოთა მრავალეროვანი იმპერია შეიქმნა და მთელი სიცხადით დადგა ისეთი კომპლექსური პროგრამის შემუშავების აუცილებლობა, რომელიც ერთი მხრივ, გააძლიერებდა ცენტრისკენული ძალების შესაძლებლობებს და ურღვევს გახდიდა მრავალეროვანი სახელმწიფოს ერთიანობას, მეორე - ნაციონალური ინტერესების გარკვეული დოზის გათვალისწინებით უკმაყოფილების სიმწვავეს მოხსნიდა და მეტ-ნაკლებად შეარიგებდა ერის ოპოზიციურად განწყობილ ნაწილს, რომელიც ვერ ეგუებოდა ეროვნული დამოუკიდებლობის დაკარგვას. რეპრესიებთან ერთად ეროვნულ საკითხში მოქნილი და შორსგამიზნული პოლიტიკის განხორციელება გაზრდიდა კომუნისტური რეჟიმის მომხრეთა თუ არა, ლოიალურად განწყობილ პირთა რიცხვს არაპროლეტარულ ფენებში.

კომუნისტური პარტიის ინტერნაციონალისტურ მიზანდასახულობათა ადგილზე აღმსრულებელი იყო საფაბრიკო-საქარხნო პირველადი პარტიული ორგანიზაცია და მისი პროპაგანდისტული აპარატი. ის მცირე ცნობები, რაც მოიპოვება საქართველოში ფაბრიკა-ქარხნების პარტიული ორგანიზაციების მუშაობის შესახებ 20-იანი წლების დასაწყისში, აშკარად მიუთითებენ, რომ საწარმოებში პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ლენინური პრონციპების პროპაგანდა ადგილობრივმა პარტიულმა ორგანიზაციებმა დაიწყეს საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე. ეს არ შეადგენდა დიდ სიძნელეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ დემოკრატიულ საქართველოშიც პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი გაბატონებული იდეოლოგია იყო.

არის ცნობა, რომ უკვე 1921 წლის 1 ივნისს თამბაქოს №1 ფაბრიკაში (ყოფილი სეილანოვის საწარმო) ჩატარდა პარტიული ჯგუფის კრება, რომელიც მიემდგვნა III ინტერნაციონალს¹. 12 ივლისს სამივე ინტერნაციონალის ისტორიის საკითხებზე იყო მსჯელობა თბილისის ტყავის ქარხანაში².

ჩვენთვის უცნობია ამ მოხსენებების შინაარსი - მაშინ არ იყო მიღებული მოხსენებების დაფიქსირება ოქმებში. მაგრამ ისინი, ალბათ, ასახავდნენ ამ საკითხებზე ლენინურ, კომუნისტურ კონცეფციას.

საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნების პარტიული ორგანიზაციების იდეურ-აღმზრდელობით მუშაობაზე დაკვირვება აშკარად მიუთითებს, რომ იმ წლებში ისინი ჯერ კიდევ პირველ, გაუბედავ ნაბიჯებს დგამდნენ. მცირერიცხოვანი პარტიული ორგანიზაციები, პარტიის წევრთა დაბალი კულტურულ-საგანმანათლებლო დონე, საწარმოში წერა-კითხვის უცოდინართა მაღალი პროცენტი, პროპაგანდისტული კადრების არარსებობა - სერიოზულად აძნელებდა ადგილებზე იდეურ-აღმზრდელობითი მუშაობის განვითარებას. ამ პერიოდში უფრო ჭარბობს პროპაგანდის სალექციო ფორმა - მოხსენებები ინტერნაციონალურ თემებზე “ლენის ამბების შესახებ”, “პარიზის კომუნის შესახებ”, “III ინტერნაციონალის შესახებ” და ა. შ.

ძალიან მალე პროპაგანდისტული მუშაობა კიდევ უფრო გამოცოცხლდა, გამოჩნდნენ პროპაგანდისტთა პირველი კადრებიც. 1922 წლის 10 იანვარს თბილისის რკინიგზის მთავარი სახელოსნოების პარტიულმა უჯრედმა მიიღო დადგენილება: “პარტიული აღზრდის შესახებ”³. მუშების კომუნისტური აღზრდა, მისი მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე ზრუნვა უკვე პირველადი პარტიული ორგანიზაციის მთავარ ამოცანად გადაიქცა. მიღებულ დადგენილებაში ხაზგასმული იყო, რომ პოლიტიკური აღზრდის მისაღწევად უნდა გამოყენებულიყო არა მოხსენებები, არამედ საუბრები. აშკარაა, რომ ადრე არსებული მოხსენებების კითხვის ნაცვლად ცდილობდნენ დაენერგათ დისკუსიის მეთოდი, რათა პროპაგანდისტული შედეგი უფრო ეფექტური ყოფილიყო.

1923 წლიდან ძლიერდება ყურადღება ეროვნული საკითხისადმი. ეს დაკავშირებული იყო რკპ (ბ) XII ყრილობის გადაწყვეტილებებთან, რომლის მიზანი იყო ქვეყანაში ეროვნული დაძაბულობის შესუსტება, ლენინური ეროვნული პოლიტიკის პრინციპების უფრო მოქნილი რეალიზაცია, ეკონომიკურად და სოციალურად ჩამორჩენილი ერებისათვის სახალხო მეურნეობისა და კულტურის დაჩქარებული განვითარების საქმეში საჭირო პირობების შექმნა. ყრილობის გადაწყვეტილებები საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებშიც დაამუშავეს: ადელხანოვის ყოფილ ფეხსაცმლის ფაბრიკაში მოისმინეს მოხსენება “რკპ(ბ) ყრილობა ეროვნული საკითხის შესახებ” მოხსენება გაკეთდა სომხურად და პარალელურად ითარგმნებოდა ქართულ ენაზე⁴. ყრილობის მასალები შეისწავლეს თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში, სხვა საწარმოებში⁵.

გაძლიერდა პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეების პროპაგანდა. ეს დაკავშირებული იყო 1923 წელს დასავლეთ ევროპაში მუშათა მოძრაობის გააქტიურებასთან, გერმანიის პროლეტარიატის რევოლუციურ ბრძოლასთან. დასავლეთ ევროპის მუშათა მოძრაობის ყველა შედეგს საქართველოს ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციები იხილავდნენ კრებებზე, აწყობდნენ მიტინგებს, იღებდნენ მგზნებარე რეზოლუციებს, მოწოდებებს. იმ წლებში ძალიან პოპულარული იყო გერმანიაში მიმდინარე პოლიტიკური მოვლენების ანალიზი: გერმანიის პროლეტარიატი ცდილობდა სოციალისტური რევოლუციის განხორციელებას და ამ საქმეში მას ხელმძღვანელობდნენ III ინტერნაციონალის ლიდერები. მსოფლიო კომუნისტური რევოლუციის იდეის ბატონობის პირობებში ლექცია-მოხსენებებით ცდილობდნენ რიგით მუშებში პროლეტარული სოლიდარობის იდეის პროპაგანდას. მოხსენებები გერმანიაში მიმდინარე მოვლენების შესახებ ბევრ საწარმოში წაიკითხეს. ავჭალის შუშის ქარხნის მუშებმა ამ საკითხის განხილვის შემდეგ მიიღეს რეზოლუცია: “მტკიცედ გვჯერა მუშათა საქმის საბოლოო წარმატების, ეუსურვებთ უახლოეს ხანში ბურჟუაზიისა და კაპი-

ტალისტების დამხობას და მთელს მსოფლიოში კომუნისტური წყობილების დამყარებას კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობით, რომელიც მშრომელთა ინტერესების ერთადერთი დამცველია”⁶.

თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში მშრომელებმა ანალოგიური საკითხის განხილვის შემდეგ დაადგინეს: “თუ საჭირო გახდება გერმანიის პროლეტარიატის დასაცავად ღვომა, რათა სასწრაფოდ გაიმარჯვოს საბჭოთა რევოლუციამ, ჩვენ როგორც ერთნი დავდგებით, რათა განვახორციელოთ ეს”⁷.

ჩვენ სპეციალურად მოვიტანეთ იმ ეპოქის კოლორიტის ამსახველი ორი რეზოლუცია, რომელიც მიუთითებს მუშების დამოკიდებულებას რთული პოლიტიკური მოვლენებისადმი, კომუნისტური იდეოლოგიის ზეგავლენას, პროლეტარული რევოლუციით გამოწვეული ეიფორიის პირველ შედეგებს.

ჩვენ მიგვაჩნია, რომ საქართველოში კომუნისტური იდეოლოგიის, მათ შორის პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ლენინურ-სტალინური იდეების ძალუმი ზეგავლენა განსაკუთრებით გაძლიერდა 1924 წლის აგვისტოს აჯანყების ტრაგიკული დამარცხების შემდეგ. მართალია, დოკუმენტურად არ დასტურდება, მაგრამ სავარაუდოა, რომ აჯანყების ხელმძღვანელთა საბედისწერო შეცდომებმა, არაორგანიზებულობამ, დასავლეთის დემოკრატიული ქვეყნების ხელმძღვანელთა გულგრილობამ საქართველოს მიმართ, სასტიკმა რეპრესიებმა დიდი ხნით გაანელეს ქართველების მნიშვნელოვან ნაწილში ეროვნული იდეალებისადმი ერთგულება და გზა გაუხსნეს კომუნისტური ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის დამკვიდრებას. ეს პროცესი უფრო შესამჩნევი იყო თბილისის მრავალეროვანი მუშათა კლასის რიგებში, რომლის ორჭოფულმა პოზიციამ აჯანყების დროს მნიშვნელოვნად განაპირობა მისი დამარცხება.

აჯანყების დამარცხების შედეგებით ისარგებლა კომუნისტურმა პროპაგანდამ. გაძლიერდა კულტურულ-საგანმანათლებლო და პარტიულ-პროპაგანდისტული მუშაობა მოსახლეობაში. წერა-კითხვის უცოდინრობის სალიკვიდაციო მოძრაობა, პირველ რიგში, მიზნად ისახავდა ნაყოფიერი ნიადაგის მომზა-

დებას მარქსისტულ-ლენინური პროპაგანდისათვის. შეიძლება ითქვას, რომ ბევრ შემთხვევაში დედა-ენას და მარქსისტულ-ლენინური მოძღვრების საფუძვლებს მშრომელები ერთდროულად ეუფლებოდნენ.

ყოველწლიურად იხვეწებოდა პარტიული მუშაობის სტილი, მეთოდები და ფორმები. საწარმოებში იქმნებოდა პოლიტგანათლების ფართო ქსელი: პოლიტსკოლები, პოლიტწრეები. სხვადასხვა ერის მუშა-მოსამსახურეთა პოლიტიკური აღზრდის მიზნით ყალიბდებოდნენ წრეები ენობრივი ნიშნის გათვალისწინებით. ზაქესის კოლექტივში ქართულ და სომხურ ენაზე პოლიტწრეები შეიქმნა უკვე 1923 წელს⁸. თითქმის ყველა მრავალეროვან შრომით კოლექტივში ცდილობდნენ შეძლებისამებრ გაეთვალისწინებინათ პოლიტიკური აღზრდის დროს დიდი ეროვნული ჯგუფების ინტერესები. პოლიტიკური წრეები საქართველოში ძირითადად იყენებდნენ ქართულს, რუსულსა და სომხურ ენებს. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ცდილობდნენ პროპაგანდისტებისა და აგიტატორების ჯგუფებში მიეზიდათ სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები. თბილისის ტყავის ქარხანაში პროპაგანდისტებად და აგიტატორებად მუდამ ყავდათ სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ შრომით კოლექტივში ქართულ ენაზე პროპაგანდას ეწეოდნენ სომეხი ეროვნების მუშები. ეს, ერთი მხრივ, მიუთითებს კოლექტივში ქართული ენის მცოდნე პროპაგანდისტების ნაკლებობაზე, და მეორე მხრივ, იმას, რომ სომეხი ეროვნების მუშები ჩინებულად ფლობდნენ ქართულ ენას⁹.

ჩვენს შორის ვართ იმ აზრისაგან, რომ კომუნისტური პროპაგანდა საუკეთესოდ იყო დაყენებული. ამას მრავალი ფაქტი ადასტურებს. უკვე 20-იან წლებში პარტიულ პროპაგანდისტულ მუშაობაში შეიმჩნეოდა ფორმალისმი და სხვა ნაკლოვანებანი¹⁰. არც მსმენელები გამოირჩეოდნენ დიდი გულმოდგინებით. გავრცელებული იყო საქმისადმი ზერელე დამოკიდებულება, სიზარმაცე, გაცდენები. ზოგიერთ პოლიტ მეცადინეობას მსმენელთა მხოლოდ 45-50 პროცენტი ესწრებოდა¹¹.

მაგრამ ეს ნაკლოვანება დაიძლეოდა ინტენსივობის გაძლიერებით. პოლიტიკური პროპაგანდა ყოველწლიურად ტოტალური ხდებოდა და მისი მთავარი შემადგენელი ნაწილი იყო პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი, მუშათა საერთაშორისო სოლიდარობის გრძნობის აღზრდა.

შეიძლება კატეგორიულად ითქვას, რომ საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების პარტიული ცხოვრების პრაქტიკა ტერმინს “მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა” არ იცნობს მთელი 20-იანი წლების განმავლობაში. თუმცა ის სამუშაო, რაც ხორციელდებოდა ამ პერიოდში, და მათ ზემოთაც შევხვით, ინტერნაციონალური აღზრდის ელემენტებს უდავოდ შეიცავდა. მაგრამ ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის გეგმაზომიერი პროცესის, მისი ძირითადი მიმართულებებისა, ფორმების და მეთოდების შესახებ მსჯელობა იმ ხანის პარტიულ დოკუმენტებში არ გვხვდება.

ჩვენი აზრით, აღნიშნული მდგომარეობა გამოწვეული იყო იმით, რომ იმჟამად ამის საჭიროებას არ გრძნობდნენ. პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგია რევოლუციური გადატრიალების შემდეგ გაბატონებული იდეოლოგია გახდა. ის იყო გამარჯვებული კლასის - პროლეტარიატის იდეოლოგიის ერთ-ერთი ძირითადი შემადგენელი ნაწილი. კომუნისტურად განწყობილი მუშისათვის პროლეტარული ნიშნავდა ინტერნაციონალურსაც. ინტერნაციონალური შეხედულება აპრიორულად გაბატონებული იყო მთელი 20-იანი წლების განმავლობაში და ეს აშკარაა. მუშებს ჩვეულებრივ პირობებში არ სურდათ, შეიძლება ეშინოდათ კიდევ, აშკარად ეროვნული გრძნობების გამოვლენა. დამკვიდრებული იყო სტერეოტიპი - ის მუშაა, ე. ი. ინტერნაციონალისტი. თუ ის ეროვნულ მიკერძოებას იჩენს ეს წვრილბურჟუაზიული გავლენის, ან გადმონაშთების მიზეზითაა, რაც მიუღებელია პროლეტარული იდეოლოგიისათვის. ამიტომაც მიღებული იყო აქსიომა კომუნისტი, ე. ი. ინტერნაციონალისტი. ასეთი ფსიქოლოგიური განწყობილება განსაკუთრებით იყო კომუნისტური ორიენტაციის მუშებისათვის, რომლებიც 20-იან წლებში,

გარეგნულად მაინც ცდილობდნენ დაეცვათ მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის ორთოდოქსალური პრინციპები, აშკარად არ გამოემჟღავნებინათ ნაციონალისტური შეხედულებები, კომუნისტური იდეოლოგიისათვის მიუღებელი განწყობილებები.

მაგრამ, ისიც აღსანიშნავია, რომ იმჟამინდელი საზოგადოების ყოფით ცნობიერებაში პროლეტარული ინტერნაციონალიზმი უფრო მოისაზრებოდა როგორც, ინტერნაციონალური სოლიდარობა საზღვარგარეთის ქვეყნების მუშათა კლასთან, ან კიდევ მოკავშირე და ავტონომიური რესპუბლიკების მშრომელებთან ძმური მეგობრობის განვითარება, მაგრამ უშუალოდ შრომით კოლექტივში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობები იმ ხანად ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციების მხრივ პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის ცნებაში არ მოიაზრებოდა. აპრიორულად ითვლებოდა, რომ ეროვნებათაშორისი ურთიერთობა შრომით კოლექტივებში უკვე გადაჭრილი იყო იმით, რომ შრომით პროცესში ჩაბმულნი და ერთი ინტერესით შეკავშირებულნი იყვნენ სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები.

შრომით კოლექტივში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საკითხებისადმი ყურადღება ძლიერდება 30-იანი წლებიდან. ამ საქმეს საქართველოში გარკვეული ბიძგი მისცა ცენტრალური ორგანოს “მუშას” პუბლიკაციამ 1931 წლის 17 ივნისს “მებრძოლი ინტერნაციონალიზმი ნაციონალიზმის წინააღმდეგ”. მოწინავე წერილი განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა უშუალოდ შრომით კოლექტივში ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემის დიდ მნიშვნელობას ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის ეფექტურობის ამაღლების საქმეში. წერილში მოტანილი იყო მაგალითი ზესტაფონის ფეროგიგანტის მშენებლობიდან და ხაზგასმული იყო, რომ “მუშათა შორის ადგილი აქვს არა სასურველ დამოკიდებულებას. აქ მუშაობენ მეზობელი რესპუბლიკებიდან ჩამოსული მუშები. საჭიროა მედგრად დაეხვედეთ კლასობრივ მტერს, რომელიც ცდილობს მუშათა ურთიერთობის გამწვავებას. გახურებული შანთით ამოვწვათ ყოველგვარი ნაციონალიზმის გამოვლენა”¹².

ამ შემთხვევაში აშკარაა, რომ მონონაციონალურ მხარეში - ზესტაფონში საწარმოო გიგანტის მშენებლობაზე სხვა რესპუბლიკებიდან ჩამოსული მუშები უფრო მეტ პრობლემებს წააწყდებოდნენ, ვიდრე ინტერნაციონალისტური ტრადიციებით ცნობილ თბილისისა და ბათუმის შრომით კოლექტივებში. დაჩქარებული ინდუსტრიალიზაციის საფუძველზე სოფელს იძულებით მოწყვეტილი მკვიდრი ეროვნების მშრომელი გლეხები სწრაფად ვერ ახდენდნენ ადაპტაციას ახალ სოციალურ-ეკონომიკურ ვითარებაში, უჭირდათ კომუნიკაცია სხვა რესპუბლიკებიდან ჩამოსულ ადამიანებთან, არა ჰქონდათ პროლეტარული წრეობა, არც პროლეტარული იმუნიტეტი ნაციონალისტური რწმენებისა და ცრურწმენების მიმართ. ამიტომ ასეთი გაუგებრობები სრულიად ლოგიკური შეიძლება ყოფილიყო.

ამიტომაც, გასაგებია, რომ მრავალეროვან კოლექტივებში, გარკვეულ ეტაპზე, ყურადღება ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობისადმი უნდა გაძლიერებულიყო. პირველი შემთხვევა, როცა ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციის მუშაობაში “ინტერნაციონალური აღზრდის” ცნება გვხვდება, არის თბილისის თამბაქოს № 1 ფაბრიკა. აქ ქარხნის სპეციალურმა კომისიამ შეისწავლა საყოფაცხოვრებო სექტორის მუშაობა. რეკომენდაციები კრიტიკულ ნაწილში აღნიშნულია, რომ “ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში სექტორს არავითარი მუშაობა არ ჩაუტარებია”¹³. სამწუხაროდ, დოკუმენტში არ ჩანს, თუ რა მოიაზრებოდა “ინტერნაციონალური აღზრდის” ცნებაში, შეეხებოდა ის ერთაშორისი ურთიერთობის ასპექტებს, თუ მხოლოდ საერთაშორისო პროლეტარული სოლიდარობის იდეის პროპაგანდას ითვალისწინებდა. უფრო სარწმუნოა, რომ ამ შემთხვევაში ადგილობრივი, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემების მოწესრიგებაზე უნდა იყოს საუბარი, რადგან ეს სფერო საყოფაცხოვრებო სექტორის მუშაობას გარკვეულად უკავშირდებოდა.

1932 წელს თბილისის აბრეშუმსაქსოვი ფაბრიკის პარტიული ორგანიზაცია რემედასის 10 წლისთავთან დაკავშირებით მიღებულ დადგენილებაში მიუთითებდა, რომ “წინადა-

დება მიეცეს უჯრედების ბიუროებს წითელი ოქტომბრის მეგრძოლი შაბათობის აღსანიშნავად გაძლიერებული იქნეს ინტერნაციონალური აღმზრდელობითი მუშაობა¹⁴. აქ აშკარაა, რომ “ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობით მუშაობაში” პროლეტარიატის საერთაშორისო სოლიდარობის გრძნობის აღზრდაზეა საუბარი.

აღსანიშნავია, რომ სწორედ ამ წლებში ჩნდება რიგითი კომუნისტების გამოსვლებშიც ცნება “ინტერნაციონალური აღზრდა” კიროვის სახელობის ჩარხსაშენებელ ქარხანაში 1932 წელს კრებაზე კომუნისტი თავის გამოსვლაში აღნიშნავდა: “უჯრედს ინტერნაციონალური აღზრდის ფრონტზე თვალსაჩინო არაფერი გაუკეთებია”¹⁵. 1933 წელს ზაჰესის პარტიულ კრებაზე აღინიშნა: “საჭიროა უფრო მეტად მოვკიდოთ ხელი ინტერნაციონალურ აღზრდას, რომელიც დღემდე არ მიმდინარეობს დამაკმაყოფილებლად”¹⁶.

თბილისის 26 კომისრის სახ. მანქანათსაშენებელი ქარხნის პარტიული ორგანიზაციის კრებაზე 1936 წელს პარტკომის გამოსვლაში აღინიშნა: “მუშათა ინტერნაციონალური აღზრდის აუცილებლობის შესახებ”. ამის საფუძველზე კრების დადგენილებაში დაფიქსირდა, რომ “ქარხნის პარტორგანიზაცია თავის ყოველდღიურ ამოცანად სახავს მასების ინტერნაციონალური აღზრდის საქმეში მუშაობის განმტკიცებას და გაღრმავებას”¹⁷. მართალია, ძნელი გასარკვევია, თუ რას გულისხმობდნენ “ინტერნაციონალური აღზრდის” ცნებაში, მაგრამ თვითონ დაინტერესების ფაქტი უკვე სახეზეა.

აშკარაა, რომ ამ მრავალეროვან შრომით კოლექტივში ინტერნაციონალურ აღმზრდელობითი მუშაობის ასპექტით სერიოზულად დაინტერესდნენ. სწორედ ამ საწარმოდან გვაქვს ყველაზე სრულყოფილი ინფორმაცია შრომით კოლექტივში ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის შესახებ. 1938 წელს პარტიული ორგანიზაციის საანგარიშო მოხსენებაში ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობით მუშაობას უკვე მთელი თავი აქვს დათმობილი. ნათელია, რომ კოლექტივი ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის ქვაკუთხედად მიიჩნევს

მრავალეროვან კოლექტივში დასაქმებულ მშრომელებს შორის მრავალმხრივი ურთიერთობის განმტკიცებას. აღნიშნულია, რომ საწარმოში მუშაობენ ქართველები, რუსები, ებრაელები, გერმანელები, ოსები. მართალია, პრაქტიკულ მუშაობაში უფრო მეტი ყურადღება ეთმობა პროლეტარულ სოლიდარობის გრძნობის განმტკიცებას, საზღვარგარეთის მუშათა კლასთან ინტერნაციონალურ თანამშრომლობას, მაგრამ პარტორგანიზაციას უყურადღებოდ არ რჩება ადგილობრივი ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საკითხებიც¹⁸.

მართალია, ცალკეულ სამრეწველო შრომით კოლექტივებში შეიმჩნევა ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის საკითხებით დაინტერესება, მაგრამ ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობის მასობრივობა საქართველოში არ გვხვდება. ეს დაინტერესება საერთოდ არ ჩანს პერიფერიებში განლაგებულ საწარმოებში, რომელთა ღოკუმენტები საერთოდ არ იცნობენ ცნებას “ინტერნაციონალური აღზრდა”. შესწავლილ მასალებში ჩვენ არ შეგვხვედრია არცერთი ღოკუმენტი, რომელიც ასახავდა ინტერნაციონალური აღზრდის პერსპექტიულ გეგმას, ძირითად მიმართულებებს, აღზრდის კონკრეტულ ფორმებსა და საშუალებებს, კომპლექსურ პროგრამებს. ამ პერიოდში საერთოდ არ ჩანს საწარმოების ხელმძღვანელების დაინტერესება ეროვნული სტატისტიკით, ღოკუმენტებში საერთოდ არ ჩანს, რომ აინტერესებთ შრომითი თანამშრომლობის ინტერნაციონალური ასპექტები, წარმოების და საზოგადოების მართვაში მშრომელთა მონაწილეობის ინტერნაციონალური ბუნება, კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის ინტერნაციონალური ზეგავლენა. მით უფრო, რომ ამ მიმართულებით, როგორც ზემოთ უკვე აღინიშნა, მეტად საინტერესო მუშაობა წარმოებდა და გარკვეული შედეგებიც იქნა მოპოვებული: არსებობდნენ მუშათა ინტერნაციონალური ბრიგადები, წარმოების მართვის რგოლში სხვადასხვა ერის წარმომადგენელთა მონაწილეობა რეალური ფაქტი იყო, პრემიებისა და დაწინაურების დროს კარგად იყო დაცული ეროვნული თანასწორობის პრინციპი. პარტიული ღოკუმენტების დუმილი ამ

საკითხების შესახებ მხოლოდ იმით შეიძლება აღინიშნოს, რომ იმჟამინდელი პარტიული ლიდერები ამ საქმეში აღსანიშნავს და გასახმაურებელს ვერაფერს ზედადნენ - ეს იყო ჩვეულებრივი ყოველდღიური ცხოვრება. ამ ფორმებისადმი ყურადღება და ინტერესი გაძლიერდა 60-70-იან წლებიდან, როცა ქვეყნის განვითარების თავისებურებებმა და ეროვნული ინტერესების გაძლიერებამ მოითხოვეს ერთიანი ინტერნაციონალურ-ალმზრდელობითი მექანიზმის შემუშავება, რაც ააღორძინებდა 20-30-იანი წლების ინტერნაციონალიზმს და სიცოცხლეს შეუნარჩუნებდა შერყეულ კომუნისტურ იდეოლოგიას.

სწორედ ამ მდგომარეობით შეიძლება აიხსნას ის გარემოება, რომ რესპუბლიკის უმეტეს შრომით კოლექტივში, მათ შორის მდიდარი ინტერნაციონალური ტრადიციების მქონე კოლექტივებშიც კი 30-იანი წლების განმავლობაში საერთოდ არ ჩანს ინტერნაციონალურ-ალმზრდელობითი მუშაობის საკითხებით დაინტერესება.

სამაგიეროდ, საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში არსებობდა ორგანიზაცია, რომელიც თავისი არსით მოწოდებული იყო გაეწია ინტერნაციონალური იდეების პროპაგანდა. ეს იყო რემედასი (რევოლუციისათვის მებრძოლთა დახმარების საერთაშორისო საზოგადოება). ეს ორგანიზაცია საბჭოთა კავშირში შეიქმნა 1922 წელს. საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში ამ ორგანიზაციის კვალი უკვე 1924 წელს ჩანს. პირველი ასეთი ორგანიზაცია თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში შეიქმნა. 1926 წელს აქ უკვე ამ ორგანიზაციის რწმუნებული ჰყავდათ. მოგვიანებით ასეთი ორგანიზაციები სხვა სამრეწველო შრომით კოლექტივებშიც შეიქმნა¹⁹.

1924 წლის 15 ოქტომბერს შეიქმნა რემედასის რესპუბლიკური ორგანიზაცია. უკვე 1926 წელს რესპუბლიკაში არსებობდა რემედასის 3 საოლქო, 18 სამაზრო და 7 საქარხნო კომიტეტი. უჯრედების რაოდენობა აღწევდა 1059, აქედან გლეხური იყო მხოლოდ 263. ორგანიზაცია აერთიანებდა 84 ათას კაცს²⁰.

მიუხედავად იმისა, რომ ფაბრიკა-ქარხნების პარტიული ორგანიზაციები სისტემატურად იზილავდნენ რემედასის ადგილობრივი ორგანიზაციების საქმიანობას, მაინც, უკვე შექმნილ-თანავე მათ განუწყვეტელი რეამინაცია სჭირდებოდათ. როგორც ჩანს, ვერ ხერხდებოდა სტაბილური ორგანიზაციების შექმნა ადგილზე, ისინი პერიოდულად იშლებოდნენ და ხშირად მათ ხელმეორედ ქმნიდნენ²¹.

არსებული მასალა აშკარად მიუთითებს, რომ 20-იანი წლების მეორე ნახევარში ვერ მოხერხდა რემედასის პირველადი ორგანიზაციების მუშაობის აქტივიზაცია. მუშაობა ვერ გაცდა ორგანიზაციული ჩამოყალიბების ეტაპს. სამაგიეროდ, ხერხდებოდა მატერიალური თანხების შეგროვება, ზოგიერთ ორგანიზაციაში მოხერხდა დახმარების ფონდში ხელფასის 2 პროცენტის გადარიცხვა²².

30-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს ბევრ სამრეწველო შრომით კოლექტივში ამ ორგანიზაციის საქმიანობა აღარ იგრძნობა: თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში 1927 წლიდან 1937 წლამდე ამ ორგანიზაციის საქმიანობის კვალს ვერ წავაწყდით. კალინინის სახელობის ქარხანაში ორგანიზაციის ხელმძღვანელი ცუდი მუშაობისათვის დაისაჯა კიდეც²³. ასეთივე მდგომარეობა იყო კიროვის სახელობის ჩარხსაშენებელ, 26 კომისრის სახელობის და სხვა საწარმოებში²⁴.

სამაგიეროდ, აქტიურად მოღვაწეობდნენ ორგანიზაციის ცენტრალური-ხელმძღვანელი ორგანიზაციები. მათ მიერ ჩამოყალიბებული იყო მუშაობის ძირითადი მიმართულებები: ინტერნაციონალურ-აღმზრდელობითი მუშაობა, სოციალისტურ მშენებლობაში მონაწილეობა, საშეფო საპატიმროების პოლიტიპატიმრებთან, საზღვარგარეთის მოძმე ორგანიზაციებთან ინტერნაციონალური კავშირის დამყარება და განმტკიცება, მატერიალური დახმარების გაღება.

30-იანი წლების მეორე ნახევრიდან აშკარად იგრძნობა რემედასის ადგილობრივი ორგანიზაციების მუშაობის გამოცოცხლება. ეს, ალბათ, დაკავშირებული იყო ტოტალიტარული

რეჟიმის განმტკიცებასთან, პარტიულ-აღმზრდელობითი და ინტერნაციონალური მუშაობის გააქტიურებასთან, II მსოფლიო ომის მოახლოებასთან. მუშაობის ამ ეტაპზე განსაკუთრებული ზეგავლენა მოიპოვა პროპაგანდისტულ-აღმზრდელობითმა საქმიანობამ. პირველად ორგანიზაციებში ეწყობოდა რემედასის დეკადები, კითხულობდნენ ინტერნაციონალური შინაარსის მოხსენებებს, ყურადღება მიექცა თვალსაჩინო აგიტაციას, მოწესრიგდა ორგანიზაციული საკითხებიც²⁵.

საინტერესო მუშაობა წარმოებდა კალინინის სახელობის მექანიკური ქარხნის კოლექტივში. ადგილობრივი ორგანიზაცია 198 კაცს აერთიანებდა. შეიქმნა რემედასის კუთხეები, გაკეთდა პლაკატები, საწარმოში დაკიდეს ცნობილი საზღვარგარეთელი რევოლუციონერების სურათები, შეიმუშავეს პერსპექტიული გეგმა. ინტერნაციონალურ თემაზე ერთი წლის განმავლობაში 50 საუბარი და 3 მოხსენება ჩაატარეს. პერიოდულად აწყობდნენ რემედასის დღეებს. ისინი მიემდვნა პარიზის კომუნას, კანტონის კომუნას და საერთაშორისო პროლეტარულ დღესასწაულებს²⁶.

გააქტიურეს თავიანთი მუშაობა პროვინციაში არსებულმა რემედასის პირველადმა ორგანიზაციებმაც. ქუთაისის მაუდის ფაბრიკაში პერიოდულად კითხულობდნენ მოხსენებებს ინტერნაციონალურ თემებზე²⁷. ტყიბულის ორჯონიკიძის სახელობის მაღაროს რემედასის ადგილობრივმა ორგანიზაციამ სისტემატურად რიცხავდა დახმარების ფონდში ერთი დღის ხელფასს²⁸.

ყველაფრის მიუხედავად, რემედასის ადგილობრივ საფაბრიკო-საქარხნო ორგანიზაციებს არ შეუსრულებიათ ის როლი, რასაც მისგან მოელოდნენ პარტიული იდეოლოგიები, რადგან ტოტალიტარულ სახელმწიფოში პროპაგანდისა და აგიტაციის იმდენად მრავალფეროვანი ფორმები არსებობდნენ, რომ რიგით ადამიანს დრო არ რჩებოდა ყველა მათგანში აქტიური მონაწილეობისათვის.

30-იანი წლების მეორე ნახევარში განსაკუთრებით გაძლიერდა პარტიული პროპაგანდა. ეს იყო უკვე საბოლოოდ

ჩამოყალიბებული პოლიტიკური პროპაგანდის ერთიანი სისტემა პროპაგანდისტებისა და აგიტატორების უზარმაზარი არმიით, პოლიტიკური და ეკონომიკური განათლების სისტემის ფართო ქსელით, სპეციალური სახელმძღვანელოებით, მეთოდით, მუშაობის ძირითადი მიმართულებებით. ამ ეტაპზე, ი.სტალინის პიროვნების კულტის საბოლოოდ ჩამოყალიბების და ტოტალიტარული რეჟიმის საბოლოოდ განმტკიცების პირობებში, პარტიულმა პროპაგანდამ განსაკუთრებული მისია შეიძინა - მას, ჯერ ერთი, კვლავინდებურად უნდა განემტკიცებინა კომუნისტური ინტერნაციონალური იდეებისადმი ერთგულება და ამ იდეების ეჭვმიუტანელობის დოგმის გავრცელება, უზრუნველყო მეორე, ოფიციალური ხელისუფლების მიზანდასახულობებიდან გამომდინარე, დაემკვიდრებინა ის პოლიტიკური ცოდნა, რაც შეესაბამებოდა გაბატონებული კომუნისტური მიმართულების ი.სტალინის პოლიტიკური მიმართულების ინტერესებს, მესამე - ამ პროპაგანდას თეორიულად უნდა გაენადგურებინა ყველა იდეოლოგიური მოწინააღმდეგე კომუნისტური პარტიის შიგნით და გარეთ, ეჩვენებინა რიგითი ადამიანებისათვის ი.სტალინის პოლიტიკური აზროვნების გენიალობა და უნიკალურობა; მეოთხე - კორექტირება გაეკეთებინა პარტიის ისტორიისათვის იმ თვალსაზრისით, რომ აქცენტი გადატანილიყო პარტიის გამარჯვებული ლიდერების დამსახურებაზე პარტიისა და საბჭოთა ხელისუფლების წინაშე, დაეკნინებინა ან მთლიანად გაეყალბებინა დამარცხებული პარტიული ლიდერების დამსახურება.

მიუხედავად სიძნელებისა, იმ წლებში პარტიულმა პროპაგანდამ ძირითადად წარმატებით გაართვა თავი დაკისრებულ ამოცანას. უპირველეს ყოვლისა, ეს მიღწეული იქნა ორგანიზაციული მუშაობის გააქტიურებით. მუშაობა გაიშალა არა “სიღრმეში”, არამედ “სივრცეში”. გააქტიურდა ყურადღება მუშაობის რაოდენობრივ მაჩვენებლებზე, რამაც გარკვეული შედეგი გამოიღო.

პარტიული განათლების სისტემა მეტად მრავალფეროვანი და მრავალსაფეხურიანი იყო. არსებობდა საკანდიდატო სკოლები, დაწყებითი პოლიტ-სკოლა, მარქსიზმ-ლენინიზმის წრეები. აქ სწავლობდნენ პარტიის ისტორიას, მარქსიზმ-ლენინიზმის საფუძვლებს, პოლიტეკონომიას. არსებობდა მიმდინარე პოლიტიკის შემსწავლელი წრეები. მარქსის, ენგელსის, ლენინის და სტალინის ცალკეული ნაწარმოებების შემსწავლელი სპეციალური ჯგუფებიც.

პარტიული პროპაგანდის მთავარი მიმართულება იყო პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეების გავრცელება. ყველა არსებული სახელმძღვანელო ლიტერატურა, რითიც სარგებლობდნენ პარტიული მუშაობის დროს, თავისი შინაარსით ღრმად ინტერნაციონალური იყო.

საქართველოში პარტიულ-პროპაგანდისტული მუშაობა განსაკუთრებით გაძლიერდა 1935 წლიდან, როცა საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალურმა კომიტეტმა მიიღო დადგენილება პარტიულ-პროპაგანდისტული მუშაობის შემდგომი გაუმჯობესების შესახებ. უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა ლ.ბერიას ავტორობით გამოცემულ წიგნს: “ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორიიდან”. ეს წიგნი იყო ოფიციალური თვალსაზრისით დანახული ამიერკავკასიის ბოლშევიკური ორგანიზაციების ისტორია, აღსავსე სუბიექტური შეცდომებით და დამახინჯებებით, დაწერილი ისტორიისადმი კლასობრივი მიდგომის პოზიციებიდან, მაგრამ ამ ნაშრომში უდიდესი ადგილი ეთმობოდა ხალხთა ლენინური მეგობრობის იდეის პროპაგანდას. ამ წიგნის დამუშავება საქართველოს ყველა პარტიული ორგანიზაციის ძირითად ამოცანას შეადგენდა და მან დიდი ზეგავლენა მოახდინა იმჟამინდელ მასობრივ ცნობიერებაზე.

ასევე დიდი პროპაგანდისტული კამპანია მოჰყვა ი.სტალინის მონაწილეობით შექმნილი წიგნის - “საქ. კპ (ბ) ისტორია. მოკლე კურსის” - გამოქვეყნებას. ეს წიგნი საბჭოთა კომუნისტების “ბიბლიად” გადაიქცა და მთლიანად შეესაბამებოდა ტოტალიტარული სახელმწიფოს პოლიტიკურ და

იდეოლოგიურ ამოცანებს. წიგნში დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი პროლეტარიატის ინტერნაციონალური ერთობისა და სოლიდარობის განმტკიცების იდეის პროპაგანდას. საბჭოთა კავშირის მთელი პოლიტიკური განათლების სისტემა ამ წიგნს დაეფუძნა. ის ისწავლებოდა ყველა პარტიულ და კომკავშირულ ორგანიზაციაში, შეიქმნა მრავალი წრე და ჯგუფი, წიგნზე დამოუკიდებლად მუშაობდნენ ენთუზიასტები. წიგნის დამსახურება საბჭოთა კავშირში ინტერნაციონალისტური იდეების განმტკიცების საქმეში თვალსაჩინოა.

საქართველოს სამრეწველო საწარმოებში ინტერნაციონალისტური იდეების პროპაგანდისტების იყენებდნენ ყველა შესაძლო ღონისძიებას. ინტერნაციონალისტური იდეებით იყო ნასულდგმულები ღონისძიებები მიძღვნილი კომინტერნის მე-7 კონგრესისადმი, ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 20 წლისთავის აღსანიშნავად გამართული პროპაგანდისტული ღონისძიებები. ამავე მიზანს ემსახურებოდა რევოლუციის ბელადების დაბადების, ან გარდაცვალების თარიღების აღნიშვნის ცერემონიალი. ერთი სიტყვით, ინტერნაციონალიზმით იყო გამთბარი ყველა და ყველაფერი.

საბჭოთა პროპაგანდისტული მანქანის ინტენსივობა ჩქმალავდა პროპაგანდის საქმეში არსებულ ნაკლოვანებებს, ხოლო იმჟამად რიგითი საბჭოთა ადამიანის მასობრივი ცნობიერება კეთილგანწყობით აღიქვამდა საბჭოთა პროპაგანდას და მისი აშკარა ზეგავლენის ქვეშ იყო მოქცეული. ამას ისიც უნდა დაემატოს, რომ 30-იანი წლების მეორე ნახევარში ტოტალიტარულმა რეჟიმმა გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია ეკონომიკურ სფეროში, რამაც რამდენადმე შეცვალა რიგითი ადამიანის ყოველდღიური ყოფა. ამან საბჭოთა პროპაგანდას მატერიალური საფუძველი შეუქმნა.

პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის პრინციპების პროპაგანდა საბჭოთა სინამდვილეში ხდებოდა საბჭოთა პატრიოტიზმის და ათეისტური იდეების დამკვიდრების საფუძველზე. საბჭოთა პატრიოტიზმი - ერთიანი სოციალისტური სამშობლოს სიყვარულისა და ერთგულების გრძნობის დანერგვა

საქართველოში მე-11 არმიის შემოსვლისთანავე დაიწყო და შიშველ ფრაზეოლოგიასთან ერთად კონკრეტული საქმეებითაც განმტკიცდა. რომ შენიღბულიყო რუსეთის არმიის საოკუპაციო დანიშნულება, მისი შავბნელი როლი საქართველოში დემოკრატიული სახელმწიფოს ლიკვიდაციის საქმეში, უდიდესი პროპაგანდისტული საქმიანობა ტარდებოდა. უპირველეს ყოვლისა ყოველმხრივ ინერგებოდა დოგმა - მუშათა კლასის მჭიდრო კავშირის შესახებ წითელ არმიასთან, აზრი იმის შესახებ, რომ წითელი არმია - ეს მსოფლიო პროლეტარიატის ინტერესების ერთადერთი დამცველია, ხალხების კაპიტალისტური მონობიდან განთავისუფლების ძირითადი საშუალებაა და რომ ყველა ეროვნების პროლეტარიატი ვალდებულია მისი რიგების განმტკიცებაზე იზრუნოს - ეს შეხედულებები თანდათან საქართველოს სინამდვილეშიც ვრცელდებოდა და ბევრს სწამდა კიდევ. მით უფრო, რომ პროპაგანდა ყოველმხრივ ნერგავდა მას რიგითი ადამიანის შეგნებაში. ამ შეხედულებების განსამტკიცებლად გამოიყენებოდა სხვადასხვა საშუალებები. ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებული ფორმა იყო ფაბრიკა-ქარხნების საშეფო ურთიერთობა წითელი არმიის ნაწილებთან. საქართველოს ბევრი საწარმოო კოლექტივი საშეფო ურთიერთობით იყო დაკავშირებული წითელი არმიის ცალკეულ ნაწილებთან, მთელ გარნიზონებთან, ისინი პერიოდულად ხვდებოდნენ, აწყობდნენ საერთო ძალებით კულტურულ და პროპაგანდისტულ ღონისძიებებს, ეცნობოდნენ ერთმანეთის ცხოვრებას, საუბრობდნენ საჭირობოროტო საკითხებზე.

1922 წელს, ოქტომბრის რევოლუციის საიუბილეო დღეებში თბილისის თამბაქოს ფაბრიკებმა “პროლეტარი” და “როზა ლუქსემბურგი” მოაწყვეს შეხვედრა წითელი არმიის ნაწილებთან. მათი ერთობლივი ღონისძიებები ფართოდ იყო რეკლამირებული პრესაში²⁹. თბილისის თამბაქოს ფაბრიკაში შემდგომში შეიქმნა სპეციალური კომისია, რომელიც ორგანიზაციას უკეთებდა მუშა-მოსამსახურეთა სისტემატურ ურთიერთობას საშეფო № 12 ბატალიონის მებრძოლებთან. საწარმო-

ში ამ მიზნით შეიქმნა მხატვრული თვითმოქმედების, ლიტერატურის, სამხედრო ცოდნის პროპაგანდის წრეები³⁰.

თბილისის ფეხსაცმლის ფაბრიკაში 1926 წელს სპეციალური წარმომადგენელიც კი ჰყავდათ სამხედრო ნაწილებში. ისინი ესწრებოდნენ პარტიულ კრებებს, სამხედრო ღონისძიებებს. საშეფო ღონისძიებები 30-იან წლებშიც გაგრძელდა. რიგი საწარმო სპეციალურ გეგმებსაც ამუშავებდა, რომ ურთიერთობა სამხედრო ნაწილებთან უფრო ყოვლისმომცველი ყოფილიყო³¹.

ეფექტური აღმოჩნდა სამხედრო-ფიზკულტურული ორგანიზაციის “თავდაცვა-ავიოქიმის” ადგილობრივი ორგანიზაციების საქმიანობა. ამ ორგანიზაციების მუშაობის ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება იყო საბჭოთა პატრიოტიზმის გრძნობის ფორმირება, რაც წარმატებით ხორციელდებოდა. ამ ორგანიზაციის პირველად საწარმოო ჯგუფებში სხვადასხვა ერის ახალგაზრდები იყვნენ გაერთიანებულნი. ისინი ეუფლებოდნენ სამხედრო და გამოყენებითი სპორტის სახეებს. ამ ორგანიზაციებმა თავისი მუშაობა გაააქტიურეს 30-იანი წლების დასასრულს და თვალსაჩინო შედეგებსაც მიაღწიეს.

ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბების საქმეში თვალსაჩინო როლი შეასრულა ათეისტურმა პროპაგანდამაც. საბჭოთა სინამდვილეში ამას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭებოდა. ათეიზმი საბჭოთა იდეოლოგიის ქვაკუთხედი იყო მუდამ და ეს არ იყო ნაკარნახევი მხოლოდ იდეოლოგიური დოგმებით და მარქსისტულ-ლენინური მებრძოლი მატერიალიზმით. ათეიზმი იყო საბჭოთა სინამდვილის აუცილებლობა. მრავალეროვანი, ამასთან მრავალრელიგიური უზარმაზარი სახელმწიფოს მონოლითური შეკავშირება რელიგიური პრულარიზმის პირობებში წარმოუდგენელი იქნებოდა. საბჭოთა პოლიტიკურმა სისტემამ ათეიზმი ოსტატურად გამოიყენა მრავალეროვანი სახელმწიფოს შექმნის საქმეში.

ყველა არსებული რელიგიური შეხედულება ცრურწმენად და მიუღებლად გამოცხადდა, ყველას ცეცხლითა და მახვილით ებრძოდნენ. მისი ადგილი უნდა დაეკავებინა ახალ მოძღ-

რებას მარქსიზმ-ლენინიზმს თავისი დოგმატიკით, თავისი კულტის სიმბოლოებით, თავისი “ეკლესიით”, ორგანიზაციული სტრუქტურებით, საკუთარი “წმინდანებით” და “ღმერთებით”, საკუთარი მემორიალური ადგილებით.

რელიგიური შეხედულებების წინააღმდეგ ბრძოლა სწორედ ამიტომ წარმოებდა ასე შეუბრალებლად, რომ კომუნისტური იდეოლოგია მასში ხედავდა საშიშ კონკურენტს ადამიანთა გონებისათვის ბრძოლაში და ამიტომაც გამოიყენა ყველა დასაშვები და დაუშვებელი მეთოდი მის წინააღმდეგ. ამ საქმეში კომუნისტურმა იდეოლოგიამ გადამწყვეტ გამარჯვებას მიაღწია 30-იანი წლებისათვის: საბჭოთა საზოგადოების უმეტესი ნაწილი ათეისტი იყო. ათეიზმით გაჟღენთილი იყო მთელი კომუნისტური სისტემა და მისი პროპაგანდისტული აპარატი. ფაბრიკა-ქარხნები ათეისტურ ციხე-სიმაგრეებს წარმოადგენდნენ.

ანტირელიგიური პროპაგანდა და საქმიანობა განსაკუთრებით შემაშფოთებელი იყო საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში. აქტიურობას ამ საქმეში იჩენდნენ კომკავშირლები. 1923 წელს თბილისის თამბაქოს ფაბრიკის კომკავშირლებმა მოითხოვეს მისიონისტური ეკლესიის დახურვა და მისი გადაცემა კულტურის სახლისათვის³². ზაჰესის პარტიულმა ორგანიზაციამ მოითხოვა ტაძარი “მცირი” გადაეცათ ზაჰესის მუზეუმისათვის³³. ფაბრიკა-ქარხნების პარტიული ორგანიზაციები პერიოდულად იღებდნენ ანტირელიგიურ, ათეისტურ დადგენილებებს, მოითხოვდნენ ათეისტური პროპაგანდის გაძლიერებას.

ათეისტური პროპაგანდა გარკვეულ სიძნელეებსაც აწყდებოდა. 20-იანი წლების დასასრულს, დაჩქარებული ინდუსტრიალიზაციის პირობებში გლეხთა გაძლიერებულმა მიგრაციამ ქალაქებში ფაბრიკა-ქარხნებში გლეხური ფსიქოლოგიის ელემენტებიც მოიტანა. მათ ააღორძინეს საწარმოებში რელიგიური ცნობიერება. ამას მიუთითებს, იმჟამინდელი პარტიული დოკუმენტები, რომლებშიც აღნიშნავენ შრომითი კოლექტივების მუშათა რიგებში რელიგიური რწმენა-წარმოდგენის

გამოცოცხლებას. ამის შესახებ ინფორმაციას აქვეყნებდნენ რესპუბლიკის გაზეთებიც³⁴.

ანტირელიგიური პროპაგანდის გასაძლიერებლად შრომით კოლექტივებში შექმნილი იყო - "ულმერთოთა კავშირის" ადგილობრივი ორგანიზაციები. ისინი საწარმოში დასაქმებულ სხვადასხვა ეროვნების ადამიანებს აერთიანებდნენ. ეს ორგანიზაციები გარკვეულ მუშაობასაც კი ეწეოდნენ, მაგრამ 30-იანი წლების დასაწყისში ეს მუშაობა შენეულა. ამას მიუთითებს საფაბრიკო-საქარხნო პარტიული ორგანიზაციების კრიტიკული დადგენილებები, რომელთა მიზანია ათეისტური მუშაობის გამოცოცხლება³⁵.

ათეისტური მუშაობის გააქტიურების მიზნით ზოგიერთ შრომით კოლექტივში ეწყობოდა ათეისტური საღამო-შეხვედრები, ლექცია-საუბრები. საწარმოში პარტიული და კომკავშირული ორგანიზაციების ათეისტურ მუშაობას აძლიერებდა ათეისტური საქმიანობის სახელმწიფო ორგანოების ყოვლისმომცველი მოღვაწეობაც ათეიზმის პრინციპების საყოველთაო გავრცელებისათვის. შედეგები ამ თვალსაზრისით შთამბეჭდავი იყო: 20-30-იან წლებში საბჭოთა ადამიანის შეგნებაში, განსაკუთრებით მუშათა კლასის ცნობიერებაში, ახალმა მარქსისტულ-ლენინურმა იდეოლოგიამ და მისმა ატრიბუტიკამ, როგორც აღვნიშნეთ, დაიკავა წამყვანი და ძირითადი ადგილი.

არ შეიძლება არ დავინახოთ, რომ ათეისტური მუშაობის ეფექტურობის მიზნით კომუნისტურმა იდეოლოგიამ და პრაქტიკამ ძალიან ბევრი რამ გადაიღო ორთოდოქსალური მართლმადიდებლური რელიგიისაგან, რათა ამოევსო ის სიცარიელე, რაც შეიქმნა მრავალსაუკუნოვანი რელიგიური ცნობიერებისა და პრაქტიკის აღმოფხვრის შემდეგ: შეიქმნა "ლენინური კუთხეები", რომლებმაც შეცვალეს რუსულ სინამდვილეში არსებული სამლოცველო კუთხეები, საეკლესიო დროშები და წმინდანთა სურათები უაპელაციოდ შეიცვალა წითელი დროშებით და ბელადებთა სურათებით, საეკლესიო დღესასწაულები - მრავალრიცხოვანმა კომუნისტურმა დღესასწაულებმა შეცვალეს. გაჩნდა თაყვანისცემის კომუნისტური ადგილები, კომუ-

ნისტური რელიკვიები, მემორიალური რარიტეტები – რევოლუციის ბელადებთან და რევოლუციურ ბრძოლებთან დაკავშირებული გაღმერთებული შენობები, ტყეები, მინდვრები, სტამბები. მათი მონახულება ისევე სავალდებულო გახდა, როგორც იერუსალიმის ან მექის. ამასთან, თუ რელიგიის მიმდევრებს ასეთი მემორიალური ადგილები სხვადასხვა ჰქონდათ, კომუნისტების მიმდევრებს – სხვადასხვა ეროვნების და რწმენის ადამიანებს საერთო კომუნისტური რარიტეტები ჰქონდათ: ლენინის, სტალინის სახელებთან დაკავშირებული ადგილები, ცნებები “სმოლნი”, “წითელი მოედანი”, “ავლაბრის არაღეგალური სტამბა”, “გორი”, “ულიანოვსკი” და ა. შ. ყველა საბჭოთა ადამიანში ერთნაირ ემოციას იწვევდა.

გაჩნდნენ კომუნისტი “წმინდანებიც” – იდეისათვის წამებული რევოლუციონერები: როზა ლუქსემბურგი და კარლ ლიბკნეხტი, საკო და ვანცეტი, ს.კიროვი, 26 ბაქოელი კომისარი და სხვა მრავალი. შეიქმნა კომუნისტური რელიკვიების უზარმაზარი არსენალი, რაც თავისი რაოდენობით არ ჩამოუვარდებოდა რელიგიურ რელიკვიების რაოდენობას.

იდეოლოგიური ზეწოლა იმდენად ძლიერი იყო, რომ საუკუნეების განმავლობაში არსებული რიგი ტრადიცია, მართლაც, ადვილად შეიცვალა ახალი ტრადიციებით, ეს განსაკუთრებით შესამჩნევი იყო ქალაქში. საქართველოს გასაბჭოებისთანავე დამკვიდრდა კომუნისტური დღესასწაულები “7 ნოემბერი”, “8 მარტი”, “1 მაისი” ტრადიციად იქცა “კომუნისტური შაბათობები და კვირობები” კომუნისტური ტრადიციების დამკვიდრება ხდებოდა დემოკრატიული საქართველოს მიერ დადგენილი ტრადიციების სრული უგულველყოფის პირობებში. მათ მიერ განხორციელებული ყველა ღონისძიება გამოცხადდა პროლეტარიატის ინტერესების საზიანოდ. უარყოფითი შეფასება მიეცა “26 მაისს” – საქართველოს დემოკრატიული სახელმწიფოს გამოცხადების დღეს და მისი ადგილი დაიკავა “25 თებერვალმა” – საქართველოს გასაბჭოების დღემ.

საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა გარკვეული ნაწილი არ ეგუებოდა ძალით მოხვეულ ტრადიციებს და ცდილობდა დაეცვა დემოკრატიული საქართველოს რესპუბლიკის ტრადიციები. მათ აღნიშნეს “26 მაისი” იმით, რომ არ გამოცხადდნენ სამსახურში და დაისვენეს. ქარხანა “არსენალის” რამდენიმე მუშის ამ მოქმედებას 1922 წელს მოჰყვა ადმინისტრაციული ზემოქმედება, რის შედეგი იყო ამავე მუშების მონაწილის წერილი, სადაც ისინი ბოდიშს იხდიდნენ “ჩადენილი დანაშაულის გამო”. აღსანიშნავია, რომ მუშათა ამ ჯგუფში ქართველების გვერდით იყვნენ სომეხი ეროვნების მუშებიც, რაც აშკარად მიუთითებს, რომ თბილისის არა-ქართველი მოსახლეობის ზოგიერთი წარმომადგენელი აფასებდა ეროვნული დამოუკიდებლობის დღის მნიშვნელობას³⁶.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებისთანავე სასტიკი ბრძოლა გამოუცხადეს რელიგიურ ტრადიციებს. მათ დაუპირისპირეს კომუნისტური ტრადიციები: “კომკავშირული აღდგომა”, “კომკავშირული ქორწილი”, “კომუნისტური ნათლობა” და ა. შ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია “კომუნისტური ნათლობა”. ეს ახალი ტრადიცია საქართველოს სინამდვილეში უკვე 1923 წელს გამოჩნდა. ქარხანა “არსენალში” 29 დეკემბერს სხვადასხვა ეროვნების თორმეტი ბავშვი მონათლეს. ამ კომუნისტურ დღესასწაულს საქართველოს კომპარტიის ხელმძღვანელებიც ესწრებოდნენ. ბავშვებს დაანათლეს კომუნისტური სახელები: “ორჯონიკა”, “კომუნა”, “კიმ” (კომუნისტური ახალგაზრდული ინტერნაციონალი), “ერკოპინა”, “პროფინა” და სხვ.³⁷

თბილისის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში კომუნისტური ნათლობების სანიმუშო ორგანიზების მიზნით 1924 წელს სპეციალური კომისიაც კი შეიქმნა³⁸.

გულუბრყვილობის და უკულტურობის ეს ზეიმი პროვინციაშიც გავრცელდა. 1924 წელს ახალციხის მუშათა კლუბში ჩატარდა კომუნისტური ნათლობა, მონათლულ ბავშვებს დაანათლეს ახალი გვარ-სახელი: ვილი ორჯინიკიძე, კიმი ოქტომ-

ბრიძე. გაზეთის კორესპოდენტი აღნიშნავდა: “დედებმა სიხარულით და სიამაყით წაიყვანეს კომუნისტურად მონათლული ბავშვები, როგორც მომავალი მოწაფენი ჩვენი უდიდესი მასწავლებლის - ლენინის”³⁹.

ეს სამარცხვინო პრაქტიკა საქართველოში 1927 წლის შემდეგ აღარ გვხვდება. აშკარაა, რომ მსგავსი პრაქტიკის გავრცელება მიუთითებს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელების, მუშათა გარკვეული ნაწილის პრიმიტიულ ცნობიერებას, დაბალ კულტურას, ხელოვნური ყოფის შექმნის სურვილს, ფანატიზმს.

საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში ძალიან ბევრი ტრადიცია დაინერგა, მაგრამ მხოლოდ ზოგიერთი დამკვიდრდა და განმტკიცდა. ამას მნიშვნელოვნად აპირობებდა საბჭოთა სახელმწიფოს ზედმეტად მზრუნველი დამოკიდებულება ამ ტრადიციებისადმი: საბჭოთა დღესასწაულებს უკავშირებდნენ ფულად პრემიებსა და ჯილდოებს, მორალურ სტიმულებს - სიგელების გადაცემას, ფასიან საჩუქრებს, ბინების განაწილებას. ეს კიდევ უფრო მაღლა სწევდა დღესასწაულის მნიშვნელობას რიგითი ადამიანისათვის. ზოგიერთი საწარმო ახერხებდა საბჭოთა დღესასწაულების დროს უფასო წარმოდგენებისა და კინო-სეანსების დემონსტრაციას.

30-იან წლებში, საბჭოთა ტოტალიტარული სისტემის ჩამოყალიბების და ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესების პირობებში საბოლოოდ ორგანიზაციულად და ესთეტიკური თვალსაზრისით დასრულებული სახე მიიღეს საბჭოთა დღესასწაულებმაც. შრომითი კოლექტივები დიდ თანხებს ხარჯავდნენ ამ დღესასწაულების პროპაგანდისა და ორგანიზაციისათვის. დიდი მნიშვნელობა ენიჭებოდა დღესასწაულის დროს წარმოების ნოვატორებისა და წარჩინებულებისათვის ფასიანი საჩუქრების გადაცემას. დღესასწაულიც უფრო ყოვლისმომცველი გახდა. მაგალითად, 1937 წელს ოქტომბრის ტრადიციული დღესასწაული თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელი ქარხნის კოლექტივს 12012 მანეთი დაუჯდა. სადღესასწაულო რიტუალი ითვალისწინებდა ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური მიღწევების პროპაგანდას, საზეიმო

კრებას, დასვენების დღის მოწყობას, ექსკურსიას ავლაბრის არალეგალურ სტამბაში, მხატვრული თვითმოქმედების დათვალიერებას და ინტერნაციონალური საღამო შეხვედრის ორგანიზებას⁴⁰. მსგავსი სცენარით იდგმებოდა კომუნისტური დღესასწაულები სხვა შრომით კოლექტივებშიც.

30-იანი წლების მეორე ნახევარში ქვეყანაში განსაკუთრებით პოპულარული გახდა დღესასწაულები: “ავიაციის დღე”, “წითელი არმიის დღე”, “ახალგაზრდობის დღე”. სისტემატურად იმართებოდა ხალხმრავალი ალღუმები, სპორტული დღესასწაულები. ეს ღონისძიებები თავისი შინაარსით ღრმად ინტერნაციონალისტური იყო, მათი ფსიქოლოგიური ზემოქმედება საკმაოდ ძლიერი და შედეგიანი. უეჭველია, რომ ასეთი ღონისძიებების შემდეგ ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობა, გარკვეულწილად, მტკიცდებოდა, ვითარდებოდა ერთიანი სოციალისტური და ინტერნაციონალური სამშობლოს ერთგულების გრძნობა. აშკარაა ისიც, რომ ინტერნაციონალურმა ტრადიციებმა დაჩრდილეს ეროვნული და რელიგიური ტრადიციები, განსაკუთრებით ქალაქში.

თავი IX

საერთაშორისო მუშათა და კომუნისტური მოძრაობის ზეგავლენა ინტერნაციონალისტური მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე

XX ს. 20-30-იანი წლები საერთაშორისო ასპარეზზე კომუნისტური იდეოლოგიის დამკვიდრებისა და განმტკიცების წლებია. შექმნილი საერთაშორისო ვითარება ყოველმხრივ ხელს უწყობდა ამას - 1 მსოფლიო ომის შემდეგ მსოფლიოს ქვეყნების უმეტესობა უმძიმეს ვითარებაში აღმოჩნდა: ეკონომიკური სტაგნაცია, უმუშევრობა, სოციალური კატაკლიზმები ჩინებულ ფონს ქმნიდნენ მემარცხენე რადიკალური შეხედულებების განვითარებისათვის. ლენინის მიერ შექმნილი III კომუნისტური ინტერნაციონალი სწორედ ამ მძიმე სოციალური პირობების მაქსიმალურ გამოყენებასა და მსოფლიო კომუნისტური, რევოლუციური მოძრაობის განვითარებას ისახავდა მიზნად. ევროპის თითქმის ყველა ქვეყანაში მომრავლებული კომუნისტური პარტიები და მათი ლიდერები ცალსახად გამოხატავდნენ აღფრთოვანებასა და ერთგულებას რუსეთის ძღვევამოსილი პროლეტარიატის და მისი უპირველესი ლიდერის - ვ.ი.ლენინის მიმართ.

20-იანი წლების შუა ხანებში, ლენინის გარდაცვალების შემდეგ მსოფლიო ეკონომიკური და პოლიტიკური სტაბილიზაციის პირობებში, გერმანიაში მუშათა 1923 წლის გამოსვლების მარცხის, ინგლისის მეშახტეთა 1926 წლის საყოველთაო გაფიცვის უშედეგობისა და 1927 წელს ჩან-კაი-შის ანტიკომუნისტური გადატრიალების შედეგების ანალიზმა აშკარად უჩვენა კომუნიზმის ლიდერებს მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციის ტემპების შენელება.

საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაში ტროცკისტულ-მემარცხენე მიმართულებამ ადგილი დაუთმო უფრო პრაგმატულ, ზომიერ-ცენტრისტულ, სტალინურ პოლიტიკურ კურსს, რომელმაც მთავარ ამოცანად დასახა ერთ ქვეყანაში სო-

ციალიზმის პოლიტიკურ-ეკონომიკური საფუძვლების მშენებლობა და სწორედ ამით ზემოქმედების გაძლიერება მსოფლიო რევოლუციურ პროცესზე.

ი.სტალინმა თანდათან, მეთოდურად, ჯერ იდეოლოგიურად, ხოლო შემდეგ ფიზიკურადაც, გაანადგურა საერთაშორისო მუშათა მოძრაობის ის წარმომადგენლები, რომლებიც არ იზიარებდნენ მის “ახალ კურსს” და საფრთხეს უქმნიდნენ მას, როგორც საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაში, ისე მის მშობლიურ პარტიაში.

საერთაშორისო კომუნისტურ მოძრაობაში ლენინურ-ტროცკისტული გენერაცია შეცვალა ლენინურ-სტალინურმა გეარდამ: გ. დიმიტროვი, მ. ტორეზი, ე. ტელმანი, ვ. პიკი, კ. გოტვალდი, პ. ტოლიატი და სხვები საერთაშორისო მუშათა მოძრაობაში სტალინური კომუნიზმის დოგმატიკურ პრინციპებს საყოველთაო პროპაგანდას უწევდნენ და ამკვიდრებდნენ. სწორედ მათი დახმარებით განმტკიცდა მსოფლიო კომუნისტურ მოძრაობაში ი.სტალინის პიროვნების კულტი.

საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების რიგით კომუნისტს, რიგით მშრომელს, ალბათ, ნაკლებად აინტერესებდა და გაუგებარიც კი იყო მისთვის მსოფლიო კომუნისტური მოძრაობის ლიდერების დავა მსოფლიო რევოლუციის პერსპექტივებზე, გერმანიისა თუ ჩინეთის რევოლუციის ხასიათზე, შეცდომებსა თუ ნაკლოვანებებზე - ისინი ამ რთულ პოლიტიკურ და სოციალურ საკითხებში საერთოდ ვერ ერკვეოდნენ. მაგრამ საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის მიერ ი.სტალინის კურსის აღიარება ავტომატურად იწვევდა მისი პოზიციების განმტკიცებას საკუთარ პარტიაში, ქვეყანაში, მშრომელთა მილიონიან მასაში.

ამასთან, 20-30-იან წლებში საერთაშორისო მუშათა და კომუნისტური მოძრაობის წარმომადგენლების ზშირი ჩამოსვლები საბჭოთა კავშირში, მოკავშირე რესპუბლიკებში, საუბრები შრომით კოლექტივებში, მუშათა საერთაშორისო ძმობის იდეების ტოტალური პროპაგანდა, ჩვენის აზრით, ხელს უწყობდა ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის კომუნისტური დოგმა-

ტიკის დამკვიდრებას, ინტერნაციონალისტური მსოფლმხედველობის ფორმირებას.

1930 წელს ი.სტალინმა მოიპოვა საბოლოო გამარჯვება თავის პოლიტიკურ მოწინააღმდეგეებზე შინ და გარეთ. შედარებით ნორმალური ცხოვრების რიტმის დამკვიდრების შემდეგ, ინდესტრიალიზაციისა და კოლექტივიზაციის შუქ-ჩრდილების ფონზე მუშათა ინტერნაციონალისტური მსოფლმხედველობის, კლასობრივი სოლიდარობის იდეის განმტკიცების საქმეში წინა პლანზე გამოვიდა მატერიალური და მორალური დახმარება, ხშირი პირადი კონტაქტები უცხო თანამოძმეებთან, რომ არ მომხდარიყო პროლეტარული სოლიდარობის იდეის ცხოველმყოფელობის შესუსტება, პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებით დაეჭვება და მისი გაქრობა.

ამ მიზნით მასების ხშირი ფსიქოლოგიური დამუშავება, მათში რევოლუციური ომებიდან შემორჩენილი პროლეტარული სოლიდარობის იდეის ცხოველმყოფელობის გაძლიერება იყო სწორედ იმ მუშაობის მიზანდასახულობა, რის საფუძველზეც ცდილობდნენ განემტკიცებინათ საკუთარი ქვეყნის პროლეტარიატის კავშირი სხვა ქვეყნების მუშათა რაზმებთან.

ასეთი ღონისძიებები, ზოგ შემთხვევაში შეიცავდნენ ქველმოქმედების ელემენტებს, ითვალისწინებდნენ დამშეულთა, რეპრესირებულთა დახმარებას, მხარდაჭერას. ხშირ შემთხვევაში ასეთი მატერიალური მსხვერპლი ძვირად უჯდებოდათ რიგით მშრომელებს, მაგრამ ისინი ამას აკეთებდნენ პროლეტარული რევოლუციური ენთუზიაზმით, რაც 20-30-იან წლებში ჯერ კიდევ ძლიერი იყო.

მატერიალური და მორალური თანადგომა ჩვეულებრივი ადამიანური თვისებაა. იგი ყველა რელიგიური შეხედულების შემადგენელი ნაწილია და კომუნისტურმა იდეოლოგიამაც უნარიანად გამოიყენა იგი თავისი კლასობრივი ინტერესების გასამტკიცებლად.

ქართველი კაცის ტრადიციული ჰუმანიზმი, გულმოწყალება ადვილად მოერგო პროლეტარული სოლიდარობის კომუნისტურ პოსტულატებს. თვითონაც უკიდურეს მატერი-

ალურ მდგომარეობაში მყოფი ქართველი მუშა-კაცი სახსრებს არ იშურებდა სხვების დასახმარებლად.

20-იანი წლების დასაწყისში მთელი მსოფლიოს ყურადღება მიპყრობილი იყო რუსეთში შიმშილობის შედეგად დაზარალებული მოსახლეობისადმი. მოუსავლიანობამ, სამოქალაქო ომმა და „სამხედრო კომუნიზმის“ მანკიერებამ უკიდურესობამდე გაამძაფრა ცხოვრების მძიმე პირობები. შიმშილის ეპიდემიას ბევრი ემსხვერპლა. საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში კომუნისტების ინიციატივით გაიშალა დიდი მუშაობა დამშეულთა დასახმარებლად. 1922 წელს თბილისის თამბაქოს ფაბრიკამ დამშეულთა დასახმარებლად მოაწყო საქველმოქმედო საღამო და მიღებული თანხა დამშეულთა დახმარების ფონდში გადარიცხეს¹. რესპუბლიკის მკერავთა პროფკავშირის გადაწყვეტილებით დარგის საწარმოებში შეგროვდა ხელფასის ერთი პროცენტი და ეს თანხა ასტრახანის დამშეულთა დასახმარებლად გადაირიცხა². საქართველოს რკინიგზის არტელმა „კომუნამ“ დამშეულთა დასახმარებლად გადარიცხა 150 მილიონი მანეთი³.

დიდი დახმარება გაუწიეს საქართველოს მშრომელებმა ყირიმის დამშეულ მოსახლეობას. ქართველების დახმარება უაღრესად დროული და კმედითი აღმოჩნდა: „დახმარება მივიღეთ სწორედ იმ დროს, როცა შიმშილით დაუძლურებულ გლეხობას არა ჰქონდა საშუალება მინდორში პურის ასაღებად სამუშაოდ გასვლის. ის დახმარება, რასაც ყირიმს უწევს საქართველო, აზერბაიჯანი (ეს უკანასკნელი უმნიშვნელოს) და მოსკოვი, ინახავს მოსახლეობას - 200000 სულს“ - ნათქვამი იყო მადლობის დეკლამაციაში⁴.

დიდი საქველმოქმედო მუშაობა გაიშალა 1924 წელსაც, როცა დიდმა წყალდიდობამ დააზარალა ლენინგრადი და მისი მოსახლეობა. საქართველოს მშრომელებმა სერიოზული დახმარება გაუწიეს ამ ქალაქსაც. ზაპესის კომუნისტების კრებაზე მიიღეს გადაწყვეტილება მუშათა კვებისათვის გამოყოფილი თანხიდან 1500 მანეთი გადაეცათ ლენინგრადელთა დახმარების ფონდში, ამასთან, სანამ მდგომარეობა ქალაქში გამოსწორდება-

ოდა, გადაწყდა ხელფასიდან სისტემატურად ორი პროცენტის გადარიცხვა⁵. საქართველოს მკერავთა კავშირიმა უმუშევართა დახმარების ფონდიდან გადარიცხა მნიშვნელოვანი თანხა⁶.

საბჭოთა პროლეტარიატის დიდი ინტერესი გამოიწვია გერმანიაში მიმდინარე მოვლენებმა. 1923 წელს გერმანიის პროლეტარიატი იბრძოდა ძალაუფლებისათვის. მისი მატერიალური და მორალური დახმარების მიზნით ძალიან ბევრი გაკეთდა. ამ საქმეში თავისი სიტყვა თქვეს საქართველოს მუშებმა და მუშა-ქალებმა. 1923 წლის 21 ოქტომბერს ნაძალადევის კლუბში შეიკრიბნენ მუშა-ქალები და დიასახლისები. მათ დეტალურად მიმოიხილეს გერმანიაში შექმნილი პოლიტიკური ვითარება. მიღებულ რეზოლუციაში ქართველმა მუშა-ქალებმა პროლეტარული სოლიდარობა გამოუცხადეს გერმანიის პროლეტარიატს⁷.

ასეთი ღონისძიება საქართველოს ბევრ საწარმოში ჩატარდა. მუშათა კრებებსა და მიტინგებზე საქართველოს მუშები სოლიდარობას უცხადებდნენ თავიანთ კლასობრივ ძმებს გერმანელ მუშებს. შეკრებები მოეწყო: თბილისის წყალსადენში, მკერავთა კავშირში შემავალ საწარმოებში, ჭიათურის მაღაროებში. ჭიათურის მუშებმა გადაწყვიტეს ერთი დღის ხელფასის გადარიცხვა რურის მუშების დახმარების ფონდში⁸. ასეთივე გადაწყვეტილება მიიღო თბილისის ფეხსაცმლის ფაბრიკის კოლექტმა⁹. მკერავთა კავშირმა 25 ოქტომბრის მანეთი გადარიცხა რურის მუშათა დასახმარებლად¹⁰.

ზაქესის მუშებმა მიიღეს მეტად საინტერესო რეზოლუცია: "უნდა ვიყოთ ფხიზლად იმისათვის, რომ რევოლუციური პროლეტარიატის პირველსავე დაძახებაზე დავეხმაროთ მათ ბრძოლაში ევროპის ახალი მტაცებლის, კაპიტალიზმის ახალი იარაღის ფაშიზმის წინააღმდეგ"¹¹.

მსგავსი რეზოლუცია მიიღეს ტყავის № 1 ქარხნის მუშებმაც: "აუცილებლობის შემთხვევაში ჩვენ გამოვიჩენთ კიდევ უფრო მეტ ენთუზიაზმს, არ ვიჯდებით ხელებჩამოყრილნი და არ მივცემთ საშუალებას მათ - კაპიტალისტებს შეეზონ მსოფლიო რევოლუციის შტაბს - III ინტერნაციონალს"¹².

აშკარაა, რომ რევოლუციური ენთუზიაზმი ჯერ კიდევ ძლიერი იყო საქართველოს მუშათა კომუნისტურად განწყობილ ნაწილში, რასაც ყოველმხრივ ახალისებდა არსებული ხელისუფლება. ძლიერი პროპაგანდა, პროლეტარული აპრიორი უზრუნველყოფდა მუშის ცნობიერებაში ძლიერი რევოლუციური მუხტების არსებობას. ამას მიუთითებს თბილისის თამბაქოს ფაბრიკის მშრომელთა რიგითი საპირველმაისო მიტინგის რეზოლუცია, რომელშიც კარგად ჩანს იმჟამინდელი მუშის განწყობილება: “ჩვენი გამარჯვება სრული არ არის. დასავლეთის მუშები ჯერ კიდევ მონობაში არიან. ჩვენ ყოველგვარი სიძნელის მიუხედავად უნდა გამოვვლიჯოთ ეს ტანჯული მასა ექსპლოატატორთა ხელებიდან. ჩვენი უპირველესი მოვალეობაა დავეხმაროთ მათ გახდნენ ისეთივე თავისუფალნი, როგორც ჩვენ ვართ”¹³.

ჩვენ სპეციალურად მოგვყავს ვრცლად ამონაწერები მუშათა კრებებისა და მიტინგების რეზოლუციებიდან, რადგან ისინი ასახავენ ეპოქის კოლორიტს, მუშათა გარკვეული წრეების განწყობას, მათი საერთაშორისო სოლიდარობის გრძნობას. ეს რეზოლუციები, ჩვენის აზრით, ნაკლებად არიან შერყენილი პარტიული ბიუროკრატიის ჩარევით და უფრო გამოხატავენ რიგითი მუშის განწყობილებებს და განცდებს. რა თქმა უნდა, პოლიტიკურად აქტიური მუშების გვერდით იყვნენ საერთაშორისო სოლიდარობის საკითხებისადმი ინდიფერენტულად განწყობილი ადამიანებიც, რომელთაც საკუთარი ოჯახის ბედი უფრო აღელვებდათ, ვიდრე სხვა სახელმწიფოებში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესები. ისინი ნაკლებად მონაწილეობდნენ ასეთ ღონისძიებებში, მაგრამ მათი გუნება-განწყობილებების შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცით.

მუშათა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთება ყოველმხრივ ხალისდებოდა. ამ მიზნით განსაკუთრებით ეფექტურად იყო გამოყენებული დასავლეთ ევროპის მუშათა კლასობრივი ბრძოლის მაგალითები. ასეთი ფაქტები ხანგრძლივი მსჯელობის საგანი ხდებოდა, აწყობდნენ მიტინგებს, აგროვებ-

დნენ თანხებს, იწვევდნენ შეხვედრებზე ცნობილ რევოლუციონერებს, პროლეტარიატის ლიდერებს.

საბჭოთა კავშირში დიდი აჟიოტაჟი გამოიწვია ინგლისის მემახტეების მასობრივმა გაფიცვამ 1926 წელს. ეს ფაქტი უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენად გამოცხადდა. მას თავისი შეფასება მისცეს კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელებმა. ადგილობრივი პარტიული ორგანიზაციებშიც აქტიურობდნენ ამ საქმეში. საქართველოში ყველგან მოეწყო მიტინგები და კრებები, სოლიდარობის საღამოები. პოლიტიკური თვალსაზრისით უადრესად აქტიურმა ზაქესის კომუჟრედმა ინგლისის მუშების გაფიცვის საკითხი სპეციალურად განიხილა და მათი დახმარების ფონდში გადარიცხა ერთი დღის ხელფასი. კოლოფების ქარხნის მშრომელთა 160 კაციანმა კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება გაფიცვის დამთავრებამდე დახმარების ფონდში ხელფასის ერთი პროცენტის გადარიცხვის შესახებ¹⁴.

1926 წლის 22 ივნისს თბილისში მოეწყო ფაბრიკა-ქარხნების მუშათა წარმომადგენლების გრანდიოზული შეკრება. ის მთლიანად ინგლისელ მუშახტეებს მიეძღვნა. კრების რეზოლუციაში აღინიშნა: “ინგლისის მუშათა დახმარება ჩვენი საქმეა და ერთხმად გადაწყვეტით გადავდოთ სამთამაღნო მუშების სასარგებლოდ დღიური ხელფასის მეოთხედი”¹⁵.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ამ საქმეში სახელმწიფო დაწესებულებებთან ერთად აქტიურობას იჩენდნენ კერძო საწარმოთა მშრომელებიც. თბილისის ცენტრალურ მუშათა კლუბში შეიკრიბნენ კერძო საწარმოების მელითონე მუშები. მათ საჯაროდ განაცხადეს, რომ “ყოველთვის მზად ვართ დავეხმაროთ ინგლისის გაფიცულ მაღაროელებს დაწყებული საქმის დაგვირგვინებაში”¹⁶.

უდიდესი მნიშვნელობის პოლიტიკურ მოვლენად იქცა თბილისში ინგლისელი მემახტეების და გაფიცული მუშების მეუღლეების სტუმრობა. ისინი იყვნენ ზაქესში, შეხვდნენ მუშებს. ინტერნაციონალურ მიტინგზე ინგლისელი მუშა-ქალები სიტყვით გამოვიდნენ. ერთ-ერთმა მათგანმა - ვილი პოლიმ შეკრებილებს მიმართა: “თქვენ გაინტერესებთ თუ რატომ არ

დაეხმარა ინგლისის მუშათა მასა მაღაროელებს? ჩვენი მთავრობა მეტად ეშმაკია, უხეში და სასტიკია. მან იცის, რომ გამარჯვებისათვის საჭიროა გათიშვის შეტანა მუშათა კლასში. ამ მხრივ მას ეხმარება კაპიტალისტური პრესა, რომელიც მეტად ძლიერია ინგლისში. შორს არ არის ის დრო, როდესაც ინგლისის მუშათა კლასი მუშაობის მეთოდად გაიხდის შეიარაღებულ ბრძოლას”¹⁷.

მუშათა დელეგაციების შეხვედრები საქართველოს პროლეტარიატის წარმომადგენლებთან - ის ერთ-ერთი ძლიერი საშუალება იყო, რაც 20-30-იან წლებში განსაკუთრებით ამტკიცებდა პროლეტარული სოლიდარობის რწმენას, ამტკიცებდა საქართველოს მუშათა შორის კომუნისტურ ილუზიებს, წარმოშობდა კომუნისტური პარტიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკური კურსის შეუცდომლობის დოგმას. ამ შეხვედრების ერთ-ერთი მიზანი ის იყო, რომ არ შეფერხებულყო პროლეტარიატის რევოლუციური ენერგია, მსოფლიო კომუნისტური იდეებისადმი ერთგულება.

ასეთი შეხვედრების შინაარსის გაცნობა აშკარად მიუთითებს, რომ მათ, მართლაც, შეეძლოთ საქართველოს მუშათა შორის კომუნისტური ინტერნაციონალიზმის იდეების რწმენის განმტკიცება, საბჭოთა ცხოვრების წესის უპირატესობის დოგმის დაჯერება. ასეთი შეხვედრები უდიდესი ფსიქოლოგიური ზემოქმედებით ტარდებოდნენ და მათი ზეგავლენა აშკარა იყო.

1924 წლის სექტემბერში თბილისს ეწვია საერთაშორისო კომუნისტური მოძრაობის ერთ-ერთი ლიდერი კლარა ცეტკინი. ამიერკავკასიის რკინიგზის მუშა-მოსამსახურეებთან შეხვედრის დროს მან აღნიშნა: „გერმანიის მუშები გაფაციცებით აღევენებენ თვალყურს საჭოთა რესპუბლიკების ამბებს და შორს არ არის ის დრო, როცა გერმანიის და საბჭოთა რესპუბლიკების პროლეტარიატი ერთად გამოვლენ მსოფლიო ბურჟუაზიის დასამხობად”¹⁸.

1925 წლიდან განსაკუთრებით გაძლიერდა საზღვარგარეთიდან მუშათა დელეგაციების ჩამოსვლა საქართველოში. 16 ივნისს თბილისში ჩამოვიდა ინგლისის მუშა-ქალების დელე-

გაცია. შემდეგ ჩამოვიდნენ საფრანგეთ-ბელგიის მუშათა წარმომადგენლები. ისინი დაინტერესებულნი იყვნენ 1924 წლის აჯანყების შედეგებით. დელეგაციის წევრები შეხვდნენ მუშებს, ისაუბრეს საყოფაცხოვრებო საკითხებზე.

დიდი ზეიმით შეხვდნენ საქართველოში გერმანიის პროლეტარიატის წარმომადგენელთა ჩამოსვლას 1925 წლის აგვისტოში. დელეგაციაში შედიოდნენ სოციალ-დემოკრატიის ლიდერებიც. ისინი შეხვდნენ მეტეხის ციხეში დაპატიმრებულ პოლიტპატიმრებს, გაესაუბრნენ მათ. ამ შეხვედრის ანგარიში გამოქვეყნდა საქართველოს ოფიციალურ პრესაში. გერმანელი მუშები იყვნენ თბილისის ტრამვაის კოლექტივში, რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებში, არსენალში. გერმანიის დელეგაციის საპატივსაცემად თბილისში მოეწყო დიდი მანიფესტაცია. იმ დღეს საწარმოებში ადრე შეწყდა მუშაობა. რუსთაველის პროსპექტზე მოეწყო ორი ტრიბუნა. წითელი დროშების ტევა არ იყო. მიტინგზე სიტყვებით გამოვიდნენ გერმანელი სტუმრები. მათ აღნიშნეს, რომ “საქართველოში სრული თანხმობაა მუშათა კლასსა და საბჭოთა ხელისუფლებას შორის. გერმანიის პროლეტარიატისა და საბჭოთა პროლეტარიატის გზა ერთია. ჩვენ გერმანიაში წავიღებთ თქვენგან გადმოღებულ რევოლუციურ სულს”¹⁹.

გერმანიის მუშათა დელეგაცია ეწვია საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებს, იყო აჭარაში, დაათვალიერა აჭარის წყალის ჰიდროელექტროსადგურის მშენებლობა, გაეცნო მუშათა ყოფაცხოვრებას. დელეგაციის ხელმძღვანელმა ჰანს ბეკერმა საჯარო გამოსვლაში აღნიშნა, რომ “საქართველოს მუშათა კლასი წინ მიდის, რომ ის ჩქარი ნაბიჯით უახლოვდება სოციალიზმს”²⁰.

1925 წლის სექტემბერში თბილისში ჩამოვიდა ინგლისის პარლამენტის მუშათა ფრაქციის დელეგაცია. ზაპესში ყოფნის დროს მათ სტუმართა წიგნში ჩაწერეს: “ზემოავჭალის დიდი ელექტრომშენებლობა არის ახალი ცხოვრების ახალი კვალი, რომელიც ღრმად არის გავრცელებული საბჭოთა კავშირის მთელ სივრცეზე”²¹.

თბილისში მყოფმა ავსტრიის მუშა-ახალგაზრდობის დელეგაციის წევრებმა მიიღეს მიმართვა საქართველოს მშრომელი ახალგაზრდობისადმი. მიმართვაში ნათქვამი იყო: “ავსტრიაში დაბრუნებისას ჩვენ შევეცდებით გავაქარწყლოთ ყველა ის ცილისწამება, რასაც ავრცელებს ბურჟუაზია სსრ-ს შესახებ. ჩვენ ამას შევეცდებით და ვიხმართ ყოველგვარ ღონისძიებას, რათა ავსტრიის მუშა-ახალგაზრდობა მიხვდეს, რომ მზად არის ნიადაგი მსოფლიო პროლეტარული რევოლუციისათვის. ძირს ბურჟუაზია და სოციალ-გამცემლები. გაუმარჯოს მსოფლიო რევოლუციას”²².

თანდათან გაფართოვდა საქართველოში სტუმართა გეოგრაფიული არეალი. 1925 წელს საქართველოში ჩამოვიდა იტალიის პოლიტპატიმართა ერთი ჯგუფი. საქართველოს ოფიციალურ ხელისუფლებასთან ისინი აყენებდნენ საკითხს საქართველოში იტალიის პოლიტემიგრანტების გადმოსახლების შესახებ. მათ ამ მიზნით ძალიან მოეწონათ ალაზნის ველი²³.

თბილისში იყვნენ გლეხთა ინტერნაციონალის წარმომადგენლები იტალიიდან. მათ დაათვალიერეს თბილისის ფაბრიკა-ქარხნები და წასვლის წინ განაცხადეს: “შეიძლება თამამად ითქვას, რომ მთელ მსოფლიოში საბჭოთა ხელისუფლებას ნდობით და სიყვარულით ეპყრობა ამ ხელისუფლების შემქმნელი ხალხი, ვიდრე სხვა რომელიმე ერი თავის ხელისუფლებას”²⁴.

1926 წელს საქართველოს დასავლეთ ევროპის მუშათა რამდენიმე დელეგაცია ესტუმრა. პირველები ავსტრიელი მუშები იყვნენ, რომლებმაც დეკლარაციით მიმართეს საქართველოს მშრომელებს: “ჩვენ შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ ყოველგვარი სმები ქართველი ხალხის ეროვნული ჩაგვრის შესახებ სინამდვილეს არ შეეფერება და რომ ყველა ეროვნება საქართველოში სარგებლობს ეროვნული და კულტურული თავისუფლებით. საბჭოთა საქართველოს მეურნეობის ყველა დარგი აღორძინების გზაზეა”²⁵.

იმავე წლის აგვისტოს თვეში საქართველოს კვლავ ესტუმრნენ გერმანელი მუშები. ისინი ხუთ ჯგუფად განაწილდნენ და დაათვალიერეს საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნები, მუშათა კულტურულ-საგანმანათლებლო დაწესებულებები. საქართველოს მუშებთან შეხვედრის დროს დელეგაციის წევრმა ბესერ ვილმა აღნიშნა: “ჩვენ არა ვართ თქვენსავით თავისუფალი, მაგრამ ჩვენ ყოველგვარ ზომებს ვიხმართ და ვიბრძოლებთ იმისათვის, რომ თქვენ დაგეწიოთ. თუ ვერ დაგეწევით, უკან მაინც გამოგყვით”²⁶.

უფრო კატეგორიულნი იყვნენ თავის განცხადებაში ბელგიელი მუშების წარმომადგენლები. ისინი 1926 წლის აგვისტოში ჩამოვიდნენ თბილისში, იყვნენ ზაპესში, მუშათა კლუბებში. დელეგაციის ხელმძღვანელის მიმართვა საქართველოს მშრომელებისადმი გამოქვეყნდა პრესაში ფოტო-ასლით. ის წერდა: “მე დავრწმუნდი, რომ საბჭოთა კავშირი ძალას წარმოადგენს ეკონომიკურ ასპარეზზე, რომ მშრომელები თავისუფალნი და ბედნიერნი არიან, ხოლო მსოფლიო კაპიტალიზმს შეუძლია გამოეთხოვოს ოცნებას, რომ ოდესმე დაამხობს კომუნისტურ წყობილებას”²⁷.

1926 წელს საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივები მოინახულეს გერმანელმა მუშა-ქალებმა, ფრანგმა ტრანსპორტელებმა, გერმანელმა ათეისტებმა, ჩეხოსლოვაკელმა სოციალ-დემოკრატებმა. ამ უკანასკნელთა ხელმძღვანელმა ნააზემ განაცხადა: “მართალია მე სოციალ-დემოკრატი ვარ, მაგრამ თვალს ვერ დავხუჭავ საბჭოთა სინამდვილის წინაშე. მეტეხის ციხემ ჩემზე საუცხოო შთაბეჭდილება დატოვა”²⁸.

1927 წელს შანხაიში კომუნისტური აჯანყების დროს ქალაქი დროებით დაიკავეს რევოლუციონერებმა. ჩინეთის რევოლუციის გამარჯვებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა III კომუნისტური ინტერნაციონალის ხელმძღვანელობა. მთელ საბჭოთა კავშირში, მათ შორის საქართველოს საწარმოებში, ჩატარდა სოლიდარობის მიტინგები. ასეთი ღონისძიებები ჩატარდა ბორჯომის წარმოება-დაწესებულებებში, ხაშურის დეპოში, გორის საწარმოებში. თბილისის საყუდრის და სარონადო დე-

პოს მუშა-მოსამსახურეთა 2000 კაციან მიტინგზე მიიღეს შემდეგი რეზოლუცია: “უძღვნით ჩვენ ძმურ, მხურვალე სალამს ჩინეთის რევოლუციურ პროლეტარიატს და გლეხობას. ჩვენ ღრმად ვართ დარწმუნებული, რომ შორს არ არის ის საათი, როდესაც ჩინეთის მშრომელი მასა განთავისუფლდება იმპერიალისტების უღლისა და კლანჭებისაგან”²⁹.

მართალია, ჩან-კაი-შის გადატრიალებამ შეაფერხა ჩინეთში კომუნისტური რევოლუციის რეალიზაცია, მაგრამ სიმპატიები ჩინეთის რევოლუციონერების მიმართ არ შენელებულა. ეს ცხადყო თბილისში ჩინეთის სახალხო გმირის სუნიატ-სენის ქვრივის და უხანის მთავრობის ყოფილი საგარეო საქმეთა მინისტრის სტუმრობამ. მათ ქართველი კომუნისტები დიდი ზარ-ზეიმით შეხვდნენ³⁰.

1927 წლის ივლისში თბილისში ჩამოვიდა ინგლისის სახელმწიფო მოსამსახურეთა პროფკავშირის გენერალური მდივანი ვილიამ ბრაუნი თანმხლები პირებით. მათ დაათვალიერეს გამოსასწორებელი სახლი, ფაბრიკა-ქარხნები და წასვლისას განაცხადეს: “არა მარტო ინგლისის უმუშევრები, არამედ სამუშაოზე მყოფი მუშებიც კი სიამოვნებით გასცვლიან თავიანთ მდგომარეობას ადგილობრივი გამოსასწორებელ სახლში მყოფი პატიმრების მდგომარეობაზე”³¹. საჯარო გამოსვლის დროს მათ დაარწმუნეს საქართველოს მშრომელები, რომ, მართალია, მათი ხელფასი ინგლისის მუშის ხელფასზე დაბალია, მაგრამ უამრავი სოციალური შეღავათები მათ ცხოვრებას გაცილებით უფრო სასიამოვნოს ქმნის, ვიდრე ინგლისში.

ასევე უმტკიცებდნენ საქართველოს მშრომელებს დასავლეთ ევროპის რიგი ქვეყნის მუშ-კორების დელეგაციების წევრები, რომ “აქაურ მუშ-კორებს საშუალება აქვთ ხმა აიმაღლონ პრესის საშუალებით ყოველგვარი მახინჯი მოვლენისა და ბოროტმოქმედების წინააღმდეგ. ჩვენ კი ასეთი რამ არ შეგვიძლია”³².

ძალიან ბევრი მუშათა დელეგაცია ჩამოვიდა საქართველოში 20-იან წლებში. იყვნენ წარმომადგენლები შორეული ავსტრალიიდანაც³³. მათი შეხვედრები მუშებთან მუდამ ინტერნა-

ციონალისტური სულისკვეთებით იყო გამთბარი. ჩვენ ვუშვებთ, რომ საქართველოს სპეცსამსახურები, ოფიციალური ცენზურა ყოველნაირად შეეცდებოდა ეს შეხვედრები ოფიციალური სასურველ კალაპოტში წარმართულიყო, მაგრამ ზემოთ მოტანილი მასალა აშკარად მიუთითებს, რომ დასავლეთ ევროპის მუშათა დელეგაციები მიესალმებოდნენ და აღფრთოვანებას ვერ მალავდნენ კომუნისტური რეჟიმით, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის საბჭოთა გამოცდილებით. ასეთი შეხვედრების აღმზრდელობითი და პოლიტიკური მნიშვნელობა უდავოა. დელეგაციებთან შეხვედრის დროს მყარდებოდა უშუალო კონტაქტი სხვადასხვა ერის, სხვადასხვა სოციალურ სისტემაში მყოფ მშრომელებს შორის. მასპინძლებს სჯეროდათ, რომ სტუმრები გულწრფელნი იყვნენ მათი ცხოვრების პირობების შეფასების დროს. ეს არც უნდა იყოს გასაკვირი - 20-იანი წლების დასასრულს ევროპა მძიმე ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა, რამაც განსაკუთრებით გააძლიერა კომუნისტური შეხედულებები, კომუნისტური მოძრაობა. ამიტომაც, გასაგებია მუშათა კომუნისტური და პროკომუნისტური დელეგაციების წარმომადგენლების დათირამბები საბჭოთა სისტემის შესახებ, მით უფრო, რომ იმ ხანად საბჭოთა სისტემის მანკიერი მხარეები საგულდაგულოდ ინიღბებოდა, ზოგიერთი მათგანი არც ჩანდა და რამდენიმე დღით ჩამოსული ადამიანები მას ადვილად ვერ ამჩნევდნენ.

ობიექტურად კი ასეთ შეხვედრებს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა: ისინი დიდ ფსიქოლოგიურ და ემოციურ ზემოქმედებას ახდენდნენ რიგითი მუშის ცნობიერებაზე. შეზღუდული კულტურისა და კრიტიკული აზროვნების პირობებში, საქართველოს მუშები გულისყურით ისმენდნენ თავიანთი კლასობრივი ძმების "აღსარებებს", სჯეროდათ მათი აღფრთოვანება საბჭოთა საზოგადოებით, სჯეროდათ მათ მიერ აღწერილი კაპიტალისტური საშინელებანი და იზიარებდნენ მათ დადებით შეხედულებებს კომუნისტური პარტიის საშინაო და საგარეო პოლიტიკის შესახებ. ამ შეკრებებზე ძალიან ბევრს საუბრობდნენ პროლეტარიატის საერთაშორისო სოლიდარობაზე,

მსოფლიო რევოლუციაზე, კომუნისტური იდეების მარადიულობაზე. ყველაფერი ეს იწვევდა დარწმუნებას კომუნისტურ იდეებში.

როცა დასავლეთ ევროპის არაკომუნისტური პარტიები დადებითად აფასებდნენ კომუნისტურ რეჟიმს, რა თქმა უნდა, ამ საქმეში მათ არ ჩამორჩებოდნენ აშკარად კომუნისტური ორიენტაციის მქონე მუშათა პარტიების წარმომადგენლები. ისინი ხშირი სტუმრები იყვნენ საქართველოში. 1928 წელს, კომინტერნის მე-6 კონგრესის დამთავრების შემდეგ დელეგატების ერთი ჯგუფი საქართველოში ჩამოვიდა. აქ იყვნენ ამერიკის კომპარტიის წარმომადგენელი კ.ჯონსონი, ბრიტანეთის კომპარტიის წარმომადგენელი გ.პოლიტი, პარაგვაისა და იტალიის კომპარტიათა წარმომადგენლები. ისინი იყვნენ საქართველოს სხვადასხვა წარმოება-დაწესებულებაში. იტალიის კომპარტიის წარმომადგენელი ნოტა ქართველ მუშებთან შეხვედრის დროს აცხადებდა: “პროლეტარიატი ომის დროს ხელში აიღებს იარაღს, მაგრამ არა საბჭოთა კავშირის წინააღმდეგ, არამედ მსოფლიო იმპერიალისტების გასანადგურებლად”³⁴.

1931 წელს საქართველოში ჩამოვიდა კომინტერნის აღმასკომისა და გერმანიის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის წევრი ვ.პიკი. ის იყო ბათუმში, დაათვალიერა ნავთობგადამამუშავებელი ქარხანა და საჯაროდ განაცხადა შემდეგი: “მე ვიცი, რომ თქვენ ელით იმ მომენტს, როცა შესძლებთ დაეხმაროთ გერმანიის პროლეტარიატს თქვენი რევოლუციური ძალით - რათა უზრუნველყოთ პროლეტარიატის დიქტატურის გამარჯვება გერმანიაში, რათა საბჭოთა კავშირისა და გერმანიის მუშათა გაერთიანებული ძალ-ღონით გააფართოოთ მსოფლიო რევოლუციის ბაზა. მე დარწმუნებული ვარ, რომ ეს მომენტი მალე დადგება”³⁵.

1933 წელს ქართველ მუშებს ესტუმრა საფრანგეთის კომპარტიის პოლიტიბუროს წევრი მანმუსო. მან მოუთხრო ქართველ მუშებს იმ გაჭირვების შესახებ, რომელშიც აღმოჩნდნენ დასავლეთ ევროპის მუშები მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის გამო³⁶.

საქართველოში სტუმრად იყო გიორგი დიმიტროვიც-ლაიპციგის პროცესის შემდეგ მისი ავტორიტეტი უაღრესად გაიზარდა. ის კომინტერნის აღმასკომის თავჯდომარე გახდა. იგი მთლიანად იზიარებდა ი.სტალინის პოლიტიკურ კურსს და თავის საჯარო გამოსვლებში აქტიურ პროპაგანდას უწევდა საბჭოთა სისტემას.

პროლეტარული სოლიდარობის იდეა მარტო მიტინგებისა და შეხვედრების დროს არ მტკიცდებოდა. აღსანიშნავია, რომ გადაიღვა პირველი ნაბიჯები დასავლეთ ევროპის პროლეტარიატთან უშუალო კავშირის დასამყარებლად. არის ცნობა, რომ თბილისელმა მუშებმა კომინტერნის გერმანულ სექციას გაუგზავნეს წითელი დროშა. ამის საპასუხოდ თბილისში ჩამოიტანეს გერმანიის ვოლფენ-ბიუტელნის ადგილობრივი კომუნისტური ორგანიზაციის ძველი დროშა. თანმხლებ წერილში ორგანიზაციის მდივანი ი.ეიზენბერგერი წერდა: “თქვენი დროშა - ეს წმინდა ნიშანია უსაზღვრო სიყვარულისა და მსხვერპლისთვის მზადყოფნისა კომუნიზმის გასამარჯვებლად. თქვენი დროშა - წითელი საქართველოს კომუნიზმის დროშა”³⁷.

არის ცნობა იმის შესახებ, რომ ქართველმა მუშებმა სთხოვეს ცნობილ ფრანგ მწერალს ა.ბარბიუსს უშუალოდ დაეკავშირებინა ქართველი და ფრანგი მუშები. ქართველი მუშების წერილი გამოქვეყნდა გაზეთ “ლუმანიტეში”, მაგრამ, როგორც ჩანს, ურთიერთობა ვერ დამყარდა³⁸.

ორმხრივ ურთიერთობებს ბევრი ხელისშემშლელი მიზეზი ჰქონდა და პრაქტიკულად ძნელი განსახორციელებელი იქნებოდა. არც მოსკოვის ცენტრალურ ხელისუფლებას და არც მის სპეცსამსახურებს არ მოეწონებოდათ უშუალო კავშირის დამყარება საქართველოსა და დასავლეთ ევროპის მუშებს შორის.

სამაგიეროდ ყოველგვარი შეზღუდვის გარეშე შეიძლებოდა პროლეტარული სოლიდარობის მიტინგების მოწყობა. ისინი შეესაბამებოდნენ ცენტრალური ხელისუფლების ინტერესებს, რადგან აძლიერებდნენ ინტერნაციონალურ გრძნობას,

ხელს უწყობდნენ მასების ფსიქოლოგიურ მობილიზაციას, აღვივებდნენ ანტიკაპიტალისტურ ისტერიას.

საქართველოში 20-30-იან წლებში უამრავი მიტინგი და თავყრილობა მოეწყო. 1927 წელს მასობრივი მიტინგები მიედგვნა ამერიკელი მუშების - საკოსა და ვანცეტის ტრაგიკულ მკვლელობას. რეზოლუციები აღსავსე იყო თანაგრძნობით და იმპერიალიზმის სიძულვილით³⁹.

1934 წელს ვენაში მოხდა შეტაკება მუშებსა და ფაშისტებს შორის, დაიღვარა მუშების სისხლი. ამ ფაქტმა მსოფლიო რეზონანსი პოვა. საქართველოში მიტინგებზე დაგმეს ეს ვანდალური აქტი და გაიღეს მატერიალური დახმარება.

მსოფლიოს პროგრესული საზოგადოების დიდი აღშფოთება გამოიწვია ფაშისტურმა ამბოხებამ ესპანეთში. სამოქალაქო ომის ბარიკადებზე იბრძოდნენ საბჭოთა მოხალისეებიც, ევროპისა და ამერიკის წარმომადგენლები. საქართველოში ბევრი მიტინგი მოეწყო ესპანეთის ამბებთან დაკავშირებით, მათ შორის ფაბრიკა-ქარხნებშიც. აქ გამოვლინდა საქართველოს მშრომელთა სურვილი ყოველმხრივ დახმარებოდნენ ესპანელ ხალხს ფაშიზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში. თბილისის კალინინის სახ. ქარხანაში შედგა მიტინგი ესპანეთში მომხდარი ამბოხების გამო. მიტინგის რეზოლუციაში აღინიშნა: “ჩვენ, კალინინელები, ვარწმუნებთ ესპანეთის და მთელი მსოფლიოს მშრომელებს, რომ ყოველმხრივ ვიბრძოლებთ სახალხო ფრონტის გამარჯვებისათვის და ყოველმხრივ დავეხმარებით ესპანეთში ფაშისტურ-გენერალური ხროვის განადგურებისათვის მებრძოლ უშიშარ მებრძოლებს”⁴⁰.

1936 წლის 5 აგვისტოს ჭიათურის № 4 მაღაროს კოლექტივმა მოაწყო მიტინგი ესპანეთის ამბებთან დაკავშირებით. რეზოლუციაში აღინიშნა: “მაღაროს მუშები და მოსამსახურეები უდიდესი სიხარულით ეგებებიან ესპანეთის მუშათა კლასის გმირულ ბრძოლას ფაშისტური ამბოხების წინააღმდეგ და ძმური დახმარების ხელს უწყვდიან ესპანეთის მშრომელ ხალხს”⁴¹.

თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში მუშა-ქალებმა სოლიდარობის მიტინგი მიუძღვნეს ესპანელ ქალებს, შეაგროვეს მატერიალური დახმარება, გამოვიდნენ მგზნებარე მოწოდებებით⁴². ამავე ქარხნის კოლექტივმა 1936 წლის დეკემბერში გრანდიოზული საპროტესტო მიტინგი (მონაწილეობდა 2500 კაცი) მოაწყო ესპანეთის ნაპირებთან ფაშისტების მიერ საბჭოთა გემის “კომსომოლც“-ის ჩადირვასთან დაკავშირებით. მიტინგის მონაწილეებმა საბჭოთა მთავრობას “მოსთხოვეს” გაეხსნა საბანკო ანგარიში ახალი გემების - “კომსომოლც-2“-ისა და “კონსტიტუცია სსსრ“-ის ასაგებად⁴³.

უნდა აღინიშნოს, რომ დემოკრატიული ესპანეთის დასაცავად იმუშად მსოფლიოს კეთილი ნების ადამიანები, მართლაც, უანგაროდ იბრძოდნენ. დასავლეთის უნიათო პოლიტიკოსების წყალობით, რომლებსაც მაშინ ფაშისტური რეჟიმი ერჩიათ სტალინურ პროლეტარულ დიქტატურას, ესპანეთის სოციალისტური მთავრობა დაემხო. საბჭოთა სახელმწიფომ შეიფარა ომის შედეგად ლტოლვილი ათასობით ესპანელი ბავშვი. ბევრი მათგანი საქართველოში ჩამოიყვანეს და ბავშვთა სახლებში განათავსეს. ქართველმა ხალხმა თავისი ჯეროვანი წვლილი შეიტანა ესპანეთის ხალხისათვის თანადგომისა და მხარდაჭერის საყოველთაო კეთილშობილ საქმეში.

ამრიგად, ნათელია, რომ 20-30-იან წლებში მასირებული ინტერნაციონალისტური პროპაგანდის წყალობით, საზღვარგარეთის მუშათა და კომუნისტურ დელეგაციებთან შეხვედრებისას, ინტერნაციონალისტურ მიტინგებისა და საქველმოქმედო აქციების დროს სულ უფრო მტკიცდებოდა საქართველოს სამრეწველო შრომითი კოლექტივების მუშა-მოსამსახურეთა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთება, მათი მზადყოფნა მსოფლიო რევოლუციურ პროცესში აქტიური მონაწილეობისათვის.

თავი X

კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის
ინტერნაციონალისტური ასპექტები

სამრეწველო შრომითი კოლექტივი, როგორც აღინიშნა, კომუნისტურმა რეჟიმმა მრავალი ფუნქციის მატარებელი გახადა. მათ შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი იყო კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობა. ამ მიზნით ფაბრიკა-ქარხნებში სპეციალური ჯგუფები, აღზრდისა და განათლების ცენტრები: კლუბები და კულტურის სასახლეებიც კი შეიქმნა.

კომუნისტურმა პარტიამ ჩინებულად გამოიყენა კულტურის შესაძლებლობები და ის თავიდანვე კომუნისტური პროპაგანდის სამსახურში ჩააყენა. “პროლეტარული კულტურის” მემარცხენე რადიკალიზმის დაძლევის შემდეგ კულტურის გაგების სტალინურმა კრიტერიუმებმა განსაზღვრეს კულტურულ-ესთეტიკური აღზრდის როლი კომუნისტური მსოფლმხედველობის ფორმირების საქმეში. მისაღები იყო მხოლოდ კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის მიერ მოწონებული კულტურული ფასეულობები, მიმართულებები თუ მოღვაწეები. ოფიციალური მიუღებელი, გაუგებარი კულტურული ღირებულებები გამოცხადნენ “ფსევდო კულტურად”, “დეკადანსად”, “წარმავალი კაპიტალიზმის მმართველი კლასების დეგრადირებული გემოვნების გამოხატულებად” და ა. შ.

კულტურული მემკვიდრეობის პროპაგანდის დროს უდიდესი ყურადღება მიექცა მის ინტერნაციონალისტურ შინაარსს, განსაკუთრებით მასების რევოლუციური ბრძოლის ისტორიული პერიპეტიების მხატვრულ ასახვას. თუმცა, არ შეიძლება არ შევამჩნიოთ, რომ 30-იანი წლებიდან უფრო ინტენსიური გახდა ეროვნული კულტურული ღირებულებების პროპაგანდა, ეროვნული კულტურის მოღვაწეების დაფასებაც საცნაურია. ეს ევროპასა და მსოფლიოში ფაშისტური საფრთხის, ომის საფრთხის მოახლოებამ გამოიწვია, რამაც აუცილებელი გახადა პარტიოტული გრძნობების გაძლიერება,

რაც ეროვნული კულტურის პროპაგანდის გარეშე წარმოდგენილი იყო. მაგრამ ამ შემთხვევაშიც ეროვნული კულტურის ფასეულობებს კომუნისტურ იდეოლოგიასთან შეხების წერტილები მოუძებნეს, ზოგჯერ გააყალბეს მისი შინაარსიც, მიზანდასახულობა და ა. შ.

ერთი კი ნათელია, 30-იანი წლების დასაწყისიდან საბჭოთა პროპაგანდამ ჩინებულად აითვისა კულტურის, როგორც ადამიანის სულიერი მართვის ძლიერი მექანიზმის შესაძლებლობები და ის ჩინებულადაც გამოიყენა. ჩვენის აზრით, კულტურის საბჭოთა კრიტერიუმების დამკვიდრება, შედარებით მოგვიანებით კი მუშათა კლასის მიერ მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობის ათვისება იყო ის მნიშვნელოვანი საშუალება, რამაც ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობის შემდგომი განმტკიცება გამოიწვია. ინტერნაციონალისტური კულტურის ინტენსიფიკაციის გზით საბჭოთა იდეოლოგიებმა სცადეს ეროვნული კულტურული ფასეულობების ზეგავლენის შესუსტება და ერთიანი საბჭოთა კულტურული არეალის შექმნა. ეს პროცესი ეტაპობრივად განხორციელდა და ღიდი ეფექტურობით გამოირჩეოდა.

გასაბჭოების შემდგომ პირველ ხანებში სამრეწველო შრომით კოლექტივებში კულტურული ცხოვრება ღიდად არ შეცვლილა. ამისათვის არც სახსრები ჰქონდათ და არც კადრები ჰყავდათ. მძიმე საყოფაცხოვრებო პირობები არ ქმნიდა საჭირო ფონს ინტენსიური კულტურული ცხოვრებისათვის. მუშათა კლასის ღიდი ნაწილი კვლავ წერა-კითხვის უცოდინარი იყო, კულტურული მოთხოვნილებები თითქმის არ ჰქონდათ, გავრცელებული იყო ლოთობა, დებოში ოჯახებში, შრომით კოლექტივებში. მუშები მხატვრულ ლიტერატურას არ კითხულობდნენ, საერთოდ არ იცნობდნენ მსოფლიო ლიტერატურისა და კულტურის მიღწევებს. რა თქმა უნდა, იყვნენ სხვა კატეგორიის მუშებიც - პოლიტიკურ პარტიებთან აქტიურად დაკავშირებულნი. ისინი გარკვეულ თეორიულ და კულტურულ ცოდნას ფლობდნენ, იცნობდნენ მსოფლიო კულტურულ მემკვიდრეობასაც.

მაგრამ საქართველოს მუშათა კლასის საერთო კულტურული ღონე საკმაოდ დაბალი იყო. ამ მხრივ განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობა იყო არაქართველი ეროვნების მუშათა შორის. ასეთი ვითარება ქმნიდა კეთილნაყოფიერ პირობებს კომუნისტური იდეოლოგიის განვითარებისათვის.

მუშათა კულტურული აღზრდის ძირითად კერად იქცა მუშათა კლუბი. 20-იანი წლების დასაწყისში საქართველოში საკლუბო მუშაობის ბუმი იყო. ყველა წამყვან საწარმოო დაწესებულებას თავისი კლუბი ჰქონდა (თბილისის რკინიგზის სახელოსნოებს, “არსენალს”, ტრამვაის საწარმოს და ა. შ.). კლუბები დარგების მიხედვითაც არსებობდნენ: იყო “მეკოლოფეთა კლუბი”, “ავლაბრის მუშათა კლუბი”, “პლეხანოვის სახელობის კლუბი”, “სამტრედიის მუშათა კლუბი” და სხვ.

საყურადღებოა, რომ კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის დროს ადგილობრივი ხელმძღვანელები უდიდეს ყურადღებას აქცევდნენ კულტურულ-საგანმანათლებლო კოლექტივების ინტერნაციონალურ შემადგენლობას, საგანმანათლებლო მუშაობის ინტერნაციონალურ შინაარსს. ეს კი იმას მიუთითებს, რომ ისინი ნებისთ თუ უნებლიედ კულტურულ საგანმანათლებლო დაწესებულებებს მუშათა ინტერნაციონალური აღზრდის სამსახურში აყენებდნენ. ზაპკისის პარტიული ორგანიზაციის ერთ-ერთ ადრეულ დადგენილებაში მითითებულია: “მომავალში კულტკომისია მოაწყობს ინტერნაციონალურ წარმოდგენებს ქართულს, რუსულს და სომხურს”¹. ეს მიუთითებს, რომ უკვე ცდილობდნენ დააკმაყოფილონ მრავალეროვანი კოლექტივის კულტურული მოთხოვნილებანი.

მრავალეროვანი კოლექტივის კულტურული მოთხოვნილებების გათვალისწინება დამახასიათებელი იყო იმ წლებში კულტურულ-აღმზრდელობითი მუშაობის პრაქტიკისათვის. არა მარტო ცენტრში, არამედ პერიფერიებშიც სხვადასხვა ერის კულტურული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ. 1925 წელს ჩათახის ქარხნის მუშათა კლუბში დრამწრე ფუნქციონირებდა ქართულ, რუსულ

და სომხურ ენებზე². მბეჭდავთა კლუბში არსებობდა სექციები ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე³.

ტენდენცია, დაეკმაყოფილებინათ ყველა ეროვნების მუშათა კულტურული მოთხოვნილებანი, მისასალმებელია, მაგრამ, როგორც ჩანს, ამ ვითარებაში, უკვე იმჟამად, ილაზებოდა მკვიდრი ეროვნების მუშათა ინტერესები. როგორც ირკვევა, ავლაბრის მუშათა კლუბში ქართული წარმოდგენები სომხურთან შედარებით ნაკლებად იდგმებოდა.

ეროვნული თანასწორობის პირობებში მკვიდრი ეროვნების მუშათა ინტერესების უგულვებელყოფის ტენდენცია 20-იანი წლების დასაწყისში უფრო აშკარა იყო. ეს აიხსნება ინტერნაციონალისტური იდეოლოგიის განსაკუთრებული მოძალებით, რომელიც იმჟამად ჯერ კიდევ გამორიცხავდა ეროვნული კულტურის აშკარა პროპაგანდას. წონასწორობა ეროვნულსა და ინტერნაციონალურს შორის აშკარად იყო დარღვეული ამ უკანასკნელის სასარგებლოდ. კომუნისტური იდეოლოგიის თვალსაზრისით ეს გამართლებული იყო, რადგან ეროვნული კულტურის ფასეულობების საფუძველზე, კომუნიზმის იდეოლოგიების თვალსაზრისით, მრავალეროვანი სახელმწიფოს მონოლითური შეკავშირება შეუძლებელი იქმნებოდა.

ამიტომ იყო, რომ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში კულტურის ინტერნაციონალური შინაარსის პროპაგანდა საბჭოთა ქვეყანაში განსაკუთრებით ფასეული იყო. კლუბებში იდგმებოდა რევოლუციურ-ინტერნაციონალური შინაარსის სპექტაკლები, აქცენტი გადაჰქონდათ მუშათა ინტერესების ერთობაზე, კლასობრივ სოლიდარობაზე.

განსაკუთრებით პოპულარული იყო რევოლუციური თემატიკა, მათ შორის პარიზის კომუნის ისტორია. მისი პროპაგანდა დროის მოთხოვნას შეესაბამებოდა. ეწყობოდა ხშირი ლექცია-მოსხენებები ამ თემაზე, აწყობდნენ დრამატულ წარმოდგენებს. საერთოდ, საფრანგეთის რევოლუციების ისტორია უადრესად პოპულარული იყო საქართველოს სინამდვილეში. ასევე პოპულარული იყო რუსეთის რევოლუციის ამსახველი თემატიკაც¹.

მუშათა კლუბების მიმდინარე რეპერტუარის გაცნობა აშკარად მიუთითებს ინტერნაციონალური შინაარსის განმსაზღვრელ როლს საერთო თემატიკაში: “ექიმი შტოკმანი”, “კრაზანა”, “არშინ-მალალან” და ა. შ. ეროვნული დრამატურგიიდან მოწონებით სარგებლობდა ასევე ინტერნაციონალური შინაარსის, ეროვნული პრობლემებისაგან დაცლილი ა. ცაგარელის “ხანუმა” გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ასეთი წარმოდგენები ინტერნაციონალური ძალებით იდგმებოდა – ქართველებთან ერთად მონაწილეობდნენ სომხები, ოსები. ეს მიუთითებს იმასაც, რომ ქართული დრამატურგია მუშა-მსახიობებისათვის ახლობელი იყო და ისინი სრულყოფილად ფლობდნენ ქართულ ენას.

ქართული კულტურის მდიდარი მემკვიდრეობიდან 20-იან წლებში განსაკუთრებული პოპულარობით სარგებლობდა შოთა რუსთაველი. მისი ინტერნაციონალური შინაარსის შემოქმედება ყველაზე უფრო მეტად პასუხობდა ინტერნაციონალისტურ იდეოლოგიას. ამიტომაც იყო, რომ შ.რუსთაველის პიროვნება და მისი უკვდავი პოემა მუშათა კულტურული ცხოვრების განუყოფელი ნაწილი გახდა. აი, როგორ აღწერს კორესპოდენტი მუშათა ტიპიურ კლუბს: “ხატების ნაცვლად აქ არის ბელადების სურათები და შ.რუსთაველის ბიუსტი. წიგნსაცავი 1500 წიგნით. პოლიტწრეები. ქართული, რუსული და სომხური დრამატული წრეები, რომლებიც კვირაში სამჯერ მართავენ წარმოდგენას”⁵.

თანდათან ხდება საკლუბო მუშაობის ინტერნაციონალიზაცია. ეს განსაკუთრებით თბილისის შრომით კოლექტივებში შეიმჩნევა. საღამო-წარმოდგენების ინტერნაციონალისტური შინაარსი უკვე აუცილებელი მოთხოვნილება გახდა. ასე ჩატარდა საღამო-წარმოდგენა ტრამვაის მუშათა-კლუბში: ჯერ წარმოდგენილი იყო ქართულ ენაზე მომზადებული ინსცენირება, რუსულ ენაზე წარმოადგინეს “ცოცხალი სურათები”, შემდეგ შესრულდა “სომხური კუპლეტები” ამრიგად, მრავალეროვანი კოლექტივის წარმომადგენლებმა

ერთ საღამოს თანაბრად დაიკმაყოფილეს თავიანთი კულტურული მოთხოვნილებები⁶.

თბილისის აზერბაიჯანელი მოსახლეობის მუშათა კულტურული მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად სპეციალურად შეიქმნა ნარიმანოვის სახელობის კლუბი, რომელიც თბილისის აზერბაიჯანელი ეროვნების მუშების 90 პროცენტს აერთიანებდა⁷.

მრავალეროვანი შრომითი კოლექტივის კულტურულ მოთხოვნილებათა დაკმაყოფილებას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ თბილისის წამყვანი საწარმოო კოლექტივები. თბილისის ფეხსაცმლის ფაბრიკის კლუბში ფუნქციონირებდა ქართული და სომხური დრამწრე. ტყავის ქარხანაში არსებობდა სიმებიანი ორკესტრი, თვითმოქმედების წრეები, ქართული და სომხური დრამწრე. კლუბის წევრებს შორის 51 ქართველი, 4 რუსი, 100 სომეხი და 16 სხვა ეროვნების მუშა იყო⁸.

სამწუხაროდ, ეს ენთუზიაზმი 1928-1929 წლებში კლებულობს⁹. ეს დაკავშირებული უნდა ყოფილიყო გართულებულ საგარეო და საშინაო ვითარებასთან, რაც მხატვრული თვითმოქმედებისაკენ ნაკლებად წაუბიძგებდა რიგით ადამიანს.

საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებში კულტურული ცხოვრების ინტენსიფიკაცია აშკარაა 30-იანი წლების მეორე ნახევარში. ამ დროს გადაიღაზა დიდი სიძნელებები სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროში, ტოტალიტარული რეჟიმის გამარჯვებამ შექმნა სტაბილური ეკონომიკური და სოციალური გარემო, საწარმოებს გაუჩნდათ ზედმეტი თანხა, რასაც ისინი კულტურის სფეროში აბანდებდნენ. 30-იან წლებში საქართველოში ბევრი დიდი სამრეწველო საწარმო ჩადგა მწყობრში. ყველა მათგანს ჰქონდა ჩინებული კლუბი, კულტურის სახლი ან სასახლე. მაგალითად, ქარხანა “ცენტროლიტში” კლუბთან შეიქმნა რუსული და უკრაინული დრამწრე, ქართული და უკრაინული სიმღერის გუნდები¹⁰.

მიუხედავად იმისა, რომ ყოველმხრივ ცდილობდნენ გაეთვალისწინებინათ ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული ინტერესები, არის ფაქტები, რომლებიც მიუთითებენ, რომ

ყველგან ამის გაკეთება ვერ ხერხდებოდა, რაც არაქართველი მშრომელების გულისწყრომას იწვევდა. თბილისის აბრეშუმ-საქსოვი ფაბრიკის პარტიულ კრებაზე რუსი ეროვნების მუშები აცხადებდნენ, რომ “საჭიროა იმართებოდეს საღამოები რუსულადაც”, რაც იმას მიუთითებს, რომ ამ ეროვნების წარმომადგენლებს აკლდათ კულტურული მომსახურება მშრობლიურ ენაზე¹¹.

ეროვნულ უმცირესობათა კულტურული მოთხოვნილებები უფრო ცუდად კმაყოფილდებოდა პროვინციაში. ამ საწარმოებში ეროვნულ უმცირესობათა წარმომადგენლობა მცირე იყო, რაც ობიექტურად აძნელებდა ამ პროცესს, ამასთან, ამ შრომით კოლექტივებში ყოველთვის მკვიდრი ეროვნების კულტურული მოთხოვნილებებიც კი სრულყოფილად არ კმაყოფილდებოდა. “ჭიათურის მუშათა კლუბი ცუდად მუშაობს. მან მიივიწყა საკლუბო და მასობრივი კულტურული მუშაობა” - აღნიშნავდა პრესა¹². ასეთი მდგომარეობა იყო არა ერთ შრომით კოლექტივში¹³.

მშრომელთა ინტერნაციონალური სულისკვეთებით აღზრდის საქმეში დიდი იყო შოთა რუსთაველის უკვდავი პოემის 750 წლისთავის საიუბილეო ღონისძიებების ზეგავლენა. ეს იუბილე კომუნისტურმა პროპაგანდამ კარგად გამოიყენა ინტერნაციონალური მეგობრობის გრძნობის გასაღვივებლად. მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში მიმდინარეობდა მასობრივი რეპრესიები და ადამიანთა უფლებები უხეშად ითვლებოდა, საიუბილეო ღონისძიებები მაღალ ღონეზე ჩაატარეს. ამ საქმეში მოწინავენი იყვნენ ფაბრიკა-ქარხნების საზოგადოებრივი ორგანიზაციებიც. შეიმუშავეს საიუბილეო ღონისძიებათა გეგმა, მოაწყეს შ. რუსთაველისადმი მიძღვნილი გამოფენები, იმართებოდა ლექცია-საუბრები, სადაც პოემის ინტერნაციონალურ სულისკვეთებაზე ამახვილებდნენ ყურადღებას, ეწყობოდა საღამო-შეხვედრები და სხვა საინტერესო ღონისძიებები¹⁴.

თუმცა ყველას დამოკიდებულება აღნიშნული იუბილესადმი ერთგვარი არ იყო. არის ცნობა, რომ კალინინის სახელობის ქარხანაში რუსი ეროვნების მუშა-ქალმა უარი განაცხ-

ხადა შეეძინა შოთა რუსთაველის სურათი და მოითხოვა რუსი კლასიკოსების სურათები. ადგილობრივმა პარტიულმა ორგანიზაციამ ეს მოთხოვნილება შოვინიზმის გამოვლენად ჩათვალა და პარტიული სასჯელი დაადო თანამშრომელს.

30-იან წლებში უკვე ჩამოყალიბდა საბჭოთა სოციალისტური კულტურა თავისი ფსიქოლოგიური ზემოქმედების ძლიერი არსენალით. პროლერატული ინტერნაციონალიზმის იდეოლოგიაზე დაფუძნებული ეს კულტურული ღირებულებები, როგორც ისტორიულმა გამოცდილებამ დაადასტურა, უდიდეს ზეგავლენას ახდენდნენ რიგითი პიროვნების ცნობიერებაზე და ტოტალური ინტერნაციონალიზმის პროპაგანდის პირობებში ხელს უწყობდნენ “ხალხთა მეგობრობის ლენინური იდეების” კულტივირებას. ამ საქმეში თვალსაჩინო იყო საბჭოთა კულტურის გამოჩენილ მოღვაწეთა დამსახურება. ეს ადამიანები იდგნენ სოციალისტური საზოგადოების სამსახურში და გულწრფელად, ან კონფორმისტულად ემსახურებოდნენ მას თავისი შემოქმედებით. ამ საქმეში დიდია მაქსიმ გორკის ღვაწლი. დიდ რუს მწერალს, რომელმაც თავისი შემოქმედებითი მოღვაწეობა თბილისში დაიწყო, ახლო ურთიერთობა ჰქონდა ქართული კულტურის წარმომადგენლებთან. ის სიცოცხლეშივე იქცა ინტერნაციონალური იდეების პროპაგანდისტად - ამ მიზნით გამოყენებული იყო არა მარტო მისი მდიდარი შემოქმედება, არამედ მისი საიუბილეო თარიღებიც.

1928 წელს მ. გორკის ლიტერატურული მოღვაწეობის 35 წლისთავი საქართველოს სამრეწველო შრომით კოლექტივებშიც დიდი ზარ-ზეიმით აღნიშნეს. საქართველოს მკერავთა კავშირის ინიციატივით საწარმოებში შეიქმნა სპეციალური კომისიები, შემუშავდა ღონისძიებათა გეგმა, ჩატარდა პროპაგანდისტული სამუშაოები¹⁵.

შმენებელთა კლუბში მ. გორკის საიუბილეო დღეებში მოეწყო მრავალი საინტერესო ღონისძიება, მუშათა ძალებით დაიდგა მ. გორკის უკვდავი პიესა “ფსკერზე”¹⁶.

დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა მ. გორკის პირად შეხვედრებსაც თბილისელ მუშებთან 1928 წლის ზაფხულში. მან დაათვალიერა ზაპესი, ესაუბრა მუშებს.

საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა რესპუბლიკის კულტურის მოღვაწეებთან სისტემატური შეხვედრები უკვე მაშინ ჩაითვალა ინტერნაციონალურ ურთიერთობათა განმტკიცების მნიშვნელოვან ფორმად და ამას დიდ ყურადღებას აქცევდნენ. წესად იქცა ფაბრიკა-ქარხნებში კულტურის მოღვაწეთა პერიოდული სტუმრობა. ასეთი შეხვედრების დროს ბევრს საუბრობდნენ ხალხთა მეგობრობის შესახებ, კითხულობდნენ ხალხთა მეგობრობისადმი მიძღვნილ ლექციებს, გაუგებრობებსა და მტრობას წარსულში ერთხმად აბრალებდნენ გაბატონებულ კლასებს, კმნიდნენ აზრს, რომ რიგით ადამიანებს ინტერესები საერთო აქვთ და ნაციონალიზმი ხელს უშლის მათი ინტერესების ერთობას.

როგორც კი საბჭოთა სახელმწიფოს საამისო შესაძლებლობა მიეცა, ასეთი ურთიერთობანი ტრადიციული გახდა. უკვე 1929 წლიდან საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში ჩვენ ვხვდებით კულტურის მოღვაწეთა დელეგაციებს. ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით იყო გამთბარი თბილისში აზერბაიჯანისა და სომხეთის კულტურის მოღვაწეთა სტუმრობა. ამ დელეგაციის წევრები იყვნენ დ.დემირჭიანი, შირვან-ზადე, ავეტიკ ისააკიანი, ა.ჯავადი და სხვები. ისინი ესტუმრნენ ზაპესს, რკინიგზის მთავარ სახელოსნოებს, გამართეს მეგობრობის ღღესასწაული¹⁷.

დიდი რეზონანსი ჰქონდა სომხეთის კულტურის მოღვაწეთა სტუმრობას საქართველოს ფაბრიკა-ქარხნებში 1936 წელს. ისინი შეხვდნენ მშრომელებს, გააცნეს სომეხი ხალხის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობა¹⁸.

უკვე იმ ხანებში ასევე ტრადიციად იქცა საზღვარგარეთის კულტურის მოღვაწეებთან მუშათა შეხვედრები. ეს მოღვაწეები, რა თქმა უნდა, კომუნისტური, სოციალისტური იდეოლოგიის მატარებლები იყვნენ და ამ შეხვედრების შედეგები ოფიციალურად მუდამ მისაღები იყო. ისინი ძალიან

ბევრს საუბრობდნენ ინტერნაციონალიზმზე, ხალხთა მეგობრობაზე, რაც აძლიერებდა რიგით მშრომელებში პროლეტარული ინტერნაციონალიზმის იდეებისადმი ერთგულებას.

ინტერნაციონალური იდეების პროპაგანდად გადაიქცა საქართველოში რევოლუციური ლიტერატურის საერთაშორისო ბიუროს დელეგაციის სტუმრობა. რევოლუციონერი მწერლები: მათე ზალკა, ბელა იელეში, ბრუნო იასენსკი, ბრუნო ბეხერი და სხვები თბილისელ მუშებთან შეხვედრის დროს მხოლოდ ხალხთა მეგობრობაზე და რევოლუციური პროლეტარიატის მომავალ მიზნებზე საუბრობდნენ¹⁹.

კულტურის მოღვაწეთა შორის იყვნენ მართლაც გამორჩეული წარმომადგენლებიც. მათთან ურთიერთობას კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელობა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა. 1927 წელს თბილისში ჩამოვიდა გამორჩენილი ფრანგი მწერალი ანრი ბარბიუსი. მან ათი დღე დაჰყო საქართველოში, შეხვდა მუშებს, იყო მესხეთ-ჯავახეთში, ხევსურეთში. თავისი შთაბეჭდილებები ფრანგმა მწერალმა ასე გამოხატა: “მე გონია, რომ საქართველოს თუნდაც ერთხელ დათვალიერებით ყოველი გულწრფელი მოქალაქე თამამად იტყვის, რომ საბჭოთა საქართველო იმ საფუძველზე დგას და წინსვლის ისეთ ხანას განიცდის, როგორიც მას არ მოსწრებია მთელი ისტორიის მანძილზე”²⁰.

ინტერნაციონალისტური სულისკვეთებით იყო გამთბარი საქართველოში ცნობილი ფრანგი მწერლის ანდრე ჟიდის სტუმრობა. ის ეწვია ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანას, გამოვიდა მიტინგზე. საქართველოდან წასვლის წინ მან წერილი გაუგზავნა ლ.ბერიას, სადაც ნათქვამი იყო: “არსად საბჭოთა კავშირში არ მიგვრძნია უფრო ნამდვილი, უფრო მოყვარული ერთგულება გამარჯვებული რევოლუციის დიდი საქმისადმი, ვიდრე მშვენიერ ორდენოსან საქართველოში, რომელმაც თავის ხელმძღვანელთა გონების წყალობით შეძლო შეენარჩუნებინა, აღედგინა ან ახლად მოეპოვებინა თავისი ჭეშმარიტი ტრადიციის ძირითადი თავისებურებანი”²¹.

მართალია, სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ მწერალმა გამოქვეყნა წიგნი საბჭოთა კავშირზე, რაც ოფიციალურ პასკვილად ჩათვალია და ა.უილის ხსენებაც აღარ იყო საბჭოთა კავშირში, მაგრამ წიგნში ცნობილ მწერალს საქართველოზე მხოლოდ საუკეთესო შეხედულებები აქვს გამოთქმული.

კულტურის საბჭოთა, განსაკუთრებით კი საზღვარგარეთის ოსტატებთან მუშების შეხვედრებს უდიდესი აღმზრდელობითი და პროპაგანდისტული მნიშვნელობა ჰქონდა. რიგითმა მუშებმა არ იცოდნენ, რომ კულტურის მუშაკთა შორის ზოგი თვალთმაქცობდა, ზოგი კომფორმისტი იყო და მხოლოდ ზოგიერთი იყო გულწრფელი. მათ მიერ გამოთქმული ინტერნაციონალისტური შეხედულებები რიგითი მუშის გუნებაგანწყობილებებს შეესაბამებოდა, პასუხობდა ოფიციალური იდეოლოგიის პოსტულატებს, ამიტომაც ასეთი შეხედულებები დიდხანს რჩებოდნენ რიგითი ადამიანის ცნობიერებაში.

მუშათა ინტერნაციონალისტური სულისკვეთების განმტკიცების მიზნით სისტემატურად ცდილობდნენ გაეფართოებინათ და გაეღრმავებინათ ყოველგვარი კავშირი მოძმე რესპუბლიკების მშრომელებს შორის. ამ მიზნით იყენებდნენ მხატვრული თვითმოქმედების წრეების თანამშრომლობასაც. სწორედ მაშინ ჩაისახა თვითმოქმედი წრეების პერიოდული ანგარიშები მეგობარ შრომით კოლექტივებში. დელეგაციების ასეთი გაცვლა მრავალმხრივ საყურადღებო იყო - ის ხელს უწყობდა ერთმანეთის მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის ათვისებას, მუშათა სულიერ დაახლოებას, ურთიერთგამდიდრებას. საინტერესოდ ჩაიარა თბილისში ლენინგრადის აღმშენებელთა კავშირის სახალხო თეატრის სტუმრობამ, შემდეგ აქ ჩამოვიდა ბაქოს მუშა-ახალგაზრდობის თეატრი და სხვა კოლექტივები²². მუშაობის ეს ფორმა განსაკუთრებით მოგვიანებით - 60-70-იან წლებში გადაიქცა მუშათა დაახლოების საინტერესო ფორმად.

საბჭოთა სინამდვილეში ყველაფერს ხალხთა მეგობრობის კომუნისტური იდეების განმსამტკიცებლად იყენებდნენ. ამ იდეებს დიდი ადგილი ჰქონდა დათმობილი საქართველოს

პირველ საფაბრიკო-საქარხნო მუზეუმში, რომელიც თბილისის ორთქმავალ-ვაგონშემკეთებელ ქარხანაში გაიხსნა. მუზეუმში პროპაგანდას უწევდა თბილისელ მუშათა ინტერნაციონალისტური მეგობრობის ტრადიციასაც.

ხალხთა მეგობრობის იდეების პროპაგანდა ევალეობრათ საფაბრიკო-საქარხნო ბიბლიოთეკებსაც, რომელთა რიცხვი საქართველოში ძალიან გაიზარდა 30-იანი წლების დასასრულს, მაგრამ ჩვენ არსად შეგვხვედრია მათ მიერ ჩატარებული ინტერნაციონალური საღამო-შეხვედრების ანგარიში.

ერთაშორისი ურთიერთობის განმტკიცების საუკეთესო საშუალებად საქართველოს სინამდვილეში გამოყენებული იყო სპორტიც. ჯერ ერთი, ყველა შრომით კოლექტივში არსებულ სპორტულ ორგანიზაციებში გაერთიანებული იყვნენ საწარმოში დასაქმებული სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები. მეორეც, სხვადასხვა რესპუბლიკებში არსებული მონათესავე საწარმოების სპორტული კოლექტივები ცდილობდნენ დაემყარებინათ რეგულარული ურთიერთობა, აწყობდნენ ერთობლივ სპორტულ ღონისძიებებს. საყურადღებოა, რომ ჯერ კიდევ 20-იან წლებში იყო მცდელობა მონათესავე საწარმოთა სპორტული დელეგაციების გაცვლის, ერთობლივი სპორტული ღონისძიებების ჩატარების. 1925 წელს ჩათახის ქარხნის ადგილკომმა მიიღო გადაწყვეტილება სომხეთში მატჩის ჩასატარებლად საწარმოს ფეხბურთელთა გუნდის გაგზავნის შესახებ²³.

1930 წელს თბილისში ჩამოვიდნენ ტაშკენტელი მუშა-ველოსიპედისტები. მათი მიზანი იყო მოძმე რესპუბლიკების მშრომელებში ველოსპორტის პროპაგანდა. თბილისში მათ შეხვედრა მოუწყეს ადგილობრივმა მუშა-ველოსიპედისტებმა. მოეწყო ერთობლივი გადარბენა: თბილისი - ბათუმი²⁴.

1936 წელს თბილისის ზოგიერთი ფაბრიკის მუშა-ქალებმა მოაწყეს ფეხით ქვეითი ლაშქრობა ბაქოში, დაათვალიერეს ქალაქის ღირსეშანიშნაობანი²⁵.

არის ცნობები, რომ ფაბრიკა-ქარხნების ხელმძღვანელები ინტერნაციონალისტური პროპაგანდის მიზნით უკვე იყენებდნენ ტურიზმის შესაძლებლობებსაც. მშრომელთა დასვე-

ნების ეს ფორმა იმჟამად მხოლოდ ისახებოდა, ამიტომაც ცნობები მეტად ფრაგმენტულია. ცნობილია, რომ თბილისის დეპოს კულტ-კომისიამ მოაწყო ექსკურსია ვლადიკავკაზში²⁶, ტყავის № 1 ქარხნის ხელმძღვანელობამ მოწინავე მუშებისათვის მოაწყო ექსკურსიები ტაგანროგში, მოსკოვში, როსტოვში და სხვ.

როგორც ვხედავთ, ინტერნაციონალისტური მსოფლმხედველობის დამკვიდრებისა და ტოტალური გავრცელებისათვის შრომით კოლექტივებში კულტ-საგანმანათლებლო მუშაობის მდიდარი არსენალი გამოიყენებოდა. პოლიტიკური ოპოზიციის ლიკვიდაციის, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ფაქტობრივი არ არსებობის პირობებში მოხერხდა ინტერნაციონალიზმის მარქსისტულ-ლენინურ-სტალინური პრინციპების კულტივირება, განსაკუთრებით პროლეტარულ ფენაში.

ეს ნათლად გამოჩნდა მეორე მსოფლიო ომის წლებში.

Александр Георгиевич Даушвили**МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В ГРУЗИИ В
1921–1985 ГГ. НА ПРИМЕРЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ
ПРОИЗВОДСТВ****Резюме**

Национальный вопрос глобален и вечен. На различных этапах развития общества он всегда проявляется по-особенному, и создает значительные проблемы в любом государстве. Пока существуют народы, межнациональные взаимоотношения, национальный вопрос, проблема взаимоотношений между народами постоянно напоминает о себе обществу, т. к. в большинстве случаев вызвавшая их причина кроется в глубине веков, иногда их накаляет необходимость политической конъюнктуры, а иногда является следствием деятельности контразведки недружественных государств.

Национальный вопрос и межнациональные взаимоотношения для ряда государств мира к концу XX столетия стали значительной проблемой. Этноконфликты создали серьезные трудности для мировой безопасности. Появилась необходимость приложения общих усилий для урегулирования этноконфликтов, хотя и то явно, что до сих пор усилия международных организаций в этом направлении не отличаются эффективностью.

После развала Советской империи хваленная коммунистической пропагандой, образцовая республика "дружбы и братства между народами",

превратилась в ареал непреодолимого политического противостояния: разрушены города и села, появились беженцы, создалась серьезная угроза для развития вновь образовавшихся суверенных государств.

Грузия — издревле многонациональная страна, что и является ее исторической особенностью. Вместе с тем, стране находящейся в важнейшем геополитическом пространстве, приходилось прилагать больше усилия для сохранения мирных взаимоотношений с соседними, зачастую с очень агрессивными народами. Жизнь одарила грузинский народ редчайшим опытом межнациональных взаимоотношений — толерантностью, миролюбием, добрососедством — это те свойства, которые для современной демократии высочайшее достижение, а для грузин является характерной чертой с незапамятных времен. Накопленный грузинским народом в процессе своего исторического развития уникальный опыт межнациональных взаимоотношений имеет международное значение.

Активизация проблемы межэтнических взаимоотношений усилила заинтересованность историков — обществоведов глобальными и конкретными проблемами национальных взаимоотношений. За последние годы в Грузии написаны многочисленные монографии о проблемах грузино — абхазских, грузино — осетинских взаимоотношений освещенных в новом свете.

Однако, на наш взгляд, наряду с национальным вопросом и глобальной проблемой межнациональных взаимоотношений, необходимо уделить большее внимание исследованиям его социальных аспектов, которые, кстати, почти неизучены. Опыт межнациональных взаимоотношений рабочих,

крестьян и интеллигенции до сих пор остается не изученным. Эти социальные категории в Грузии выделялись своим многонациональным составом. Представители различных национальностей были заняты в трудовых коллективах, которые в большинстве случаев, в отношении национального состава были дисперсны, здесь протекала интересная, многоликая жизнь, научное изучение которой, выявление местных особенностей межнациональных взаимоотношений — необходимость времени.

Нормальное функционирование производства предполагает тесное сотрудничество взаимопонимание и многочисленные контакты занятых в нем людей. Основная часть рабочего класса Грузии была занята в производстве и всегда был многонациональным. Именно поэтому вопросы межнациональных взаимоотношений рабочих служащих в промышленных предприятиях Грузии вызывают особый интерес.

На первых порах принудительной советизации Грузии, социально-экономический фон в производстве был тяжелейшим. Коммунистическая власть не могла обеспечить соответствующего порядка на национализированных предприятиях, чрезмерно централизованный экономический управленческий аппарат был не гибким в работе. Отношение основной массы рабочих к советскому режиму было изменчивым; поддержка часто менялась критическим отношением, были забастовки, использовались и другие формы протеста. После утверждения Советской власти, в первое время на производствах отмечались факты варварской эксплуатации рабочих, что длилось достаточно долго. Радикальных изменений в повседневной жизни

рабочих не произошло (дебоши, пьянство, кража государственного имущества, отсутствие дисциплины, пропуски работы и др. продолжались).

Правда, народное хозяйство Грузии в период индустриализации развивалось сравнительно динамично, тем не менее, социально-экономическое положение рядового рабочего менялось крайне медленно. Создавшийся социальный фон для занятых в производстве представителей трудящихся был одинаков в независимости от национальности.

Многонациональность трудовых коллективов в Грузии определялось местоположением коллектива, историческими и этно-демографическими особенностями города или населенного пункта, традиционной национальной производственной деятельностью трудовых отрядов, национальной принадлежностью бывшего владельца.

В 20-ых годах в ряды отраслей (в металлургии, табачном, кожевенном производстве и др.) представительство грузин было низкое по сравнению с другими, что радикально меняется в 30-ые годы за счет миграции крестьян в районы индустриализации.

Данная тенденция была характерна в течении 30-ых годов.

Производство является одной из значительных сфер функционирования языка. С одной стороны, производственные отношения способствуют самообогащению и развитию языка новыми терминами и языковыми нюансами, с другой стороны, обеспечивают активное вовлечение представителей коренных национальностей в различные отрасли производства, способствует их социальной активности.

Языковая ситуация в трудовом коллективе определяется господствующим в производстве конкретным языком. Подтверждено — господство грузинского языка в производстве многонациональных регионов, в традиционных для Грузии отраслях (виноделие, легкая промышленность, пищевая промышленность и т. д.). До распада Советского Союза в отраслях всесоюзного назначения господствовал русский язык, хотя встречается и двуязычие.

Господству и утверждению грузинского языка в народном хозяйстве Грузии как государственного языка, явно препятствовали представители негрузинской интеллигенции и рабочего класса.

Грузинские рабочие и служащие своеобразно отстаивали права на государственность родного языка в промышленности.

Несомненным является тот факт, что в изучаемый период, занятые в производстве грузины хуже владели правописанием и грамматикой родного языка, чем русскоязычные своим.

Утверждение Советской системы и индустриализация Грузии утвердила языком межнационального общения русский и серьезно ущемил позицию грузинского языка.

Данная тенденция в грузинской промышленности со временем еще больше усилилась.

В производственных коллективах Грузии межнациональные отношения формировались и развивались в совместном трудовом творческом процессе, основой которого всегда был экономический — трудовой интерес.

Краеугольный камень коммунистической идеологии — коллективизм и коллективный труд обуславливали трудовое поведение личности и

трудовые взаимоотношения. Интернациональные бригады рабочих являлись основной социальной ячейкой, где коллективный труд и интернациональное сотрудничество органически сочетались и создавали коммунистический симбиоз.

Тесные связи трудящихся родственных производств различных уголков Советского Союза: взаимообогащение, взаимозащита трудовых традиций, обмен опытом — были выражением коллективного взаимоотношения. Это постоянно сопутствующее и характерное явление Советской действительности с самого начала (конца 20-ых до 80-ых годов) в значительной степени определяло трудовые и межнациональные взаимоотношения рабочего класса Грузии; внесла большой вклад в развитии профессионализма, их трудовых навыков, вместе с тем придал международное значение трудовым традициям и достижениям грузинских рабочих.

Подтверждено, что с начала 20-ых годов в советской системе управления производством и обществом, рабочие коренных национальностей не владели такими правами, которых были лишены представители национальных меньшинств. Равноправие в этой сфере было выражением самого реального равноправия, какое могло быть в советской системе.

В противовес утверждения советской историографии, в коммунистической действительности факты межнациональных ситуаций в производственных трудовых коллективах имели место и были вызваны распадом сбалансированного традиционного взаимоотношения этнических групп трудового коллектива в пользу другой этнической группы. Конфликты также вызывались личным

трудовым или скрытым интересом; собственным опытом межнациональных взаимоотношений личности; национальных стереотипом; рецидивами шовинизма и т. д.

Доказана, что атмосфера массовых репрессий и непримиримости 1937 года внесла напряжение в общении между людьми, в этих трагических процессах с равной интенсивностью участвовали занятые в производстве представители всех наций и народностей. Репрессии не были использованы в пользу гегемонии какой-нибудь одной национальности. Определилась непримиримость к представителям некоторых европейских народов (немцы, чехи), все рецидивы антисемитизма подвергались жестокому гонению.

В 20-ые годы интернациональное воспитание трудящихся как один из основных и обязательных форм практики партийной работы, не подтверждается. Интернациональное единство рабочих всего мира считалось априорным. Интернационализм на местах подразумевал практику классовой солидарности с представителями рабочего класса капиталистических стран.

После подавления восстания августа 1924 года пропаганда идей коммунистического интернационализма особенно усиливалась и создала благоприятную почву, в особенности среди трудящихся, для утверждения принципов коммунистической идеологии.

В 30-ые годы, в практике работы первичных партийных организаций утверждается "интернациональное воспитание", которое уже рассматривается как координирующий комплекс мероприятий способствующей общению занятых в производстве этнических групп.

Пропаганда интернационалистических идей приняла тотальный характер. В связи с приближением Второй Мировой Войны значение национальных ценностей возрастает.

Утверждение интернационалистического мировоззрения в трудовых коллективах Грузии обеспечивалось пропагандой преимущества коммунистической системы и идеологии, обеспечивалось представителями рабочих и коммунистических партий капиталистического мира.

Это годы утверждения коммунистической идеологии на международной арене. Представители партий членов III Коммунистического Интернационала при встречах с рабочими Грузии вели пропаганду идей о международном классовом единстве пролетариата. К концу 30-ых годов в сознании трудящихся Грузии интернациональное мировоззрение победило национальное самосознание.

Коммунистическая пропаганда блестяще использовала интернациональное содержание культуры и всей культурно-просветительной деятельности для утверждения интернационалистической идеологии, все это напрямую или косвенно способствовали утверждению интернационалистического мировоззрения.

На фабриках и заводах Грузии в 20—30-ые годы, по-возможности, старались удовлетворить культурные потребности негрузинского населения, иногда в ущерб интересам коренного.

В межнациональных коллективах, в особенности 20-ых годах, культурно-просветительные потребности коренного грузинского населения удовлетворялись не полностью.

Многогранные культурно — просветительские мероприятия, насаждаемые новые Советские традиции и праздники, которые в 30 — ые годы полностью ограничили большинство национальных традиций и праздников, тотальная атеистическая пропаганда и культивация советского патриотизма способствовали формированию верности и самоотверженности основной массы рабочих в интересах коммунистического государства к концу 30 — ых годов, победила практика сталинского интернационализма.

Concerning the international relationship in Georgia
1921-1941
(According to the manufacture materials)

The problem of nation is global and perpetual. At various stages of the development of humanity it reveals itself differently and causes violent problems to any state.

At the end of the 20th century in a number of countries, the question of nationality, the international relationships became the most important problems. The ethnic conflicts caused serious difficulties to the world security.

Georgian nation, which today became the victim of the provoked ethnic conflicts, has the unique experience of the international relationship - tolerance, good-neighbour relations, assistance - the qualities that are considered to be the high achievements of democracy, characterized Georgians from the remote past.

The peculiarities of the international relationship in the multi-national body of workers of Georgia of early post Soviet period is studied in the present work.

The investigator reveals the national structure of the body of the workers, its number and dynamics, language situation and language politics; shows the difficulties in the establishment of the state language politics.

Hence, the forbidden topics are studied for the first time: i. e. ethnic conflicts in the body of workers, their genesis and results, the influence of the mass repressions on the process of international relationship.

Here is revealed the basis of the monolithic union of the body of the workers, i. e. economic interests, creative initiation,

collaboration in the sphere of the technical progress and nationalization of manufactures.

It is maintained, that after the totalitarian kommunist propaganda it became possible to form the international worldoutlook of Georgian workers. The positive and negative elements and their results are shown in the process, as well as the kommunist and workers movement's influence on the establishment and cultivation of the international fundamental principles.

A great attension is paid to the role of the culture's international content in the affirmation of workers international brotherhood.

It is concluded that by means of the totalitarian kommunist propaganda and practice the Stalin international politics was dominant before The World War II.

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა

შესავალი

1. მ. ნათელაძე, საბჭოთა საქართველოს მუშათა კლასის ისტორია, ტ. I, თბ., 1970; ტ. II, თბ., 1975; მისივე История рабочего класса Грузии, Тб., 1987.
2. Гуния А.А. Воспроизводство рабочей силы в промышленности Грузинской ССР, Тб., 1961.
3. ს. ჩხარტიშვილი, სოციალისტური შეჯიბრების ისტორია საქართველოს მრეწველობაში, თბ., 1974.
4. რ. გრძელიძე, საეროვნებათაშორისი კავშირურთიერთობა განვითარებულ სოციალისტურ საზოგადოებაში, თბ., 1975.
5. მ. ჯიჯეიშვილი, მუშათა კლსი საბჭოთა საზოგადოების წამყვანი ძალაა, თბ., 1976.
6. ე. მენაბდიშვილი, მშრომელთა ინტერნაციონალური განვითარება საბჭოთა ხელისუფლების წლებში, თბ., 1979.
7. ნ. შარაშიძე, წარმოების მართვაში მუშათა კლასის მონაწილეობის ფორმები სოციალიზმის მშენებლობის პერიოდში (1921-1932 წწ), თბ., 1979.
8. ფ. კოჭიაშვილი, სოციალისტური შეჯიბრების როლი ხალხთა შორის მეგობრობის განვითარებაში, თბ., 1985; კ. ბაქრაძე, შრომაში ნაწრობი მეგობრობა, თბ., 1974 და სხვა.
9. ა. სონღულაშვილი, საბჭოთა ხალხის ინტერნაციონალიზმი, თბ., 1984, ა. მუჯირი, მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა, თბ., 1975; დ. ლორთქიფანიძე, სოციალისტური შეჯიბრება და მშრომელთა ინტერნაციონალური აღზრდა, თბ., 1977.
10. ლ. ნანიკაშვილი, ა. დაუშვილი, მ. ხარბელია, ზაპეისის ისტორია, თბ., 1979.
11. რუსთავის მეტალურგიული ქარხნის ისტორია, თბ., 1985.
12. ა. დაუშვილი, ს. გიგაური, ისანი 1935-1985, თბ., 1985.

1. ი. კაჭარავა, საბჭოთა საქართველო სახალხო მეურნეობის აღდგენის პერიოდში, თბ., 1958; მ. ნათელაძე, საქართველოს მუშათა კლასის ისტორია, თბ., 1971; კ. შელია, საქართველოს კომპარტია აღდგენით პერიოდში, სოხუმი, 1970; А. Л. Гуния, Воспроизводство рабочей силы в промышленности Грузинской ССР, Тб., 1961 და სხვა.
2. ი. კაჭარავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 199.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, ს. 148, ფურც. 40.
4. საქ. უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო (შემდგომში: სუიცსა) არქივი, ფ. 303, ს. 111, ფურც. 32.
5. იქვე, ს. 232, ფურც. 31.
6. სუიცსა, ფ. 303, ს. 260, ფურც. 3-8.
7. იქვე, ფურც. 10
8. სუიცსა, ფ. 303, ს. 26, 182, ფურც. 90-91.
9. იქვე, ფ. 831, ს. 18, ფურც. 1.
10. იქვე, ფ. 303, ს. 75, ფურც. 13-14.
11. იქვე, ფურც. 13-14.
12. სუიცსა, ფ. 303, ს. 142, ფურც. 90.
13. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 14 ოქტომბერი.
14. სუიცსა, ფ. 836, ს. 1, ფურც. 45.
15. იქვე, ს. 5, ფურც. 22.
16. გაზ. "კომუნისტი", 1922 წლის 19 ნოემბერი.
17. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 6, ფურც. 19.
18. იქვე, ფ. 14, ს. 212, აღ. 1, ფურც. 108.
19. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 1, ს. 212, ფურც. 191.
20. იქვე, აღ. 2, ს. 28, ფურც. 20.
21. იქვე, აღ. 1, ს. 36, ფურც.
22. იქვე, აღ. 2, ს. 28, ფურც. 601.

23. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 1, ს. 272, ფურც. 23.
24. სუიცსა, ფ. 832, ს. 4, ფურც. 10.
25. სუიცსა, ფ. 832, ს. 3, ფურც. 49.
26. იქვე, ს. 40, ფურც. 7.
27. სუიცსა, ფ. 303, ს. 1156, ფურც. 2-3.
28. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 12 აგვისტო.
29. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 22 ეგვისტო.
30. იქვე, 1922, 30 სექტემბერი.
31. იქვე, 1922, 2 ივლისი.
32. სუიცსა, ფ. 832, ს. 40, ფურც. 6.
33. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 2, ს. 28, ფურც. 872.
34. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 8 სექტემბერი.
35. გაზ. "მუშა", 1923, 19 ივნისი.
36. გაზ. "კომუნისტი", 1923, 3 იანვარი.
37. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 14 ოქტომბერი.
38. გაზ. "კომუნისტი", 1921, 12 მარტი.
39. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 5 მარტი.
40. სუიცსა, ფ. 836, ს. 5, ფურც. 21.41. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 12 აპრილი.
42. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 2, ს. 28, ფურც. 611.
43. იქვე, ფურც. 612.
44. სუიცსა, ფ. 838, ს. 19, ფურც. 7.
45. იქვე, ფ. 303, აღ. 1, ს. 400, ფურც. 8.
46. სკკპ... რეზოლუციებში, ტ. I, გვ. 899.
47. იქვე, გვ. 625.
48. ი. კაჭარავა, დასახ. ნაშრომი, გვ. 211.
49. იქვე, გვ. 217.
50. გაზ. "კომუნისტი", 1927, 17 სექტემბერი.
51. გაზ. "კომუნისტი", 1928, 11 მარტი.
52. გაზ. "მუშა", 1927, 29 ოქტომბერი.
53. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 12 მარტი.

54. იქვე, 1927, 13 იანვარი.
55. გაზ. "კომუნისტი", 1928, 14 სექტემბერი.
56. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 30 ივლისი.
57. სუიცსა, ფ. 303, ს. 1590, ფურც. 1-2.

თ ა ვ ი II

1. ე. ხოშტარია, მრეწველობის განვითარება და მუშათა კლასის ჩამოყალიბება საქართველოში, თბ., 1968, გვ. 149.
2. გ. მარგინი, მრეწველობა და საქართველოს პროლეტარიატი 1864-1917 წწ., თბ., 1976, გვ. 485.
3. მ. ნათმელაძე, საქართველოს მუშათა კლასის ისტორია, თბ., 1971, გვ. 324.
4. იქვე.
5. ა. გუნია, მუშაძალის აღწარმოება საქართველოს სსრ მრეწველობაში, თბ., 1961, გვ. 192 (რუსულ ენაზე).
6. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 1, ს. 148, ფურც. 41.
7. იქვე, ფ. 1907, ს. 1, ფურც. 13.
8. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 9, ფურც. 11.
9. სუიცსა, ფ. 521, ს. 5, აღ. 3, ფურც. 10-11.
10. ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ საარქივო მასალების საფუძველზე.
11. სუიცსა, ფ. 838, ს. 74, ფურც. 103.
12. იქვე, ფ. 832, ს. 50, ფურც. 7.
13. ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ საარქივო მასალების საფუძველზე, იხ.: სუიცსა, ფ. 838, ფურც. 16, 18, 20, 21, 24.
14. მ. ნათმელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 324.
15. მ. ნათმელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 324.
16. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 4, ს. 158, ფურც. 57.
17. მ. ნათმელაძე, დასახ. ნაშრომი, გვ. 324.
18. სუიცსა, ფ. 521, აღ. 3, ს. 5, ფურც. 6-15.

19. იხ. მ. ნათმელაძის, ა.გუნიას, მ. ჯიჯეიშვილის, ს. ჩხარტიშვილის ნაშრომები.
20. სუიცსა, ფ. 83, ს. 18, ფურც. 89.
21. იქვე, ს. 25, ფურც. 9.
22. იქვე, ფ. 832, ს. 73, ფურც. 5.
23. სუიცსა, ფ. 832, ს. 73, ფურც. 3.
24. ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ ზაპესის კოლექტივის ხელფასის სიების საფუძველზე, სუიცსა, ფ. 2492, ს. 2, ფურც. 35-48.
25. ცხრილი შედგენილია ჩვენს მიერ საარქივო მასალების საფუძველზე, საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 6, ს. 14, ფურც. 1-109.
26. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 4, ს. 5, ფურც. 14.
27. სუიცსა, ფ. 1934, ს. 1, ფურც. 52.

თ ა ვ ი III

1. გაზ. "კომუნისტი", 1921, 6 მარტი.
2. სკკპ...რეზოლუციებში, ტ. I, თბ., 1954, გვ. 923.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 8, ფურც. 9.
4. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 7, ფურც. 5.
5. იქვე, ფ. 1172, ს. 1, ფურც. 26.
6. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 22 მარტი.
7. გაზ. "მუშა", 1924, 16 აპრილი.
8. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 26 ნოემბერი.
9. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 1 აპრილი, 20 ნოემბერი.
10. გაზ. "მუშა", 1924, 6 აპრილი.
11. გაზ. "მუშა", 1924, 6 აპრილი.
12. გაზ. "მუშა", 1927, 18 სექტემბერი.
13. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 512, ს. 21, ფურც. 134.

14. გაზ. "მუშა", 1925, 7 მაისი.
15. გაზ. "მუშა", 1923, 21 ივლისი.
16. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 19, ფურც. 64.
17. იქვე, ფ. 512, ს. 21, ფურც. 134.
18. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1172, ს. 29, ფურც. 75.
19. იქვე, ფ. 136, ს. 2, ფურც. 1.
20. იქვე, ფ. 136, ს. 2, ფურც. 1.
22. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 2, ფურც. 17.
23. იქვე, ს. 7, ფურც. 31.
24. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 15, ფურც. 110.
25. იქვე, ფ. 512, ს. 2, ფურც. 5.
26. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 193, ს. 8, ფურც. 25.
27. გაზ. "მუშა", 1928, 7 თებერვალი.
28. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 6, ფურც. 18.
29. გაზ. "მუშა", 1927, 17 აგვისტო.
30. იქვე, 1925, 7 იანვარი.
31. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 156, ს. 6, ფურც. 15.
32. იქვე, ფურც. 17.
33. იქვე, ფურც. 17-21.
34. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 156, ს. 23, ფურც. 31.
35. იქვე, ფ. 963, ს. 7, ფურც. 15.
36. იქვე, ფ. 444, ს. 7, ფურც. 26.
37. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 7, ფურც. 26.
38. იქვე, ს. 15, ფურც. 10.
39. იქვე
40. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1172, ს. 39,

ფურც 47.

41. იქვე, ფ. 376, ს. 11, ფურც. 27.

42. იქვე, ფ. 1215, ს. 1, ფურც. 6.

თ ა ვ ი IV

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 22, ფურც. 15.

2. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 103, ფურც. 6.

3. გაზ. "კომუნისტი", 1933, 3 ნოემბერი.

4. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 420.

5. გაზ. "კომუნისტი", 1928, 26 ივლისი.

6. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 60, ფურც. 3.

7. გაზ. "ჯანსაღი ავტომობილისათვის", 1926, 1 მაისი.

8. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 124, ფურც. 20.

9. ვ. ი. ლენინი, თხზ. ტ. XXX, გვ. 347.

10. ი. კაჭარავა, საბჭოთა საქართველო აღდგენით პერიოდში, იხ. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. VII, გვ. 146.

11. ი. კაჭარავა, დასახ. ნაშრომი, ვ. ჯიქია, საბჭოთა პატრიოტიზმი და ხალხთა მეგობრობა საქართველოში 1921-1925 წწ., თბ., 1964, გვ. 73-74 და სხვ.

12. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 4, ფურც. 14, ს. 6, ფურც. 12.

13. იქვე, ფ. 1172, ს. 9, ფურც. 17-26.

14. იქვე, ს. 9, ფურც. 17.

15. გაზ. "კომუნისტი", 1936, 30 აპრილი.

16. იქვე, 1935, 17 მარტი.

17. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 156, ს. 18, ფურც. 13.

18. იხილეთ: ს. ჩხარტიშვილის, მ. ნათელაძის, მ. ჯიჯეიშვილის, ა. დაუშვილის ნაშრომები.

19. ს. ჩხარტიშვილი, სოციალისტური შეჯიბრების ისტორია საქართველოს მრეწველობაში, თბ., "მეცნიერება", 1974.
20. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 156, ფურც. 6.
21. იქვე, ფ. 376, ფურც. 24-25.
22. ა. ღაუშვილი, ს. გიგაური, ისანი (1935-1985), თბ., 1985, ფურც. 32.
23. სუიცსა, ფ. 2045, ს. 38, ფურც. 1.
24. გაზ. "ბოლშევიკური ტემპით", 1938, 27 დეკემბერი.
25. გაზ. "კომუნისტი", 1939, 28 აგვისტო.
26. იქვე, 1941, 14 იანვარი.
27. იქვე, 1939, 12 მაისი.
28. იქვე, 1939, 21 ივნისი.
29. იქვე, 1939, 27 თებერვალი.
30. იქვე, 1932, 17 მაისი.
31. გაზ. "კომუნისტი", 1940, 10 დეკემბერი.
32. გაზ. "კომუნისტი", 1940, 18 ნოემბერი.
33. ს. ჩხარტიშვილი, დასახ. ნაშრომი.
34. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 10 მარტი.
35. გაზ. "მუშა", 1928, 22 თებერვალი.
36. გაზ. "კომუნისტი", 1931, 9 აპრილი.

თ ა ვ ი V

1. იხ.: ი. ოსაპენკოს, მ. ნათმელაძის, ნ. შარაშიძის, ს. ჩხარტიშვილის ნაშრომები.
2. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 4, ს. 154.
3. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 97, ფურც. 12; ფ. 136, ს. 8, ფურც. 18.
4. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 2, ფურც. 21.
5. იქვე, ფ. 156, ს. 1, ფურც. 3.
6. იქვე, ფ. 136, ს. 1, ფურც. 18; ფ. 444, ს. 18, ფურც. 22; ფ. 1215, ს. 2, ფურც. 36.
7. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1215, ს. 2, ფურც. 36.

8. იქვე, ფ. 156, ს. 2, ფურც. 17.
9. იქვე, ფ. 1172, ს. 25, ფურც. 26; ფ. 236, აღ. 4, ს. 328, ფურც.
10. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 3, ფურც. 8.
11. იქვე, ფ. 9, ფურც. 30.
12. იქვე, ფ. 136, ს. 5, ფურც. 1; ფ. 156, ს. 15, ფურც. 18.
13. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 5, ფურც. 1; ფ. 444, ს. 5, ფურც. 28 და სხვ.
14. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1172, ს. 16, ფურც. 29.
15. იქვე, ფ. 444, ს. 24, ფურც. 86-87.
16. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 14, აღ. 4, ს. 370, ფურც. 11-14.
17. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 83, ფურც. 94.
18. იქვე, ფ. 14, აღ. 3, ს. 479, ფურც. 12.
19. სუიცსა, ფ. 832, ს. 55, ფურც.
20. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 512, ს. 8, ფურც. 1, 16-17.
21. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 7, ფურც. 17.

თ ა ვ ი VI

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 19, ფურც. 4.
2. იქვე, ფ. 193, ს. 13, ფურც. 22-23.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 7, ფურც. 40.
4. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, ს. 4, ს. 22, ფურც. 9.
5. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 83, ფურც. 17-18.
6. იქვე, ს. 123, ფურც. 49.
7. იქვე, ს. 145, ფურც. 35.

8. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 102, ფურც. 3-5.
9. იქვე, ფ. 441, ს. 5, ფურც. 39-44.
10. იქვე, ფ. 441, ს. 5, ფურც. 39-44.
11. იქვე, ფ. 2525, ს. 6, ფურც. 31.
12. იქვე, ფ. 136, ს. 9, ფურც. 9.
13. იქვე, ფ. 136, ს. 5, ფურც. 65.
14. იქვე, ს. 29, ფურც. 30-35.
15. იქვე, ფ. 963, ს. 7, ფურც. 1.
16. იქვე, ს. 136, ს. 17, ფურც. 12.
17. იქვე, ს. 136, ს. 1, ფურც. 20.
18. იქვე, ფ. 156, ს. 15, ფურც. 65.
19. იქვე, ფ. 1172, ს. 27, ფურც. 48.
20. იქვე, ფ. 1907, ს. 38, ფურც. 8.
21. იქვე, ფ. 441, ს. 19, ფურც. 84.
22. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 326, ფურც. 52.
23. იქვე, ფ. 1172, ს. 11, ფურც. 66.
24. იქვე, ფ. 2524, ს. 4, ფურც. 54.
25. იქვე, ფ. 156, ს. 5, ფურც. 50-51.
26. იქვე, ფ. 2524, ს. 4, ფურც. 62-63.
27. იქვე, ს. 8, ფურც. 44.
28. იქვე, ფ. 963, ს. 19, ფურც. 185-186.

თ ა ვ ი VII

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 156, ს. 13, ფურც. 93.
2. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 230, ს. 16, ფურც. 37-69.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 421, ფურც. 63.

თ ა ვ ი VIII

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 1, ფურც. 3.
2. იქვე, ფ. 1172, ს. 1, ფურც. 4.
3. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236; აღ. 4, ს. 7, ფურც. 2.
4. იქვე, ფ. 1172, ს. 2, ფურც. 76.
5. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 12, ფურც. 21.
6. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 176, ს. 1, ფურც. 27.
7. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 12, ფურც. 43.
8. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 1, ფურც. 26-27.
9. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი (თბილისი), ფ. 1172, ს. 5, ფურც. 25.
10. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 20, ფურც. 21, 22, 23.
11. იქვე, ფ. 136, ს. 9, ფურც. 15, ფ. 236, ს. 126, ფურც. 361.
12. გაზ. "მუშა", 1931, 17 ივნისი.
13. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი (თბილისი), ფ. 444, ს. 10, ფურც. 51.
14. იქვე, ფ. 963, ს. 27, ფურც. 238.
15. იქვე, ფ. 230, ს. 5, ფურც. 13.
16. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი (თბილისი), ფ. 136, ს. 26, ფურც. 46.
17. იქვე, ფ. 156, ს. 18, ფურც. 30.
18. იქვე, ფურც. 38.
19. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 14, ფურც. 40; ფ. 136, ს. 4, ფურც. 42; ფ. 1172, ს. 7, ფურც. 17.
20. გაზ. "მუშა", 1926, 6 აპრილი.
21. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 12, ფურც. 22.
22. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 4, ფურც. 6.
23. გაზ. "მუშა", 1928, 22 იანვარი.
24. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 7, ფურც. 6; ფ. 156, ს. 15, ფურც. 106; ფ. 230, ს. 3, ფურც. 3.

25. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 17, ფურც. 38.
26. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 441, ს. 18, ფურც. 47.
27. იქვე, ფ. 9505, ს. 20, ფურც. 94.
28. იქვე, ფ. 10042, ს. 8, ფურც. 128.
29. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 15 ნოემბერი.
30. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 3, ფურც. 1.
31. გაზ. "კომუნისტი", 1923, 28 თებერვალი.
32. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 3, ფურც. 7.
33. იქვე, ფ. 136, ს. 1, ფურც. 35.
34. გაზ. "მუშა", 1928, 12 იანვარი.
35. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 326, ფურც. 16; ფ. 444, ს. 27, ფურც. 15.
36. სუიცსა, ფ. 836, ს. 1, ფურც. 15.
- 37; გაზ. "მუშა", 1924, 3 იანვარი.
38. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4, ს. 14, ფურც. 14.
39. გაზ. "კომუნისტი", 1924, 30 მარტი.
40. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 236, აღ. 4.

თ ა ვ ი IX

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 2, ფურც. 5.
2. სუიცსა, ფ. 832, ს. 74, ფურც. 11.
3. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 5 ივლისი.
4. გაზ. "კომუნისტი", 1922, 9 ივლისი.
5. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 4, ფურც. 36.
6. სუიცსა, ფ. 832, ს. 27, ფურც. 1.
7. გაზ. "მუშა", 1923, 25 ოქტომბერი.
8. გაზ. "მუშა", 1923, 27 მაისი.
9. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1172, ს. 5, ფურც. 31.
10. სუიცსა, ფ. 832, ს. 10, ფურც. 7.

11. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 1, ფურც. 32.
12. იქვე, ფ. 1172, ს. 4, ფურც. 8.
13. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 444, ს. 3.
14. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 6 ნოემბერი.
15. გაზ. "მუშა", 1926, 29 ივნისი.
16. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 8 სექტემბერი.
17. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 5 ოქტომბერი.
18. გაზ. "მუშა", 1924, 2 ოქტომბერი.
19. გაზ. "მუშა", 1925, 8 აგვისტო.
20. გაზ. "კომუნისტი", 1925, 6 აგვისტო.
21. იქვე, 1925, 30 სექტემბერი.
22. გაზ. "კომუნისტი", 1925, 28 სექტემბერი.
23. გაზ. "მუშა", 1925, 6 ოქტომბერი.
24. გაზ. "მუშა", 1925, 19 მაისი.
25. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 9 მარტი.
26. გაზ. "მუშა", 1926, 28 აგვისტო.
27. იქვე, 1926, 8 აგვისტო.
28. გაზ. "მუშა", 1926, 1 ივლისი.
29. გაზ. "კომუნისტი", 1927, 24 მარტი.
30. გაზ. "მუშა", 1927, 5 ოქტომბერი.
31. გაზ. "კომუნისტი", 1927, 13 ივლისი.
32. გაზ. "მუშა", 1928, 30 დეკემბერი.
33. გაზ. "კომუნისტი", 1929, 2 ოქტომბერი.
34. გაზ. "მუშა", 1928, 12 სექტემბერი.
35. გაზ. "კომუნისტი", 1931, 10 სექტემბერი.
36. გაზ. "მუშა", 1933, 8 აგვისტო.
37. გაზ. "მუშა", 1924, 15 მარტი.
38. გაზ. "მუშა", 1930, 26 აპრილი.
39. იქვე, 1927, 25 აგვისტო.
40. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 441, ს. 12, ფურც. 19.
41. იქვე, ფ. 10042, ს. 1, ფურც. 1.
42. იქვე, ფ. 236, აღ. 4, ს. 289, ფურც. 43.

43. იქვე, ფურც. 80.

თ ა ვ ი X

1. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 136, ს. 7, ფურც. 7.
2. სუიცსა, ფ. 521, აღ. 3, ს. 4, ფურც. 11.
3. გაზ. "მუშა", 1924, 11 იანვარი.
4. გაზ. "მუშა", 1923, 17 ნოემბერი; 1924, 5 ივლისი.
5. გაზ. "მუშა", 1924, 9 ოქტომბერი.
6. გაზ. "კომუნისტი", 1926, 23 ნოემბერი.
7. გაზ. "მუშა", 1926, 12 მაისი.
8. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 1172, ს. 10, ფურც. 17.
9. გაზ. "მუშა", 1929, 28 აპრილი.
10. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 144, ს. 2, ფურც. 3.
11. იქვე, ფ. 963, ს. 68, ფურც. 8.
12. გაზ. "კომუნისტი", 1933, 20 ნოემბერი.
13. იქვე, 1934, 6 იანვარი.
14. საქართველოს პრეზიდენტის არქივი, ფ. 193, ს. 9, ფურც. 74; გაზ. "გამარჯვების გზით", 1938, 1 იანვარი.
15. სუიცსა, ფ. 832, ს. 40, ფურც. 26.
16. გაზ. "კომუნისტი", 1928, 21 აპრილი.
17. გაზ. "კომუნისტი", 1929, 14 ივნისი.
18. იქვე, 1936, 18 აგვისტო.
19. გაზ. "კომუნისტი", 1929, 17 ოქტომბერი.
20. გაზ. "მუშა", 1927, 20 ოქტომბერი.
21. გაზ. "კომუნისტი", 1936, 1 აგვისტო.
22. გაზ. "მუშა", 1929, 9 ივლისი.
23. სუიცსა, ფ. 521, აღ. 3, ს. 11, ფურც. 4.
24. გაზ. "კომუნისტი", 1930, 26 ივლისი.
25. იქვე, 1936, 24 იანვარი.
26. იქვე, 1928, 9 აგვისტო.
27. იქვე, 1930, 1 ოქტომბერი.

შინაარსი

შესავალი.....	3
თავი I	
სამრეწველო საწარმოებში დასაქმებულთა სოციალ-ეკონომიკური მდგომარეობა კომუნისტური გადატრიალების შემდეგ.....	13
თავი II	
სამრეწველო შრომითი კოლექტივების ეროვნული შემადგენლობა და დინამიკა XX ს. 20-30-იან წლებში.....	35
თავი III	
ენობრივი სიტუაცია კოლექტივში.....	52
თავი IV	
შრომითი თანამშრომლობის ინტერნაციონა- ლური ხასიათი.....	73
თავი V	
მუშათა თვითმმართველობის ადგილობრივი ოვრანოები და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემები.....	93
თავი VI	
ეროვნებათაშორისი კონფლიქტი.....	106
თავი VII	
1937 წლის მასობრივი რეპრესიები და ეროვნებათაშორისი ურთიერთობის პრობლემა.....	125

თავი VIII

ინტერნაციონალური მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბება.....	131
--	-----

თავი IX

საერთაშორისო მუშათა და კომუნისტური მოძრაობის ზეგავლენა ინტერნაციონალის- ტური მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე.....	156
--	-----

თავი X

კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობის ინტერნაციონალისტური ასპექტები.....	173
---	-----

МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ В ГРУЗИИ В 1921–1985 ГГ. НА ПРИМЕРЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВ (Резюме).....	186
---	------------

Concerning the international relationship in Georgia 1921-1941 (According to the manufacture materials) (Summary).....	195
--	-----

დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა.....	197
---	-----